



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Seda KOCABİYİK PEHLİVAN

YAŞLI KADINLARIN BOŞ ZAMAN DENEYİMLERİ

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Seda KOCABİYİK PEHLİVAN

YAŞLI KADINLARIN BOŞ ZAMAN DENEYİMLERİ

Danışman

Prof. Dr. Nurşen ADAK

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Seda KOCABIYK PEHLİVAN 'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. Gönül DEMEZ	(İmza)
Üye (Danışman)	:	Prof. Dr. Nurşen ADAK	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Elife KART	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. Cevdet YILMAZ	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Çağlar ÖZBEK	(İmza)

Tez Başlığı:	Yaşlı Kadınların Boş Zaman Deneyimleri
--------------	--

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20/06/2025

Mezuniyet Tarihi : 10/07/2025

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Yaşlı Kadınların Boş Zaman Deneyimleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Seda, KOCABIYIK
PEHLİVAN





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



04/07/2025

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Seda Kocabıyık Pehlivan
Öğrenci Numarası	20195275004
Anabilim Dalı	Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Nurşen ADAK
Doktora Tez Başlığı	Yaşlı Kadınların Boş Zaman Deneyimleri
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2677518621
Rapor Tarihi	04.07.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %2 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 136 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nurşen ADAK İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR / ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Zaman Kullanımı ve Boş Zaman.....	3
1.2. Boş Zaman Sosyolojisi	6
1.3. Feminist Boş Zaman Çalışmaları	8
1.4. Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramı.....	11
1.5. Feminist Gerontoloji.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞ ZAMAN VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

2.1. Boş Zaman ve Toplumsal Cinsiyet.....	14
2.2. Boş Zaman Kullanımı ve Yaşlılık	19
2.3. Yaşlı Kadınlarda Boş Zaman.....	21
2.4. Covid-19 Pandemisi ve Yaşlı Kadınlarda Boş Zaman	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	29
3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni	30
3.3. Araştırmanın Örneklemi	31
3.4. Araştırmanın Veri Toplama Süreci.....	32
3.5. Araştırmanın Analiz Süreci	34
3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	35
3.7. Araştırmanın Etik Boyutu ve Güvenirliği	36

3.8. Araştırmacın Rolü ve Saha Gözlemleri	37
3.9. Bulgular	39
3.9.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	40
3.9.2. Zamanın ve Boş Zamanın Anlamı	42
3.9.2.1. Zamanın Anlamı	42
3.9.2.2. Boş Zamanın Anlamı	47
3.9.3. Boş Zaman Deneyimleri	52
3.9.3.1. Sosyal İlişkiler ve Etkileşim	52
3.9.3.1.1. “Kahvemizi Yalnız İçmeyiz”	53
3.9.3.1.2. Aile Ziyaretleri	56
3.9.3.1.3. Günlere Katılmak	57
3.9.3.2. Televizyon İzlemek	61
3.9.3.3. El İşleri	65
3.9.3.4. Okuma ve Eğitim	67
3.9.3.5. Siyasal Katılım ve Gönüllülük	70
3.9.3.6. Müzik ve Sanat	73
3.9.3.7. Gezi ve Seyahatler	75
3.9.3.8. Dijital ve Sosyal Medya	79
3.9.3.9. Dini Faaliyetler	80
3.9.3.10. Bahçe ve Doğa ile İlgilenme	82
3.9.3.11. Fiziksel Aktivite	84
3.9.3.12. Diğer Faaliyetler	85
3.9.4. Yaşam Döngüleri ve Boş Zaman	87
3.9.4.1. Emeklilik	88
3.9.4.2. Eşin Emeklilik Durumunun Boş Zamana Etkisi	91
3.9.4.3. Medeni Durumda Meydana Gelen Değişimler: “ <i>Karışan yok görüşen yok</i> ”	92
3.9.4.4. Yetişkinlik Dönemi Boş Zaman Kullanımı	97
3.9.5. Gündelik Hayat ve Boş Zaman	101
3.9.5.1. Gündelik Yaşam Rutinleri	101
3.9.5.2. Ev İçi İş Bölümü	105
3.9.5.3. Bakım Rollerini	108
3.9.5.3.1. Torun Bakımı	109
3.9.5.3.2. Yaşlı Bakımı	111

3.9.6. Boş Zaman Kısıtlayıcıları	116
SONUÇ	123
KAYNAKÇA.....	136
EK-1 KATILIMCILARA İLİŞKİN BİLGİLER.....	157
EK-2 KATILIMCI BİLGİ VE GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	164
EK-3 DEMOGRAFİK BİLGİLER FORMU	165
EK-4 YARI YAPILANDIRILMIŞ SORU FORMU	166
EK-5 ÖRNEK DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME DEŞİFRESİ.....	168
EK-6 KATILIMCININ ÖRNEK EL İŞLERİ.....	173
ÖZGEÇMİŞ	174



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Boş Zamanın Anlamı.....	51
Şekil 3.2 Sosyal İlişkiler ve Etkileşim Alt Teması ve Kodları	53
Şekil 3.3 Boş Zaman Deneyimlerinin Özel ve Kamusal Alan Ayrımı.....	86
Şekil 3.4 Yetişkinlik Dönemi Boş zaman Kullanımı.....	100
Şekil 3.5 Boş Zaman Kısıtlayıcıları.....	122



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Yarı Yapılandırılmış Soru Formuna Göre Tema ve Sorular	33
Tablo 3.2 Tematik Analizin Altı Aşaması	34
Tablo 3.3 Ana Temalar ve Alt Temalar	39
Tablo 3.4 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	40



KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	Aktaran
bs.	Baskı, basım
bkz.	Bakınız
drl.	Derleyen
Hzl.	Hazırlayan
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TDK	Türkiye Dil Kurumu
UN	United Nations
vd.	ve diğerleri
vb.	ve başkaları ve benzerleri, ve bunun gibi
WHO	World Health Organization

ÖZET

Bu doktora tezi, yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini, boş zamanlarını nasıl anlamlandırdıkları ve tanımladıklarını, toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Yaşlı kadınların hane halkı içerisindeki bakım ve ev içi sorumlulukları boş zaman deneyimlerinde kendini göstermektedir. Bu bağlamda bu doktora tezi, yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimselliğinde boş zaman deneyimlerine nasıl yansıdığını araştırmaktadır.

Çalışma, aynı zamanda toplumsal cinsiyetin yaşlı kadınların boş zamanını nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Emekli olmak gibi yaşam döngülerinin yaşlı kadınların boş zaman kullanımını nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğünü ele almaktadır. Bunun yanı sıra, yaşlı kadınların medeni durumlarının boş zaman pratiklerine nasıl yansıdığı anlamak da hedeflenmektedir.

Araştırma, nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseni benimsenmiştir. Saha çalışması Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde gerçekleştirilmiş olup 65 yaş üstü 40 kadına ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin analizin tematik analizin aşamaları kullanılmıştır. Verileri analizi MAXQDA programı ile gerçekleştirilmiştir. Analizin sonucunda zamanın ve boş zamanın anlamı, boş zaman deneyimleri, yaşam döngüleri ve boş zaman, gündelik hayat ve boş zaman, boş zaman kısıtlayıcıları olmak üzere beş ana tema belirlenmiştir. Bulgular, yaşlı kadınların boş zamanı anlamlandırmada toplumsal cinsiyet rollerinin yansıdığını göstermektedir. Boş zaman deneyimlerini ise yaş, eğitim ve medeni durumlarına göre çeşitlilik göstermekle birlikte çoğunlukla özel alanda değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, çalışma dul ve boşanmış yaşlı kadınların boş zamanda özgürleştiğini vurgulamaktadır. Ayrıca yaşlı kadınların boş zamanlarını kısıtlayan unsurların sağlık sorunları, pandemi dönemini etkileri, toplumsal cinsiyet rolleri, yas süreçleri, ekonomik sıkıntıları ve çevresel faktörler olduğunu öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boş Zaman; Toplumsal Cinsiyet; Yaşlılık; Nitel Araştırma.

SUMMARY

LEISURE TIME EXPERIENCES OF OLDER WOMEN

This doctoral thesis aims to examine the leisure experiences of older women from a gender perspective, focusing on how they interpret and define their leisure time. The care and domestic responsibilities of older women within the household manifest themselves in their-leisure time experiences. In this context, the thesis investigates how these experiences are reflected in the intersection of age and gender.

The study also examines how gender shapes the leisure time of older women. It explores how life cycles, such as retirement, transform the way older women spend their leisure time. In addition, the study aims to understand how the marital status of older women is reflected in their leisure practices.

The research was conducted using qualitative research methods. Of the qualitative research designs, the phenomenological research design was adopted. The field study was carried out in the Lüleburgaz district of Kırklareli, with a sample of 40 women aged 65 and over. The obtained data was analysed using the stages of thematic analysis. Data analysis was carried out using the MAXQDA programme. Following the analysis, five main themes were identified: the meaning of time and leisure; leisure experiences; life cycles and leisure; daily life and leisure; and leisure constraints. The findings indicate that gender roles are reflected in the way older women perceive their leisure time. While leisure time experiences show diversity according to age, education, and marital status, they are mostly evaluated in the private sphere. In addition, the study emphasises that widowed and divorced older women find freedom in their leisure time. Additionally, it suggests that the factors limiting the leisure time of older women include health issues, the effects of the pandemic period, gender roles, grieving processes, economic difficulties, and environmental factors.

Keywords: Leisure Time; Gender; Old Age; Qualitative Research.

TEŞEKKÜR / ÖNSÖZ

Bu tez, “yaşlı kadınlar boş zamanlarını nasıl deneyimlemekte” sorusuna feminist perspektiften cevap vermeyi amaçlayarak başlamıştır. Araştırmanın fikir aşamasında itibaren beni destekleyen, her zaman akademik yaşamımda yol gösterici olan tez danışmanım Prof. Dr. Nurşen Adak’a desteklerinden ve katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim. Tez izleme komitelerinde benimle bilgi ve deneyimlerini paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Gönül Demez ve Doç. Dr. Elife Kart’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Doktora ders dönemim boyunca Kadın Çalışmaları ve Ana Bilim Dalı’ndaki kıymetli hocalarıma bu alanda bana öğrettikleri bilgiler için çok teşekkür ederim.

Katılımcılara ulaşma aşamasında benden desteklerini esirgemeyen Burcu Kırıl Batu’ya, Yıldız Topaloğulları’na, Nursevi Yıldız Arabacı’ya ve Sinem Aksar’a teşekkür ederim. Saha çalışmamda araştırmaya katılmayı kabul eden, benimle deneyimlerini paylaşan katılımcılara minnettarım. Bu tezin her aşamasında beni destekleyen, yalnız bırakmayan, her zaman bilgi, deneyimlerine paylaşan ve motive eden biricik dostlarım Hatice Karakaş’a, Çağrı Elmas’a, Hale Tunçay’a, Damla Tanal Tatar’a çok teşekkür ederim.

Tezin ortaya çıkış aşamasında hikayesiyle bana ilham olan başta kıymetli anneme, babama, abime destekleri için minnettarım. Mesleğimi seçmemde önemli bir etkisi olan ve yakın zamanda kaybettiğim dedeme özlemle teşekkür ediyorum. Bu süreçte beni her zaman desteklediği, her zaman yanımda olduğu için kıymetli eşim Sulhi Pehlivan’a sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Türkiye yaşlanmakta olan bir toplum olma evresini tamamlamıştır. Yaşlı nüfus oranının artmasıyla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Türkiye artık “çok yaşlı bir toplum” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Güncel verilere göre toplumun %11,8’i yaşlı kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2024). Demografik dönüşümle birlikte yaşlı kadınların yaşadıkları ayrımcılıklar ve sorunlar farklı disiplinlerde (sosyoloji, psikoloji, hemşirelik, tıp, turizm ve spor bilimleri vb.) çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Feministler, gerontoloji alanında yapılan ilk çalışmaların erkek merkezli olmasını eleştirmiş ve yaşlı kadınların göz ardı edilmesini vurgulamaktadırlar. Böylelikle feminist gerontoloji çalışmaları ortaya çıkmıştır. Kadın çalışmaları alanı ise genç ve orta yaş kadınlara yönelik araştırmalara yoğunlaşmış ve zengin bir literatüre sahiptir. Türkiye’de kadın hakları savunucuları son yıllarda yaşlılığın feminist deneyimlerine (Yanardağ Kocabaş, 2019; Özar ve Memiş, 2024; Üstün vd., 2024) odaklanmaktadır. Resmi istatistikler incelendiğinde; günümüzde yaşlı kadınlar, eğitim ve iş gücü piyasasından uzakta bırakılmış, yaşlı kadınların kamusal alanlara katılımlarının sınırlı kaldığı görülmektedir.

Kadınlar, ataerkil ve kapitalist sistem içerisinde ev içi işleri yerine getirdikleri gibi eşleri, torunları ya da ailelerindeki hastaların bakımlarını da üstlenerek önemli bir bakım yükü ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu gibi sorunları ele alan ve kadınların boş zaman kullanımıyla ilgili feminist perspektiften çalışmalar 1980’li yıllarda başlamaktadır. Alan yazımında kadınların boş zamanıyla ilgili üç önemli yaklaşım bulunmaktadır. Shaw’a göre birincisi, kadınların cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklı boş zaman kısıtlılığına ve kadınların göz ardı edilmesine vurgu yapmaktadır. İkincisi, kadınların boş zaman kullanımlarının cinsiyetçi mekanlarda gerçekleştirildiği ve ataerkil sistemin yeniden üretildiğini dile getiren eleştirel çalışmalardır. Üçüncü yaklaşım ise, boş zamanın kadınların özgürleşmesi ve güçlenmesi açısından fırsatlar sunduğuna dair gerçekleştirilen çalışmalardır (1994).

Yaşlı kadınların boş zamanlarıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda da üç bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Birincisi feminist bakış açısı, ikincisi sosyal gerontoloji, sonuncu ise yaşam seyri perspektifidir. Feminist bakış açısı, yaşlı kadınların boş zamanlarını toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında değerlendirmekte ve yapısal sorunlara odaklanmaktadır. Sosyal gerontoloji bağlamında yaşlı kadınlar ise aktivite teorisi, geri çekilme teorisi ve süreklilik teorisi açısından ele alınmaktadır (Howe, 1987: 450-459). Yaşam seyri perspektifi ise yaşlı kadınların yaşam boyu biriken ve kümülatif deneyimlerinin boş zaman üzerinde derin etkileri olduğunu öne sürmektedir (Hendricks ve Cutler, 2003). “Kadınların yaşlılık

deneyimleri önemli ölçüde yaşamları boyunca yaşadıkları sınıfsal eşitsizliklerin ve cinsiyetçi ilişkilerin bir sonucudur” (Yanardağ Kocabaş, 2019:86). Bu bilgiler ışığında, bu doktora tez çalışmasında yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri feminist perspektifle ele alınmaktadır.

Uluslararası literatürde yaşlı kadınların boş zamanını feminist perspektiften ele alan çalışmalar, literatürde yaygın olmakla birlikte Türkiye’deki çalışmaların konuyu nadiren bu açıdan ele aldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, yaşlı kadınların “boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği ve kullandığı” ve “boş zamanı nasıl anlamlandırdıklarını” anlamaya çalıştığımız araştırmada, feminist yöntembilim yol gösterici olmuştur.

Bu doktora tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuramsal ve kavramsal çerçeveye yer verilerek boş zaman kavramının tarihsel perspektifi, boş zaman sosyolojisi, feminist boş zaman çalışmaları, yaşlanma ve yaşlılık kavramı ve feminist gerontolojiye odaklanılmaktadır.

İkinci bölümünde ise boş zaman ve toplumsal cinsiyet ilişkisi irdelenmekte, yaşlılık ve toplumsal cinsiyet, boş zaman ve yaşlılık, yaşlı kadınlarda boş zaman konuları ele alınmaktadır. Literatür taramasında birincil kaynaklara ulaşmaya çalışılmış ve kronolojik sıralamaya uygun olarak ulusal ve uluslararası literatüre yer verilmektedir. Saha araştırması sırasında COVID-19 pandemi sürecinin yaşlı kadınların boş zamanlarında etkili olduğu görülmüş ve konu hakkında yapılan çalışmalar araştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü araştırmanın metodolojisinin tanıtımına ayrılmakta ve saha çalışmasının konusu, önemi, amacı ve araştırma yöntemine yer verilmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları, araştırmacının rolü ve saha gözlemleri de bu bölümde paylaşılmaktadır. Gerçekleştirilen nitel araştırmanın verileri de bulgular bölümünde sunulmaktadır. Çalışma, Kırklareli’nin Lüleburgaz ilçesinde gerçekleştirilmiş olup 65 yaş ve üstü 40 kadın katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde beş ana tema belirlenmiştir. Bu temalar; zamanın ve boş zamanın anlamı, boş zaman deneyimleri, yaşam döngüleri ve boş zaman, gündelik hayat ve boş zaman ve boş zaman kısıtlayıcılarıdır. Verilerden elde edilen bulguların kapsamlı değerlendirmesine ise sonuç bölümünde yer verilmektedir. Çalışmanın, yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ve anlamları üzerine alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Birinci bölüm, zaman kullanımı ve boş zaman, boş zaman sosyolojisi, feminist boş zaman çalışmaları, yaşlanma ve yaşlılık ve feminist gerontoloji başlıkları yer almaktadır. Zaman kullanımı ve boş zaman başlığının altında boş zaman kavramının tarihsel olarak değişimine odaklanılmaktadır. Boş zaman sosyolojisi bölümünde ise boş zaman sosyolojisinin gelişim aşamaları aktarılmaktadır. Feminist boş zaman çalışmalarında bölüm başlığının altında ise çalışmalarının nasıl başladığına ve liberal, radikal, sosyalist ve Marksist feministlerin boş zaman çalışmalarının hangi alanlarına odaklandıkları vurgulanmaktadır. Yaşlanma ve yaşlılık bölümünün altında ise tanımlara yer verilmiş olup yaşlanma alanındaki çalışmalara değinilmektedir. Feminist gerontoloji bölümünde ise feminizm ve gerontolojinin ortak noktaları incelenmektedir.

1.1. Zaman Kullanımı ve Boş Zaman

Zaman; saatleri, günleri, ayları ve yılları tanımlamakla birlikte zamanın anlamı herkes için bireysel olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Zamanı anlamlandırma ve kullanma biçimlerimiz aslında yaş, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik köken vs. ile doğrudan ilişkili olabilmektedir. Zamanı nasıl kullandığımız kültürel ve sosyal konumumuzla ilişkilidir. Gershuny (2004: 158-159) zaman kullanımını yapısal olarak ele almaktadır. Zaman kullanımı ile ilgili ayrımlara bakıldığında literatürde iş ve iş dışında kalan zaman olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. İş dışında kalan zaman için ise “boş zaman”, “özgür zaman”, “serbest zaman” gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. Ancak literatürde sıklıkla “boş zaman” (leisure) kavramı (Dumazedier, 1960; Kelly, 1974; Kaplan, 1975) kullanıldığı için bu doktora tez çalışmasında da boş zaman kavramının kullanılması tercih edilmektedir.

Boş zaman kavramı bağlamına göre değişse de kısaca “çalışma dışında kalan zaman” olarak tanımlanabilir (Kelly, 1972: 50). Bu ikili karşıtlıkta çalışma toplumsal normlara göre gerekli, kazançlı, kişinin ve ailenin bakımı için zaruri görülmektedir. Boş zaman ise iş dışı olmakla beraber kazançlı değildir. Boş zaman, statü ve hayatta kalmak için zorunlu görülmemektedir (Kelly, 1972: 50). Boş zaman, hem serbest zaman içerisindeki aktivitelere ayrılan zamanı hem de dini ve sivil faaliyetler gibi takdire bağlı eylemlerde bulunmak için kullanılan zamanı kapsamaktadır (Bittman ve Wajcman, 2000: 167).

Boş zaman kavramı tarihsel ve bağlamına göre zamanla değişiklik göstermektedir. Antik Çağ’da boş zaman üst sınıf kişilerin sadece sahip olabileceği bir şey ve kendini

gerçekleştirebilmek için kullanılan bir zaman dilimi olarak görülmektedir (Bahadır, 2016: 105). Antik Çağ'da boş zaman, üst sınıftan kişilerin karakterinde erdem inşa ederken kölelerin çalıştığı zamana dayanmaktadır. Sanayileşme ile boş zaman, iş yerinin yükümlülüklerinden uzak olarak sunulan “özgürlük” anlamına gelmektedir (Wearing, 1995: 271). Endüstrileşme ve makineleşmeyle beraber boş zamana daha fazla vurgu yapılmaya başlanmaktadır (Green vd., 1990: 10).

Boş zaman tartışmaları Antik Çağ'dan itibaren devam etse de akademik olarak 1960'lı yıllarda ön plana çıkmaktadır. Ana kaynaklardan birisi on iki ülkede gerçekleştirilen günlük aktivitelerin zaman kullanımı ile ilgili Szalazi (1974)'nin çalışmasıdır. Zaman kullanımı araştırması ile boş zaman biçimi tanımlanabilecek bir faaliyet türü olarak ölçülmektedir (Dunn, 1974). Boş zamanın, işten, zorunlu bakım ve aile sorumluluklarından açıkça ayrıldığı varsayılmaktadır. Bu varsayım boş zamanın iş karşıtlığı olarak görülmesini eleştirmekte ve zorunlu bakım ve aile sorumluluklarında ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Havighurst (1973), çalışmasında boş zamanı sosyal rollere bağlamaktadır. Bir aktivitede beklenen doyumlar, zaman çerçevesinde meydana gelenlerin yanı sıra eylem bağlamına getirilen anlamlar ve ilişkileri içermektedir (Donald ve Havighurst, 1959: 360).

1970'lerde boş zaman, faaliyetlerden çok tutumlara odaklanan psikologlardan ilgi görmeye başlamaktadır. Psikologlar tarafından boş zaman içsel motivasyon, algılanan özgürlük kavramlarıyla ele alınmakta ve deneyimlere odaklanılmaktadır (Neulinger ve Crandall, 1976: 181). Bu bağlamda odak nokta anlamlar olmaktadır. Anlık deneyim boş zaman için kritik konu olabilmektedir. Ancak sosyal öğrenme, edinilmiş beceriler (Csikszentmihalyi, 1981: 334) boş zaman üzerinde etkili olabilmektedir. Literatürde, özgürlük boyutu tekrarlınsa da deneyimler ve faaliyetlerle ilgili çalışmaların, anlamların ve motivasyonların çok yönlü olduğu (Donald ve Havighurst 1959; Kelly, 1981; Kelly, 2000) vurgulanmaktadır.

Kelly, boş zamanı dört tipolojide tanımlamaktadır. Birincisi “koşulsuz boş zaman” iş ilişkisinden bağımsızdır ve özgürce seçilmektedir. Bu tür faaliyetler, kişinin kendi seçtiği ve gerçekleştirmede kişisel bir yoksunluk yaşadığı faaliyetlerdir. İkincisi “eşgüdümlü boş zaman”, içerik olarak işle ilgilidir ancak işin gerektirdiği zorunlu bir faaliyet değildir. Bir tamir ustasının evinde kendi tamiratını yapmayı seçmesi veya bir öğretmenin ders hazırlığı için zorunlu olmayan materyalleri okuması örnek olarak verilebilir. İşten kazanılan becerilerde bir aktarım söz konusu iken bir zorunluluk bulunmamaktadır. Üçüncüsü “tamamlayıcı boş zaman”, iş ilişkisinden bağımsız olarak sosyal rol ve statü beklentileriyle ilişkilendirilen faaliyetlerdir. Mesleki konum, sosyal konum ve ailevi rollerle bağlantılı olabilmektedir. Bu faaliyetler, birincil sosyal rolleri tamamlayıcı oldukları için seçilmektedir. Bir annenin çocuklarının

becerilerini geliştirecek oyun oynaması veya sosyal hizmet uzmanının sivil toplum kuruluşlarına katılmasını beklenmesi örnek olabilir. Dördüncü tür aktivite ise boş zaman olarak tanımlanmaz. İşin gerektirdiği dinlenme veya hazırlık aşamasıdır. Dinlenme veya hazırlık faaliyetleri, ne tam olarak çalışma saatleri içinde ne de boş zamanın içerisinde tanımlanmamaktadır (Kelly, 1974: 182-183).

Boş zaman, sosyal norm ve beklentilerden bağımsız değildir. Boş zamanın rol beklentileri ve yükümlülükleri vardır. Davranışlar yalnızca bireysel beklenti veya rasyonel faktörlerle açıklanamaz veya tahmin edilemez. Boş zaman, birbiri ile iç içe geçmiş eylemleri ve etkileşimleri mümkün bir sosyal yapıya sahiptir. Boş zaman ne kadar bağımsız olursa olsun kültürel değerler, yapılar ve güç ilişkilerinden etkilenmektedir. Kendi kaderini tayin etme ve kaynaklara erişim nüfus grupları için farklıdır. Kadın ya da erkek, yaşlı ya da genç, üniversite mezunu veya okulu erken bırakan, evli ya da boşanmış, çalışıyor ya da işsiz olmak gibi bir dizi faktör boş zamana erişimi etkilemektedir (Kelly, 1992: 259-250). Kelly (1992: 250), boş zamanın iş rollerinden çok aileye ve diğer birincil gruplara bağlı olduğunu savunmaktadır. Boş zaman, yaşam boyunca evlilik ve ebeveynlikteki bir değişiklikte yeniden formüle edilmektedir. Boş zaman etkinliğinden memnuniyette en merkezi faktör yakın ilişkiler ve bu ilişkilerdeki iletişimin ne derecede kolaylaştırıcı ve engelleyici olmasıdır. Aile ilişkileri, ev içindeki sorumluluk, yükler boş zamanı etkilenmekte ve her durumda cinsiyete göre farklılık göstermektedir (Kelly, 1992: 250).

Boş zaman karmaşık, sosyal ve bağlamsaldır (Kelly, 1992: 253). Boş zamanı, özellikle de çalışma dışı zaman olarak tanımlamanın birçok insan için problemli olduğu bilinmektedir (Henderson ve Dialeschki, 1991: 56). Boş zaman teoride iş ve iş dışı zaman ikiliği kullanılarak işe karşıt bir değer olarak tanımlanmaktadır. Boş zaman, iş dışındaki zaman veya iş çağrışımından yoksun etkinlik olarak tanımlanmakta ve boş zaman deneyimine değer vermenin bir yolu olarak iş ilişkisini (yüksek veya düşük) derecelendirmek için paradigmlar sunulmaktadır. Çoğunlukla boş zamana göre tanımlanan iş, istihdama (yani erkek deneyimine) atıfta bulunmakta ve kadınların zamanının çoğunu oluşturan ücretsiz işe odaklanmamaktadır. İş/boş zaman ikili karşıtlığına dayanan paradigmlar, kadınların durumunu tanımlamak konusunda güçsüzdür (Sky, 1994: 94). Boş zaman ve iş birbirinin zıttı olarak tanımlanmaktadır. Ancak iş; hedef ve başarı yönelimi, zaman kısıtlamaları ve geçimini sağlama ihtiyacı çağrışımlarını taşıırken boş zaman ise özgürlük, seçim ve zaman eksikliği baskılarıyla bağlantılıdır (Kelly, 1974: 183). Dolayısıyla iş ve boş zaman arasında doğrudan bir ilişki yoktur. İş ve boş zamanın birbiri üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılmamaktadır (Colley, 1985: 632).

Boş zaman, farklı şekillerde genişletilmiş veya eleştiri almış olsa da boş zaman tanımları farklılık göstermektedir. Boş zaman hem varoluşsal hem de sosyal olanı kapsamaktadır. Sayısız biçimi, yeri, sosyal ortamı ve sonucu vardır. Boş zaman ne sosyal rollerden ayrıdır ne de tamamen onlar tarafından belirlenmektedir. Boş zaman; çatışma ve sosyal gelişme, bölünme ve bütünleşme, kontrol ve özgürlük arasında gelişmektedir. Direnmenin yanı sıra boyun eğmeyi, özgünlük kadar yabancılaşmayı ve topluluğa bağlılığın yanı sıra benlikle meşgul olmayı da içerebilmektedir. Bu bağlamda, boş zaman çok boyutludur ve herhangi bir tek veya basit unsurla karakterize edilemez (Kelly, 2000: 1588). Boş zaman kavramının tarihsel olarak ve ilgili disiplinlerde sürekli bir değişim geçirdiği görülmektedir. Öncelikle iş dışı kalan zaman olarak tanımlanırken zamanla akademik çalışmalar sonucunda eleştirilmiş ve geliştirilmiştir. Boş zaman kavramının bireysel ve yapısal meselelerle şekillendiği ve karmaşık bir doğasının olduğu görülmektedir.

1.2. Boş Zaman Sosyolojisi

Boş zaman sosyolojisi “ilk başta Amerika, Britanya, Kıta Avrupası sosyolojisinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmış” ve müfredata eklenmeye başlanmıştır (Güven, 2019: 1125). 1960 ve 1970’lerde toplumsal cinsiyet çalışmaları ve boş zaman çalışmaları birbirinden bağımsız olarak gelişmektedir (Shaw, 1985: 271-272). Sosyologlar, 1960’larda boş zamanı çalışmaya başladığında üç bakış açısını benimsemektedirler. Birincisi, daha önceki toplumsal araştırmalara dayalı olarak boş zamanı, sosyal organizasyonun bir boyutu olarak ele almaktadırlar. İkincisi, boş zamanın kendi anlam dünyasını yaratan sosyal bir eylem olarak görülmesidir. Üçüncüsü ise ekonomik kurumların toplum için merkezi olduğu ve ekonomik rollerin birincil belirleyici olmasıdır. Üçüncü bakış açısında boş zamanın ikincil olduğu varsayılmaktadır (Kelly, 2000: 1582). Boş zaman sosyolojisinin temel varsayımı, boş zamanın bütünüyle toplumsal bir olgu olduğudur. Kültürün bir parçası ve sosyal sistemin bir ürünüdür. Boş zaman ayrı ve ikincil değildir, toplumun kurumsal yapılarına, sosyal zamanlarına ve güç ilişkilerine gömülüdür. Karmaşık bir sosyal sistemde, hem bireysel (kendi kaderini tayin etme) hem de kurumsal kontrol, ekonomik ve sosyal konuma göre farklılık göstermektedir. Boş zaman bölümlere ayrılmamakta, sisteme örülmektedir (Kelly, 2000: 1583). Boş zaman, büyük ölçüde sosyoekonomik konuma dayalı olarak kaynaklara farklı erişime sahip bir sosyal sistemin ödül yapısının bir parçasıdır (Kelly, 2000: 1582).

1899’da Veblen Aylak Sınıfın Teorisi’nde sosyal statü, boş zaman gösterimi ile sembolize edilmekte ve “gösterişli/gösterişçi tüketim” kavramı öne çıkmaktadır (Veblen, 2005: 57). Eleştirel çalışmalar, boş zamanı tüketim odaklı ele almaktadırlar (Habermas, 1992: 37).

Özellikle kitle iletişim araçlarından, düşük maliyetli ve kolay erişilebilir televizyona vurgu yapılmaktadır (Robinson ve Martin, 2009). Eleştirel teorinin ana teması, boş zamanın kapitalist bir toplumda seçkinlerin hegemonyasında tanımlandığı, kapitalist bir ödül ve kontrol sistemi mekanizması olarak ortaya çıktığıdır. Boş zaman bu eleştirel bakış açısında üretim sürecine ve sermayenin egemen olduğu toplumsal sistemin yeniden üretimini destekleyen rollere sahiptir. Boş zaman kazanılması gereken ve satın alınabilecek veya sahip olunabilecek bir meta olarak tanımlanmaktadır (Kelly, 2000: 1583).

Boş zaman sosyolojisinde aile ilişkileri ve kendi kaderini tayin etme olarak iki bağlam ön plana çıkmaktadır. Boş zamanın kullanımı çoğunlukla evin içinde veya çevresinde gerçekleşmektedir. En yaygın boş zaman kullanımı arkadaşlar, aile ve diğer yakın ilişkilerle ilgilidir. Boş zaman, çoğunlukla sosyal etkileşimden oluşan aile ve arkadaşların varlığına dayalı organizasyonlara bağlı olan sıradan bir faaliyet ağı olarak görülmektedir (Samdalh, 1992: 20). Boş zamanın ana tanımlayıcı temalarından biri “özgürlük” olmasına rağmen, ana yükümlülük bileşenlerini içeren aktivitelerin çoğunun yetişkinler için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Toplumsal rollere ilişkin gömülü faaliyetlerden, yükümlülük ve sorumluluklardan bağımsız olamamaktadır (Kelly, 2000: 1584). Aile, iş ve toplumsal rolleri şekillendiren beklentiler ve güç farklılıkları aynı zamanda boş zamanın da beklenen rollerini oluşturmaktadır. Bu bakış açısı özellikle feminist çalışmalarda ortaya çıkmakta ve toplumsal cinsiyete odaklanılmaktadır (Deem, 1986; Green vd., 1990; Henderson vd., 1989). Bu perspektiften değerlendirildiğinde tarih boyunca hayatın her alanında derin ve çok yönlü bir şekilde kadınlara yönelik erkek egemenliği ile karakterize edilmektedir. Kadınlar, gitmelerine izin verilen mekanlar ve boş zamanlarında yapmalarına izin verilen şeyler konusunda baskı altındadırlar. Fiziksel güç ve hatta şiddet birçok boş zamanı ve mekânı kadınlar için güvensiz hale getirmektedir. Evde bile kadınların boş zamanları erkeklerinkinden temelde farklıdır. “Aile boş zamanını” mümkün kılan, ev işlerini yapması beklenen genellikle kadınlardır. Erkeklerin ve çocukların boş zamanlarının çoğuna görece özgürlük sunan kadınların “gizli işleridir”. Bu bağlamda kadınların görünmeyen emekleri erkeklerin boş zamanlarına katkı sunmaktadır. Boş zaman gerçekten de aileye ve topluluğa ayrılmaz bir şekilde bağlı olabilmektedir. Ancak sosyal bölünmeleri ve tahakkümleri de aynı şekilde yansıtmaktadır (Kelly, 2000: 1584-1585). Bu bağlamda kadınların boş zamanlarını bağımsız olarak şekillendirebilmeleri, güçlenmeleri için bir araç olarak görülmektedir.

Boş zaman sosyolojisindeki güncel yaklaşımlardan birisi de pozitif boş zaman sosyolojisidir. Pozitif boş zaman sosyolojisi; ilişki, grup, topluluk, organizasyon ve diğer sosyal birimlerin optimal işleyişine odaklanarak boş zaman yaşamının sosyal yönlerini inceleyen bir

araştırma alanı olarak tanımlanmaktadır. İnsanların hayatta arzu ettikleri şeylerin peşinden nasıl, neden ve ne zaman koştuklarını, varlıklarını çekici ve yaşanmaya değer kılmak için yaptıkları şeyleri incelemektedir. Pozitif boş zaman sosyolojisi, insanların hayatlarını sosyal olarak organize etmek için ne yaptıklarının incelenmesidir, öyle ki bu hayatlar, kombinasyon halinde, büyük ölçüde ödüllendirici ve tatmin edici hale gelmektedir (Kono vd., 2020: 3-4).

Boş zaman çalışmaları bu eleştirel seslerle açık bir şekilde zenginleştirilmiş olsa da eleştirel çalışmalar sosyal koşulları sorunsallaştırmaya ihtiyaç duyma eğilimindedir ve bu nedenle pozitif sosyolojiye elverişli olmayabilir. Bu bağlamda, pozitif boş zaman sosyolojisinin boş zamana ilişkin eleştirel çalışmalara rakip değil, tamamlayıcı olduğu önerilmektedir. Eleştirel bakış açıları bilim insanlarının sorunları ortaya çıkarmasına ve bunları boş zaman bağlamlarında ele almasına yardımcı olurken, pozitif boş zaman sosyolojisi boş zaman yaşamının optimal sosyal yönlerinin elde edilmesini ve sürdürülmesini anlamayı ve kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Pozitif boş zaman sosyolojisindeki sorunsallaştırma eksikliği, “eleştirel olmama” ile eşit tutulmamalıdır. Hem boş zaman değerlendirmeleri hem de pozitif boş zaman sosyolojisi üzerine yapılan eleştirel çalışmalar dikkatli ve titiz bir şekilde yapılabilmektedir. Her iki araştırma da boş zamanı daha geniş anlamlandırmaya yardımcı olabilmektedir (Kono vd., 2020: 6).

Boş zaman çalışmalarının iki ana eksen üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi arasındaki ilişkilere odaklanan yapısal analiz çalışmalarıdır. İkincisi ise postmodernite, boş zaman tüketimi, bu tüketimin gerçekleştiği mekanlar, boş zaman yaşam tarzları ve kimlikleri üzerine tartışmalardır (Scruton ve Watson, 1998: 123). Boş zaman sosyolojisi; boş zamanın tüketimi, boş zaman kullanımı, boş zaman faaliyetleri, kültürel ve toplumsal yapıların boş zamana etkisi vb. çalışmalara odaklanmaktadır.

1.3. Feminist Boş Zaman Çalışmaları

Feminist boş zaman çalışmaları, boş zamanın çalışma ekseninde görülmesiyle kadınların hane halkı içerisinde yükümlülüklerinin boş zamana yansıdığına dair getirilen eleştiri ile başlamaktadır. Erken dönemde yapılan çalışmalar, boş zaman çalışmalarında toplumsal cinsiyetin göz ardı edildiğini, kadınların görmezden gelindiğini savunmaktadır (Deem, 1982; Henderson, 1990; Henderson, 1991; Henderson, 1994; Shaw, 1994; Reeves, 1994; Sky, 1994; Wearing, 1998; Deem, 1999). Öte yandan feminist araştırmacılar, boş zaman ve feminizmin ortak noktalarını vurgulamakta ve toplumun büyük ölçüde ataerkil olduğu gibi boş zamanın da dikkate değer bir şekilde erkek merkezli bir kavram olduğunu savunmaktadırlar. Hem feminizm

hem de boş zaman, tahakküme karşı bir isyana odaklanmaktadır. Her ikisi de iktidar tarafından değersizleştirilmektedir. Feminizm ve boş zaman, sosyal değişim ve yeni hedefler oluşturarak dönüşümsel bir bakış açısı sunmaktadır (Henderson vd., 1989: 51).

Henderson, boş zamanın incelenmesi için temel sağlayabilecek feminizmin hedeflerinden iki tanesini yol gösterici olarak seçmektedir. Birincisi, her kadının ev içinde veya dışında kendi yaşamını, bedenini kontrol etme gücü aracılığıyla eşitlik ve seçim özgürlüğü hakkı olduğudur. İkincisi ise kadın deneyiminin görmezden gelinmesi veya çarpıtılmasının ancak sosyal değişimle ilgili yollarla düzeltilebileceğidir (1991: 365). Dolayısıyla boş zaman kullanımındaki eşitsizliklerin ortadan kalkması kadınların özgürleşmesi için bir sosyal değişim aracı olarak görülmektedir. Nitekim boş zaman sosyal bir yapı olarak ele alındığında, bireylerin yaşamlarında toplumsal cinsiyetin boş zamana etkisini ve boş zamanı nasıl yapılandırıldığını analiz etmekte yol gösterici olabilmektedir (Henderson, 1994: 131).

Feminist literatürde boş zaman sosyolojisi ile ilgili önemli çalışmalardan birisi Green, Hebron ve Woodward tarafından 1990 yılında kaleme alınan “Women's Leisure, What Leisure?” başlıklı kitaptır. Yazarlar, boş zaman araştırmalarında kadınların deneyimlerinin marjinalleşmesine karşı sosyalist feminist bir perspektiften boş zamana dair erkek egemen yaklaşıma eleştiri geliştirmektedirler. Green ve arkadaşlarına göre boş zaman, toplumsal normlara uygun erkek ve kadın rolleri, endişeleri ve davranışları hakkındaki fikirlerle, erkeklik ve kadınlık ideolojileri aracılığıyla tanımlanır (1990: 37). Feminist boş zaman araştırmacıları, kadınların yaşamlarına ve kadınların boş zamanlarına ilişkin herhangi bir analizde ataerkil gücün merkezliliği ve böyle bir analizin ortaya çıkardığı boş zamana erişim eşitsizlikleri üzerinde durmaktadırlar. Wearing (1998), erkeklerin ücretli çalışma hayatında olmasından kaynaklı ekonomik konumu nedeniyle boş zamanın erişilebilir olduğunu vurgulamakta ve kadınların erişimlerinin engellediğini dile getirmektedir. Wearing’e (1998: 38) göre ataerkil güç, aile, annelik ve kadınlık gibi ideolojilerin kadınların birçok boş zaman pratiğine erişimlerini engellemesine neden olabilmektedir.

Feminist kuramların boş zamana yaklaşımı değişiklik göstermektedir. Liberal feministler için boş zaman; eşit kullanılması, kadınların kendi seçtikleri etkinliklere katılım için eşit fırsatlara sahip olmaları anlamına gelmektedir. Boş zaman kullanımındaki ayrımcılık ve cinsiyet yanlılığı hakkındaki gerçekleri yorumlamakta ve eşitlik ihtiyaçlarını dile getirmektedirler. Boş zaman kullanımına eşit bir şekilde katılmak ve erişebilmek için değişimler talep etmektedirler (Henderson vd., 1989: 52).

Sosyalist feministler, kadınların boş zamanlarının olmamasını baskıcı bir toplumun örneği olarak görmektedirler. Kadınların boş zamandaki ikincil konumlarının nedeni, boş

zamanın toplumsal yapıları özellikle de ekonomik yapılarıdır. Sosyalist feministler, boş zamanın içeriğinin ve sürecinin egemenlik ve boyun eğme rollerini güçlendirdiğini dile getirmektedirler. Ayrıca sosyalist feministler, boş zaman kullanımında sınıf ve ırk farklılıklarını tanımlamakta ve ihtiyaçlarını tartışmaktadırlar (Henderson vd., 1989: 52). Yule (1992: 167), ise boş zaman çalışmalarında sosyalist feministlerin kadınlar için boş zamanın anlamlarını ve deneyimlerini gündelik yaşamları bağlamında keşfetmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Sosyalist feministler, kadınların boş zaman deneyimlerinin sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl şekillendiği üzerine odaklanmaktadırlar.

Radikal feministler, boş zaman çalışmalarında kadınların ikincil plana atılmasına eleştiri getirmektedirler. Radikal feministlerin odak noktası boş zamanda kadınların merkezde olduğudur. Kadınların bir kenara atılmaması, başkalarıyla ilişkili olarak ele alınmaması veya “eklenmemesi” gerektiğini savunmaktadırlar. Kadınların boş zaman deneyimleri başlı başına geçerli sayılmalıdır. Radikal feministler, sadece boş zamanın erkek merkezli yönelimine meydan okumakla kalmaz, aynı zamanda kadınların deneyimlerini incelenmeye değer görürler. Kadınlar için boş zaman algılarını kökten değiştirmek amaçlanmaktadır. Boş zamanın kavramsallaştırılması ve somutlaştırılması için yeni alternatifler yaratmanın yollarını aramaktadırlar (Henderson vd., 1989: 52).

Markist analistler, kapitalist toplumda boş zamanın belirleyicisi olarak ücret ilişkisini vurgulamakta, boş zamanın ücretli çalışmanın türü ve saatleri tarafından yapılandırıldığını dile getirmektedirler (Green vd., 1990: 13). Marksist feministler, boş zamanın herkes tarafından eşit olarak erişilebilir olduğu, birey ve toplum için evrensel olarak iyi olduğu şeklindeki işlevselci görüşü eleştirmektedirler. Marksist feministler, boş zamana erişimdeki eşitsizlikleri gizleyen ve meşrulaştıran kapitalist ve ataerkil sistemi eleştirmektedirler (Wearing, 1998: 178) Son olarak, feminist boş zaman çalışmalarına bakıldığında araştırmacıların, toplumsal cinsiyet eşitliği, ilişkiler ve kimlikler açısından gündelik yaşamda önemli bir deneyim olarak boş zamana odaklanarak bu gündemi açıklayabilecek birçok anekdota sahip oldukları görülmektedir (Parry ve Fullagar, 2013: 578).

Feminist boş zaman çalışmaları, kadınların boş zaman çalışmalarında göz ardı edildiği ve kadınların boş zamana erişimi engelleyen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine atıf yaparak başlamaktadır. Liberal feministler, kadınların boş zamana eşit katılım sağlaması ve eşit fırsatlarla erişebilmesini savunmaktadırlar. Sosyalist feministler ise kadınların boş zaman kullanımı ile ilgili sosyal ve ekonomik yapılarına odaklanmaktadırlar. Radikal feministler ise boş zamanın erkek merkezli olmasını eleştirmekte ve kadınların ön planda olması gerektiğini

savunmaktadırlar. Marksist feministler ise kadınların boş zamana erişimini engelleyen kapitalist ve ateri sistemler üzerine yoğunlaşmaktadırlar.

1.4. Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramı

Yaşlanmayı oluşturan ve etkileyen değişimler oldukça karmaşıktır. Biyolojik olarak yaşlanma, “hücrelerde meydana gelen hasarın kademeli olarak artması” (WHO, 2015: 25) olarak tanımlanmaktadır. Bu değişimler sadece yaşla doğrudan etkili olmamakla birlikte bu değişimlerde bireysel ve çevresel faktörler de önemlidir. Yaşlı ise, “kronolojik yaşı, doğumda beklenen ortalama yaşam beklentisini geçen kişi” olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2015: 229).

Günümüzde 65 yaş ve üstü bireyler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Gerontologlar, yaşlıları üç gruba ayırmaktadır; “65-74” yaş arası genç yaşlı, “75-84” yaş arası orta yaşlı, 85 yaş üstü ise ileri yaşlı (Zizza vd., 2009: 482; Cho vd., 2017: 251) olarak gruplandırılmaktadır. Yaşlı nüfusun nüfus içerisindeki oranının artmasıyla birlikte son yıllarda “aktif ve sağlıklı”, “başarılı” veya “üretken” yaşlanma tanımları ön plana çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Sağlıklı Yaşlanma On Yılı (2021-2030), dört özel eylem planını vurgulamaktadır: Ageizmle (yaş ayrımcılığıyla) mücadele, yaş dostu çevrelerin/ortamların yaratılması, birinci basamakta bakımın entegre edilmesi ve ihtiyacı olanlara uzun süreli bakım sağlamaktır (WHO, 2025). Aktif yaşlanma endeksi ise Türkiye’de kadınlarda %25,3 iken erkeklerde %34,4’tür (TÜİK, 2024). Aktif yaşlanma endeksinin hesaplanmasında dört bileşen kullanılmaktadır. Birincisi istihdam, ikincisi toplumsal katılım, üçüncüsü ise bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam, dördüncüsü ise aktif ve sağlıklı yaşlanma kapasitesi ve elverişli ortamdır.

Gerontolojinin alt dallarından biri olan sosyal gerontolojide yaşlı kadınların boş zamanlarıyla ilgili çalışmalar mevcuttur. Howe (1987), sosyal gerontoloji alanında yaşlı kadınların boş zamanlarını aktivite teorisi (activity theory), geri çekilme teorisi (disengagement theory) ve süreklilik teorisi (continuity theory) bağlamında ele alındığını vurgulamaktadır. Cumming ve Henry (1961), yaşlıların toplumsal geri çekilmesinin yaşlanma sürecinin normal bir parçası olduğunu öne sürmektedir. Geri çekilme teorisi; biyolojik, psikolojik ve sosyal geri çekilmenin evrensel ve kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca bu sürecin hem bireyi hem de toplumu nihai ölüme hazırlamak için uyarlanabilir olduğunu belirtmektedir (Marshall ve Bengston, 2011: 17). Aktive teorisi (Havighurst, 1961) ise geri çekilme teorisi ile çatışmaktadır. Aktivite teorisi, bireylerin orta yaş faaliyetlerini mümkün olduğunca uzun süre sürdürmelerini ve emeklilikte de yüksek yaşam memnuniyetini devam ettirebilmek amacıyla yaşlandıkça bu faaliyetlerin yerine geçecek ikameler bulmaları gerektiğini savunur. Teoriye göre, çeşitli yeni rollere aktif katılım (örneğin; emekliliğin ardından gönüllü faaliyetlere

katılmak) yaşlanmaya “başarılı bir şekilde uyum sağlamaktır” (DeLiema ve Bengston, 2017: 16-17). Süreklilik teorisi (Atchley, 1971) ise bireylerin yaşlandıkça refahını sürdürmek veya iyileştirmek için davranış ve koşullarını korumaya çalıştıklarını savunur. Süreklilik teorisi, yaşlıların neden güçlü ve tutarlı bir benlik duygusu sürdürebildiklerini açıklamakta ve bireylerin kişisel yapılarını geliştirmede üstlendiklerini aktif rolü vurgulamaktadır (Marshall ve Bengston, 2011: 19). Süreklilik teorisi aynı zamanda boş zamanın emeklilik öncesi ve sonrası yaşam arasında bir köprü olarak pozitif bir değere sahip olduğunu ve bu değerın gelecekte artacağını vurgulamaktadır (Atchley, 1971: 17).

Gerontoloji alanında gerçekleştirilen boş zaman çalışmalarının sıklıkla aktif yaşlanma üzerinde durduğu görülmektedir. Aktif yaşlanmada boş zaman; başarılı yaşlanma, yaşam memnuniyeti, yüksek yaşam kalitesi için aktif bir yol anlamına gelmektedir (Harahousou, 2016: 232). Bu bağlamda aktif ve sağlıklı yaşlanma açısından boş zaman, teşvik edici bir rol üstlenmektedir.

1.5. Feminist Gerontoloji

Gerontoloji alanında çalışan bilim insanlarının yaşlı kadınların deneyimlerini feminist perspektiften incelemeye başlamasıyla birlikte feminist gerontoloji ortaya çıkmaktadır. Feminizm ve gerontolojinin ortak noktası, belirli bir grubun yaşam şansını artıracak sosyal bilinç, sosyal teori ve sosyal politika yaratma girişimidir (Reinharz, 1986: 504). Reinharz (1986: 503-504), feminizm ve gerontoloji arasındaki kavramsal bağlantıları beş ana kategoriye ayırmaktadır. Birincisi, feminizm ve gerontoloji “kendi çalıştıkları gruplarla ilgili” (yaşlılar ve kadınlar) biyoloji veya sosyal koşullar tarafından ne ölçüde tanımlandığı konusunda mücadele vermektedir. İkincisi, var olan eşitsizlikleri göstermek ve politika değişiklikleri olması yönünde baskı yapmak için istatistikleri stratejik biçimde kullanmaktadır. Üçüncüsü ise çalıştıkları grupların (gerontologlar için yaşlılar, feministler için kadınlar) bir bütün olarak ele alınıp alınmayacağı veya öncelikle daha dezavantajlı alt gruplarla ilgilenilip ilgilenilmeyeceği konusundaki tartışmalar gerçekleştirmektedir. Dördüncüsü ise çalıştıkları grubun güçlü yönlerini veya kötü muameleyi gösteren bir strateji seçimi konusunda mücadele etmektedirler. Beşincisi ise çalıştıkları alandaki güçlü gruplar veya diğer nispeten güçsüz gruplar arasında ortaya çıkacak bir tepkiyi önleme veya bunlara meydan okuma mücadelesi vermektedirler.

Feminist teorisyenler, kurumsallaşmış mekanizmaların işgücü piyasası fırsatlarını sınırlayarak kadınları yaşam boyunca nasıl dezavantajlı hale getirdiğine dair politik ekonomik

yaklaşımı¹ ve yaşam seyri perspektiflerine toplumsal cinsiyet boyutu eklemektedirler. Feminist bir teorik perspektiften bakıldığında; toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve kadınların yaşamları boyunca maruz kaldıkları baskı, erkeklerin ve kadınların yaşlanma deneyimlerini farklı şekilde yapılandırmaktadır. Feminist gerontologlar, tipik olarak genç kadınlara odaklanan “ana akım” feminist teorileri de eleştirmektedir. Feminist gerontolojik teorilerin savunucuları, mevcut yaşlanma teorilerinin de yetersiz olduğunu, çünkü cinsiyet ilişkilerini yaşlanma deneyiminin merkezine dahil etmediklerini iddia etmektedirler. Erkeklerin deneyimlerinden türetilen araştırma örneklerine, modellerine ve teorilerine basitçe kadınları eklemenin yetersiz olduğunu savunmaktadır. Bunun nedeni, bu tür yaklaşımların hala cinsiyeti bireysel bir nitelik olarak görmesi ve erkeklerin kadınların yaşamlarını değerlendirmek için örtük standart olarak görülmesidir. Bunun yerine feminist teorisyenler, özellikle kadınların yaşlı nüfusun çoğunluğunu oluşturduğundan, yaşlanmayı anlama girişimlerinde cinsiyetin birincil bir husus olması gerektiğini savunmaktadırlar (Hooyman vd, 2015: 155). Demografik dönüşümler göz önüne alındığında yaşlı nüfus içerisindeki kadın oranının giderek artmasına “yaşlılığın kadınsallaşması” denilmektedir. Krekula (2007: 155), yaşlanmanın bir kadın meselesi olduğu iddia etmektedir. Feminist teorisyenler, kadınların ücretli işgücünde, çocuk yetiştirmede ve yaşamları boyunca ücretsiz ev işlerinde iktidara farklı erişimleri ve bu tür güç farklılıklarının yaşlılıktaki refahlarını nasıl olumsuz etkileyebileceği açısından kadınların yaşam boyu bakıcılığını, emekliliğini, sağlığını ve yoksulluğunu incelemektedir (Hooyman vd, 2015: 155).

¹ Politik ekonomik yaklaşım; sosyal sınıf ve diğer yapısal değişkenler, bir kişinin kaynaklara erişimini ve toplum içindeki baskın grupların sınıf eşitsizliklerini sürdürerek kendi çıkarlarını sürdürmeye çalıştıklarını ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞ ZAMAN VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

İkinci bölüm, boş zaman ve toplumsal cinsiyet, boş zaman kullanımı ve yaşlılık, yaşlı kadınlarda boş zaman ve Covid-19 pandemisi ve yaşlı kadınlarda boş zaman başlıklarından oluşmaktadır. Boş zaman ve toplumsal cinsiyet bölümünde kadınların ve erkeklerin boş zaman kullanımına odaklanılmaktadır. Boş zaman kullanımı ve yaşlılık bölümünde yaşlıların boş zaman kullanımına dair literatürde yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Yaşlı kadınlarda boş zaman başlığı altında ise ulusal, uluslararası literatürde yapılan çalışmalar aktarılmaktadır. Covid-19 pandemisi ve yaşlı kadınlarda boş zaman başlığı, araştırmanın saha sürecinde ortaya çıkmış ve literatürde yapılan araştırmalara yer verilerek ikinci bölüme eklenmiştir.

2.1. Boş Zaman ve Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet, kadınlığın ve erkekliğin toplumsal olarak inşa edildiğini anlatmak için kullanılır. Scott toplumsal cinsiyeti “iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yolu” olarak betimler ve aynı zamanda “iktidarın kalıcı olmasını tekrarlayan bir yöntem” olduğunu dile getirmektedir (Scott, 2007: 43). Kandiyoti’ye (1998: 148) göre iktidar sadece toplumsal cinsiyet ilişkileri vasıtasıyla dışa vurulmamakta; fakat toplumsal cinsiyet iktidarın kendisini oluşturmaktadır. Gündelik yaşam pratiklerindeki iktidar ilişkileri çalışmalarda giderek daha çok vurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyette iktidarın kalıcı olmasını sağlayan şey “gündelik uygulamalar yoluyla yeniden üretilmesidir” (Bourdieu, 2014: 49). Zamanın yapılandırılma yollarından biri toplumsal cinsiyet ilişkileridir ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri zamanın sosyal organizasyonuna yansımaktadır (Sirianni ve Negrey, 2000: 59).

Boş zaman, gündelik yaşamın bir parçasıdır ve gündelik yaşamın organizasyonu toplumsal değişimlerden etkilenmektedir (van der Poel, 2006: 102). Lefebvre, “gündelik yaşam ile boş zamanın ilişkisinin basit olmadığını ve bir diyalektik ilişki olduğunu” savunur (2017: 35). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gündelik yaşam pratiklerimizde var olan hatta çoğu zaman sinsi bir şekilde davranışlarımızı ve aktivitelerimizi şekillendiren bir iktidar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira boş zamanın nasıl kullanıldığı da ataerkil ideolojinin etkisi altında kalmaktadır. Boş zamanın nasıl kullanıldığı incelendiğinde toplumsal cinsiyetin zaman kullanımı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda boş zaman davranışlarının anlaşılmasında toplumsal cinsiyet iyi bir analiz kategorisidir (Henderson, 1994: 130).

Erkekler genellikle boş zamanı; iş ve iş dışında kalan olarak keskin bir ayrım olarak görmektedir. Boş zaman aktiviteleri rahatlatma/dinlenme üzerine kurulmaktadır. Ancak kadınlar sadece ev dışında emek sarfetmemekte eve geldiklerinde evde de iş mesaisi görünmez bir şekilde devam etmektedir. Bu nedenle kadınlar için erkekler gibi net bir şekilde boş zamanı iş ve iş dışı kalan zaman olarak net bir şekilde tanımlamak kolay gözükmemektedir.

Kadınların işgücüne katılımı artmış olsa da kadınlar bakım verme rolü ile boş zamana erişim eksikliği yaşamaktadırlar (Henderson ve Shaw, 2006: 216). Feminist araştırmacılar, kadınlar ve erkekler arasındaki ev içi emek süresi farklılıklarını toplumsal cinsiyet ekseninde vurgulamaktadırlar (Mi-Hye, 2006: 85).

Kadınlar için boş zaman, eşitsizliklerin var olduğu ve deneyimlendiği önemli bir yaşam alanıdır. Ücretsiz ev içi emeği, üreme rolleri, evlilik ve ücretli çalışma gibi feminist literatürde kadınların ezilmesi ele alınan konularla bağlantılıdır. Öte yandan toplumda dezavantajlı olarak konumlandırılan kadınlar, eşit statüdeki erkeklere göre aynı boş zaman etkinlikleri erişimine sahip değildir. Ayrıca daha incinebilir gruplarda olan kadınların (ırk, etnik köken, yaş, cinsel yönelim vb.) boş zamana erişim konusunda daha fazla zorluk çekmeleri muhtemeldir (Deem, 1982: 29). Boş zaman katılımını engelleyen iki önemli unsurun düşük eğitime sahip olmak ve kadın olmak olduğunu tespit etmişlerdir (Searle ve Jackson, 1985: 243). Bella (1986), başkalarıyla ilişkileri ve sorumlulukları olan kişiler için boş zamanların pek bir anlamı olmadığını, çünkü birçok kadının hiçbir zaman yükümlülüklerden ve toplumsal cinsiyet rollerinden özgür olmadığını vurgulamaktadır (akt. Henderson ve Allen, 1991: 102). Henderson ve Dialeschki, kadınların boş zamanları olduğunu hissetmeleri için “çocuklarının evden ayrılmasını veya 65 yaşını beklemelerinin oldukça talihsiz bir durum” (1991:56) olduğunu dile getirmektedir. Aslında kadınların yaşlılık dönemlerinde de bakım rolleri devam edebilmekte ve sadece bakım verilen kişinin öznesi değişmektedir.

Toplumsal cinsiyetin inşası, cinsel ve toplumsal iş bölümüyle ilişkilidir. Kadınların ailedeki rolleri; özellikle çocuk sahibi olma, çocuk yetiştirmeye verilen önem ve bakım rolleri cinsiyetler arasında boş zaman kullanımına eşit katılımın önünde engeller oluşturmaktadır. Sonuç olarak kadınların boş zamanlarının tanımlanması zor gözükmemektedir. Ev temelli boş zamanı ve ev dışı boş zamanları tanımlamaktan daha zordur. Ev temelli boş zamanda genellikle ev içi yükümlülük ve boş zaman örtüşmektedir (Deem, 1986: 34). Ev içi emek, kadınların ücretli işgücüne katılımın artmasına rağmen, hâlâ ağırlıklı olarak, öncelikle kadınlar tarafından üstlenilen toplumsal cinsiyete dayalı bir faaliyet olarak görülmektedir. Ev içi emek faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlenenler çoğunlukla erkeklerden çok kadınlardır. Erkekler

düzenli olarak bu tür görevlere katılsalar bile yönetim programları kaçınılmaz olarak kadınlar tarafından belirlenmektedir (Wyyne, 1998: 110). Kadınlar, ev işlerinin ve kişisel boş zamanlarının bir ve aynı şey olduğuna inanmaktadırlar. Ataerkil bir toplumda, genellikle ev işi ve çocuk bakımının kadınlar tarafından neredeyse sezgisel olarak yürütülebileceği ve herhangi bir programa veya sistemleştirmeye gerek olmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle ev işleri ve çocuk bakımı boş zaman gibidir (Henderson ve Dialeschki, 1991: 55). Özellikle hem anne olup hem de ücretli bir işte çalışan kadınların çoğunun boş zaman kullanımların çok az olduğu görülmektedir. Ücretli bir işte çalışan kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin doğası gereği “ikinci vardiya” (Hochschild ve Machung, 2003) olarak ev içinde de çalışmaktadırlar. Ev içerisinde tam zamanlı çalışan kadınlar ise ücretli istihdama katılan kadınlara göre daha fazla boş zamana sahip olabilirler. Ancak evde tam zamanlı ücretsiz çalışan kadınların hayatlarının boş zamanlarla dolu olduğu anlamına da gelmemektedir (Henderson vd., 1989: 121). Öte yandan, kadın istihdamı, kadınların boş zaman deneyimlerini yapılandırmada önemli olabilmektedir. İstihdamdaki kadınlar, her zaman olmasa da sıklıkla kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrole ve özerkliğe ve dolayısıyla boş zamanları üzerinde çalışmayan kadınlara göre daha fazla kontrole sahip olabilmektedir (Deem, 1986: 114).

Shaw (1994: 8-9), çalışmasında kadınların boş zamanlarını analiz etmek için literatürde kullanılan üç yaklaşımı açıklamaktadır. Birinci yaklaşım, kadınların boş zaman kullanımında karşılaştıkları kısıtlamalara/engellere odaklanmaktadır. Ataerkil bir toplumda kadınların ikincil veya tahakküm altında olma biçimleri boş zamana erişimi engellemekte, sınırlamaktadır. Dolayısıyla kadınların boş zamanlarını anlamak üzere yapılan çalışmalarda bu yaklaşımın baskın olduğunu dile getirmektedir. İkinci yaklaşım, boş zamanın kendisine veya boş zaman aktivitelerine potansiyel olarak kısıtlayıcı bakan yaklaşımdır. Yaklaşım, boş zamanın ve boş zaman etkinliklerine katılımın toplumsal cinsiyet rollerinin doğası gereği gerçekleşen geleneksel veya klişeleşmiş faaliyetlerin eril tahakkümü güçlendirmesinden ve yeniden üretim alanı olmasına odaklanmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise boş zamanın aynı zamanda kadınların güçlenmesi için olanaklar sunan bir alan olarak görülmesidir. Boş zaman bir seçim, kontrol veya kendi kaderini tayin etme durumu olarak tanımlandığında kadınların özellikle geleneksel olmayan etkinliklere katılımlarıyla kısıtlayıcı sosyal rollere meydan okuma olarak görülmektedir.

Boş zaman ve toplumsal cinsiyet literatüründe boş zaman kullanımına dair toplumsal cinsiyet inşasının iki kısıtlaması vurgulanmaktadır. Birincisi içseldir, kadınlar kimlik oluşumları ve fiziksel görünümünün önemine öncelik vererek, erkeklerle eşit boş zaman hakkına sahip olmadığı hissini varsayar. İkincisi ise dışsaldır ve aynı sınıf/statüdeki erkeklerle

karşılaştırıldığında kadınların boş zaman etkinliklerine katılımını etkileyen unsurlar para ve zaman eksikliğidir (Rojek vd., 2005: 74). Boş zamana erişimi kısıtlayıcı unsurlar genellikle kadınlar için erkeklerden daha belirgindir. Araştırmacılar boş zaman ile ilgili kısıtlamaların anlamını incelemektedir. Cinsiyet farklılıklarını inceleyen araştırmalar genellikle erkekler ve kadınlar arasında bazı farklılıklar olduğu sonucuna varmaktadır. Searle ve Jackson'a (1985: 229-232) göre eş eksikliği, aile bağılıkları, bilgi eksikliği, utangaçlık, ulaşım eksikliği ve fiziksel yetersizlik gibi kısıtlamalar kadınlarda daha fazla görülmektedir.

Henderson ve arkadaşlarının, sadece kadınlardan oluşan bir örneklem üzerinde yaptıkları çalışmada güvenlik ve beden imajı gibi kısıtlamaların daha önceki çalışmalarda incelenmemiş önemli faktörler olduğunu vurgulamaktadır (1988: 78). Dolayısıyla eril tahakküm, kadınların boş zaman hakkını kullanmasını engellemektedir. Jackson ve Henderson, Kanada'daki ulusal verileri kullanarak gerçekleştirdikleri analizlerde kadınların boş zamanlarının erkeklere göre daha kısıtlı oldukları sonucuna ulaşmaktadırlar. Ayrıca kadınlar içerisinde yaş, gelir ve aile yapısı gibi faktörlerin etkili olduğunu, bu faktörlerin boş zamanı kısıtlayan unsurlar olsa da bazı kadınlar için güçlendirici etkilerinin olduğunu ortaya çıkarmaktadırlar (1995: 47). Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmaya göre ise kadınların boş zamanlardaki fiziksel aktivitelerinin değerlendirilmektedir. Aynı çalışmada boş zamanda fiziksel aktivitede hem toplumsal cinsiyet rollerinin hem de sosyokültürel sınıfsal farklılıklarının etkili olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan farklı sınıflardan gelen kadınların boş zaman kullanımı ile ilgili mücadele geliştirme stratejileri de farklılık göstermektedir (Koca vd., 2009: 247).

Türkiye'de gerçekleştirilen başka bir çalışmada, Özateş Gelmez evde bakım uygulamasından yararlanan kişilerle yaptığı araştırmasında, "bakım veren kadınların bir gün içerisinde 17 saat 11 dakikayı ücretsiz çalışmaya ayırdıklarını" (2017: 81) vurgulamaktadır.

Deem (1982), kadınların boş zaman kullanımını engelleyen, bu alanda ezilmelerine neden olan 8 bariyer sıralamaktadır.

- 1) Ücretsiz ev içi emek: Toplumsal cinsiyet rollerinin doğası gereği kadınların ev işlerinden sorumlu tutulmaları boş zaman kullanımını engellemektedir.
- 2) Çocuk bakımı için birincil sorumluluğunun anneye ait görülmesi, (özellikle çocuk sahibi kadınlar için boş zaman kullanımını etkilemektedir).
- 3) Ataerkil baskılar: Kadınların toplumda ikincil konumda görülmesi, (politik, ekonomik ve ideolojik olarak birkaç düzeyde işleyebilir)

- 4) Kapitalist toplumsal ilişkilerde kadının konumu: İşgücü piyasasının cinsiyet ayrımı, ücretli istihdamda yer alan çoğu kadının daha düşük ücretle çalışması veya güvencesiz işlerde çalışıyor olması,
- 5) Pedagojik ve eğitimsel uygulamalar: Eğitim sistemi içerisinde kızlar ve erkeklere sunulan boş zaman etkinliklerinin farklılaşması (spor çeşitleri vs.), cinsiyetçi pedagojik ve eğitimsel uygulamalar,
- 6) Devlet kurumları, sosyal politikalar tarafından kadınların rollerinin oluşturulması, (Sosyal politikaların yönünün kadınların ev kadını veya anne olarak kabul edildiği, ev dışında yalnızca ikincil rollerin olduğuna dair yönlendirmelerdir.)
- 7) Medyada toplumsal cinsiyet temsilleri: Televizyon, reklam, dergi gibi kitle iletişim araçlarında kadınlık ve erkeklik rollerine göre sosyalleşme biçimlerinin gösterildiği klişeler,
- 8) Cinsel politika: Erkekler tarafından kadın cinselliği üzerinde uygulanan sosyal kontroldür. Bu sosyal kontrol, yalnızca erkeklerin bireysel olarak kadınların hareket özgürlüğünü kısıtlayarak değil, aynı zamanda cinsel taciz, tecavüz, iş yerinde taciz, doğurganlık üzerinde kontrol (kürtaj, doğum kontrolünün sınırlandırılması) gibi kadınların haklarını zayıflatarak işler (Deem, 1982: 33-34).

Ataerkillik ve kapitalist sistem kadınların boş zaman kullanımını engelleyebildiği gibi boş zamana eşit olarak erişimini engellemektedir. Wilson (1988), erkek egemen yapının kadınların boş zamanlarının siyasi kontrolünü şekillendirdiği ve ataerkilliğin boş zamanın kontrolünü sağlayan altı yol belirlemektedir:

1. Çalışmanın (boş zaman karşıtı) ücretli bir çalışma olduğu varsayılır. Oysa birçok kadın tam zamanlı bir işte çalışmamaktadır. Dolayısıyla çalışmadıkları için boş zamana sahip değildirler.
2. Geleneksel görüşte iş ve boş zaman farklı yerlerdir. Oysa ev kadınları için işyerleri ve boş zaman yerleri aynıdır, boş zaman ve iş iç içedir.
3. Erkeklerin boş zaman olarak gördüğü şeylerin çoğu (örneğin yemek yemek), kadınlar için çalışmayı temsil eder (yemek yapmak). Bu bakımdan kadınların çalışması, erkeklerin boş zamanlara sahip olmalarını sağlar.
4. Kadınların zamanı kullanma konusundaki seçimleri erkeklere tabi olmaları ile sınırlıdır. “Boş zamanları”, (örneğin; dans etmek veya içki içmek) erkekler tarafından tanımlanır ve kontrol edilir.

5. Boş zaman, çalışmanın bir ödülü olarak görülmektedir. Kadınların ev içerisindeki emekleri iş olarak kabul edilmemekte ya da değersizleştirilmektedir. Dolayısıyla, boş zaman hakkını kazanmamaktadırlar.
6. Kadınların, özellikle barlar ve meyhaneler gibi halka açık eğlence yerleri başta olmak üzere, özgürce ve bağımsız olarak uğrayabilecekleri yerler sınırlıdır (akt. Wearing, 1998: 27).

Boş zamanın dağılımı aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir yansımasıdır. Ancak literatürde boş zamanın değerlendirilmesi genellikle “özgür seçim” olarak görülmekte ve yapısal eşitsizlikler dahil edilmemektedir (Shaw, 1985: 267). Kadınların boş zaman değerlendirmeleri çevresine ve bağlamına göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin; yeni doğum yapmış bir anne boş zamanını çay-kahve içerek kendine ayırarak değerlendirirken üst düzey yönetici bir kadın akşam iş arkadaşlarıyla dışarıda yemek yiyerek boş zamanını dışarıda değerlendirebilir. Bu nedenle, kadınların boş zaman deneyimi de kendine özgüdür, çoklu ve örtüşen durumlardan ayrılmasının zordur (Bittman ve Wajcman, 2000: 168). Shaw (1985: 267), sınıf veya toplumsal cinsiyet analizine çok az vurgu yapıldığını; güç, sosyal kontrol, ideolojik sistemler, iş ve boş zamana yabancılaşma veya politik-ekonomik sistemle ilgili çok nadir çalışmalar olduğunu dile getirmektedir.

2.2. Boş Zaman Kullanımı ve Yaşlılık

Boş zamanın kullanımı farklı yaş gruplarına göre değişebilmektedir. Bu çalışmada yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerine odaklanılmaktadır. Yaşlılar üzerine yapılan boş zaman çalışmaları incelendiğinde hayatın iki önemli dönemi öne çıkmaktadır. Emeklilik ve dulluk boş zamanı etkileyen yaşamsal değişimler olarak görülmektedir. Dulluk, büyükanne ve büyükbaba olmak veya bağımsız bir yetişkin olan çocuklarla ilişkiler, emeklilik geçiş sürecindeki birçok kişinin hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda dulluk ve emeklilik gibi olaylar yaşlılar için hayati geçiş anları olarak kabul edilmektedir (Antonovsky ve Sagy, 1990: 367). Yaşlıların hayatlarında yaşadıkları bu değişimler toplumsal cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Kadınlar söz konusu olduğunda kadınların kamusal alanda çalışıp çalışmadıkları veya nasıl çalıştıkları ve hayatlarının hangi anında dul kaldıkları önemlidir. Erkekler söz konusu olduğunda ise ileri yaşlardaki boş zaman kullanımı önceki uğraşlarıyla süreklilik içermekte ve dul kaldıktan sonra kadınlarınkinden farklı koşullarda şekillenmektedir (Jaumot-Pascual vd., 2018: 1).

Bir çalışma boş zaman aktivitelerini bir eşle paylaşmanın emeklilik sırasında yaşam doyumunu arttırdığını göstermektedir (Seccombe ve Lee, 1986). Bir başka çalışmada, emeklilik

yaşındaki eşlerin mutluluğunun gerçekten de ev içi emek düzenlemelerinden etkilendiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Kocalarından daha fazla ev emeğine destek alan kadınlar, eşleri tarafından daha fazla desteklendiklerini, onlardan daha az talep algıladıklarını ve buna karşılık, ev işlerinin çoğunu yapan kadınlara göre daha yüksek evlilik kalitesi ve daha az depresyon bildirmektedirler (Pina ve Bengston, 1995: 316). Seccombe ve Lee ise yapmış oldukları çalışmada, emekliliğin kadınlar için erkeklerden kategorik olarak farklı deneyimlere sahip olmadığını, özellikle de emeklilik memnuniyetlerinin cinsiyetten bağımsız olarak aynı nedenlere duyarlı görüldüğünü öne sürmektedir. Kadınlar arasında daha düşük emeklilik doyumu düzeylerinin emeklilikteki düşük gelirleri nedeniyle olabileceğini belirtmektedirler (Seccombe ve Lee, 1986: 436). Ancak daha düşük gelire sahip olmalarının toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak düşünölemeyeceğini vurgulamak gerekmektedir. Kadınların istihdamda erkeklere oranla daha az yer alması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesidir. İstihdam geçmişi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada ev kadınlarının emekli kadınlara göre daha yüksek yaşam memnuniyeti sergiledikleri ortaya çıkmaktadır (Riddick ve Daniel, 1984: 143). Calasanti'ye göre (1996: 19) emekliliğin yarattığı boşluğu doldurmak için boş zaman rolleri değişebilir, yeni roller geliştirilebilir.

Dulluk süreci, arkadaş veya komşularla gerçekleştirilen boş zaman aktivitelerinin paylaşımını azaltabilmektedir. Çocuklardan sosyoekonomik destek veya bazı görevlerde yardım desteği alınsa da yetişkin bir çocukla etkileşimin daha az olduğu vurgulanmaktadır (Lee ve Bakk, 2001: 57). Niteliksel boş zaman araştırmalarından elde edilen özel durum incelemeleri, yaşlanmaya ilişkin kalıplaşmış söylemlere karşı çeşitli dirençlerin boş zaman aracılığıyla yapılabileceğini göstermektedir. Bu nedenle boş zaman, yaşlılık ayrımcılığına ve yaşlılıkta fiziksel ve zihinsel yeteneklerin yeterince kullanılmadığına dair kendi kendini gerçekleştiren kehanete meydan okuma potansiyeli sunmaktadır (Wearing, 1995: 264).

Yaşa bağlı olarak boş zamanın kısıtlanmasında önemli farklılıklar olduğu vurgulanmaktadır. Blackshaw (2009: 7), yaşlıların boş zamana erişimindeki engelleri dört grupta ele almaktadır. Birincisi hareket kabiliyetinde azalma, görme ve işitme engellilikleri, artan bağımlılık, eşin kaybı ve bu kayıp nedeniyle gerçekleşen sosyal izolasyonu sağlık temasında değerlendirmektedir. İkincisi yaşlılara ve emeklilere karşı duyulan kalıpyargılardır. Üçüncüsü emeklilikle birlikte azalan gelirdir. Bu noktada birçok yaşlının yoksulluk sınırı altında yaşadığını ve bu durumun da ev hayatına zorunlu bir bağımlılıkla sonuçlandığını vurgulamaktadır. Son olarak ise psikososyal ve kültürel kısıtlamalara değinmektedir. Bu kısıtlamaların içerisinde yaşlılara saygı duyulmaması, emeklilikle birlikte sosyal ilişkilerin

azalması, “işe yaramazlık” hissinin artması, toplumun geri kalanına yük olma hissiyatı yer almaktadır.

Yaşlı olmak, boş zaman aktivitelerine katılımın azalmasında bir neden olarak gösterilmektedir. Boş zaman, yaşla birlikte azalan bir etkinlikler listesi değil, yaşamın birçok kritik sorununun çözülebileceği bir sosyal ortam olabilir. Yaşam seyri (life course) perspektifi, aile ve toplum, iş rolleriyle değişen boş zamanın sürekliliğini ve değişimleri analiz etmek için değerli bir çerçeve oluşturmaktadır. Yaşam seyrini anlamak, uzun zaman dilimleri boyunca bireysel ve toplumsal deneyimleri ve durumları tanımlamak ve bu kalıpların kısa ve uzun vadeli nedenlerini ve sonuçlarını açıklamakla ilgilidir. Aynı zamanda, yaşam deneyimlerinin ve yollarının yapısını ve içeriğini belirleyen bir dizi sosyal, tarihsel ve kültürel gücü ele almakla da ilgilidir. Çevrenin ne zaman, nasıl değiştiği ve değişen bireyler ile değişen çevre arasındaki karşılıklı bağlantıları araştırmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı yaşam seyri perspektifi yaşlanma çalışmalarında sık kullanılmaktadır (Settersten, 2006: 3). Yaşam seyri perspektifinde boş zaman, aileye, işe, eğitime, topluluğa ve yaşamın diğer unsurlarına bağlı olarak önemli bir boyut olarak ele alınmaktadır. Bu unsurlardaki bir değişiklik diğerlerini etkileyebilir (Kelly, 2000: 1585-1586). Yaşlıların boş zaman kullanımının bireysel ve toplumsal süreçlerden etkilendiği görülmektedir.

2.3. Yaşlı Kadınlarda Boş Zaman

Boş zaman kullanımı ve boş zaman deneyimleri yaşa bağlı olarak değişebildiği gibi cinsiyete göre de değişebilmektedir. Bu çalışmada yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerine odaklanılmaktadır. Yaşlı kadınların yaşamlarının inceleyebileceği üç bakış açısı (feminist, sosyal gerontoloji ve yaşam seyri perspektifi) ön plana çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümlerinin yaşlı kadınların boş zamanları üzerindeki etkisine dikkat çekilmektedir. Yaşlılara yönelik feminist yaklaşımlar, yaşlı kadınların ataerkil sistem içerisinde karşılaştıkları yapısal meselelere odaklanmaktadır. Sadece yaşa özgü konulara odaklanmak, yaşlanmanın ne kadar cinsiyetçi bir süreç olduğunu göstermektedir. Toplumsal olarak genellikle bakım verenin kadın olması beklenmektedir (Watson vd., 1996: 11-12). Kadınların yaşlılık dönemlerinde bakıma ihtiyacı olabileceği gibi bakım vermeye devam ettiği durumlar da görülebilmektedir. Bu bölümde yaşlı kadınların boş zamanlarına yönelik Türkiye’de gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tezleri, ulusal makaleler ve uluslararası çalışmalar incelenmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde 1996 yılında Gülbahçe’nin “Boş Zamanları Değerlendirme Alışkanlıkları” adlı çalışmasında kadınların, erkeklerin, yaşlıların boş zaman alışkanlıklarına değinilmektedir. Arslan (2015) ise yüksek

lisans tezinde boş zamanı tarihsel ve ideolojik olarak ele almaktadır. Boş zaman konusunda hazırlanan lisansüstü tezler incelendiğinde özellikle turizm ve rekreasyon alanında yapılan çalışmalarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bunlardan birisinde Köybaşı (2016), boş zaman değerlendirmesindeki turizm faaliyetlerini ele aldığı çalışmada yaş ve cinsiyeti sadece bir analiz faktörü olarak ele almaktadır. Boş zaman çalışmalarında feminist perspektif nadir olarak kullanılmaktadır. Karayigit (2015), kadınların boş zamanlarının nasıl cinsiyetleştğini nitel araştırma yöntemi ile açıklamaya çalışmaktadır. Kadınların bir araya geldiği “gün” etkinliğini ele alarak, toplumsal cinsiyetin boş zaman değerlendirmelerine nasıl yansıdığını ve aynı zamanda yeniden üretildiğini sosyolojik kuramlarla açıklamaktadır. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi sonucunda Türkiye’de yaşlı kadınların boş zaman değerlendirmelerini toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ulusal makaleler incelendiğinde ise yaşlı kişilerin boş zaman faaliyetlerine ilişkin az sayıda çalışma olsa da son yıllarda sayılarının arttığı gözlenmektedir. Yüksel ve arkadaşlarının 2014 yılında yaptıkları nitel araştırmada, yaşlıların boş zaman değerlendirmelerinin toplumsal cinsiyete göre değiştiğini vurgulanmaktadır. Yaşlı kadınlar genellikle evde yani özel alanda boş zaman faaliyetlerinde bulunurken erkekler ise boş zamanlarında genellikle kahveye gitmektedir (Yüksel vd., 2014: 108). Boş zaman aktivitelerinin özellikle yaşlılarda sağlığı ne şekilde etkilediğine dair bir çalışmada, yaşlı kadınların erkeklere göre rekreasyonel aktivitelerin (TV izlemek, alışveriş, örgü, bitki bakımı vb.) ortalaması daha yüksektir (Doğru, 2017). Her iki araştırmada yaşlı kadınların boş zamanlarını çoğunlukla ev içerisinde yani “özel alanda” geçirdiklerine işaret etmektedir. Yaşlıların boş zaman tatminleri ile ilgili yapılan başka bir çalışmada ise cinsiyet değişkeninin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı yaş ve eğitim durumunun etkili olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır (Sevil ve Şimşek, 2019: 63). Ancak bu çalışmada boş zaman aktivitelerinin kişilerde subjektif olarak yarattığı tatmin duygusu araştırılmıştır. Aktivitelerin yaşlı kadın veya erkeklere göre değişebileceği varsayımı mevcut olsa da çalışmada buna değinilmemekte, tatmin duygusunda cinsiyetin ilişkili olmadığı vurgulanmaktadır. Kılavuz (2002), emeklilikte boş zaman ve din üzerine çalışmada bir literatür derlemesi gerçekleştirmiştir.

Uluslararası literatür incelendiğinde ise görece daha fazla çalışmanın bu alanda gerçekleştiği görülmektedir. Tüm yaş gruplarının dahil edildiği bir çalışmada boş zaman faaliyetleri fiziksel aktivite ve sağlıkla bağlantılı yaşam kaliteleri açısından ele alınmaktadır. Nakamura ve arkadaşlarının yaptığı nicel araştırmada, kadınlarda fiziksel aktivitenin, fiziksel ve genel sağlıkla ilişkili iken erkeklerde ise kadınlardan farklı olarak ruh sağlığı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Nakamura vd., 2014: 9). Yaşlılık döneminde de boş zamana katılımın

faidalarına işaret edilmektedir. Bununla birlikte önemli cinsiyet farklılıklarının olduğu iddia edilebilir. Agahi ve Parker'ın yaptığı çalışmada kadınların en çok örgütsel faaliyetler ve çalışma çevreleri gibi sosyal katılımdan yararlanırken, erkekler bahçe işleri ve hobi faaliyetleri gibi tek başına faaliyetlerden yararlanmaktadırlar (Agahi ve Parker, 2008: 868). Halk sağlığı alanındaki araştırmalar, fiziksel olarak aktif boş zamana katılımın yaşa ve cinsiyete göre değiştiğini göstermektedir; yaşlı yetişkinler ve kadınlar daha düşük fiziksel aktivite seviyelerine sahip olma eğilimindedir (Son vd., 2007: 269). Yaşlılarda boş zaman kullanımının cinsiyete göre değiştiğini ancak yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak yaşlı sağlığı alanında olduğu görülmektedir.

Cinsiyetin boş zaman kullanımında etkili bir unsur olmadığını dile getiren çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri Chen ve arkadaşları, yaptıkları çalışmada boş zamanda fiziksel aktivitenin sübjektif hafıza ile ilişkisini, bu ilişkideki öznel yaşın olası aracı rolünü incelemektedirler. Araştırmada, yaşın ve cinsiyetin etkili olmadığını dile getirmektedirler (2018: 386).

Literatürde zaman kullanımına dair ulusal veri setleri ile yapılan çalışmaların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Zaman kullanımı verilerini inceleyen çalışmalar yaşlı erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları dile getirmektedirler. İspanya'da gerçekleştirilen bir çalışmada, yaşlıların boş zamanını fiziksel aktivite ile değerlendirmelerinin sağlık durumlarıyla ilişkilendirilmektedir. Yaşlı kadınların erkeklerden daha düşük fiziksel aktivite ile ilişkili olduğu görülmektedir (Palacios-Ceña vd., 2011: 5). Nepal'de yapılan bir çalışmada ise yaşlıların boş zaman ve dini faaliyetlere katılımının zihinsel sağlığa etkisine cinsiyet açısından bakılmaktadır. Nicel olarak gerçekleştirilen araştırmada erkeklerin fiziksel egzersize kadınlardan daha sık katıldıkları görülmektedir. Komşularla görüşme, arkadaş ziyaretleri, başkalarıyla sosyalleşme, kart oynamak ve fiziksel aktivitelere katılımı ile ilgili toplumsal cinsiyetin önemli bir fark olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Gautam vd., 2007: 5-8). İskandinav ülkelerinde de (Norveç, İsveç ve Danimarka) kadınların ve erkeklerin boş zaman kullanımları incelenmektedir. Kadınların erkeklere göre daha fazla ev işleri ile meşgul olmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kanıtı olarak değerlendirilmektedir (Thrane, 2000: 119). Bu bağlamda literatür incelendiğinde de yaşlı erkeklerin kamusal alanda daha aktif olduklarını görülmektedir. Yaşlı kadınların ise özel alanda boş zamanlarını değerlendirdikleri çalışmalarda aktarılmaktadır.

Bu alanda yapılan nitel araştırmalar ise deneyimlere odaklanmaktadır. Koreli yaşlı kadınlar üzerine yapılan nitel bir çalışmada ise boş zaman aktivitelere katılımın sosyal bağlantıları geliştirmek, psikolojik refahı arttırmak ve fiziksel sağlığı iyileştirmek olmak üzere

üç faydası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Kim vd., 2015: 1363-1368). Avustralya’da boş zamanda tüplü dalış yapan yaşlı kadınların kendilerini sağlıklı ve maceracı gördükleri vurgulanmaktadır. Katılımcılar, kendilerini güçlü, yeni beceriler öğrenmeye ve yeni yerler keşfetmeye istekli görmektedirler (Gregory ve Dimmock, 2019: 567). Çin’de yapılan bir çalışmada ise yaşlı kadınların boş zaman alanında öz kimliklerini yeniden inşa ettiklerinden bahsedilmektedir. Boş zaman alanında yaşlı kadınlar öz kimliklerini, sosyal konum, söylem gücü ve sosyal sermayenin yeniden inşası olmak üzere üç yönden inşa etmektedirler. Öte yandan boş zaman katılımları kendilerine, bir gruba ait hissetme imkanları da tanımaktadır (Mai ve Hao, 2020: 428-429).

Yaşlı kadınlar üzerine yapılan çalışmalar incelendiği zaman fiziksel aktivenin sağlık üzerine olumlu etkilerine (Fitzpatrick, 2009; Eifert vd., 2019) dair yoğunlaştığı görülmektedir. Fiziksel olarak aktif yaşlı kadınlar, kendilerini 5 yıl önceki halleriyle kıyasladıklarında daha iyi hissettiklerini ve kendi yaşlıları kadınlardan daha sağlıklı olduklarını düşündüklerini dile getirmektedirler (Holahan vd., 2017: 132-133). Fiziksel egzersiz ile ilgili gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise yaşlı kadınların yaşlı erkeklerden daha az aktif olduğu görülmektedir. Zaman kullanımı verisi incelenerek bahçe işleri dışında yaşlı kadınların genç kadınlara göre daha az aktif olduğu vurgulanmaktadır. Ancak ilginç bir şekilde boş zamanda fiziksel katılımda yaşın aktiviteleri engellediğini bildirme sıklığı yaşlı erkeklerde daha fazladır (Carmichael vd., 2015: 45). Nitel araştırma sonuçları incelendiğinde ise yaşlı kadınların fiziksel aktivite ve egzersiz katılımı; psikolojik, sosyal, tarihsel, çevresel ve ekonomik unsurları içeren çeşitli faktörler tarafından şekillendiği görülmektedir.

Yaşlı kadınların zaman kısıtlamaları hayatlarının farklı evrelerinde çocuklarının, yaşlı akrabaların, kocalarının bakıcısı olma ve iş, ev yükünün kadınların sorumluluğunda olmasından kaynaklanmaktadır (Carmichael vd., 2005: 56). Yaşlılık döneminde fiziksel olarak düzenli egzersiz ve sporla uğraşan kadınlar üzerinde yapılan bir çalışmada kadınların eğitim, vücut kitle indeksleri, öznel sağlık durumu ve boş zaman etkinliklerine bağlılıkları benzer bulunmaktadır. Spor temelli etkinliklere katılan yaşlı kadınların profillerinin benzer olduğu iddia edilebilir. Nitel bir çalışmada ise etkinlik motivasyonunda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Sporla uğraşan kadınlar sosyal/psikolojik faydaları vurgularken, egzersize dayalı aktivitelerle uğraşanlar zindeliğe vurgu yapmaktadırlar (Berlin vd., 2018: 34-35). Bowling, golf, yüzme veya yürüyüş ile uğraşan 60 yaş üstü 79 kadınla bu faaliyetlere katılma nedenleri hakkında görüşülmüştür. Katılımcıların motivasyon nedenleri aktif olma, sosyalleşme ve rekabet temaları olarak ortaya çıkmaktadır (Berlin ve Klenosky, 2014: 148).

Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini ortaya çıkarmak ve bu deneyimlerin yaşlı kadınların psikososyal sağlığına katkısını araştıran bir çalışmada bir sosyal organizasyon grubuna katılan kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerinin psikososyal sağlık yararına olduğu ortaya çıkmakta ve sosyal desteğin, olumsuzluklarla başa çıkmada dönüştürücü bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Son vd., 2007: 97-99). Aslında dulluk veya emeklilik dönemleri gibi önemli yaşamsal döngülerinde boş zamanın faydalı şekilde kullanılmasının iyileştirici bir etkisi olduğu söylenebilir. Benzer bir çalışmada ise bir sosyal organizasyona katılan yaşlı kadınların bağlanma, köprü kurma fırsatları, sosyal destek, kız kardeşlik ve sivil katılım dahil olmak üzere sosyal sermayenin yönlerini ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermayenin bu yönleri bireysel ve toplumsal sağlık ve esenlik konularıyla ilişkilendirilmektedir (Son vd., 2010: 67). Yaşlılar evinde kalan 128 kişi ile yapılan bir anket çalışmasında ise yaşlı erkek ve kadınların boş zaman aktivitelerine katılımını estetik ve fizyolojik nedenlere bağladıkları görülmektedir. Çalışmada aynı zamanda dul yaşlı kadınlarının sosyal nedenlerden kaynaklı boş zamana daha fazla değer verdikleri sonucuna ulaşılmaktadır (Gsellmeier vd., 2015: 194).

Sedgley ve arkadaşlarının yapmış olduğu nitel araştırmada yaşlı kadınların boş zaman aktivitelerine nadiren katılanlar olduğu fikri ile çalışmanın bulgularının çeliştiği dile getirilmektedir. Yaşlı kadınların meşgul, tatmin edici hayatlar sürdükleri, çok amaçlı ve son derece tatmin edici boş zaman etkinlikleriyle meşgul oldukları vurgulanmaktadır. Katılımcılar, sağlık sorunları veya son yıllarda karşılaştıkları trajediler üzerinde durmayı reddetmekte ve bunun yerine hayatlarının olumlu yönlerini vurgulamaktadırlar (Sedgley vd., 2007: 139). Çalışmada emekliliğe giriş, ücretli çalışmanın değişmesi, arkadaş grupları, katılımcı boş zaman, hayatta kalma ve boş zaman, boş zaman memnuniyeti gibi temalar ortaya çıkmaktadır. Colley (1985: 639), kadınların işgücüne katılım şekilleri ve medeni durumlarına göre incelediği çalışmada kadınların emeklilikte çalışma becerilerini gönüllülük veya bakım verme üzerine kullandıklarını vurgulamaktadır. Ancak çoğunluk, işlerini özlemediklerini bildirmekte ve özgürlük, rahatlama, kavramıyla emekliliği tanımlamaktadır. Gerçekten de aile ve toplum, emeklilikte boş zamanları önceki işlerinden daha fazla şekillendirebilmektedir. Zaman kısıtlamalarından kurtulmaları, yaşlı kadınların daha entegre bütüncül bir yaşam tarzı geliştirmelerini sağlamaktadır (Gibson vd., 2002: 261). Yaşlılık döneminden halen işgücü piyasasına katılımın devam ettiği yaşlı kadınlarda ise yetişkinlik dönemlerinde güçlü işgücü bağları olduğu görülmektedir. Yetişkinlik döneminde ailevi nedenlerle işgücüne katılımı ilgili aksamalar yaşayan kadınların sonraki dönemlerde çalışma ihtimallerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Pienta vd., 1994: S238).

Yaşlı kadınların boş zaman kullanımı ile ilgili dikkat çeken bir araştırma bulgusu ise Jaumot-Pascual ve arkadaşlarının yaptığı çalışmadır. Nicel ve nitel analiz yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada özellikle nitel verilerin analizinde yaşlılık döneminde dulluk ve emeklilikten sonra yaşlı kadınların boş zaman değerlendirmelerinde yeni aktiviteler edindikleri, erkeklerin ise eski aktivitelerine devam ettikleri belirtilmektedir (Jaumot-Pascual vd., 2018: 6). Yeni boş zaman aktivitelerini keşfetmelerine yol açan kişisel dönüşüm, özgürleşme ve keşif dönemlerinden bahsedilmektedir. Erkeklerin ise emeklilik veya dulluk süreçlerinden sonra yetişkinlik döneminde gerçekleştirdiği boş zaman aktivitelerine daha fazla zaman yarattıklarına değinilmektedir. Ancak yaptıkları nicel araştırmada da kadınlar ve erkekler arasında dulluğun boş zaman pratikleri ile ilgili önemli bir fark yaratmadığını belirtmektedirler (Jaumot-Pascual vd., 2018: 7-8).

Boş zamanın kadınlar için bir güçlenme aracı olduğunu vurgulayan araştırmacılar olduğu gibi yaşlılık dönemlerinde de yaş ayrımcılığına karşı bir meydan okuma olduğu da dile getirilmektedir. Wearing, boş zaman etkinliğinin, “bir kişinin artık fiziksel olarak yapamayacağı şeylerden ziyade ne yapabileceğini vurgulayarak” yaşlılığa ilişkin toplumsal imajlara ve beklentilere meydan okumanın bir yolunu sunduğuna işaret etmektedir (Wearing, 1995: 272). Boş zaman, yaşam boyu faydalıdır ve gelişimsel geçişler sırasında bir destek görevi görebilmektedir (Sweeney ve Zorotovich 2020: 126). Yaşlı kadınlarda boş zaman kullanımının özgürleştirici ve dönüştürücü olduğu vurgulanmaktadır.

2.4. Covid-19 Pandemisi ve Yaşlı Kadınlarda Boş Zaman

2019 sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılında Türkiye’de görülmeye başlayan Covid-19 salgını beraberinde birçok tedbiri de getirmiştir. Uygulanan tedbirler açısından faaliyetleri ilk kısıtlanan grup yaşlılardır. Salgınla sokağa çıkma yasakları uygulanmış olup sağlık açısından riskli bir grup olarak değerlendirilen yaşlıların evde kalmalarına ve sokağa çıkmamalarına dair uyarılar yapılmıştır. Hebblethwaite ve arkadaşları, yaşlıların Covid-19’a bağlı tıbbi komplikasyonlar açısından nispeten daha yüksek risklerle karşı karşıya olduğu doğru olsa da riskleri kronolojik yaşa indirgemenin doğru olmadığını savunur (2020: 151-152). Dolayısıyla yaşlılar pandemi sürecinden diğer yaş gruplarına göre daha fazla etkilenmişler ve daha uzun süre evde kalmışlardır. Kısıtlamalarla birlikte gelen sosyal izolasyonun yaşlıların yaşam kalitesini düşürdüğü, fiziksel, ruhsal ve zihinsel sağlıklarını olumsuz açıdan etkilediği vurgulanmaktadır (Heape, 2021; Grolli vd., 2021).

Literatür incelendiğinde pandemi döneminin yaşlıların boş zaman kullanımını doğrudan etkilediği görülmektedir. Pandemi süreci yaşlıların fiziksel ve sosyal faaliyetlerini

kısıtlamaktadır. Yapılan bir nitel araştırmada pandemi döneminde yaşlıların “fiziksel aktiviteye katılamadıkları” ve “açık ceza evi” gibi pandemi sürecini betimledikleri görülmektedir (Kaplan ve Demir Bolçay, 2021: 129). Dolayısıyla evdeki boş zaman kullanımı haricinde yaşlıların boş zaman faaliyetlerinin de oldukça kısıtlandığı bilinmektedir (Soner Aykut ve Aykut, 2020). Pandemi döneminde “zorunlu eve kapanma döneminin etkisiyle ev içi rekreasyona yönelim arttığı ve sağlık açısından risk teşkil etmeyen alanlara yöneldiği” vurgulanmaktadır (Sergen ve Yaylı, 2024: 78). Salgınla dikkat çeken bir diğer konu ise pandemi dönemiyle birlikte kullanım sıklığı artan dijital araçlardır. Pandemi sürecinden önce çok fazla dijital araç kullanmayan yaşlıların sosyalleşmek amacıyla pandemiyle beraber dijital araçları kullanmaya başladıkları görülmektedir (Hebblethwaite, 2020: 254; Ünlü Gül, 2021: 4). Yaşlılar pandemi döneminde zorunlu olarak evde boş zamanlarını geçirmişlerdir. Yeni boş zaman faaliyetleri keşfettikleri gibi var olan boş zaman faaliyetlerini de belirli süre yapamamışlardır. Emekli bir grupta yapılan bir çalışmada pandemi öncesi ve sonrası boş zaman faaliyetleri incelenmektedir. Çalışmanın sonucuna göre katılımcılar, pandemiden etkilenen boş zaman alışkanlıklarının çoğunluğunu devam ettireceklerini ifade etmektedirler (Özel ve Can, 2021: 89).

Sokağa çıkma yasakları ile yaşlıların “sosyal izolasyonu” artmakta ve daha fazla yalnızlaşmaktadırlar (Üstün ve Özçiftçi, 2020: 146; Aydın ve Tütüncü, 2021: 100). Ayrıca pandemi döneminin yaşlıların ruhsal sorunlarını arttırabileceği ve tetikleyebileceği üzerinde durulmakta ve boş zaman becerilerinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (İnel Manav vd., 2021: 87; Morse vd., 2021: 11). Özellikle sosyalleşme ihtiyacını karşılamayan ve tek başına yaşayan yaşlıların daha fazla risk altında olduğu belirtilmektedir. Yaşlılığın kadınsallaşmasını göz önüne alacak olursak tek başına yaşlı kadınların bu noktada daha dezavantajlı olduğu söylenebilir. Ögütü ve Sevlü, “yaşlılıkta yalnızlığın bir kadın deneyimi” olduğunu vurgulamaktadır (2023: 689).

Salgının yaşlılarının hepsini aynı düzeyde etkilemediği literatürdeki araştırmalarla da görülmektedir. Bu durumun arkasındaki neden “sosyo-ekonomik durumlar, kültürel, mekânsal, kültürel, ailesel ve toplumsal cinsiyet rolleri” olarak belirtilmektedir (Erdoğan, 2023: 533). Yapılan araştırmada pandemi sürecinde yaşlı kadınların ev içi sorumluluklarından kaynaklı erkeklere göre daha az boş zamanı kaldığı vurgulanmaktadır (Erdoğan, 2023: 536). Pandemi döneminde yaşlılarla gerçekleştirilen başka bir nitel çalışmada ise yaşlı kadınların ev içerisindeki zamanlarını “örgü, ev işi, yemek yapma ve ibadet” olduğu görülürken yaşlı erkekler ise “televizyon izleme, balkonda temiz hava alma ve aile ile vakit geçirme” şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Kahraman vd., 2022: 137). Pandemi döneminde torun bakımında rol üstlenen yaşlı kadınların sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte torun bakmaya gidemedikleri,

bakım sağlayamadıkları ve bu nedenle çalışan annelerin iş yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar da literatürde vurgulanmaktadır (Işık, 2020: 30). Literatürde sıklıkla kamusal alanda boş zaman faaliyetlerine erkeklere göre daha az katıldığı vurgulanan yaşlı kadınların, salgın döneminde de özel alanda sorumlulukları devam etmektedir. Salgın döneminde yaşlı kadınların boş zaman kullanımı özel alanda kalmış ve sınırlandırılmıştır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR

Üçüncü bölüm, saha çalışması ve bulgulardan oluşmaktadır. Bu bölümde araştırmanın konusu, önemi ve amacı açıklanmaktadır. Yöntemin ve desenin nasıl seçildiği, araştırma örnekleme, veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştirildiği aktarılmaktadır. Analiz süreci ile araştırmanın sınırlılıklarına, etik boyutu ve güvenilirliğine değinilmektedir. Yöntem bölümünde son olarak araştırmanın rolüne ve saha gözlemlerine yer verilmektedir. Bulgular bölümünde ise katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ve analiz sürecinden sonra ortaya çıkan beş ana tema sunulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Yaşlı nüfus oranı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artmaktadır. Resmi rakamlara göre yaşlı nüfus olarak nitelendirebileceğimiz 65 yaş üzeri kişiler; nüfusun %10,6’sını oluştururken, yaşlı nüfusun ise %55,4’ünü kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2024). Tüm dünyada yaşlı nüfusta kadın oranının artması “yaşlılığın kadınsallaşması” (feminization of aging) olarak tanımlanmaktadır. Demografik dönüşümler incelendiğinde yalnız yaşayan ve dul yaşlı kadınların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. “Yaşlı kadınların %45,7’sinin eşi ölmüştür, bu oran yaşlı erkeklerde ise 10,8’dir” (TÜİK, 2024). Yine Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Zaman Kullanımı Araştırması’nda da istihdama ayrılan sürenin erkeklerde kadınlardan daha fazla olduğu ve kamusal alanda çalışan kadınların erkeklere göre 5 kat daha fazla aile bakımına zaman ayırdığı belirtilmektedir (TÜİK, 2015). Boş zaman kullanımıyla ilgili kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımı, kamusal/özel alan ayrımının önemli olduğu görülmektedir. Erkekler ücretli işlerinin koşulları tarafından kısıtlanırken, kadınların boş zamana erişimi hane halkının talepleriyle daha fazla kısıtlanmaktadır. Bu nedenle kadınların boş zamanlarının, hane halklarının büyüklüğüne, çocuklarının ihtiyaçlarına ve eşlerinin istihdamına bağlı olduğu görülmektedir (Shaw, 1985: 279). Yaş ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği çalışmalar incelendiğinde genellikle kadınların erkeklere göre boş zamanlarında daha az fiziksel aktivitelere katıldığı görülmüş olsa da bu durumun altında yatan sebepler yeterince incelenmemektedir. Bu bağlamda bu doktora tez çalışması 65 yaş ve üstü kadınları kapsamakta ve kadınların boş zamanı nasıl değerlendirdiklerini anlamayı amaçlamaktadır.

Bu doktora tez çalışmasında yaşlı kadınların boş zaman kullanımları ve deneyimleri kadın çalışmaları perspektifiyle incelenmektedir. Feminist boş zaman çalışmaları, kadınların

boş zaman kullanımında karşılaştığı engelleri cinsiyetlendirilmiş roller bağlamında ele almakta ve bu engelleri ataerkil sistemin şekillendirdiğini dile getirmektedir. Aynı zamanda boş zaman kadınların ataerkil sisteme karşı bir meydan okuması da olabilmektedir (Iglesias ve Bello, 2019: 15). Öte yandan yaşam döngüleri beraberinde yeni yükümlülükleri de getirmektedir. İsveç’te yapılan bir çalışmada orta yaş ve yaşlı kadınların, torunlarına ve anne-babalarına bakım verdiklerini belirtmekte, bazı katılımcılar daha genç yaşlarda daha fazla boş zamanlarını olduğunu dile getirmektedirler (Thomsson, 1999: 48). Literatürde yer alan bu çalışmalardan hareketle bu araştırma “yaşlı kadınlar boş zamanlarını nasıl değerlendirmekte ve boş zamanlarında neler yapmaktadırlar?” sorusuna cevap aramaktadır. Çalışmanın alt soruları ise aşağıdaki gibidir:

- Yaşlı kadınlar boş zamanı nasıl anlamlandırıyor?
- Toplumsal cinsiyet rolleri boş zaman kullanımını nasıl biçimlendiriyor?
- Yaşam döngüleri boş zaman kullanımını nasıl şekillendiriyor? Yetişkinlik dönemiyle nasıl farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır?
- Medeni durumları yaşlı kadınların boş zaman kullanımını nasıl etkiliyor?

Çalışmada, yaşlı kadınların boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, nasıl kullandıkları, toplumsal cinsiyet ve yaşın boş zaman kullanımını nasıl şekillendirdiği sorularının cevaplarına ulaşılması hedeflenmektedir. Literatürde yaşlı kadınların boş zaman kullanımını toplumsal cinsiyet perspektifiyle inceleyen nadir çalışma bulunmaktadır. Yaşlı kadınların boş zaman kullanımına ilişkin hazırlanan tezler incelendiğinde farklı disiplinlerde tezlerin yazıldığı ve tezlerin spor bilimleri alanında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Kadın çalışmaları perspektifinde hazırlanan bu çalışmanın ilgili alanda literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Feminist yöntembilim toplumsal cinsiyetin sosyal inşasını araştırmanın merkezinde ele almaktadır. Feminist yöntemin öncelikli amacı kadın deneyimlerini görünür kılmaktır (Lather, 1988: 571). Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini, boş zamanı nasıl anlamlandırdıklarını, geleneksel cinsiyete dayalı rol dağılımının boş zaman kullanımındaki rolünü anlamayı hedefleyen bu doktora tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle yaşlı kadınların deneyimlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Nitel araştırma, yorumlayıcı bir yaklaşımı içermektedir ve araştırmacılar olayları, insanları, insanların kendilerine yükledikleri anlamları doğal ortamlarında inceleyerek anlamlandırmaya, yorumlamaya çalışmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2005: 3). Van Maanen ise nitel araştırmayı “olguların sıklığına değil de anlamını tanımlamaya, çözmeye, tercüme etmeye ve başka bir

şekilde anlamlandırmaya çalışan bir dizi yorumlama tekniklerini kapsayan bir şemsiye terim” (1979: 520) olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı kadınların boş zaman anlamlarını ve deneyimlerini anlamaya çalışılan bu doktora çalışılmasında nitel araştırma yöntemi tercih edilmektedir.

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden “fenomenolojik araştırma deseni” kullanılmaktadır. Fenomenolojik araştırma, “bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerin ortak anlamını keşfetmeye” çalışan bir nitel araştırma türüdür (Creswell, 2020: 79). Çalışmada, yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım kullanılmaktadır. Yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım, insanların önemli yaşam deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını incelemeyi amaçlamaktadır (Smith vd., 2009: 1). Bir başka deyişle “yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım, “ne” sorusundan ziyade “nasıl” sorusuyla ilgilenir ve “kişiye ne olduğu” değil “olanın nasıl anlaşıldığını” sormaktadır (Dinçer vd., 2023: 121). Zira araştırma konusunun “katılımcı için önemli, kendi yaşamları ile doğrudan ilgili” (Dinçer vd., 2023: 90) olması gerekmektedir. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini, anlamlarını yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşımla irdelenmektedir. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ve anlamları araştırılan bu doktora tez çalışmasında, boş zaman fenomenini kendilerinin nasıl anlamlandırdığı, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendirdiğini anlayabilmek amacıyla yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım kullanılmaktadır.

3.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma sorularının cevabına ulaşmak için olasılıksız örneklem türü benimsenerek “amaçlı örneklem tekniği” kullanılmaktadır. Amaçlı örneklem tekniği, belirli niteliklere veya özelliklere sahip katılımcıların çalışmaya dahil edilmesidir (Berg, 2000: 32). Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini inceleyen bu doktora tez çalışmasının hedeflerine uygun olarak amaçlı örneklem tekniği seçilmiştir. Araştırmanın örneklemine dahil edilecek katılımcıların belirli ortak özellikleri olması gerekmektedir. Bu özellikler; yaşlı olmak, kadın olmak ve Lüleburgaz’da yaşamaktır. Amaçlı örneklem tekniği ile çalışmaya dahil edilecek katılımcıların ölçütleri literatüre göre belirlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, 65 yaş ve üzeri kişileri yaşlı olarak tanımlandığı bilinmektedir. Araştırma Kırklareli’nin Lüleburgaz ilçesindeki yaşlı kadınlarla (65 yaş ve üstü) gerçekleştirilmiştir. Lüleburgaz ilçesinde ikamet eden 65 yaş üstü bireylerin oranının %11² olduğu görülmektedir. Lüleburgaz ilçesinde yaşayan yaşlı kadınların nüfus

² 2022 yılında çalışmaya başlandığında Lüleburgaz’daki yaşlı nüfus oranı %12,3’tür. Yaşlı kadınların oranı ise %6,8 iken erkeklerde bu oran %5,5’tir. Yaşlı nüfusta meydana gelen düşüşün nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak İstanbul’da yaşayan kişilerin deprem korkusu nedeniyle Lüleburgaz’a taşındıkları araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Bu doğrultuda genç nüfusta meydana gelen artışla birlikte yaşlı nüfusta bir azalma olduğu ön görülmektedir.

içerisindeki oranı %6,1 iken yaşlı erkeklerin oranı ise %4,9'dur (TÜİK, 2025)³. Birleşmiş Milletler 65 yaş ve üzerindeki kişilerin nüfusta toplam payı %7-%14 arasında ise “yaşlı toplum”, %15-%20 arasını “çok yaşlı toplum” ve %21 üzerinde ise “süper yaşlı toplum” olarak tanımlamaktadır (UN, 2020). Çalışmada Lüleburgaz⁴ ilçesinin seçilmesinin nedeni demografik açıdan nüfusun giderek yaşlı bir popülasyona sahip olması, araştırmacının bölgeyi ve bölge halkını tanınması, araştırmacının ikametgâh yeri olmasıdır.

Literatüre uygun olarak çalışmada katılımcılar seçilirken Lüleburgaz ilçesinde ikamet etmesi, 65 yaş ve üstü olması ve kadın olması kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca farklı kesimlerden yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini anlamlandırabilmek için araştırmada medeni durum, ırk, sosyal sınıf vb değişkenler açısından katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Amaçlı örnekleme, “örneklemin büyüklüğünü belirleyen bilgidir ve katılımcılardan elde edilecek verilerde doygunluk seviyesine ulaşıldığı zaman veri toplama işlemi sonlandırılır” (Lincoln ve Guba, 1985: 222). Çalışmada, Lüleburgaz’da yaşayan 40 yaşlı kadınla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması, veri doygunluğuna ulaşıldığı zaman sonlandırılmıştır. Katılımcılardan benzer veya aynı cevapların alınmasıyla veri doygunluğuna ulaşıldığı düşünülmüştür.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Çalışmada, veri toplama sürecinde nitel araştırma etiğine uygun davranılmıştır. Amaçlı örneklem tekniğine uygun olarak belirlenen katılımcılarla öncesinde telefonla veya yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmelerin nasıl yapılacağı hakkında bilgi verildikten sonra katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak katkı sağlamak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Araştırmaya katılmanın tamamen gönüllülük esasına uygun olarak gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul edenlerle görüşme tarihi ve yeri belirlenmiştir.

Bu doktora tez çalışmasında amaçlı örnekleme uygun olarak 46 katılımcı belirlenmiş olup 40 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 6 katılımcı sağlık sorunları (yeni ameliyat olmak), yakın zamanda aile üyelerinden birinin kaybının yaşanması, bakım yükünden dolayı görüşme için zaman yaratamadığını, utangaç, çekingen olduklarını belirterek araştırmaya

³ TÜİK verilerinden çekilmiştir.

⁴ Lüleburgaz, Kırklareli’nin hem yerleşim yeri hem de nüfus açısından en büyük ilçesi olma özelliğine sahiptir. Ayrıca coğrafi konum olarak Edirne, Tekirdağ ve İstanbul’a yakındır. Bölgenin Büyükkarıştıran, Çorlu ve Çerkezköy Organize Sanayi Bölgelerine yakın olmasından kaynaklı sanayi ve ticaret kenti olarak anılmaktadır. Bölgenin önemli geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılık da yer almaktadır (Lüleburgaz Belediyesi, 2025). Tarihsel geçmişi incelendiğinde 19. yy’da Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gelen göçmenlerin ağırlıklı olarak Lüleburgaz’da iskân edildiği (Yıldırım, 2022: 81) bilinmektedir.

katılmayı reddetmişlerdir. Katılımcılara gerçekleşecek olan araştırmada kişisel bilgilerinin kesinlikle kullanılmayacağı ve kendilerine takma bir isim atanacağı bildirilmiştir. Böylelikle katılımcılara araştırma verileri konusunda güven verilmesi hedeflenmiştir. Katılımcıların görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kaydedilmesi ve araştırmaya gönüllü olarak katılacaklarını beyan etmelerinin ardından sözlü onamları alınmıştır.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış soru formu ile gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanırken ilgili literatür araştırılmış ve hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formunun kullanılmasının amacı, boş zaman deneyimlerinin çeşitliliği bilinmekte bireysel olarak değişebilmektedir. Bu nedenle yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmış ve görüşmede sorular katılımcıya göre değişkenlik göstermiştir. Yarı yapılandırılmış soru formu hazırlandıktan sonra belirlenen üç katılımcı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiş olup sorular yeniden gözden geçirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların evinde, katılımcıların seçtikleri bir mekânda (sessiz bir kafe veya restoran) veya tanıdıklarının evlerinde (komşu ve akraba) gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı yüz yüze gerçekleştirilmiş olup 30-45 dakika arası sürmüştür. Görüşmeler, katılımcıların onayıyla ses kaydı ile kaydedilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formuna göre belirlenen temalar ve sorular Tablo 3.1’de gösterilmektedir.

Araştırmanın veri toplama süreci Mayıs 2023-Mayıs 2024 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Saha süreci, bazı katılımcıların şehir dışına çıkmaları (köye, yazlığa, çocukların ve torunların yanına gitme, katılımcıların turlarda olması) ve bakım verme yükünden dolayı görüşmelerin ertelenmiş olmasından kaynaklı olarak uzun sürmüştür. Görüşmelerin ardından verilerin transkripsiyonu gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.1 Yarı Yapılandırılmış Soru Formuna Göre Tema ve Sorular

Ana Tema	Sorular
<i>Zamanın ve Boş Zamanın Anlamı</i>	✓ Zaman sizin için ne anlam ifade ediyor? ✓ Boş zaman sizin için ne anlam ifade ediyor? ✓ Günleri kullanma açısından değerlendirdiğinizde geçirdiğiniz zaman dilimleri arasında nasıl farklılıklar oluşuyor? (Hafta içi ve hafta sonu gibi)
<i>Boş Zaman Deneyimleri</i>	✓ Boş zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? ✓ Ev dışında yaptığınız ve katıldığınız faaliyetler nelerdir?
<i>Yaşam Döngüleri ve Boş Zaman</i>	✓ Eşiniz vefat ettikten sonra boş zaman kullanımınız nasıl değişti? (Eşi vefat ettiyse) ✓ Emekli olduktan sonra boş zaman kullanımınız nasıl değişti? ✓ Geçmiş yıllarınızı düşünecek olursanız o anki boş zaman kullanımınız ile bugünkü

	boş zaman kullanımınız arasında nasıl değişiklikler oldu? ✓ Eşiniz emekli olduktan sonra boş zaman kullanımınızda nasıl değişiklikler oldu? ✓ Torun sahibi olmak boş zamanınızı nasıl etkiledi?
<i>Gündelik Hayat ve Boş Zaman</i>	✓ Sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? ✓ Evde neler yapıyorsunuz? Bu işlerin sorumluluğu kimlerde? ✓ Şu anda üstlendiğiniz bir bakım rolü var mı? (torun, yaşlı, hasta bakmak gibi) Eğer varsa bu durum boş zaman kullanımını size göre nasıl etkiliyor? ✓ Geçmişte üstlendiğiniz bir bakım rolü oldu mu? (torun, yaşlı, hasta bakmak gibi) Eğer olduysa bakım rolünüz tamamlandıktan sonra hayatınızda nasıl değişiklikler oldu? Bu durum boş zaman kullanımınızı nasıl etkiledi?

3.5. Araştırmanın Analiz Süreci

Saha çalışması sonucunda elde edilen veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmakta olup, bir veri kümesindeki anlam kalıplarını temalar aracılığıyla sistematik olarak belirleyen, düzenleyen ve verilere ilişkin içgörü sağlayan bir tekniktir. Verideki anlama odaklanan tematik analiz, araştırmacının ortak anlamları ve deneyimlerini görmesine ve anlamlandırmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda tematik analiz bir konunun ortak noktalarını tanımlama ve anlamlandırmanın bir yolu (Braun ve Clarke, 2012: 57) olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini ve anlamlarını belirleyebilmek, tanımlayabilmek amacıyla tematik analiz kullanılmıştır. Braun ve Clarke (2006: 87), araştırmacılara yol göstermesi için tematik analizin 6 aşamasını belirlemiştir:

Tablo 3.2 Tematik Analizin Altı Aşaması

Aşamalar	Sürecin açıklanması
1. Verileri tanıma	Ses kaydı alınarak kaydedilmiş verileri yazıya geçirmek, verileri tekrar tekrar okumak, verilerle ilgili ilk fikirleri not almak,
2. İlk kodların oluşturulması	Tüm veri setindeki çalışmanın amacına uygun olan verileri sistematik bir şekilde kodlamak ve her bir kodla ilgili verileri belirlemek,
3. Tema Arama	Kodları potansiyel temalara göre ayırmak, oluşabilecek potansiyel temalarla ilgili tüm verileri toplamak,

4. Temaları Gözden Geçirme	Temalarla kodlanmış alıntıların birbiriyle ilişkili olarak çalışıp çalışmadığının kontrol edilmesi ve analizin tematik bir “haritasının” oluşturulması,
5. Temaları Tanımlama ve Adlandırma	Bu aşamada temaların ayrıntılarını, analizin anlattığı genel hikâyeyi geliştirmek için analiz devam etmektedir. Bu aşamada her tema için açık ve anlaşılır tanımlamalar ve adlar oluşturmak hedeflenir.
6. Raporun üretilmesi	Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen alıntı örneklerinin veriden seçilmesi, seçilen alıntılarının son analizi, analizin araştırma sorusu ve literatürle ilişkilendirilmesi ve analizin bilimsel raporunu oluşturmak.

Kaynak: Braun ve Clarke (2006: 87)

Bu doktora tezinin veri analizinde Braun ve Clarke (2006) tematik analizin altı aşaması kullanılmıştır. Birinci aşamasında saha çalışmasındaki görüşmelerden elde edilen veriler yazıya dökülmüş ve ilk fikirler not alınmıştır. İkinci aşamada, yazıya dökülen veriler MAXQDA 24 analiz programına yüklenmiş ve kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise kodlar gözden geçirilerek temalar aranmıştır. Dördüncü aşamada ise temalar, alt temalar ve kodlar tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Beşinci aşamada ise tema ve alt temalara karar verilmiş ve her bir temanın açıklaması yazılmıştır. Son aşamada ise bulgular yazılarak araştırma raporu oluşturulmuştur. Yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşımda, “analiz ve yorumlama süreci yoğun emek” (Dinçer vd., 2023: 95) gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın tematik analiz süreci döngüsel bir şekilde ilerlemiştir.

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Lüleburgaz’da yaşayan 65 yaş ve üstü kadınlarla sınırlıdır. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini anlamak için örneklem çeşitliliğine dikkat edilmiştir. Medeni durumu, sosyal sınıfı, gelir düzeyi farklı sosyal kesimlerden kadınlarla görüşülmeye çalışılmıştır. Ancak sadece bir bekar yaşlı kadın katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmaya katılanlarının çoğunluğunu 65-74 yaş arasındaki yaşlı kadınlardan oluşturmaktadır. 85 yaş üstü bir kadın katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşmeler neticesinde elde edilen bilgiler saha süresindeki (Mayıs 2023-Mayıs 2024) bilgileri kapsamaktadır. Çalışma, yaşlı kadınların çeşitliliğini, deneyimlerin özgül zenginliğini göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının genelleme ve evrensel olma çabası bulunmamaktadır. Literatürde yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerinde kadın çalışmaları perspektifiyle ele alan çalışmalarının azlığı, çalışmanın tasarlanması aşamasında bir sınırlılık oluşturmuştur.

Willig (2021: 108), yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşımın sınırlılıklarında dilin önemi üzerine durmuş ve katılımcıların yaşam deneyimlerini kendi dilsel becerilere göre aktarıldığını vurgulamaktadır. Katılımcıların bir kısmının yaşadıkları deneyimlerini aktarırken kendilerini

ifade etmekte zorlandıkları, sorulan soruları anlamakta güçlük çektikleri, sorulara cevap verirken dikkatlerinin çabuk dağıldığı, tarihsel olarak tutarsız cevaplar verdiği, hızlı konu geçişleri yaptıkları görülmüştür. Bu durumun katılımcıların 65 yaş üstü olmalarıyla da ilgili olabileceği de düşünülmüştür⁵. Bu sınırlılığı aşmak için araştırmacı, katılımcılarla görüşmede sözlerini kesmeden tekrar soruları daha anlaşılır, daha sade sorma şeklinde bir strateji geliştirmiştir ve bazı sorular revize edilmiştir.

3.7. Araştırmanın Etik Boyutu ve Güvenirliği

Araştırmanın veri toplama aşamasına geçilmeden önce Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 13.04.2023 tarihinde etik kurul onayı alınmış ve görüşmeler sonrasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme yerinin katılımcı tarafından belirlenmesi konusunda hassas davranılmıştır. Katılımcının kendini rahat hissedebilmesi açısından görüşme yerinin seçimi katılımcıya bırakılmıştır. Katılımcıların gizliliğini sağlamak amacıyla katılımcıların kimlikleri deşifre edilmeden K1, K2, K3 şeklinde görüşmeler kodlanmıştır. Ayrıca katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla katılımcıların kimliklerini ele verecek ifadeler, kullandıkları şahıs ve kurum isimlerine deşifrelerde yer verilmemiştir. Bunlara ilave olarak katılımcıların “canını acıtabilecek/hassasiyet yaratabilecek” konularda araştırmacı hassas davranmıştır. Yakın zamanda eş, anne, baba gibi önemli kayıplar yaşamış katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilirken söz konusu hassas konulara gerekli özen gösterilmiş ve katılımcılara konu hakkında konuşup konuşmak isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Saha araştırmasında veri doygunluğuna ulaşabilmek için yeterli zaman ayrılmış ve katılımın yeterli olduğu düşünüldüğü zaman saha süreci tamamlanmıştır. Veri doygunluğu, oluşturulan teoriye ilişkin yeni veya ilgili verinin ortaya çıkmadığı veri toplama noktasıdır (Saumure ve Given, 2008: 195). Görüşmede katılımcıların sorulara verdikleri cevapların tekrarlanması ve benzerliği noktasında bu çalışmada veri doygunluğuna ulaşıldığı düşünülmüştür.

Nitel araştırmalarda araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için farklı stratejiler bulunmaktadır. Bu çalışmada üçgenleme (Denzin, 1978) stratejisi kullanılmıştır. Üçgenleme, “veri toplama esnasında farklı kaynaklardan toplanmasını veya analiz aşamasında farklı değerlendiricilerin kullanıldığı” (Sousa, 2014: 216) bir strateji olarak tanımlanmaktadır.

⁵ Yaşlılarla çalışmanın hem etik hem de metodolojik açıdan getirdiği belirli sorunlar olabilmektedir. Bunlardan biri de yaşlılarda fiziksel olarak görünmeyen (nörolojik, psikiyatrik vb.) sağlık problemleridir. Katılımcıların nörolojik açıdan (Demans, Alzheimer gibi) tanı aldığı bir rahatsızlığı bulunmamaktadır. Demans tanısı almış yaşlı kadınlarla görüşme gerçekleştirilmemiştir.

Araştırmacı hariç iki farklı uzman gerontolog tarafından verilerin analizi kontrol edilmiştir. Yorumlamalara ve temalara dair yorumlar alınmış ve geri dönüşler dikkate alınarak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

3.8. Araştırmacın Rolü ve Saha Gözlemleri

Yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşımda araştırmacının rolü yadsınamaz bir şekilde önemlidir. Öncelikle tez konusunun ortaya çıkış noktasında araştırmacının annesinin uzun yıllar kayınpederine bakım verme süreci etkili olmuştur. Araştırmacı, annesinin boş zamanı olmadığını fark ettiği an “boş zaman” fenomeni üzerinde düşünmeye başlamıştır. Oysa yaşlılık dönemi, (ki annem o zamanlar 60 yaşındaydı) boş zamanın fazla olduğu bir dönem olarak görülmektedir. Araştırmacının kişisel deneyiminden yola çıkarak “bakım verenler boş zamanlarını nasıl deneyimliyor” sorusu üzerine literatür araştırmaları ve okumalarıyla birlikte çalışma şekillendirilmiştir. Kişisel deneyim, merak, ilgi ve danışman desteği doğrultusunda araştırma “yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri” üzerine yoğunlaşmıştır. Bu noktada araştırmacı içeriden bir bakış sergilemekte ve katılımcıların deneyimleriyle empati kurabilmektedir. Araştırmacı aynı zamanda gerontolog olarak bir devlet kurumunda çalışmakta, çalıştığı görev bağlamında yaşlı bakımı veren aile üyelerine (çoğunlukla kadın) danışmanlık vermekte ve hikayelerini dinlemektedir.

Saha sürecinde görüşmeler, katılımcıların evlerinde, tanıdıklarının evlerinde, kafelerde veya iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Evde gerçekleşen görüşmelerde katılımcıların ikramlık hazırladığı görülmüştür. Araştırmacı da ayrıca evde gerçekleşecek görüşmelerde katılımcılara ikramlıklar götürmüştür. Katılımcıların evlerinin oldukça düzenli olduğu görülmüştür. Ses kaydı sonlandırıldıktan sonra katılımcıların bir kısmı evlerinden özenle bahsetmişler, ev sahibi olma/olmama süreçlerinden bahsetmişler ve araştırmacıya oturduğu evle ilgili sorular sormuşlardır. Katılımcılarına evlerine duydukları aidiyet, kadınların kendilerini özel alanda konumlandırışı ile doğrudan bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılar evde gerçekleşen görüşmelerde yaptıkları el işlerini göstermişler ve üretkenliklerinden dolayı mutlu oldukları gözlenmiştir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar araştırmacıya, torunlarının ve çocuklarının fotoğraflarını göstermişlerdir. Ayrıca evlerinde çoğu kişinin aile fotoğrafları olduğu dikkat çekmektedir.

Araştırmacı, katılımcı ile görüşme tamamlandıktan sonra sahadan hemen ayrılmamış ve katılımcılarla sohbet etmeye devam etmiştir. Bu nokta katılımcıların paylaşımda bulunmaya istekli olmaları, yaşamlarına dair sohbet etme ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Özellikle ileri yaştaki (75 yaş ve üstü) kadınlarda sıklıkla bu durum gözlemlenmiştir. Bu durumun yaşlı

kadınların yalnızlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ses kayıt cihazı kapalıyken gerçekleşen görüşmelerde araştırmaya dahil edilecek bulgular için sözlü olarak onay alınmıştır.

Ev dışı mekânda görüşme gerçekleştirmeyi tercih eden katılımcıların ise daha genç yaşlı grubu olduğu ve boş zamanlarını daha aktif değerlendirdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların aynı zamanda toplumsal ve siyasal konulara duyarlı oldukları görülmüştür. Araştırma tamamlandıktan sonra gündemdeki toplumsal meselelerden sıklıkla konuşmak istemişlerdir. Katılımcıların araştırmacıyla gündemdeki toplumsal ve siyasal konularla ilgili konuşmak istemesi ve görüşlerini belirtmesi, gelişmeleri yakından takip ettiklerinin bir göstergesidir. Yaşlı kadınların kimliklerini tanımlamada siyasi görüşlerinin önemli olduğu görülmektedir. Katılımcıların televizyon programlarında izledikleri kanallar, programlar da siyasi kimliklerinin bir göstergesi olarak okunabilir. Katılımcılar siyasi görüşlerini açıkça dile getirmektedir. Bazı katılımcılar, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine gönüllü olarak katılmakta, kentte gerçekleşen basın açıklamalarını takip etmektedirler. Resmi törenlere ve yürüyüşlere (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ve 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü vb.) katıldıklarını aktarmaktadırlar. Araştırma konusu dışında bir diğer gözlem ise katılımcılar sıklıkla “genç kuşakları” eleştirmekte ve “tembel” bulduklarını ifade etmektedirler.

Özellikle eğitim seviyesi görece daha düşük yaşlı kadınlar, eğitim hayatlarına devam edemedikleri ve okuyamadıkları için üzüntülerini dile getirmektedirler. Gerek toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gerek maddi yetersizliklerden kaynaklı eğitim hayatına erişememiz yaşlı kadınlar “o zamanlar öyleydi kızım, imkânımız yoktu” sözleriyle bu durumu özetlemektedirler. Ayrıca bahsedilen profildeki katılımcıların çoğunluğu araştırmacıya bir kadının çalışması ve kendi ayakları üstünde durması gerektiğine dair nasihatlerde bulunmaktadır. Katılımcılar, eğitim ve iş yaşamına katılamamış olsalar da çocuklarının eğitimlerine büyük önem vermektedirler. Çocuklarının gittikleri okullardan, kazandıkları üniversitelerden ve çalıştıkları kurumlardan duydukları memnuniyeti gururla aktarmaktadırlar.

Bazı katılımcılar ise ehliyet sahibi olamadıkları için duydukları üzüntüye dile getirmektedirler. Ehliyet sahibi olmanın ve araba kullanmanın kadını güçlendirdiğini vurgulamaktadırlar. “Araba kullanıyor olsaydım tek başıma doktora gidebilirdim elim ayağım tutarken” sözleriyle çocuklarına yük olduklarını düşünmektedirler. Bakıma muhtaç olmama ve bağımsız olma istekleri üzerinden katılımcılar ehliyet sahibi olmak istedikleri okunabilir.

İki katılımcı, yaşadığı eş kaybı sürecini anlatırken duygusallaşmış ve ağlamaya başlamıştır. Bu noktada ses kaydı kapatılmış ve görüşmeye ara verilmiştir. Katılımcıya tekrar devam etmek isteyip istemediği sorulmuş ve iki katılımcıyla da araştırmaya devam edilmiştir.

Katılımcılardan bazılarının boş zaman fenomeni ile ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu gözlenmiştir. Birkaç katılımcı ise görüşme sonunda konuştuğça farkındalığının arttığını dile getirmiştir.

Bazı katılımcılar, araştırma tamamlandıktan sonra araştırmacıyı akran komşularıyla tanıştırmışlardır ve sohbet etmişlerdir. Katılımcıların birebir görüşmelerden ziyade akranlarıyla bir araya geldiğinde kendilerini daha rahat ifade ettiği gözlenmiştir. Belki de bu noktada gelecek araştırmalar için yaşlı kadınlarla gerçekleştirilen odak grup çalışmaların, katılımcıların daha rahat konuşması açısından önemli olduğu vurgulamak yerinde olacaktır.

3.9. Bulgular

Bulgular bölümü, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden ve nitel bulgulardan oluşmaktadır. Gerçekleştirilen tematik analiz sonucunda elde edilen temalar; zamanın ve boş zamanın anlamı, boş zaman deneyimleri, yaşam döngüleri ve boş zaman, gündelik hayat ve boş zaman ve boş zaman kısıtlayıcılarıdır.

Tablo 3.2 Ana Temalar ve Alt Temalar

Ana Tema	Alt Temalar	Açıklama
Zamanın ve Boş Zamanın Anlamı	Zamanın Anlamı Boş Zamanın Anlamı	Zamanın ve boş zamanın anlamı ana teması, yaşlı kadınların zamanı ve boş zamanı nasıl anlamlandırdıkları ve katılımcılar için ne anlam ifade ettiğini içermektedir.
Boş Zaman Deneyimleri	Sosyal İlişkiler ve Etkileşim El İşleri Televizyon İzlemek Okuma ve Eğitim Siyasi Katılım ve Gönüllülük Müzik ve Sanat Geziler ve Seyahatler Dijital ve Sosyal Medya Dini Faaliyetler Bahçe ve Doğa ile İlgilenme Fiziksel Aktiviteler Diğer Aktiviteler	Boş zaman deneyimleri ana teması, katılımcıların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini ve kullandıklarını kapsamaktadır.
Yaşam Döngüleri ve Boş Zaman	Emeklilik Eşin Emeklilik Durumunun Boş Zamana Etkisi Medeni Durumda Meydana Gelen Değişimler Yetişkinlik Dönemi Boş Zaman Kullanımı	Yaşam döngüleri ve boş zaman alt teması, Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların yaşam döngülerinin boş zamanını nasıl şekillendirdiği kapsamaktadır.
Gündelik Yaşam ve Boş Zaman	Gündelik Yaşam Rutinleri Ev İçi İş Bölümü Bakım Roller	Gündelik yaşam ve boş zaman ana teması Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam pratiklerini ev içi iş bölümlerini ve bakım rollerini kapsamaktadır.
Boş Zaman Kısıtlayıcıları⁶		Boş zaman kısıtlayıcıları ana teması katılımcıların boş zaman kullanımlarını kısıtlayan unsurlardan oluşmaktadır.

⁶ Boş zaman kısıtlayıcıları ana teması, kodlar oluşmakta ve alt teması bulunmamaktadır.

3.9.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini anlamayı amaçlayan bu doktora tez çalışmasında Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde yaşayan katılımcıların sosyo-demografik bilgileri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 3.3 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Takma Ad	Yaş	Medeni Durum	En Son Mezun Olunan Okul	Gelir Kaynağı	Çocuk Sahipliği	Kiminle Yaşadığı
K1	76	Evli	İlkokul	Eşinden	4	Eşi
K2	74	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	3	Yalnız
K3	73	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	3	Oğlu
K4	80	Boşanmış	Okuma-yazması yok	Emekli maaşı	1	Yalnız
K5	66	Evli	Ortaokul	Emekli maaşı	2	Eşi
K6	65	Evli	Ortaokul	Eşinden	3	Kayınvalidesi ve eşi
K7	66	Evli	Lise	Emekli maaşı	2	Eşi ve annesi
K8	65	Evli	Ortaokul	Eşinden	2	Eşi
K9	73	Dul	Ortaokul	Emekli maaşı	2	Yalnız
K10	67	Bekar	Lise	Emekli maaşı	-	Yalnız
K11	68	Evli	İlkokul	Eşinden	2	Eşi
K12	67	Evli	Lise	Eşinden	2	Eşi
K13	65	Dul	İlkokul	Emekli maaşı	2	Kızı, damadı ve torunu
K14	65	Dul	Ortaokul	Ölüm aylığı	2	Kızı
K15	78	Dul	Ortaokul	Emekli maaşı	2	Yalnız
K16	71	Evli	Lise	Emekli maaşı	2	Eşi
K17	72	Dul	İlkokul	Emekli maaşı	2	Yalnız
K18	68	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	2	Yalnız

K19	84	Dul	Okuma yazma yok	Ölüm aylığı	4	Çocuğu ve gelini
K20	65	Dul	Lise	Ölüm aylığı	3	Yalnız
K21	75	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	4	Kızı ve oğlu
K22	68	Boşanmış	Lise	Emekli maaşı	2	Yalnız
K23	65	Boşanmış	İlkokul	Emekli maaşı	2	Yalnız
K24	65	Evli	Lise	Eşinden	2	Eşi
K25	71	Boşanmış	İlkokul	Emekli maaşı	1	Yalnız
K26	65	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	2	Oğlu
K27	66	Evli	Lise	Emekli maaşı	2	Eşi
K28	86	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	2	Yalnız
K29	76	Dul	İlkokul	Ölüm aylığı	3	Yalnız
K30	68	Evli	İlkokul	Eşinden	2	Eşi
K31	70	Dul	Lisans	Emekli maaşı	1	Yalnız
K32	69	Evli	Lisans	Emekli maaşı	1	Eşi
K33	69	Dul	Lisans	Emekli maaşı	1	Yalnız
K34	66	Evli	Lisans	Emekli maaşı	2	Eşi
K35	65	Evli	Lisans	Emekli maaşı	2	Eşi
K36	67	Evli	Lise	Emekli maaşı	3	Eşi
K37	66	Evli	Ön Lisans	Emekli maaşı	2	Eşi
K38	68	Boşanmış	Lise	Emekli maaşı	1	Yalnız
K39	65	Dul	Lisans	Emekli maaşı	2	Yalnız
K40	68	Boşanmış	Lisans	Emekli maaşı	1	Kızı

Katılımcıların yaşları 65 ve 86 yaş arasında değişmektedir. 33 katılımcı 65-74, 6 katılımcı 75-84 yaş aralığındadır. Bir katılımcı ise 85 yaş ve üzerindedir. 17 katılımcı dul, 16 katılımcı evli, 6 katılımcı boşanmış ve 1 katılımcı bekardır (daha önce hiç evlenmemiş). 14 katılımcı ilkokul, 6 katılımcı ortaokul, 10 katılımcı lise, 1 katılımcı ön lisans, 7 katılımcı lisans mezunudur. 2 katılımcının ise okuma yazması yoktur. Çalışmaya katılan 23 katılımcı geçimini emekli maaşıyla sağlamaktadır. 10 katılımcı ise ölüm aylığı almaktadır. Dul kadınların ölüm aylığı alabilmesi için belirli şartlar gerekmektedir. Vefat eden sigortalının belirli bir prim gününü tamamlamış olması ve kadınların yeniden evlenmemeleri gerekmektedir. Ölüm aylığı kapsamında dul kadınlar, belirli kriterlere göre eşlerinin emekli maaşlarının %75 veya %50'sini almaktadırlar (SGK, 2025). 7 katılımcı, ise geçimlerini eşlerinin gelirleriyle sağlamaktadır. Çalışmada 39 katılımcı çocuk sahibidir. Çocuk sahibi olan katılımcıların en fazla dört çocuğu bulunmaktadır. Bir çocuğu olan 7 katılımcı, iki çocuğu olan 23 katılımcı, üç çocuğu olan 6 katılımcı, dört çocuğu olan 4 katılımcı vardır. 17 katılımcı yalnız, 14 katılımcı ise eşiyle, 7 katılımcı ise çocuklarıyla ve 2 katılımcı ise eşi ve ebeveynleriyle birlikte yaşamaktadır. Çalışmada 5 katılımcı (K31, K32, K34, K37, K39) emekli olduktan sonra yeniden çalışmaya başlamışlar ve aktif olarak iş gücü piyasasının içinde yer almaktadırlar. Katılımcılara ilişkin detaylı bilgiler EK-1'de sunulmaktadır.

3.9.2. Zamanın ve Boş Zamanın Anlamı

Zamanın ve boş zamanın anlamı ana teması, yaşlı kadınların zamanı ve boş zamanı nasıl anlamlandırdıkları ve onlar için ne anlam ifade ettiğini içermektedir.

3.9.2.1. Zamanın Anlamı

Zamanın anlamı alt teması katılımcılar için zamanın ne ifade ettiğini açıklamaya çalışmaktadır. Zaman çalışmalarına bakıldığında zaman perspektifi ve zaman farkındalığı olarak iki kavram önümüze çıkmaktadır. Zaman perspektifi geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarını ifade etmektedir. Zaman farkındalığı ise hızlı veya yavaş hareket ettiğine dair öznel bir izlenimdir (Wittmann ve Lehnhoff, 2005: 921). Yaş ile zamanın öznel hızı arasında zayıf bir ilişki bulunmaktadır (Janssen vd., 2013: 15). Zaman algısında cinsiyetten ziyade yaş daha tutarlı ve güçlü bir gösterge olarak düşünülmektedir (Hancock ve Rausch, 2010: 178). Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınlar, zamanın anlamı üzerine farklı bakış açıları sunmaktadırlar. Katılımcıların bir kısmı zamanın verimli geçirilmesi gerektiğini ve kıymetli olduğunu aktarmaktadırlar. "Zaman en kıymetli şey, en değerli şey. Onun için artık zamanımı lüzumsuz insanlarla, lüzumsuz mesela kulüplerle, lüzumsuz böyle şeyi harcamak hiç

istemediğim bir şey. Bak ona iyi değindin. Zamanı planlı kullanmaya, en iyi şekilde değerlendirmeye çalışıyorum artık” (K39). Bir başka katılımcı (K35), zamanı planlı ve verimli yönetmeye çalıştığından, zamanın en iyi şekilde kullanılması gerektiğinden ve boşa harcanamayacak kadar değerli olduğundan “Zamanı şöyle çok dikkatli kullanmamız lazım. Nasıl diyeyim? Hep okumalıyım, bir şeyler araştırmalıyım. Ay zaman gelip geçiyor. Böyle zamanı boş kullanamam ben” (K35) şeklinde söz etmektedir. Bir başka katılımcı da (K31), zamanın üretken ve verimli kullanılması gerektiğini “Zamanı aslında en güzel şekilde değerlendirip, verimli kullanabilmek zamanı ve hem kendine hem topluma yararlı olabilmek bu zamanda” ifadeleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca katılımcı (K31), verimli kullanılan her anın topluma büyük fayda sağlayacağını ifade etmektedir. Katılımcı için zaman, üretkenliği ve verimliliği çağrıştırmaktadır.

Algılanan zamanda geçmiş deneyimlerin etkisi olduğu bilinmektedir. Bir katılımcı da (K13) zaman deneyimlerini geçmiş tecrübeleriyle bağdaştırmıştır. “Valla zaman her şey ifade ediyor. Yani zaman zaman iyilikleri de kötülükleri de her şeyde ifade ediyor yani” (K13) sözleriyle zamanın onun için iyi ve kötü deneyimlerini de kapsadığını ifade etmektedir. Bir katılımcı (K6) “Valla benim için zaman zevk alıyorum her şeyden. Her şeyi mutlu yapıyorum. Ekip biçmekle uğraştığımızda hiçbir şey zor gelmiyor bana çok seve seve yapıyorum her şeyimi” sözleriyle zamanını iyi değerlendirdiğini yaptığı işlerle birlikte zamanının güzel ve mutlu geçtiğini vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı (K12) ise zamanı geçmiş deneyimleriyle örtüştürmekte ve pişmanlıklarının olduğunu aktarmaktadır:

“Valla zaman benim için sanki çok boşa geçirmişim gibi geliyor. Çok boşa geçirdim. Yani hayatta istediğim hiçbir şeyi yapamadım. Çok hayallerim vardı. İnan 10 yıl öncesine kadar hayal kurabiliyordum ama artık hayatta hayal kurmamayı da öğrendim. Onun için bilmiyorum. Çok boşa geçmiş bir ömür gibi geliyor bana” (K12, 67 yaşında evli).

Katılımcı (K12), aynı zamanda geleceğe dair hayallerinin olmadığını da ifade etmektedir. Bir katılımcı (K8) ise hayatın ilk yıllarında zamanın çok yavaş ve zor geçtiğini “Zaman 18 yaşına kadar çok zor ve yavaş geçti. Gençliğimi yaşayamadım diye kodladım hep kafamda. Ben hayata evlendikten sonra başladım o da çok çabuk geçiyor vallaha” sözleriyle aktarmaktadır. Wittmann (2020: 92), zaman ile ilgili çalışmalarda öznel sürelerin bireylerin deneyimlerindeki duygularına göre belirlendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yaşlı kadınlar için zamanın anlamının geçmiş ve şimdiki deneyimleri ile ilgili olduğunu iddia edebiliriz. “Zamanı dolu dolu yaşamak lazım ama bir yaştan sonra çok hızlı geçiyor aslında zamanı boşuna harcıyorsunuz” sözleriyle bir katılımcı (K5) zamanın çok kıymetli ve değerli bir şey olduğunu fark ettiğini ancak yaşın ilerlemesiyle birlikte de zamanın çok daha hızlı geçtiğini ve bu sebeple verimli bir dönem geçiremediği hissini vurgulamak istemektedir. Diğer bir katılımcı (K36) yaşın ilerlemesiyle birlikte zamanın hızlı geçtiğini, sürekli bir koşuşturma ve hareket halinde

olduğunu, zamanın değerli olduğu ve boşa harcanmaması gerektiği düşüncesinde olduğunu ifade etmektedir:

“Diyorum ki yaşımla ilerliyor, sanki bir şeyler kaybedecekmişim gibi. Hep böyle bir koşuşturma halindeyim. Ne kadar doğru bilmiyorum. İşte sabah koşuyorum, market dolaşıyorum. Arkadaşlarıma gidip bir kahve içiyorum. Ordu evine giriyorum, oturuyorum. Mesela orada da tanıdık arkadaşlarım var. Ondan sonra öğretmenler evinde vakit geçiriyoruz. Böyle bir hızlı hareket ediyorum yani. Böyle ne bileyim ben? E eşime diyorum mesela, eşim geç kalkıyor, diyorum ki ya zaten uyuyacağız ileride öbür tarafta. Ay kalk diyorum yani böyle uyuma diyorum falan” (K36, 67 yaşında, evli).

Çalışmalar yaşımla ilerlemesiyle birlikte zamanın hızlı geçtiğine dair bir hissiyat oluştuğunu belirtmektedir (Wittmann, 2020: 92). Bir katılımcı ise zamanın onun için sağlıklı ve aktif yaşlanmayı ifade ettiğini “Zaman, ben kalkınca geziyorsam dolaşıyorsam. Yaşamak güzel şey, ağrısız, bana o lazım şimdiden sonra” (K9) sözleriyle vurgulamaktadır. Aynı katılımcı (K9), artık kendisi için zamanının sağlıklı ve düzenli bir yaşam sürdürerek geçmesinin yeterli olacağı görüşündedir. Benzer şekilde başka bir katılımcı (K10) da bundan sonra yaşamını sağlıklı ve düzenli bir şekilde sürdürme arzusunda olduğunu ve bu süreci artık ailesiyle birlikte daha fazla zaman geçirerek kullanmak istediğini ifade etmektedir:

“Ya zaman böyle kendimi. Bu zaman içinde değerlendirmek istiyorum. Kendime zaman ayırmak istiyorum. Kendimi bir düzene sokmak istiyorum. Bazı alışkanlıklarımı bırakıyoruz. Hani daha sağlıklı olmaya bakıyorum işte zaman benim için fazla bir şey yok. Yani her zamanki gibi. Bundan sonraki zamanımızı daha sağlıklı ve daha düzgün geçirmek istiyorum. Daha böyle ailemle olmak istiyorum. Çok yalnız kalmayı sevmiyorum, yalnızım ama böyle” (K10, 67 yaşında, bekar).

Torun veya yaşlı bakım deneyimi olan katılımcıların ise zamanı anlamlandırmaları bu deneyimleri ile örtüşmektedir. Bir katılımcı (K33) “Zaman, eksiklik ifade ediyor. Ay yetişeceğim diye. Eskiden öyleydi yalnız. Fakat bugünlerde sabah kalkıyorum. Şimdi toruna bu sene çok gitmiyorum. Zaten seneye hiç gitmeyeceğim. Allah kısmet ederse özel okula gidecek seneye çocuk” sözleriyle, zamanın eskiden kendinde sürekli bir koşuşturma ve hareket halinde olma zorunluluğu hissettirdiğini ancak ilerleyen zamanlarda bunun kendisinde yorucu bir etki bıraktığını fark ettiğini bu sebeple artık çok fazla toruna da bakım vermemenin rahatlığını yaşadığını ifade etmektedir. Başka bir katılımcı (K40) “Zaman... 24 saat çocuklarla beraber olmak (gülüyor) gibi bir kavram oluşturuyor. Bir an önce de hafta sonu gelse de çocukları anneye babaya teslim etsem, kendime dönebilsem diye düşündüğüm bir şey” sözleriyle, torunlarına bakım vermenin kendisi için zorlayıcı bir süreç olduğundan torunlarıyla geçirilen zamanın yoğunluğundan ve kendine ayıracak vaktinin kalmadığına dikkat çekmektedir. “Anda yaşamayı işte ben eşim öldükten sonra anladım. Anı yaşamak şu anı yaşamak, öbür türlü hep gel gel git, git koş koş git, hadi hazırlan gidiyoruz falan öyle yaşıyordum ya. Kendi kendime kaldığımda anı yaşamayı öğrendim” (K20) sözleriyle, uzun zamandır ailesindeki farklı bireylere bakım vermiş olan katılımcı, eşinin kaybı sonrasında anı yaşamayı öğrendiğini önemli

olanın şimdiki an olduğunu ve artık kendine zaman ayırma isteğinde olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı (K20), zamanı anı yaşamak olarak algılamakta ve geçmişteki deneyimlerinin şimdiki zamanına etkisine dikkat çekmektedir. Genel olarak Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınlar zamanı bireysel deneyimlerine göre anlamlandırmaktadır. Katılımcıların sözleri oldukça çeşitlidir. Öte yandan katılımcılar için zaman, “değerli ve verimli değerlendirilmesi gereken bir şey”, “geçmiş deneyimlerin temsili” “bakım yükünden uzaklaşılan bir an”, “anı yaşamak”, “yaşlandıkça hızlı geçen” ve “sağlıklı ve aktif yaşlanmak” olarak anlamlandırılmaktadırlar.

Araştırmada Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların zamanı kullanırken hafta sonu ve hafta içi arasında bir ayırım yapıp yapmadıkları, hafta içi ve hafta sonu boş zaman kullanımları da incelenmektedir. Katılımcıların çoğunluğu boş zaman kullanımları açısından hafta sonu ve hafta içi arasında bir ayırım olmadığını, günlerini genellikle rutin bir şekilde devam ettirdiklerini aktarmışlardır. Bir katılımcı (K12) “Benim için yok benim için. Çünkü her günüm aynı rutin geçtiği için benim için hiçbir önemi yok haftanın günlerinin” şeklinde hafta içi ile hafta sonu günleri arasında pek bir farkın olmadığını aynı rutinlerini tüm hafta boyunca tekrarladığını ifade etmektedir. Benzer şekilde başka bir katılımcı da (K1) “Yok be yavrum ne olacak, bir yere gittiğim yok. Her günümüz hafta sonu” sözleriyle bu görüşü desteklemektedir. Hafta sonu ve hafta içi arasında bir fark olmadığını belirten bir katılımcı (K10) konuyu emeklilikle ilişkilendirmektedir. Katılımcı, emekli olduktan sonra hafta içi ile hafta sonu arasında belirgin bir farkın olmadığını, günlerinin çoğunu hafta içi ya da hafta sonu olarak ayırmadan ailesi ve arkadaşları ile geçirdiğini vurgulamaktadır. Ancak günlerinin rutin bir şekilde geçtiğini ifade etse de katılımcı arkadaşlarının genellikle hafta sonu çocuklarıyla görüştüğü için kendisinin daha fazla yalnız kaldığını aktarmaktadır:

“Emeklilikte fazla olmuyor galiba şöyle oluyor, arkadaşlarım, çoluk çocuğunla vakit geçirdiği için sen daha çok o gün evde kalıyorsun. Daha yalnız kalıyorsun onun için. Hafta sonu tabi onların torunu çoluk çocuğu geldiği için ama geçmiyor bizim de burada işte çocuklar geliyor. Yeğenlerim, kuzenlerim onlarla geçiriyorum. Sıkılmıyorum yani ama bir farkı yok yani hafta arası hafta sonu emekli olduktan sonra hiç olmuyor zaten. Bizlerde yani değişiklik olmuyor” (K10, 67 yaşında, bekar).

Bazı katılımcılar (K6 ve K7) ise haftanın her gününün aynı olduğunu ifade etmelerine rağmen özellikle hafta sonlarında genellikle çocuklarıyla veya aileleriyle bir arada geçirdiklerini, hafta sonlarını hafta içinden ayıran farkın ise aileleri ile dışarıda yapılan aktivitelerin olduğunu dile getirmektedir:

“Hemen hemen her günü aynı şeyleri yapıyorum. Pazar günleri gene azıcık kendim çocuklarım gelecek diye özellikle onlara bir şeyler hazırlıyorum. Onlar gelecek diye daha çok özeniyorum. Üstüne düşünüyorum. Hafta sonları özellikle Pazar günleri ailecek bir araya geliyoruz” (K6, 65 yaşında, evli).

“Valla yani aslında aynı gibi artık. Hiç değişen bir şey yok. Belki de şöyle diyebilirim şimdi kızlar çalıştığı için hafta sonu onlarla birlikte de faaliyet, dışarıya kahvaltıya falan gidiyoruz ya. Yine onlarla zaman geçireceği için hafta sonunu bekliyorum yani o şekilde” (K7, 66 yaşında, evli).

Bir katılımcı da (K27) hafta sonlarında eşinin av merakından dolayı evde olmadığını bu sebeple hafta sonlarında evine kardeşi ya da arkadaşlarını çağırarak sosyalleştikten bahsetmektedir:

“Şimdi eşim ava gidiyor her hafta sonu. Cumartesi Pazar gidiyor bugün yağmur yağdığı için gidemedi. Cumartesi Pazar ava gidiyorlar şimdi sezon açılmış diye gidiyorlar. O zaman ne yapabiliyorum pazar günü mesela şimdi yarın sabah onlar 6 yedide falan çıkıyor. Kız kardeşime dedim. Yarın sabah bak enişten gidiyor ya evdeyim. Gerçi bir engel değil, yarın örgünü al gel bize dedim” (K27, 66 yaşında, evli).

Katılımcılardan bazıları ise emekli olduktan sonra çalışma hayatına devam etmektedirler. TÜİK’in verilerine göre de yaşlılarda çalışma oranı oldukça artma eğilimindedir. TÜİK (2024) verilerine göre yaşlıların %12,3’ü işgücüne katılmaktadır. Yaşlı kadınların ise %6,1’i çalışma yaşamına devam etmektedir (TÜİK, 2024). Emekli olduktan sonra çalışan katılımcılar hafta sonunda ev işleriyle zaman geçirdiklerini aktarmışlardır. Bir katılımcı (K37) “Benim boş zamanım pazar. Pazar günü de benim hizmetçilik günüm. Yani sonra ben pazartesi günü gidiyorum büroya dinlenmeye. Oturuyorum dinleniyorum. Allah’ım sana çok şükür bugün de gördüm diyorum” şeklinde deneyimlerini aktarmaktadır. Benzer şekilde katılımcı (K31) emekli olduktan sonra çalışmaya devam ettiğini vurgularken hafta sonu işe gitmemesine rağmen ev işleriyle uğraşmasından dolayı daha çok yorulduğunu hafta içi işe gittiğinde ise daha rahat bir ortamda çalıştığını “Bir pazar evdeyim ki o günde çok yoğun oluyorum, ev işleri falan. Evde de bir gün kaldığım için” sözleriyle belirtmektedir. Katılımcı (K31) halen çalışma hayatında olduğu için bir tek pazar günleri evde olduğunu ve özellikle ev işlerinden dolayı hafta sonu yoğunluğunu aktarmaktadır.

Bazı katılımcılar ise düzenli olarak torun bakımı gerçekleştirdikleri için özellikle hafta sonu, torunlarını anne ve babalarına bırakabildikleri için kendilerine tatil ilan ettiklerini aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K13) kızı, damadı ve torunları ile aynı evde yaşadığını hafta içinde tüm aile bireylerinin işte ya da okulda olmalarından dolayı daha rahat olduğunu ancak hafta sonu ise tüm aile bireylerinin evde olması nedeniyle bunaldığını bu sebeple hafta sonları kardeşinde kalmak için evden uzaklaştığını ve bu sayede sosyalleşme imkânı yakaladığını ifade etmektedir:

“Ya benim şimdi hafta sonu bir şeyim yani evde oldukları için ben hemen bir yere gitmek istiyorum. Ben gideyim diyorum, kardeşime doğru bir gün kalırım. 2 gün kalırım, pazartesi gelirim deyip çıktım mı? Daha iyi oluyor hemen devamlı devamlı evde oldum mu sıkılıyorum. Arada bir çıkıp sosyalleşmek istiyorum. Bir aklıma esti mi hemen” (K13, 65 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı (K40) “Bir an önce de hafta sonu gelse de çocukları anneye babaya teslim etsem, kendime dönebilsem diye düşündüğüm bir şey” şeklinde konuya ilişkin görüşlerini paylaşmaktadır. Katılımcı (K40), hafta içinde torun baktığını bu sebeple kendine zaman ayıramadığını hafta sonunda ise çocuklarının çalışmadığından dolayı torunlarını

annesine ve babasına gönderdiği için kendine vakit ayırabildiğini ifade etmektedir. Bir katılımcı (K20) ise hafta sonunu özellikle pazar gününü kendine vakit ayırdığı ve yenilendiği bir zaman olarak görmektedir. Katılımcı, hafta sonlarını çok sevdiğinden bahsetmektedir. Özellikle pazar günlerinde kimsenin kendisini rahatsız etmemesini ve kendisinin de başkalarını rahatsız etmeden evde oturup dinlenerek geçirilmesini istediğini belirtmektedir:

“Pazarı, pazar gibi yaşamayı çok seviyorum. Pazar mesela böyle yatayım. Hiç kimse zaten kimse yok, dokunacak. Pazar sabahları 11’e doğru kalkabiliyorum... Pazar günleri işte geç kalkmayı seviyorum. O pazar günü herkes evinde ya. Kimse seni rahatsız etmez sen de kimseyi rahatsız etmezsin. O zaman çok keyifli bir pazar geçirmeyi çok seviyorum. Geç kalkayım, kahvaltımı, pijamalarla edeyim. Her zaman hani biri gelir falan diye hemen üstümü değiştiriyorum sabah olur da. Ama pazar günü böyle kendime göre yaşayayım. O çok hoşuma gidiyor” (K20, 65 yaşında, dul).

Literatürde güncel bir çalışma kırsal ve kentsel alanda yaşlıların boş zamanlarını incelemiş ve yaşlıların hafta içi ve hafta sonu arasında bir ayrımının olmadığı genellikle günlerinin rutinlerden oluştuğunu, hafta içi ve hafta sonu arasında ayrımın kentteki yaşlıların bazılarında ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Domaniç, 2023: 137). Yapılan bu doktora tez çalışmasında ise katılımcılar için çoğunlukla hafta içi ve hafta sonu arasında bir ayrım olmadığını belirtmektedirler. Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların bir kısmı için hafta sonu özellikle aile ile görüşmek, kendine vakit ayırmak, bakım yükünden uzaklaşmak ve ev işleriyle birlikte geçirilen bir zaman olarak görülmektedir. Bu noktada çalışma literatür ile benzerlik göstermektedir.

3.9.2.2. Boş Zamanın Anlamı

Boş zamanın anlamı alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarını nasıl anlamlandırdıklarını ve boş zamanın onlar için ne anlam ifade ettiğini kapsamaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu boş zamanı olumsuz olarak algılamakta ve boş insan, işe yaramazlık, verimsizlik olarak anlamlandırmaktadır. “Boş zamanım oluyor da yavrum ben hiç boş zamanım demiyorum yani. Ay beni çok şey yapıyor. Böyle kaçıyorum onları söylemem öyle bir huyum yok. Ben dört dörtlük bir kişiyim. Ben yaşamayı seviyorum yavrum, Allah sağlıktan ayırmasın kimseyi, bizi de. Öyle yavrucum” sözleriyle bir katılımcı (K21) boş zamanı olumsuz olarak algılamakta ve değerlendirmektedir. Boş zaman kavramı katılımcıda olumsuz çağrışımlar yapmakta ve katılımcının bu ifadeyi kullanmaktan çekindiği gözlenmektedir. Bazı katılımcılar (K23 ve K16) da boş zamanı işe yaramazlık, boş insan olarak görmekte ve boş zamanın aktif ve üretken bir şekilde kullanılması gerektiğini aktarmaktadırlar:

“Boş zaman, boş bir insan ifade eder benim için hiç sevmem. Boş oturanı hiç sevmem çok da kızarım. Diyorum ya gerçekten ben evde yani bazen istiyorum şu ayağımı uzatıp oturayım, oturamıyorum mutlaka bir şey buluyorum. Yazın ben bizim apartmanda ağacımız var hep kadınlar orada oturur. Ben çok kızıyorum onlara ya diyorum boşu boşuna vaktinizi oralarda harcıyorsunuz. Gidin dikiş kursuna gidin. Ben dikiş hiç bilmezdim. Ben trikoda çalıştım ama

dikiş ve triko ile düz dikiş çok farklı. Ya gidin öğrenin ben bak bir Singer öğrendim neler diktim kendime yani öğrendim, dikiş dikiyorum, boş zamanlarımda öyle. Boş zaman, boş insan bana göre” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

“Valla ben boş zamanı sevmiyorum. Ben boş zamanı işe yaramazlık olarak görüyorum. Boş duramıyorum. Yaratılışla da alakası var, meslekle de alakası var. Muhakkak bir şeyler yapması lazım insanın. Her zaman ev içinde değil de dışarıdaki insanlara da yardımcı olmak lazım. Bitkilere, hayvanlara, çevreye bir kere çevreyi temiz tutmak en büyük işimiz” (K16, 71 yaşında, evli).

Katılımcılar boş zaman kavramına olumsuz olarak yaklaşmakta ve kullanmaktan çekinmektedirler. Bir katılımcı (K28) da boş zamanı, boşa geçirilmiş olarak görmekte ve olumsuz bir anlam taşıdığını, kendisinin olabildiğince zamanını verimli geçirdiğini ancak 86 yaşındaki katılımcı sağlık sorunları nedeniyle son yıllarda boş zamanının olduğunu, halen aktif olmaya devam ettiğini ifade etmiştir:

“Çok boşa geçmiş zaman. Bak hayatımda boş zaman 2 senedir var. Bir saniye boş zamanım geçmez benim katiyen, sevmiyorum. Mesela dikiş dikiyorum dimi dikişi bırakırım, yorulduğum olur. Mesela belim ağrır o zaman oturur örgümü örerim. Örgüden de yoruldum uzanır kitabımı okurum. Hiç 5 dakika benim boş zamanım olmaz. Yani hep hayatım böyle bana boş kaldığım için kitap okuyorum zaten. Çok üzülürüm boş zamanıma. Şimdi telefon var bizde yoktu yavrum, siz onla oyalanıyorsunuz” (K28, 86 yaşında, dul).

Eşinden ayrılmış ve çocuklarını evlendirmiş olan başka bir katılımcı (K22) boş zamanının arttığını dile getirerek boş zamanının yeterince verimli değerlendiremediği “Boş zamanım fazla eşim olmadığı için, çocuklar da evlendi...Rahatsızlık veriyor. Aktif olmak istiyorum ama şeyim yok, bölgemde mi yok diyeyim imkân bulurum tabi de para konusu değil...Boş zaman bana rahatsızlık veriyor. Fazla boş zamanım var benim yani” sözleriyle dile getirmektedir. Öğretmen emeklisi olan başka bir katılımcı (K27) uzun yıllar öğretmenlik mesleğini icra ettiği için boş zamanlarında bile çevresindeki insanlara yeni bir şeyler katmak için çabaladığını ancak bu sürecin de kendisini çok yordüğünü ifade ederek artık boş zamanlarını kendisinin gelişimi için kullandığını ve daha huzurlu olduğunu ifade etmektedir:

Hayatta, dünyada boşa geçen günler, boş zaman. Yani ben o gün hiçbir şey yapmadıysam üzülüyorum. Yani hayatımdan bir günü boş geçirdim diye. Bir şey yapıyorum, sonra şey diyorlar. Hani komşuya gidiyorlar? Ben kendime şey için söylemiyorum ama yani diyorum artık bana bir şeyin vermeyen insanlarla bana bir şey katmayan insanlarla oturup sohbet etmek istemiyorum. Çünkü ilk geldiğim seneler böyle hani birazda öğretmenliğe verdiği şeyler sanki herkese bir şey öğretmeye çalışıyormuş gibi. Çocuklarım bile bize şey yapıyordu anne karşında çocuk şey öğrencilerin yok senin her şeyi söylüyorsun. Ama bu hepimizde bir meslek hastalığı herhalde arkadaşlarımızla da konuşuyorduk böyle. Hep doğruyu öğretmeye çalışıyorsun. Her şeyimiz bilmiyoruz ama en azından bir şeyleri gördüğünüz bir baktım ki herkes bilmiyormuş gibi gözüküyor ama kimse bir şey yapmıyor. Bu sefer üzülüyorsun. Bundan sonra bir şey ettim. Yani bana bir şey katmayan insanlar var. Çok fazla bir arada olmayın, boş boş, kim ne yapmış kim ne etmiş öyle şey istemiyorum yani (K27, 66 yaşında, evli).

Boş zaman anlamını şekillendiren ana unsurlardan biri de toplumsal cinsiyet normlarıdır. Bu çalışmada bir diğer önemli bulgu ise katılımcıların boş zamanı, ev işlerine ayrılan bir zaman veya ev işleri bittikten sonra arta kalan bir zaman olarak tanımlamalarıdır.

“Valla boş zaman benim için ne ifade ediyor biliyor musun? Evde temizlik yapmak, ütü yapmak, evi toparlamak. Benim boş zamanım pazar. Pazar günü de benim hizmetçilik günüm” (K37) sözleriyle katılımcı halen aktif bir şekilde çalışma hayatında olduğu için hafta içi boş zamanının olmadığını hafta sonu ise boş zamanlarını sürekli ev işleri ile uğraşarak geçirdiğini ve bu durumdan dolayı kendisine vakit ayıramadığını ifade etmektedir. “Ya boş zamanım işte dedim, işim bitti mi boş zamanım? İşim bitti mi boş zamanım. İşim işte ütü yaparım işimi yaparım, çamaşırdı, oydu buydu. Ondan sonra oturup televizyon izliyorum” sözleriyle katılımcı (K13) boş zamanı ev işlerinden kalan zaman olarak anlamlandırmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılabileceği üzerine toplumsal cinsiyet rolleri, yaşlı kadınların boş zamanı anlamlandırmada ve tanımlamada rol oynamaktadır. Bu nedenle boş zamanın sadece çalışma ve uyku dışı kalan zaman denkleminden ziyade “kadınlık ve erkeklik ideolojileri aracılığıyla” (Green vd., 1990: 37) tanımlandığı iddia edilebilir.

Bir diğer bulgu ise katılımcılar, boş zamanı üretkenlikle bağdaştırarak boş zamanı kendilerini geliştirmek için bir fırsat olarak görmektedirler. Bir katılımcı (K35) “Hep okumalıyım, bir şeyler araştırmalıyım. Ay zaman gelip geçiyor. Böyle zamanı boş kullanamam ben” sözleriyle bu duruma dikkat çekmektedir. Diğer bir katılımcı ise (K34) “Ben hiç boş zaman geçirmediğim aslında. Çok üretkenimdir... Kitap okurum” sözleriyle boş zamanlarını asla verimsiz geçirmediğini kendisine boş zaman yarattığında ise sürekli okuma ve araştırma yaptığını ifade etmektedir.

Bazı katılımcılar (K5 ve K14) ise zamanı boşa geçirmekten keyif aldıklarını, dinlenmelerini sağlayan bir vakit dilimi olarak gördüklerini ve boş zaman anlamında yaşın etkili olduğunu vurgulamaktadırlar:

“Eskiden daha verimli oluyordum. Dışarıya dikiş dikiyordum mesela ama şimdi boş zamanlarımda yapmıyorum bu işleri aslında bundan da mutsuzum diyemem boş geçirmekten de zevk alıyorum hayatı. Kahvemle çayım ile oturmak bir şey yapmamaktan mutluluk duyuyorum açıkçası” (K5, 66 yaşında, evli).

“Yani boş zaman işte uyumak. Bazen 24 saat uyuyorum. Daha sonra onlar bitti mi? Hiç uykum yoktur. Yani boş zaman işte dediğim gibi ben çalışma hayatını da bildiğim için çalışmak isterim ama tabi böyle ağır iş yapamam ama böyle bir kasada otururum bir yerde tabi ki beni bu yaştan sonra çok bir yer almaz. Ama ben çalışmak isterim. Çünkü boşluk bana öyle geliyor. Evde oturmak bana bir boşluk. Bu sefer ne yapıyorum? Bir yastık battaniye yatmaya uğraşıyorum” (K14, 65 yaşında, dul).

Katılımcıların bir kısmı ise boş zamanlarının olmadığını “Boş zaman şu an hiç olmuyor. Hiç olmuyor. Bir pazar evdeyim ki o günde çok yoğun oluyorum. Evde de bir gün kaldığım için...Boş zaman ne demek bilmiyorum ki” (K31) şeklinde dile getirmektedir. Katılımcı, öğretmenlikten emekli olduktan hemen sonra esnaflığa başladığını ve haftanın altı günü

dükkânda olduğunu bu sebeple boş zamanının pek kalmadığını ifade etmektedir. Benzer şekilde emekli olduktan sonra çalışmaya devam eden bazı katılımcılar (K32 ve K39) da boş zamanlarının olmadıklarını, planlı ve programlı olmayı vurgulamakta ve yoğun çalıştıklarını aktarmaktadırlar:

“Bilemiyorum, yani benim gönüm çok dolu dolu geçiyor. Hiç boş vaktim yok. Her anım planlı. Hep planlıyım. Hani gideyim de şurada ben boş oturayım. 69 yaşına kadar yapmadım. Bundan sonra da zaten olacağı yok. İçimde öyle de bir istek de yok. Boş oturmayı sevmiyorum. Mutlaka bir şeylerle uğraşmalıyım. Yemek tabii ki yapıyoruz hepimiz. Her günüm dolu geçiyor. Hani oturayım da ne düşüneyim? diye bir zaman dilimim yok. Yok. Hep böyle yoğun. Her şey yoğun. Her şey yoğun” (K32, 69 yaşında, evli).

“Yok, şimdi çalıştığım için düşünmüyorum. Ama boş zaman diye bir şey yok yani. Zaman yaratıyor insan her şeye. Ama çalışmadığım o emekliyi hiç bilmiyordum ben. Çünkü hemen öğretmen oldum. Çalışmaya başladım. Çok yoğun bir çalışma hayatından sonra emekli olduğum için. Hiç bilmiyordum ben” (K39, 65 yaşında, dul).

Daha önce hiç evlilik yapmamış bir katılımcı (K10) ise boş zamanın olduğunu, sosyal ilişkilerinin güçlü olduğunu dikkat çekerek onlarla görüştüğünü vurgulamaktadır. Ancak katılımcı boş zamanı yalnızlık ile bağdaştırmakta ve anlamlandırmaktadır. Sosyal çevresinin geniş olmasından kaynaklı kendine ayırdığı bir vaktin olmadığını ifade etmektedir:

“Doygunluk oluştu şöyle, çünkü hepsini yaşadım ben hepsini yani bir heves kalmadı içimde sanki anca vakit geçirmek için gidersin. Onu da ben vakit çok güzel geçiriyorum. Aslında benim çok boş zamanım yok böyle beni arayan soran, ben gidiyorum onlar geliyor, böyle bir çevremiz var. Yani o yönden sıkılmıyorum. Mesela bazı arkadaşlarım daha fazla sıkılıyor, yakınları yok burada onların ya da daha sınırlı arkadaş. Ben burada okudum, burada çalıştım, burada oturuyorum. Birkaç ev hani değiştirdim. Onun için çevrem çok tanıdık. Bir de öğretmenlik hayatında biliyorsunuz çok fazla öğretmen arkadaşı oluyor. Onlarla bir grubumuz var zaten, veliler çok oluyor, öğrencilerim çok var. Onlarla hep sosyal medyada yazışıyorum. Onlar çok güzel bir şey. Benim için çok güzel geri dönüyorlar. Yani iyi hoşuma gidiyor onun dışında” (K10, 67 yaşında, bekar).

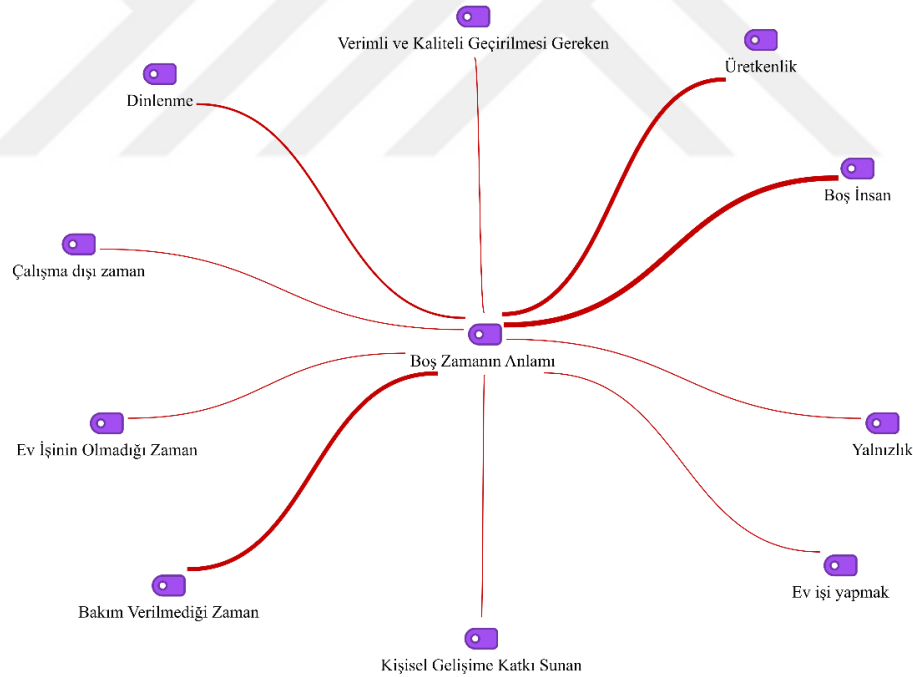
Bir diğer önemli bulgu ise yaşlı kadınların, boş zamanı torun veya yaşlı bakımı yapmadıkları an olarak anlamlandırmalarıdır. Bir katılımcı (K40) “İşte hafta sonları, tiyatrolar. Burada da etkinlikleri hiç kaçırmıyorum. Burada da şu sağolsun LYSA değil mi? LYSA orada yapılan etkinliklere gitmeye çabalıyorum. Mesela yarın akşam bir arkadaşımın kızının konseri var. Oraya gideceğim” sözleriyle konuya dikkat çekmektedir. Bir başka katılımcı (K7) kızının yurt dışına gitmesi nedeniyle torunlarına kendisinin baktığını bu sebeple kısıtlı bir boş zamanının olduğundan kendine istediği kadar vakit ayıramadığını boş zamanının olması halinde ise kitap okuma gibi aktiviteleri yapmak istediğini ifade etmektedir:

“Kendime fazla (zaman) ayıramıyorum. Arkadaşıma bile uzun zamandır gidemiyorum. Hele kızım yurtdışına nasıl gitti hiç gidemedim yani. Ama aslında istesem ayırabilirim. Ama ben torunlarla, çocuklarla.... Aslında boş zamanımda oluyor. Kitap okuyorum da onu da bıraktım. Onu da ne zaman bıraktım panik atak olduktan sonra. Aslında daha bi asılmam lazım. Şu anda almak istediğim bir kitap var. Onu alırsam, onu okumaya yoğunlaşacağım. Hele havuzun başında okurum onu” (K7, 66 yaşında, evli).

Katılımcılardan birisi (K12) boş zaman kavramının kendisi için bireyin kendine zaman ayırdığı, dingin ve sakin bir zaman dilimi olması gerektiğini ancak kayınvalidesine bakım verdiği için boş vaktinin olmadığını ifade etmektedir:

“Boş zamanlarımda en çok yapmak istediğim şey, bir deniz kenarında ya da akan bir suyun kenarında oturup sessizce doğayı dinlemek istiyorum. Kuş seslerini duymak istiyorum. Yani etrafımda o an içi kimse olsun istemiyorum. Kendimi dinlemek istiyorum.... Yani boş zaman. Benim için ne bileyim herhalde insanın kendini topladığı zamandır kendine vakit ayırmak çok güzel. Ben ayıramadığım için kendime vakit inan ne olduğunu bile artık unuttum onun. Yani keşke, keşke benim de başkaları gibi geçirebileceğim boş vaktim olsaydı bilmiyorum yani. Kitap okumayı bile ben unuttum. Belki bir kitap okurdum, ne bileyim. Bir gazeteden bulmaca çözebilirdim. Sinemayı çok severim, sinemaya gidebilirdim. Tiyatroyu çok severim. Tiyatroya gidebilirdim. Ama bunların hiçbirine yapamıyorum. Şu anda hepsi kısıtlı benim için” (K12, 67 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K36) ise boş zamanı, boş zaman değerlendirme biçimleriyle ifade etmektedir. “Boş zaman benim için spor yapmak, kitap okumak, arkadaşlarımla vakit geçirmek, öyle şeyler yapıyorum... Boş vakit demek. Kardeşimle vakit geçirmeyi çok seviyorum. İkimiz burada geldik, annemizi de böyle alıp götürüyoruz mesela. Yemek yediriyoruz, öyle şeyleri seviyoruz” şeklinde ifade etmektedir.



Şekil 3.1 Boş Zamanın Anlamı

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar için boş zamanın anlamı çeşitlilik göstermektedir (bkz. Şekil 3.1). Katılımcıların çoğunluğu boş zamanı olumsuz olarak algılamakta ve “boş insan, işe yaramazlık” olarak anlamlandırmaktadırlar. Sıklıkla vurgulanan diğer anlamlar arasında “bakım verilmediği zaman” ve “üretken olunan zaman” karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı kadınlar boş zamanı bakım verilmeyen ve üretken olunan zaman olarak tanımlamaktadırlar. 64 yaş ve üzeri emeklilerle yapılan bir odak grup çalışmasında katılımcıların boş zamanı

tazelenme, yenilenme, çalışmanın ödülü olarak gördükleri, bazı katılımcıların ise boş kaldıklarında suçluluk hissettiklerini ifade ettikleri belirlenmiştir (Siegenthaler ve Vaughan, 1998: 53). Çalışma ile benzer olarak katılımcılardan bazıları boş zamanlarını verimli geçiremediklerinde iyi hissetmediklerini, boş zamanı bir yenilenme ve dinlenme aracı olarak görmektedirler. Bu noktada bulgular literatür ile benzerdir. Bu doktora tez çalışmasında katılımcıların çoğunluğu boş zamanı olumsuz olarak algılamakta ve bazı katılımcılar dinlenme olarak görmektedir. Bu noktada literatür ile ayrılmaktadır. Domaniç (2023) ise boş zaman algılarının kırsal alanda ve kentte yaşayan yaşlılarda farklılaştığı sonucuna ulaşmaktadır. Kırsal alandaki yaşlıların boş zamanı “eğlence etkinliklerle geçirilen zaman, boşa geçen zaman, fırsat yoksunluğu ve dini vecibelerle geçirilen zaman” olarak algılamaktadırlar (2023: 74). Kentteki yaşlılar ise boş zamanı “çalışma dışı zaman, eğlence ve etkinliklerle geçirilen zaman, dinlenme ve rahatlama zamanı, kendini gerçekleştirme zamanı” olarak tanımlamaktadırlar (2023: 78). İlgili çalışma yaşlı erkekler ve kadınlarla gerçekleştirilmiş olup bu doktora tez çalışmasıyla “çalışma dışı zaman, kişisel gelişime katkı sunan zaman, dinlenme zamanı ve boşa geçen zaman” bulguları örtüşmektedir. Öte yandan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin boş zamanı anlamlandırmada ve algılamada nasıl şekillendirdiği ile ilgili bulgular (bakım verilmediği zaman, ev işi yapılmadığı zaman, ev işi yapmak) ile bu doktora tez çalışması farklılaşmaktadır. Ayrıca bu doktora tez çalışmasında yaşlı kadınlar boş zamanı “ev işi yapmak”, “yalnızlık” “ev işi olmadığı zaman”, “çalışma dışı zaman”, “kişisel gelişime katkı sunan”, “dinlenme”, “verimli ve kaliteli geçirilmesi gereken” şeklinde anlamlandırmakta ve tanımlamaktadırlar.

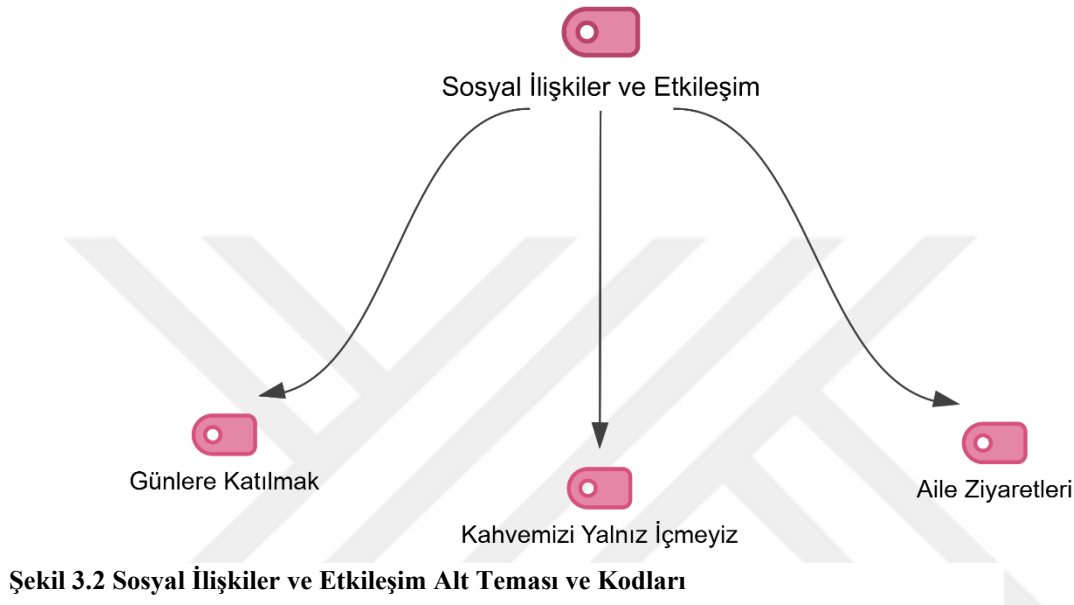
3.9.3. Boş Zaman Deneyimleri

Yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri oldukça çeşitlilik göstermektedir. Boş zaman deneyimleri ana teması, katılımcıların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini ve kullandıklarını kapsamaktadır. Boş zaman deneyimleri ana teması; sosyal ilişkiler ve etkileşim, televizyon izlemek, el işleri, okuma ve eğitim, siyasi katılım ve gönüllülük, müzik ve sanat, gezi ve seyahatler, dijital ve sosyal medya, dini faaliyetler, bahçe ve doğa ile ilgilenme, fiziksel aktivite ve diğer faaliyetler olmak üzere on iki alt temadan oluşmaktadır.

3.9.3.1. Sosyal İlişkiler ve Etkileşim

Sosyal ilişkiler ve etkileşim alt teması, yaşlı kadınların boş zamanlarında iletişime geçtikleri sosyal ilişkileri ve etkileşimi yansıtmaktadır. Literatürde boş zaman, yaşlılık döneminde sosyal izolasyonun önlenmesinde bir araç olarak görülmektedir. Sosyal ilişkiler ise boş zaman faaliyetlerinin temelini oluşturmakta ve özellikle yaşlılar için sosyal bağlantılar

edinmek birinci hedef olabilmektedir (Toepoel, 2013: 355-356). Yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri incelendiğinde sıklıkla sosyal ağları ile vakit geçirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle komşu, arkadaş buluşmaları, aile ziyaretleri gerçekleştirmektedirler. Ayrıca sosyal ağlarıyla oluşturdukları “gün” gruplarına katılmaktadırlar. Sosyal ilişkiler ve etkileşimler alt teması, “kahvemizi yalnız içmeyiz”, “aile ziyaretleri”, “günlere katılmak” alt kodlarından oluşmaktadır.



3.9.3.1.1. “Kahvemizi Yalnız İçmeyiz”

Yaşlı kadınlar, boş zamanlarında komşu ve arkadaş gruplarıyla bir araya geldiklerini sohbetler ettiklerini ve özellikle kahve içtiklerinden bahsetmektedirler. Bir katılımcı (K7) arkadaşlık bağlarının güçlü olduğunu kahvesini yalnız içmediğini ifade etmektedir:

“Kahve çay faslı komşularla öyle (gülüyor)...Komşuluk ilişkilerimiz, arkadaşlık bağlarımız güzeldir, memnunum yani arkadaşlarımla. Kahvemizi yalnız içmeyiz. Hadi gel kahvemizi içelim deriz telefonla, bugün hastaneye gittim. Bak hastaneye yakın buradan taşınan bir komşum var. Yazışmıştık akşamdan sabah kahvaltıya bana gelin dedi. Hastaneden çıktık, ona gittik kahvaltıya öyle gidiş geliş yaparız” (K26, 65 yaşında, dul).

Yaşlı kadınların boş zamanlarında buluşup kahve içmelerini yalnızca kahve içme olarak görülmemesi gerekmektedir. Boş zaman faaliyetlerinin aynı zamanda kadınlar arasında destekleyici ve dönüştürücü bir yönünün olduğu iddia edilebilir. Özellikle bir süre önce eşini kaybetmiş bir katılımcı (K17), “İşte Allah razı olsun komşulardan çok şeye kahveye içmeye çıkarıyorlar beni. Burada şimdi komşu beni aşağı çağırmasa, ben yatacağım yukarıda” sözleriyle komşularının ona verdiği desteğe dikkat çekmektedir. Toepoel ve arkadaşları (2013: 370) yapmış oldukları çalışmada komşulardan ziyade arkadaşların boş zaman faaliyetlerine katılımı uyarıcı bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu doktora tez çalışmasında arkadaşların

uyarıcı olduğunu noktası literatür ile uyuşmaktadır. Ancak komşuların da aynı zamanda teşvik edici bir rolü olduğu katılımcıların ifadelerinden görülebilmektedir:

“Kahveye toplanıyoruz. Apartmanda benim gibi 4 tane yaşlı var ondan sonra. Onların da eşleri vefat etmiş. Hepsi yaşlı. Bu apartmanda tek erkek oğlum, onlar da gelinimle birlikte yaşıyor. Geri kalan hepsi dul... Eltimle 60 sene bir arada oturduk. Evler ayrıldı, karşılıklı oturduk. Hiç kavga etmeden gürültü etmeden. Ama bütün apartman öyle...90 yaşına yakın teyzem. 4 yaş var aramızda. Onun iki bacağı hiç yürümüyor, böyle şeyle (yürüteç) ile yürüyor. Ondan sonra yemek yapmıyor, kızları getiriyor, ona yemeği 3-4 senedir. Apartmanda da gezemiyor o evden çıkamıyor. O yüzden sabahları hep ona gidiyoruz yapıyoruz kahvemizi, içiyoruz” (K28, 86 yaşında, dul).

Katılımcı (K28) yaşadığı apartmanda akranları ve akrabalarının olduğunu ve sağlık sorunları nedeniyle evden çıkmakta zorlanan komşusuna her sabah gidip kahve içtiklerini aktarmaktadır. Başka bir katılımcı (K18) da diğer katılımcılarla benzer olarak sabahları genelde bir araya gelip kahve içtiklerini “Çoğunlukla her sabah toplanıp kahve içeriz. Her sabah buluşuyoruz çoğunlukla. Önceden akrabalarımızla gün falanda yapıyorduk. Şimdi yok ama her sabah kahve içeriz” sözleriyle dile getirmektedir. Her sabah komşularla kahve içme alışkanlığına sahip başka bir katılımcı (K19) da komşuluk ilişkilerini vurgulamaktadır:

“Komşularım çok iyidirler. Allah’a şükürler olsun sizden iyi olmasınlar. Komşularım buradakiler de öyle köydekiler de öyle. Her sabah muhakkak kahve içmeye toplanıyoruz. Şimdi iki komşum köye gittiler gelmediler, bir tanesi de çalışıyor. Diğer bir tane komşum var onla ben o bize, ben ona çıkıp geliyoruz” (K19, 84 yaşında, dul).

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar, özellikle komşuluk ilişkilerine önem verdikleri, iletişim ve sosyal bağlarının güçlü olduğunu “Komşularım çok iyi. Ondan sonra işte komşularla kendi aralarımızda bi dört, beş aile, diğerleri çalışanlar var. Birbirimize gidip geliyoruz, günlerimiz böyle geçiyor” (K15) gibi sözlerle dile getirmektedirler. Benzer şekilde bir katılımcı (K29) da komşularına ev ziyaretine gittiğini aktarmaktadır. Özellikle ileri yaş ve dul kadınların aynı apartman içerisinde birbirini ziyaret ederek ve kahve içerek boş zamanlarını değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durum ileri yaştaki dul kadınların boş zamanlarını daha çok ev içerisinde geçirmeyi tercih ettiklerinin bir göstergesi olabileceği gibi aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamından da bakıldığında geleneksel rollere bağlılıklarını göstermektedir. Dul kadınların birbirlerine daha rahat gidip geldiğini belirten bir katılımcı (K4) “Erkeği var öyle olunca gidemiyorsun” sözleriyle ifade etmektedir:

“Bir komşum var senden hemen önce buradaydı bir onla gidip geliyorum işte. Alttaki zaten daha genç...Buraya yeni taşındım tapusunu alamadık daha onun için taşındım yoksa tapusu olsaydı ben taşınmazdım. Benim oradaki evim gene iyiydi. Merdiven var ama gene iyi orda iyi komşularım vardı gidip geliyorduk oradakilerin beyi yoktu...Burada sizden önce gelenin eşi yok, alttakinin erkeği var öyle olunca gidemiyorsun” (K4,80 yaşında, boşanmış).

Evde bir erkeğin var olması ileri yaşta ve dul kadınlar için komşu ziyaretlerinde kısıtlayıcı bir unsur olarak görülmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen yaşlı kadınlar, evli olan akranlarını ziyaret etmekte çekinceler yaşamaktadırlar. Dul veya

boşanmış kadınların evli kadınlara göre birbirlerini daha rahat ziyaret edebildikleri ifadelerinden anlaşılabilmektedir. Ancak bu durum evli kadınların komşularıyla bir araya gelip kahve içmediklerini anlamına gelmemektedir. Yine de dul ve boşanmış kadınlara göre daha az evli katılımcı bu durumu “Komşularla gün içerisinde görüşürüm. Çok iyiyiz komşularla. Ev işlerimiz bittikten sonra kahve içmeye gidiyoruz birbirimize yani” (K1) sözleriyle dile getirmektedir. Katılımcı, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre ev işlerinin sorumluluğunun kendisine ait olduğunu düşünmekte ve ev işlerini tamamladıktan sonra apartmandaki komşularıyla bir araya geldiklerini ve kahve içtiklerini aktarmaktadır.

Başka bir katılımcı (K5) da komşuluk ilişkilerinden memnuniyetini dile getirmekte ve kahve içmek için buluştuklarını ifade etmektedir. Düşüncelerini “Tabi komşu ilişkilerimiz güzel kahve içimlerimiz oluyor, sohbetlerimiz oluyor, işlerimizi bitirdikten sonra araşıp buluşuruz. Bazen ben onlara giderim, bazen onlar bana gelir. Değişiyor duruma göre...Eşim dışarı çıktıysa falan ben arıyorum hadi bana gelin kahve içelim diye” sözleriyle paylaşmaktadır. Eşinin evden ayrıldıktan sonra daha rahat bir şekilde komşularını çağırdığını dile getirmektedir. Yukarıda belirtilen ifadelerden yola çıkarak evli kadınların da komşularıyla buluşmalarında eşlerinin evde olmadıkları zamanı tercih ettiklerini görülebilmektedir.

Yaşlı kadınlar sadece özel alanlarında değil aynı zamanda kamusal alanlarda da buluşup kahve içtiklerinden ve sohbet ettiklerinden söz etmektedirler. Ev içerisindeki buluşmalardan ziyade arkadaşlarıyla dışarıda vakit geçiren bir katılımcı (K23) “Hemen hemen her gün dışarı çıkarım. Gece öğretmenler evinde takılıyoruz çok sık. Yazın hemen hemen her gece takılırız, şimdi bu akşam da çıkacağız” sözleriyle paylaşmaktadır. Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K39), kendi yaş grubu ile buluştuğunu “Öğretmen evine iniyorum. Orada kendi yaşıtlarımla çay kahve içip sonra da gelip eve tekrar dönüyorum” sözleriyle dile getirmektedir. Başka bir katılımcı da (K33) arkadaşlarıyla sürekli iletişim halinde olduklarını ve ev dışı mekanlarda buluştuklarını vurgulamaktadır:

“Arkadaşlarla toplanıyoruz, mesela iki gün önce yeni açılmış La bilmem ne diye bir sanat severlerin, sanat yapanların bir yeri. Bilmem gördünüz mü? Çok güzel olmuş. Hem işte çiniler yapıyorlar. Bir sürü şeyler yapıyorlar. Hem de lokal gibi yapılmış. Yani yiyip içiyorsun da. Orada toplandık. Güzeldi. Yani arkadaşlarla bir alo diyoruz. Ya da Whatsapp’a yazıyor birisi. Arkadaşlar şurada toplanalım” (K33, 69 yaşında, dul).

Bir katılımcı (K36), sabah kahvesi dışında uzun süredir ve düzenli olarak devam eden bir akşam kahvesi grupları olduğunu “Sonra akşam kahvesi grubumuz var. Bu öğretmen arkadaşlarımız çok uzun süreden beri. Onlarla vakit geçiriyorum işte” sözleriyle ifade etmektedir. Bazı katılımcılar (K40 ve K35) arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmekten keyif aldığını “Arkadaşlarımla buluşuyorum... Arkadaşlarımla buluşmak, onlarla gezmek, onlarla vakit geçirmek en büyük hobim” sözleriyle ifade etmektedirler:

“Arkadaşlarla toplanıyoruz bir kafede sohbet, muhabbet, yemek muhabbetleri yapıyoruz...Arkadaşlarımla böyle konuşup sohbet etmeyi ama kaliteli bir sohbet seviyorum. Dedikodu sevmiyorum. Hiç dedikodu yapmam desem yalan değil. Böyle beni incitecek bir şey olmadıkça birine bir şey anlatmayı sevmiyorum. Hala daha yapmam” (K35, 65 yaşında, evli).

Görece daha genç kadınlar özellikle dışarıda bir mekânda arkadaşlarıyla buluşmayı tercih ettiklerini ve kahve içtiklerini ifade etmektedirler. Boş zamanlarında ev dışında bir mekânda kahve içmek için buluşan katılımcıların ortak noktası ise emekli olmalarıdır. Medeni durumdan ziyade özellikle ekonomik özgürlüğü olan kadınların kamusal alanlarda boş zaman aktivitelerini geçirmeyi tercih ettiği görülmektedir. Bu durum aslında ileri yaştaki kadınların sosyal özgürlüklerinin ve faaliyetlerinin bir belirleyicisi olarak ekonomik durumun merkezde olduğunu da gözler önüne sermektedir. İleri yaştaki kadınlar sadece dullukla değil aynı zamanda ekonomik bir kısıtlanmayla da baş başa kalmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda boş zaman faaliyetlerine katılımı ve katılım şekillerini de etkilemektedir.

3.9.3.1.2. Aile Ziyaretleri

Yaşlı kadınların boş zamanlarında gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerinden birisi de aile ziyaretleridir. Yaşlı kadınlar boş zamanlarında kardeşlerini, akrabalarını ziyaret ettiklerini ve aile bağlarına önem verdiklerini vurgulamaktadırlar. Yaşlı kadınların aile ilişkileri, önemli sosyal rollerin yerine getirilmesi için kimlik duygularının merkezinde yer alır. Aynı zamanda önemli bir destek kaynağıdır (Scott, 1998: 67-68). Bir katılımcı (K17) iki kız kardeşi ile iletişim halinde olduğunu ve kardeşlerinin onu yalnız bırakmadığını “Kız kardeşim, biraz önce kız kardeşim buradaydı. O da yalnız bırakmıyor beni. Ondan önceki kız kardeşim de Almanya’da. Sık geliyor, 3 ay falan kalıyor burada. O da yalnız bırakmıyor beni geldiği zaman, abla bana gelcen abla bana gelcen” sözleriyle ifade etmektedir. Eşi vefat eden başka bir katılımcı (K3) eşi vefat etse de eşinin kardeşleriyle olan bağlantılarının sürdüğünü ve birbiriyle sık sık görüştüklerine “İki kardeşimin eşleri var. İkiz eşiyim. Eşim vefat etti. İşte onların yengeleri falan öyle toplanıyoruz” sözleriyle dikkat çekmektedir. Bir katılımcı da (K29) eltileri ve yeğenleri ile ilişkilerinin yakın olduğunu ve boş zamanlarında birbirlerine gidip geldiklerini dile getirmektedir:

“Ben eltilerimle de kardeş gibi yaşadım. Bizim beylerimiz küs olsa bile bizim aramız hep iyi oldu. Daha hiç bugüne kadar dememişimdir ki bunlar bana böyle yapıyor, onlar da bana dememiştir. Öyle yetiştik biz. Onların çocukları da benim çocuklarım gibi, böyle yetiştirildik, yani sonuçta bir bağımız var bizim. Her gün muhakkak birbirimize gidip geliriz. Çok yakın oturuyoruz zaten. Bir alo dedim mi gelirler, bazen ben giderim” (K29, 76 yaşında, dul).

Artan yaşlı nüfus ile ortalama yaşam süresi uzamakta ve yaşlıların yaşlılara bakım verdiği ve onlarla ilgilendiği bir ilişki dinamiği gelişmektedir. Daha genç yaşlılar, ileri yaştaki ebeveynleri ile ilgilenmekte ve bakım vermektedirler (Dudová, 2015: 908). Bir katılımcı (K36)

boş zamanlarında annesiyle birlikte kahve içmekten, kardeşleri ve yeğenleri ile buluşmaktan keyif aldığını ifade etmektedir:

“Annem benim ikinci katta oturuyor. Annem geliyor. Babam vardı işte o bir sene önce. Hep yaşları böyle uzun. 94 yaşında vefat etti. Onlarla kahve içiyorum. Kendimi çok mutlu hissediyorum...Annemle vakit geçirmeyi seviyorum. Onu dinlemeyi seviyorum. Bugünlerde daha çok eskileri hatırlıyor...Kardeşimle vakit geçirmeyi çok seviyorum. İkimiz, annemizi de böyle alıp götürüyoruz mesela yemek yediriyoruz, öyle şeyleri seviyoruz. İki haftada bir yapıyoruz yani. Ablama gidiyorum, ablamla çocuklarıyla vakit geçirmeyi çok seviyorum. Çok düşünüm çocuklara. Çok da iyi çocuklar, maşallah nazar değmesin. Boş vaktimi onlarla geçirmek istiyorum” (K36, 67 yaşında, evli).

Çocukları yurtdışında yaşayan katılımcılar ise torunlarını ve çocuklarını ziyaret etmek için yurtdışına gittiklerinden bahsetmektedirler. Katılımcı (K29), “Çocuklarım Almanya’da yaşıyor. Onların yanına sık sık gidiyorum. Torunumun bir tane köpeği var, küçük bu kadarcık (eliyle gösteriyor). Her gün onunla çıkıp parkta geziyoruz. Oraya gittim mi oğlum beni gezdiyor, Allah razı olsun onlardan” sözleriyle yurtdışındaki aile ziyaretinden söz etmektedir. Bir diğer katılımcı (K16) ise yılda 3 defa çocuklarını ziyaret etmeye gittiğini “İngiltere’ye her sene 3 defa gidiyorum. Torunlarım 2 buçuk yaşındayken kreşe alıyorlar, onlara götürüp alıştırıyordum. 4-5 yaşlarına kadar devamlı onların peşindeydim. Şimdi artık ilkokula kendileri gidebilecek yaşa geldiler. Fakat şimdi bana alıştıkları için gidiyorum” şeklinde vurgulamaktadır. Katılımcı daha önce torun bakımını üstlenmek amacıyla yurtdışına sık sık gittiğini ancak artık bakıma ihtiyaçları kalmasa da bu alışkanlığını devam ettirdiğini aktarmaktadır. Katılımcılardan birisi (K16) çocuklarının ve torunlarının ihtiyaçlarını önemsemekte ve gerektiğinde bakım desteği sunduğunu “Bi Kırklareli’ne kadar araba ile gidiyoruz araba ile geliyoruz. İşte o kadar. Çocuklar orada bir kızım bir oğlum var orada. Burada da bir kızım bir oğlum var” şeklinde belirtmektedir.

Yaşlı kadınların boş zamanda aile ziyaretleri; yaşlı ebeveynlerinin sosyal ihtiyaçlarını, torunların bakım ihtiyaçlarını kapsamaktan ailenin diğer üyeleriyle bir araya gelmeyi de içeren geniş bir yelpazeyi içermektedir. Yaşlı kadınlar, aile ilişkilerinde torunlar veya çocuklarla ilgili zorluklarla karşıya kalındığında aileyi bir arada tutan görünmez bir yapıştırıcıdır (Roberto vd.,1999: 82). Bu noktada Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların Roberto ve arkadaşlarının (1999) belirttiği gibi görünmez bir yapıştırıcı rolü olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

3.9.3.1.3. Günlere Katılmak

Yaşlı kadınların sosyal etkileşim ve ilişkiler alt temasındaki bir diğer önemli bulgu ise günlere katılmaktır. Boş zaman faaliyeti olarak gün “kadınların ev işleri ya da iş hayatına mola verdiği, bireyler arası bir etkinlik” (Sağır, 2013: 480) olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı kadınlar boş zamanlarında günlere katıldıklarını ifade etmektedirler. Gün grupları yaşlı kadınlar arasında

yaygın bir sosyalleşme aracı olarak görülmekte ve sıklıkla arkadaşlar, akrabalar veya komşularla bir araya gelmeyi içermektedir. Bazı katılımcılar (K3 ve K13) katıldıkları gün gruplarından bahsetmektedirler:

“Buraya taşınınca (apartmanı kastediyor) daha çok gün falan yapar olduk. Burada daha çok yaptık. Yine yapıyoruz. Burada bazen Kırklareli’ne bile gidip gün yapıyoruz. Akrabalarımıza gidip yapıyoruz. İki kardeşimin eşleri var o sülalemizin çoğu var. Onların yengeleri falan öyle toplanıyoruz” (K3, 73 yaşında, dul).

“Bir grubumuz var işte gün yapıyoruz, gece apartmanda. Ama kız kardeşimin apartmanında. Bizim burada şimdi genç olunca herkes çalışıyor. Kimse kimseye o kadar çok gidemiyor. Kız kardeşiminkine gidiyoruz orada işte 15 gün önce bir tane, 15 gün sonra bir tane devamlı yapıyoruz” (K13, 65 yaşında, dul).

Gün grupları akrabalar, iş arkadaşları ya da aynı apartmanda oturanlardan oluşabilmektedir. Bir katılımcı (K13) kendi apartmanında çalışanlarının olduğunu ve bu nedenle kız kardeşinin apartmanında kendi akranlarıyla bir araya geldiğini ifade ederken başka bir katılımcı (K36), “Bankacı arkadaşlarımla günüm var” sözleriyle eski çalıştığı yerden arkadaşlarıyla günü olduğunu dile getirmektedir.

Katılımcıların iki çeşit gün yaptığı görülmüştür. Bunlardan birincisi kendi aralarında para veya altın toplandığı, sohbetlerin edildiği ve o güne özel hazırlanan yemeklerin yendiği toplum tarafından “altın günü” olarak bilinen gündür. İkincisi ise okuma günüdür. Okuma günlerinde para veya altın toplanmamaktadır. Amaç, Kur’an okumak ve birlikte olmaktır. İki şekilde de günlere katılma aktivitesi katılımcıların kendi akranlarıyla bir araya geldiği sosyal bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir katılımcı (K6), her iki grup güne de katıldığını “15 günde bir güne giderim, çok severim. Düzenli benim (gülüyor). Ayrıca yine iki haftada bir yaptığımız bir okuma günümüz var. Hatta bugün senle görüştüğün sonra gidicem güne (gülüyor)...okuma günü, Kur’an okuyoruz sonrasında sohbet, mama falan yiyoruz” sözleriyle ifade etmektedir. Günler katılımcının (K6) belirttiği gibi her zaman düzenli olmayabilmektedir. Başka bir katılımcının (K11), dikkat çektiği gibi “Bazen de kendi kendimize okuma günleri yapıyoruz. Bugün okuyalım diyoruz, kendimiz okuyoruz. Sonrasında da oturup muhabbet ediyoruz” sözleriyle kendiliğinden de plansız olarak da gelişebileceğini aktarmaktadır. Bir katılımcı (K2) günden aldığı parayla sağlık ihtiyaçlarını karşıladığını “Te burada birbirimize gidip geliyoruz. En son işte geçen hafta yaptık gün, onun parası ile de gittim kendime göz damlası aldım işte” şeklinde vurgulamaktadır. Yaşlı dul kadınlar, eşlerinin emekli aylıklarını kesintiye uğratarak almaktadırlar. Dolayısıyla bu durum dul yaşlı kadınların yoksullaşmasını da beraberinde getirmektedir. Katılımcının (K2) sağlık ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlandığı görülmektedir. Çakmaz ve Kart, kadınların günlerden elde ettiği gelirleri “eğitim, gıda, giyecek vb. ihtiyaçlarını karşılamak için bir geçim stratejisi” (2021: 112) olarak

değerlendirmektedir. K2'nin anlatısından yola çıkarak yaşlı kadınların gün paraları, sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için bir geçim stratejisi olabilir.

Günlerin sıklığı, haftada birden on beş günde bire kadar değişmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğu birden fazla gün etkinliğine katıldığını belirtmektedirler. Bir katılımcı (K22), bu durumu gülerek “Akşamları apartman günümüz var ama o da tabi 15’te bir, bir de daha çocukluk arkadaşlarımla günüm var. O günümü de 2 haftada bir yapıyoruz. Her hafta bir günüm var (gülüyor)” sözleriyle aktarmaktadır. Ancak sadece bir tek güne katılanlar da bulunmaktadır. Bir katılımcı (K25) düzenli olarak katıldığı bir günü olduğunu “Bir tek günüm var. Ona gidiyorum. Başka gittiğim gün yok” sözleriyle ifade etmektedir. Literatür incelendiğinde 65 yaşından sonra günlere katılmada azalma görülse de en az bir güne katılmaya devam ettiği vurgulanmaktadır (Cengiz, 2016: 43). Yapılan bu doktora tez çalışması da bu bağlamda literatür ile örtüşmektedir.

“Bir tane günüm var. Kardeşlerim, yeğenlerim falan bizim kızlarla. Eskiden beri artık kardeş gibi olduğumuz arkadaşlarımız var. Bizim Alpulu⁷’dan oturan birkaç kişi var, burada oturan onlarda geliyorlar. Bu cumartesi günü yapacağız. Hatta sıra bende (gülüyor). Düşünüyorum şimdi ne mama yapsam diye” (K20, 65 yaşında, dul).

Sosyalleşme ortamı olarak günler, yaşlı kadınlar açısından aynı zamanda sosyal çevreleriyle iletişim kurup ilişkilerini güçlendirdikleri ortamlar olarak da değerlendirilebilir. Bir katılımcı (K29) bu duruma bir tane gününün olduğunu ve evde toplandıklarını aktararak “Dün yeni başladık güne perşembeden perşembeye aslında çok istekli değildim ama şimdi dedim bozmamayım kopmayayım diye girdim yani” sözleriyle dikkat çekmektedir.

“Şöyle bir şey, apartmandaki grubumuz çok güzel. Çok güzel bir apartman grubumuz var. Arkadaşlar var. Benim yaş grubuma yakın. Onlarla hani bu geleneksel günler oluyor ya, onlardan yapıyoruz. Tabii ki para toplamak için bahanesi. Önemli olan bir arada olmak” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcının (K40) belirttiği gibi geleneksel günlerin amacı genellikle sohbet etmek olarak görülmektedir. Apartmandaki komşularıyla sohbet etmek için gün fırsat olmaktadır. Karayiğit (2015) çalışmasında yaşlıların günlere muhabbet, gençlerin ise maddi nedenlerle katıldığını vurgulamaktadır. Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların çoğunluğunu günleri sosyalleşmek amacıyla önemsemektedir. Nadiren de olsa (K2 gibi) günler maddi ihtiyaçları karşılamaya da aracılık etmektedir.

Günlerin gerçekleştiği mekanlar da çeşitlilik göstermekte olup, evler, kafeler, parklar hatta farklı şehirler gibi yerleri kapsamaktadır. Birkaç on yıl önce tamamen özel alanda evlerde gerçekleşen ve kadınların cinsiyete dayalı iş bölümü kapsamında ev temizliği, yemek becerisi vb. hünelerlerini sergilediği günler zaman içerisinde özel alanın dışına taşmaya başlamıştır. Bu

⁷ Alpulu, Kırklareli’nin bir beldesidir.

durumu kadınların cinsiyet rollerindeki değişimin habercisi olarak değerlendirmek de mümkündür. Bir katılımcı (K35), “İki günümüz var. Genelde günler on beşte bir...Dışarıda kafelerde toplanıyoruz. Bazen haftada yapıyoruz, bazen on beşte yapıyoruz” sözleriyle bu duruma işaret etmektedir. Ancak bu durum bir katılımcı (K9) tarafından Covid-19 pandemi süreciyle de “Günümüz var. İki tane günüm var. Arkadaşlarımla var, apartmanda komşularla var. Dışarıda toplanıyoruz, pandemiden sonra herkes kafeye falan işte bizim gideceğimiz gibi bir yere. Hastalıktan sonra dışarıda toplanmaya başladık işte herkes kafeye gidiyor” sözleriyle ilişkilendirilmektedir. Covid-19 pandemi sürecinde özellikle yaşlılar tarafından deneyimlenen bulaş korkusu da günlerin dışarıda açık alanlarda yapılmasında etkili olmuş gözükmektedir. Bir katılımcı (K34), “Günlerimiz var (gülüyor). Eski çalıştığım okul zaten köklü bir okuldu. Çok eskileriyle beraber günlerimiz oluyordu. Pandemiden sonra biraz sanırım kopuştuk ama ara da olsa buluşuyoruz Gençlik Parkı’nda falan, açık havada artık yapıyoruz” sözleriyle bu durumu vurgulamaktadır.

Açık alanların günler için tercih edilmesine itiraz eden bir katılımcı (K24) evde gerçekleştirilen günleri daha samimi bulduğunu ve ev dışı mekanlarda gerçekleştirilen günlerinin ekstra masraflı olduğunu dile getirmektedir. Yaşlı kadınların evlerinde gün yapmak istememelerin nedenlerini de kadınların evlerini temizlemek istememelerine bağlayan katılımcı aynı zamanda düzenli olarak üç güne katılım sağladığını ifade etmektedir:

“Evde artık hiçbir şey yapmak istemiyorlar. Otur otur kimse gelmeyeceğinden emin ya evine ondan sonra diyorlar ki dışarıda yapalım. Günlerimizi dışarıda yapalım. Ondan sonra ben gene niye diyordum ya evde daha sıcak olmuyor mu? Yani orada hem maddi olarak çok şey hem de evdeki sohbeti ben daha farklı buluyorum. Ondan sonra tabi ki bir kişiyle olmuyor. Herkesin uyması lazım. Apartman komşularımla dışarıda yapıyoruz, pastaneye falan gidiyoruz. Apartman ilişkilerimiz çok güzel komşuluk ilişkilerimiz. Onlar benden daha yaşça büyükler ama herkese uyum sağlarım. Ayda bir toplanıyoruz. Bir de diğer günümde de çalışan arkadaşlarımız var onlarla da akşamları yapıyoruz, on beş günde bir yine dışarıda toplanıyoruz... Ayda bir toplandığımız bir günüm daha var, onu evde yapıyoruz. Her ay birimizin evinde toplanıyoruz, öyle yani” (K24, 65 yaşında, evli).

Evde yapılan günler daha samimi bulunsa da yıllar boyu cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınların üzerine yüklediği eve ait temizlik yapmak gibi yüklerin yaşı ilerleyen kadınlar için ağır geldiği görülmektedir. Yaşlı kadınların ev temizliği gibi yükümlülüklerden kaçınmak için dışarıda gün yapmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Sağır’da (2013: 488-489) bu durumu “Gün hazırlığı için temizlik, yemek hazırlama gibi külfetlerinden kaçış kaygısının etkili olduğu” olarak değerlendirmektedir.

Özetlemek gerekirse, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların günlere katılım sıklığı farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar bir veya birden fazla güne katılmaktadır. Gün grupları komşular, akrabalar, iş arkadaşlarından oluşabilmektedir. Günler planlı bir şekilde gerçekleştiği gibi plansız da olabilmektedir. Paralı olan günler olduğu gibi Kur’an okuma

amaçlı yaşlı kadınların bir araya geldiği günler de bulunmaktadır. Geleneksel olarak evlerde gerçekleşen günlerin devam ettiği görülse de ev dışı mekanlarda da giderek yaygınlaştığı ve yeni bir form kazandığı gözlenmektedir. Mekanlarda gerçekleşen günlerde Covid-19 pandemisinin de etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınların geleneksel olarak cinsiyete dayalı iş bölümünden uzaklaşmak amacıyla da günlerin kafeler, pastaneler gibi alanlara taşındığı da vurgulanmaktadır. Yaşlı kadınların kendilerine ayırdıkları bu zaman diliminin temel amacı, boş zamanlarında bir arada olmak ve sosyalleşmektir.

3.9.3.2. Televizyon İzlemek

Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında sıklıkla gerçekleştirdiği aktivitelerden bir tanesi de televizyon izlemektir. Boş zamanlarda televizyon izlemek oldukça yaygın bir aktivite olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de 10 yaş ve üzeri kişilerin boş zamanlarını değerlendirmek için gerçekleştirdiği faaliyetlerin başında %94,6'ı ile televizyon izlemek gelmektedir (TÜİK, 2015). Literatürde yaşlılar için televizyon izlemek ise “boş zamanı en kolay değerlendirme aracı ve aynı zamanda evden çıkmadan rahatlıkla gerçekleştirilen bir etkinlik” (Tiryaki, 2019: 347) olarak görülmektedir. Televizyon izlemek yaşlılarda en sık gerçekleştirilen boş zaman aktivitesidir (Cowgill ve Baulch, 1962: 47; Young, 1979: 122; Depp vd., 2010: 176-177).

Katılımcıların boş zamanlarında televizyon izleme alışkanlıkları oldukça çeşitlidir. Katılımcıların bir kısmı televizyonda haber, sağlık programları ve belgeselleri izlemeyi tercih ettiklerini aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K35) düzenli olarak haber programlarını ve bilgilendirici programları izlemeyi tercih ettiğini ve program seçerken özenli davrandığını ifade etmektedir:

“Haber programlarını muhakkak izlerim, ekonomi izlerim. Sağlık ve kültürel konularda muhakkak oturur, saatlerce ve eğer bir öğretim görevlisiyse, işin uzmanıysa kesinlikle sonuna kadar oturur izlerim, hiç sıkılmam. Ama bir oturup da boş programları hiç izlemiyorum...Sağlık konularını kolay kolay kaçırmam. Her şeyi dinlerim hemen hemen. Düzgün doktorlardan yani kalite düşürmeden” (K35, 65 yaşında, evli).

Televizyonun aynı zamanda yaşlı kadınlar için bilgilendirici yönünün de önemli olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada yaşlı kadınların sağlık hakkındaki bilgileri televizyon aracılığıyla aldıkları vurgulanmaktadır (Koçak ve Bulduklu, 2010: 15). Bir katılımcı (K22) televizyon izleme saatlerinin uzun olduğunu genellikle haber ve yarışma programlarını takip ettiğini dile getirmektedir:

“Şu televizyon beni çok fazla bağlıyor kendine. 23:45'e kadar televizyon izliyorum. 2 saat 15 dakika televizyon...Yarışma programı izliyorum. Bir tane dokuza çeyrek kalaya kadar. Gündüz ama öyle kadın programıymış şuymuş buymuş izlemem. Halk TV'deyim genelde haber programı izliyorum. Ama tabi televizyon bakmasam daha iyi olur” (K22, 68 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcı (K16) ise “Televizyonda, belgesel izlemeyi çok seviyorum” sözleriyle belgesel izlemeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Başka bir katılımcı (K13) ise haber programlarını izlediğini ve dizileri takip etmediğine dikkat çekmektedir:

“İlla da bunu her akşam izleyeceğim diye bir şey yok ama haberler her akşam. Geceleri öyle çok fazla televizyon seyretmiyorum, seyretmedim. Yani kimisi ben o diziyi seyrettim diye anlatıyor, ben öyle çok takılmam dizilere. Valla ben haberleri izliyorum. En çok sevdiğim haber, haberler. Severim... Yani şimdi kızlar 11 dedimi yatıyor. Ben de onların arkasından yatıyorum ama uyursam uyurum diyorum. Uzandığım yerden de yatarım televizyon izlerim” (K13, 65 yaşında, dul).

Yaşlı kadınlar yaşlı erkeklere göre daha fazla dizi ve yarışma programı izlemektedirler (Young,1979: 124). Bir katılımcı (K27) eşi ile kendi izlediği programlar hakkında bilgi vermiş ve ortak olarak haber kanallarını takip ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca eşinin sıklıkla futbol maçları izlediğini ve böyle zamanlarda kendisinin başka odadaki televizyondan popüler bir yarışma programını takip ettiğini aktarmaktadır:

“Valla televizyonda dizi şu anda hiç bakmıyoruz genelde işte haber kanallarını izliyoruz. Halk TV bütün gün açık, Tele1. Akşam eşim çok maç izliyor. O zaman ben gidiyorum, öbür tarafa, DigiTürk var işte bir sürü maçta hiç bitmiyorlar. Eşim Beşiktaşlı da hani sadece Beşiktaş’ın değil dünya takımlarını falan izliyor ne alakaysa. Ben de öteye gidiyorum şeye bakıyorum Masterchef’e bakıyorum (gülüyor). Hem telefona falan bakıyorum hem izliyorum” (K27, 66 yaşında, evli).

Başka bir katılımcı da (K30) benzer şekilde haber programlarını takip ettiğini, dizileri takip etmediğini ve popüler programları izlediğini belirtmektedir:

“Böyle tartışma, haberleri falan izliyorum. Dizi falan takip etmiyorum yalan söylememeyim. Bir tane dizi sor bilmem ama desen ki teyze Survivor’ı izliyor musun ölesiye. Vallahi onu akşam izliyorum biraz izliyorum uykuya geçiyorum ama haberleri hiç kaçırmam hep istiyorum ki her şeyden haberim olsun ve öğrenmeyi çok seviyorum” (K30, 68 yaşında, evli).

Isparta’da 60 yaş ve üstü kadınlarla yapılan nicel bir çalışmada %95’i boş zamanlarında televizyon izlemektedirler (Ersoy vd., 2019: 21). Yine aynı çalışmada %99’u haber programlarını, %86’sı gündüz programlarını, %85 yarışma programlarını, %71 dizi, %33 eğlence programlarını %14 belgesel izlediğini sonucuna ulaşılmaktadır (Ersoy vd., 2019: 21-22). Yapılan bu doktora tez çalışmasında da katılımcıların ifadeleri incelendiğinde haber programlarını ve haber kanallarını takip ettikleri anlaşılmaktadır.

Boş zamanlarında televizyon seyreden yaşlı kadınların televizyonu seyretme zaman dilimleri de değişmektedir. Bir katılımcı (K32) televizyonda daha çok geceleri vakit geçirdiğini yarışma ve haber programlarını izlediğini sözleriyle ifade etmektedir:

“Arada televizyonla da ilgileniyorum yani çok az. Ama mesela diyelim gündüz evdeyim ama asla televizyonla işim olmaz. Çünkü gündüz televizyonla benim işim olmaz. Gece daha çok böyle yarışmalar oluyor, bilgi yarışmaları. Onları izlerim. Fikirle ilgili konular. Siyaset tabii ki hepimizde var, bende de var” (K32, 69 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı (K26) ise genellikle yarışma programlarını izlemeyi tercih ettiğini “Televizyon izlerim. Dizileri çok fazla sevmem, yarışmaları izlerim genelde daha çok”

sözleriyle dile getirmektedir. Haber ve belgesel izlediğini vurgulayan kadınların yanı sıra Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların bir kısmı ise televizyonda yer alan dizileri düzenli olarak takip ettiklerini “Baksana açık bile televizyon izliyorum tabi diziler var, hemen hemen her akşam bir dizim vardır benim” (K4) gibi sözlerle vurguladığı gibi görüşme esnasında bile televizyonun açık olduğuna dikkat çekmiş ve düzenli olarak dizileri takip ettiğini ifade etmektedir. Kayınvalidesine bakım veren bir katılımcı (K12) ise en büyük lüksünün akşamları dizi izlemek olduğunu vurgulamaktadır:

“Akşam yemeği yedikten sonra zaten herkes kendi odasına çekiliyor işte televizyonda. Eğer sevdiğim bir dizi varsa onu izliyorum. Yapabildiğim en büyük lüks gece televizyonda istediğim bir diziyi izleyebilmek...Kızılıcak Şerbeti’ni takip ediyorum. Yalı Çapkını’nı izliyorum. Aile var, Aile’yi izliyorum, bir de Yargı’yı izliyorum” (K12, 67 yaşında, evli).

Katılımcılardan bazıları televizyonları yalnızca belirli programlar için açarken bazıları ise farklı mevsimlerde televizyon izleme davranışlarının farklılaştığına dikkat çekmektedir. Bir katılımcı (K5), “TV izlerim ama kısıtlı miktarda fazla vakit harcadığım söylenemez. Binde bir dizi çıkarsa bakarım o da kocam açarsa. Tek başıma açıp izlemem ben” şeklinde nadir televizyon izlediğini, dizileri ise eşi açtığı zaman takip ettiğini aktarırken başka bir katılımcı (K11) “Yaz olunca yok ama kış olunca bazı filmler var izliyoruz ama böyle yaz olunca televizyon zaten aklımıza gelmiyor hep bahçede. Öyle zaman gelip geçiyor yavrum” şeklinde cevap vermektedir.

Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınlar arasında televizyonu tüm gün açık tutmayı tercih eden katılımcılar için ise televizyon, yalnızlık hissini azaltmak ve evde sesli bir ortam yaratmak için araç olarak görülmektedir. Televizyonu yalnızlığını paylaştığı bir araç olarak gören bir katılımcı (K28) “Televizyon seyrediyorum, yalnızların hepsi televizyon seyrediyor yavrum. Arkadaş, o arkadaş... Saçma da gelse seyrediyoruz işte. Yani çok saçma bazıları ama olsun ses ev içinde ses yani” sözleriyle duygularını paylaşmaktadır.

Young, (1979: 124) yaşlı kadınların erkeklere kıyasla günün erken saatlerinde televizyon izlemeye başlama olasılıkları daha yüksek olduğunu aktarmıştır. Özellikle ileri yaş ve dul kadınlarda televizyon izlemenin yalnızlıkla bağlantılı olduğu görülmektedir. Bazı katılımcılar (K2 ve K18) benzer bir ifade ile dışarı çok fazla çıkamamasından ve yalnız olmasından kaynaklı televizyon izlediğini vurgulamaktadırlar:

“Dizilere bakıyorum. Onları takip ediyorum. Akşam oldu mu giriyorsun içeri, ne yapcan? Evde tekim, televizyona bakıyoruz. Gündüzde boş kaldığım zaman bakıyorum Esra Erol’a falan onlarla zaman geçiriyorum. Başka da bir şey yaptığımız yok. Fazla bir yere gidilmiyor. Eskiden gidilirdi” (K2, 74 yaşında, dul).

“Televizyona bakarım işte diziler falan izlerim. Şimdi şey izliyorum dur unuttum. Şimdi Kızılıcak Şerbetini seyredirim. Sabahları Müge’ye bakarım. Öğleden sonra Gelinler Mutfakta şeyler yemek yapıyorlar ya onlara bakarım. Tüm gün televizyon açıktır bizim evde, onlara bakıyorum işte. Yalnızım ya evde ses olsun diye açık, takip ediyorum işte” (K1 68 yaşında, dul).

Yalnızlık düzeyi arttıkça televizyon izleme süresi artmaktadır (Çakır ve Çakır, 2011: 144). Tiryaki’de (2019: 348) televizyonun yaşlılar için “iyi bir arkadaş” olduğu vurgulamaktadır. Yaşlı kadınlar için televizyon izleme boş zamanlarını değerlendirme biçimiyken aynı zamanda da yalnızlıklarını gidermek için kullandıkları bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar, boş zamanlarında televizyonda gündüz kuşağı programlarını sıklıkla izlediklerini ifade etmektedirler. Bir katılımcı (K15) ileri yaştaki sağlık sorunları nedeniyle boş zamanlarında çok fazla aktif olamadığını ve televizyon izlediğini dile getirmektedir. Katılımcı (K15) düzenli olarak haber programlarını ve siyaseti takip ettiğini ancak bir yanda da gündüz programlarını izleyerek vakit geçirdiğini aktarmaktadır:

“Şimdi sadece televizyondan seyredebiliyorum. Ben sizi şimdi şu anda görüyorum ama çok zor görüyorum yani. Ama Allah’a çok şükür ki her işimi de kendim yaparım. Hiç bırakmam bir şeyimi evvel Allah... Haberler, habersiz durur muyum? Artık onları ezberledim ya ben hepsini Tele1, Halk TV, Fox bende nerede haber var oraları seyrederim. Siyaset takip etmeyi seviyorum... Bayanlar için şeyin Zuhal Topal’ın var onlara bakıyorum işte. Bir de temizlik toz hastası bir Kadir’imiz var, o da yani bayanları taş çıkartacak kadar. İşte vakit nasıl geçecek onlara bakıyoruz işte” (K15, 78 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı da (K19) benzer şekilde sağlık sorunlarından dolayı çok fazla dışarı çıkamadığı için ev içerisinde sürekli televizyon izlemeye mecbur olduğunu dile getirerek gelini ile aynı evde yaşadığı için üstü olarak televizyonda program seçme şansının da sınırlı olduğuna dikkat çekmektedir:

“Oturduğum yerde mecbur. Seyretmez olur muyum televizyon, evde oturduğum yerden mecbur. Gündüzleri Gelinim Mutfakta falan onları seyrederiz, ne seyredeceğiz başka gündüz programlarına bakıyoruz işte. Akşamları da gelin ne seyrederse bende onu seyrederim işte. Tabi şimdi ona öfkeli yapıp da ben bunu istiyorum sen açamazsın demeyeceğim ya ona, o da demez bana ben de demem” (K19, 84 yaşında, dul).

Bir katılımcı (K1) da daha çok gündüz programlarını seyrettiğini “Televizyon bakıyorum. Seda Sayan’a bakıyoruz. Alişan var onlara bakıyoruz. Öyle yani. Yine de çok televizyon izlemem. Öyle şarkılar, türküler olursa falan başka dizi film falan seyretnem. Hiç takip etmiyorum onları” sözleriyle ifade etmektedir.

Özetle, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar evde geçirdiklerini boş zamanlarını televizyon izleyerek değerlendirdikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcıların televizyon izleme alışkanlıklarının da oldukça kişisel ve çeşitli olduğunu söylenebilir. Bazı katılımcılar genellikle haber ve belgesel programlarını, bazı katılımcılar ise dizi ve gündüz programlarını izlemeyi tercih etmektedirler. Öte yandan katılımcıların boş zamanlarında televizyon izleme alışkanlıkları, süreleri bireysel olarak değişmektedir. Bazı katılımcıların tüm gün boyunca, bazı katılımcılar ise özellikle geceleri televizyon izlediğini görülmektedir. Bunun yanı sıra boş zamanda televizyon izlemek mevsime göre de değişkenlik göstermektedir. Ayrıca boş zamanda

televizyon izlemenin yaşlı kadınlar için yalnızlıkla bağlantılı olduğu görülmektedir. Özellikle dul yaşlı kadınlar için boş zamanda televizyonun yalnızlıkla başa çıkma da bir strateji olduğu iddia edilebilir.

3.9.3.3. El İşleri

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar, boş zamanlarında ev içerisinde örgü örmek, dikiş dikmek ve dantel gibi el işleri yapmaktadırlar. Çiçek ve arkadaşlarının yaşlılarla gerçekleştirdiği nitel çalışmada da katılımcıların çoğunluğunun boş zamanlarını el işi yaparak geçirdiği bulgusuna ulaşılmaktadır (Çiçek vd., 2021: 381). Örgü örmek ve dikiş dikmek, cinsiyetlendirilmiş bir boş zaman faaliyetidir. El işleri geleneksel toplumsal cinsiyet normlarıyla ilişkilendirilmekte ve “kadınsı ve evsel” bir eylem olarak görülmektedir (Parker, 2010: 2; Avramsson, 2016: 6). Çalışmada bir katılımcı (K26), “Örgü örерim dikiş dikerim, dantel örерim bunlara bak o boş zamanlarımda hep dışarı bile yaptım. Onları yaptım, sattım” sözleriyle boş zamanlarını el işi yaparak değerlendirdiğini hatta geçmiş yıllarında el işlerini satarak kazanç elde ettiğini ifade etmektedir. Bir başka katılımcı (K38), boş zamanlarında yaptığı elişini bir gelir kaynağı olmaktan ziyade yaratıcı bir faaliyet ve hobi olarak “Boş zamanda kendime çok şeyler yaratabiliyorum. Hobilerim var. El işleri yapıyorum” sözleriyle değerlendirmektedir.

Katılımcıların bazıları ise (K23 ve K13) boş zamanlarında dikiş diktiklerini “Dikiş dikiyorum dur onu unuttum tabi dikiş de dikiyorum, boş zamanım oldumu dikiş dikiyorum” (K23) ve “Dikiş dikmesini seviyorum, kendime dikiyorum şu anda, hiç hazır almak istemiyorum. Hala devam ediyorum. Kendi dikişlerimi dikiyorum işte 65 yaşındayım” (K13) sözleriyle belirtmektedirler. Bir katılımcı (K25) “Ben örgü örерim, dikiş dikerim, söküük dikerim. Şu an üzerimde kendi ördüğüm var, nasıl olmuş?” sözleriyle ördüğü kıyafete dikkat çekmektedir.

Katılımcılar için dikiş dikmek boş zamanlarını değerlendirmenin yanı sıra, yaratıcılıklarını ifade etmenin bir yolu olarak da görülmektedir. Annesi ve babası boşandıktan sonra ninesi ve dedesiyle birlikte yaşamaya başlayan, ninesinin sağlık sorunlarından dolayı ev işlerini yapamadığını, kendisinin bu sorumluluğunu aldığını ve tüm bu nedenlerden dolayı ortaokulda eğitimini yarıda bırakan katılımcı (K28), dikişe olan tutkusunu heyecanla aktarmaktadır:

“Kardeşim moda eğitimi alsaydın kesin ünlü bir modacı olurdun der. Gelinlerimin bütün kıyafetlerini ben dikerdim. Gece kıyafetleri, gelinlikler, mantosundan tut pantolonuna kadar her şeyine kadar dışarıdan hiçbir şey almazlar. Dünyada en sevdiğim şey, dikiş dikmek, çok fazla severim. Dikiş diktiğimde yaşadığımı o zaman hissediyorum. Çok seviyorum. Mesela televizyonda hep seyredirim, hani orada gördüğüm sanatçıların kıyafetlerinden bu torunuma uygun, bu gelinime uygun. Yani o kadar çok severim dikiş dikmeyi, yaratmayı, örmeyi yani çok

fazla seviyorum. Şimdi gözümünden işte katarak ameliyatı olacağım. Ay inşallah göz ameliyatı olurum da sana da dikerim bir elbise. Vallahi bir de parçacıdan da alıyoruz biz ucuz ucuz...Dikiş dikmeyi, bir çılgın gibi seviyorum” (K28, 86 yaşında, dul)⁸.

Emekli olduktan sonra çalışma yaşamına devam eden bir katılımcı (K32) ise küçük yaşlardan itibaren dikişe olan ilgisinden bahsetmektedir. Ayrıca dikiş dikmenin stres azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu ve kendisini daha iyi hissetmesine olanak sağladığını vurgulamaktadır:

“Çünkü dikiş bilgim on yaşından beri devam eden bir hobi. Aşırı derecede dikiş tutkunluğum var. Yani bir modeli gördüğüm zaman otururum. Hani bunu nasıl yapayım, nasıl edeyim anında ona kafa yorayım. Bakarım, şu anda internet olayı çok güzel gelişti. Belirli takip ettiğim sayfalar var, dikişlere dair... annemin makinesi vardı. O zaman böyle ayaklı makineler de yok. Elde. Oturur annemin yanında, onun gözetiminde bebeklerime elbise dikerdim. Tek çıktım. Her istediğim yapıyordum o zamanda. Ama belirli bir çerçevede. Dikiş dikeyim dikmeyi annemin gözetiminde... Yani böyle çok diyelim hani kafam yorulduğu zaman dikiş beni rahatlatıyor” (K32, 69 yaşında, evli).

Dikiş dikmek ve örgü örmek genellikle ev içerisinde kadınların kadınlardan (başka bir aile üyesinden- anne, teyze, büyükanne vb.) öğrendiği bir el becerisidir (Kokko, 2019: 726). Cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde aile içinde dikiş dikmek de bulaşık yıkamak, temizlik yapmak vb. diğer kadınsı işler gibi kadınlar tarafından gerçekleştirilen işlerdendir. Geleneksel kültürde bu işler ailede kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu kapsamda bir katılımcı (K33), dikişi annesinden öğrendiğini belirterek “Dikiş dikmeyi severim mesela. Dikiş dikerim. Hatta siz gelmeden önce kumaşçıya gittim. Bakayım yeni bir şeyler var mı diye” şeklinde konuşarak dikiş dikmeye halen devam ettiğini ifade etmektedir. Clarke’e göre dikiş dikmek yaşlı kadınların boş zamanlarını değerlendirirken yaygın bir aktivite olarak görülmekte ve bu durum yaşlı kadınların daha fazla vakitlerinin olmasından kaynaklı genel bir varsayım kabul edilmektedir (2019: 4). Ancak çalışmamızda katılımcıların dikiş dikmeye yaşlılık dönemlerinde başlamadıkları tam tersine çocukluk veya yetişkinlik döneminden gelen alışkanlıklarını yaşlılık döneminde de sürdürdükleri görülmektedir.

Örgü örmek ve dikiş dikmek sadece cinsiyetlendirilmiş bir alan değil aynı zamanda da “yaşlı uğraşı”, “eski moda” (Odgen ve Harrison; 2019: 3; Akçam ve Kozbekçi Ayrancı, 2022: 99) olarak tabir edildiği için yaş ayrımcılığının da olduğu bir alandır. Bir katılımcı (K34), dantel ördüğünü ancak dantelleri kimsenin kullanmadığını “Örgü yaparım. Dantellerim vardır. Dantelleri gerçi şimdi düş kapanı yapmaya başladık. Düş kapanlarına döndürdük. Dantelleri kimse kullanmadı ama ben boş durmam yani yaparım” belirterek daha fazla ilgi gördüğü için düş kapanı yaptığını dile getirmektedir. Bir katılımcı (K20) sadece örgü örmediğini onların üzerini işlediğini “El işini çok severim, yani örgü örmeyi çok severim. Ördüğüm örgüleri işlemeyi çok severim. Torunları yapmaya çalışıyorum, işte bir şeyler. Yani şimdi örgü bitti de

⁸ Katılımcının el işlerinin görsellerine Ek-6’da yer verilmiştir.

işlemesi var, toruna yaptım onu şimdi buralarına çiçekler işliyorum” sözleriyle ifade etmektedir. Boş zamanlarında örgü ören bazı katılımcılar (K13) bazen örgü örmekten sıkıldıklarını “Örgü örmeyi seviyorum. Bazen arada sıkılıyorum onları bırakıyorum. Başka iş yapıyorum, sonra devam ediyorum” şeklinde dile getirmektedirler. Kadınsı bir faaliyet olarak güzel örgü örmek kadınlar için önemsenmekte olup bir katılımcı bu konudaki yeteneğini “Ahh sen benim ördüğüm örgüleri görsen. Çok güzel örgüler örerim. Kızıma ördüm, kendime ördüm. Yani çok” sözleriyle anlatmaktadır. Bu durum, el işlerinin sadece bir boş zaman değerlendirme biçimi olarak değil, aynı zamanda bir beceri ve yetenek olarak da görüldüğünü göstermektedir.

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar boş zamanlarında ev içerisinde örgü, dantel ve dikiş gibi el işleri yapmaktadırlar. Katılımcılardan bazıları için el işleri geçmiş dönemlerinde bir gelir kaynağı da olabilmektedir. Ancak katılımcılar için yaşlılık döneminde boş zamanda el işi yapmak hobi ve rahatlatıcı bir faaliyet olarak görülmektedir. Ayrıca katılımcılar uzun yıllardır el işi yaptıklarını ve bu konudaki becerilerini ifade etmektedirler.

3.9.3.4. Okuma ve Eğitim

Okuma ve eğitim alt teması, boş zamanlarda kitap okumayı ve Halk Eğitim kurslarına katılmayı kapsamaktadır. Literatür incelendiğinde yaşlıların boş zamanlarında kitap okuma alışkanlıklarıyla ilgili çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmalar farklı kültürlerde boş zamanlarda kitap okuma alışkanlığının değiştiğini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde gençlere kıyasla yaşlılarda boş zamanlarında kitap okuma süreleri daha fazla olmakta ve kronolojik yaş arttıkça okumaya ayırdıkları süre artmaktadır (Rothbauer ve Dalmer, 2015). Tayvan’da yaşlılarla ilgili ulusal bir veri setinden elde edilen bulgulara yaşlıların en fazla gerçekleştirdiği boş zaman aktiviteleri arasında kitap okumak da yer almaktadır (Chen ve Fu, 2008: 885). Portekiz’de yapılan bir çalışmada ise yaşlıların boş zamanlarında kitap okuma alışkanlığının diğer faaliyetlere (televizyon izlemek, arkadaşlarla görüşme) göre daha az olduğu, yaşlı kadınların yaşlı erkeklere göre daha fazla boş zamanlarında kitap okuduğu belirtilmektedir (Marques ve Teixeira, 2022: 53). Türkiye’de gerçekleştirilen bir çalışmada da yaşlıların boş zamanlarında kitap okuduğu bulgusuna ulaşılmaktadır (Yüksel vd., 2014: 110). Yine Türkiye’de gerçekleştirilen, kırsalda ve kentte yaşayan yaşlıların boş zamanlarını araştıran bir araştırmada, boş zamanlarında hem kırsalda hem de kentte yaşayan yaşlıların kitap okuduğu bulgusuna ulaşılmış ancak kentte yaşayan daha fazla katılımcı kitap okuduğunu aktarmaktadır (Domaniç, 2023: 141).

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar da boş zamanlarında kitap okuduklarını ve kitap tartışmaları yaptıklarını “Kitap okurum. Mesela bizim kitap kulübümüz vardı. Uzun zamandır

toplanamadık ama okumaya devam ediyorum. Kitap kulübümüzde hep kitap okuyoruz, tartışıyoruz” (K34) sözleriyle ifade etmektedirler. Bir katılımcı (K23) polisiye roman okumayı tercih ettiğini “Kitap okuyorum, kitaplarım hep var. Ahmet Ümit şu an okuyorum. Bir şey Atatürk’ü seven Naim Babüroğlu, bir tane kitabını aldım ama şimdi Ahmet Ümit bitsin ona başlayacağım. Öyle hayatımız” sözleriyle vurgularken başka bir katılımcı (K32) ise genellikle tarih alanında kitap okumayı tercih ettiğini “Eve gittiğim zaman kitap okuyorum. Zaten öğretmenin yapacağı iş bu. Kitap okumak beni rahatlatıyor ama kalkıp da elime alıp bir roman okumam. Romanı okumam. Genellikle araştırma, tarih...” sözleriyle vurgulamaktadır. Boş zamanda kitap okuma alışkanlığı olan yaşlı kadınlar genellikle eğitim seviyesi yüksek ve daha önce çalışan kadınlardır.

Yaşlı kadınların boş zamanda kitap okuma zamanları da farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar (K16 ve K22) “Kitap okumayı çok severim. Boş zamanlarımda ve gece uyuyamadığım zaman kitap okurum...Ne yazık ki şimdi zamanımızda kitap okunmuyor fazla. O beni çok üzüyor” (K16), “Akşamları kitap okuyorum. En azından şu ana kadar bir 300 tane kitap okumuşumdur” (K22) ifadeleriyle akşam ve gece kitap okuduklarını aktarmaktadırlar. Başka bir katılımcı ise (K36) “Yani kitap okumayı çok seviyorum. Boş zamanlarımda kitap okurum. Bunun hayalini kurmuştum... Kitap okuma ve arkadaşlarımla vakit geçirmek istiyorum bu dönemimde. Böyle bir emeklilik geçirmek istiyorum. Bu şekilde de devam ediyorum” sözleriyle emeklilikteki boş zamanında kitap okumayı planladığına dikkat çekmektedir. Katılımcı (K28) ise kütüphaneden kitap alıp okuduğunu ve ilçede birinci olduğunu dile getirmektedir:

“Çok kitap okurum onu da söyleyeyim Lüleburgaz’da benim yaşımda 65 yaşından yukarı Lüleburgaz’da birinciyim. Kütüphaneden kitap taşırken geberiyorum, torbalarla. Çok okuyorum. 5 yıldır hep birinciyim. Kütüphaneler haftasında bana ödül veriyorlar. Her sene ödül alıyorum, birinci oluyorum...Bak gene bitti, torbayla aldım, gene gideceğim. Gelinlerdeki, torunlardaki bütün kitapları da okurum hepsini. Çocukların aldıklarını da okuyorum kütüphaneden de çok okuyorum. Çok seviyorum. Şimdi gene okuyordum işte aşağıda baktım, birinciyi okudum. Okuduğum çıktı ama şöyle yalnız tabi hafıza şey, isim kaybı unutuyorum, 15 sayfa okuduktan sonra okuduğum kitap olduğunu bunu da okumuşum diyorum ama yine de okuyacağım almışım. İsmi unutuyorum kitabın. Şimdi bundan önceki kız bilgisayara bakıyordu. Okuduğum kitapları vermiyordu. Bunlar değişik bakmıyorlar. Orada yazıyor çünkü” (K28, 86 yaşında, dul).

Çalışmamızda yer alan görece daha genç yaşlı kadınların boş zamanlarını daha fazla kitap okuyarak değerlendirdiğini söylenebilir. Yaşlılarla gerçekleştirilen bir çalışmada boş zamanda okuma alışkanlıklarının yaş ilerledikçe azaldığı görülse de devam ettiği ve değerli bir uğraş olduğu vurgulanmaktadır (Hendon, 1989: 546). Bu doktora tez çalışmasında ileri yaşlı (85 yaş ve üstü) kadınlarda boş zamanlarında kitap okuma alışkanlığı nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. 86 yaşında olan bir katılımcı (K28) kitap okumaya oldukça önem vermekte ve

özen göstermektedir. Boş zamanda kitap okuma alışkanlığını etkileyen çok fazla unsur bilinmektedir. Türkiye’de ileri yaştaki kadınların eğitim seviyelerinin ve sosyoekonomik durumlarının düşük olmasından kaynaklı boş zamanda kitap okuma alışkanlıklarının daha az olduğu iddia edilebilir. Öte yandan artan sağlık sorunlarıyla birlikte ileri yaşta boş zamanda kitap okuma azalabilmektedir.

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında gerçekleştirdiği bir diğer faaliyet ise Halk Eğitim kurslarına katılmaktır. Halk Eğitim Merkezleri “ülkemizde yetişkin eğitimine katılımın en yaygın ve en sık görüldüğü kurumdur” (Özengi, 2017: 26). Bir katılımcı (K34) halk eğitim kursu deneyimini “Seramik kurslarına katılıyorum. Her Pazartesi ve Çarşamba. Önceden servisle gidip iniyordum. Şimdi kendi arabam var. LYSA⁹ uzak. Bir ay kadar bir süre ara vermişim. Geçen gün gittim ama özlemişim. Yani ben özleyorum bu tür şeyleri. Bir şeyle uğraşmak güzel” şeklinde paylaşmaktadır. Emekli olduktan sonra aktif olarak çalışmaya devam eden katılımcı kurslara katılmaktan keyif aldığını ifade etmektedir. Başka bir katılımcı (K27) da düzenli olarak Halk Eğitim kurslarına katıldığını ve emekli olduktan sonra her yıl bir kursa katılmaya özen gösterdiğini vurgulamaktadır:

“Haftanın 3 günü halk eğitimin kurslarına gidiyorum. Dokuzda evden çıkıp onlara gidiyorum saat 4 buçuğa kadar...Emekli olduğumdan beri her sene bir şeye gidiyorum. Hani ilgimi çekse de çekmese de gidiyorum. Şimdi Makrome kursuna gidiyorum. Haftada 3 gün oraya gidiyorum. Saat dörde kadar zaten dönünce akşam oluyor... Seracılık kursuna gittim, ilk yardım kursuna gittim. Annem için gittik ona kardeşimle beraber. Ahşap boyamaya gittim, dikişe gittim 2 sene. Geçen sene su kabağına gittim. Su kabağı boyaması falan şimdi makromeye gidiyorum” (K27, 66 yaşında, evli).

Halk eğitim merkezleri beceri eğitimleri dışında dil eğitimleri de vermektedir. 66 yaşındaki bir katılımcı (K37) dil öğrenmek için Halk Eğitim’in kurslarına katıldığını ve aynı zamanda açık öğretimden eğitimine devam ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca kurs dışında da boş zamanlarında dil öğrenmek için çalıştığını aktarmaktadır:

“Şu anda emlak yönetimi okuyorum, açık öğretimde devam ediyorum. Yani eğitim her zaman için benim çok sevdiğim bir şey...Dört yıldır halk eğitime gidiyorum. Bulgarca kursuna katıldım. Şu an B2 seviyesinde Bulgarca biliyorum. Ama normalde de ben kendim zaten devamlı Bulgarca öğrenmek için, unutmamak için büroda şey yapıyorum yani, çalışıyorum, kitaplarım da yanımda. Onlarla uğraşıyorum boş zamanımda” (K37, 66 yaşında, evli).

Halk Eğitim kurslarına katılan katılımcılar “genç yaşlı grubunda” yer almaktadırlar. Katılımcıların ikisi (K37 ve K34) emekli olduktan çalışma yaşamına devam etmekte ve akşam kurslarına katılmaktadırlar. 50-70 arasında halk eğitim kurslarına katılan katılımcılarla gerçekleştirilen bir çalışmada da yaş arttıkça kurslara katılım oranlarının düştüğü vurgulanmaktadır. En sık katılımın 50-55 yaş aralığında ve katılımcıların çoğunluğunu kadınlar

⁹ Lüleburgaz Yıldızları Sanat Akademisi’nin kısaltmasıdır. Lüleburgaz Belediyesi tarafından inşa edilen merkezde konferans, sergi salonları bulunmakta ve Halk Eğitim kurslarının düzenlendiği mekanlar yer almaktadır.

oluşturmaktadır (Abalı, 2020: 39). Halk eğitim kurslarına katılmak boş zaman faaliyeti olarak nadir de olsa karşımıza çıkmaktadır. Boş zamanlarında kurslara katılmayı daha genç, eğitilmiş yaşı kadınların tercih ettiği söylenebilir.

3.9.3.5. Siyasal Katılım ve Gönüllülük

Siyasal katılım ve gönüllülük alt teması, yaşı kadınların dernek üyeliklerini, dernek faaliyetlerine katılımlarını, gönüllü çalışmalarını ve sosyal yardım gruplarını kapsamaktadır. Yaşı kadınların siyasal katılımları nadir çalışılan alanlardan biridir. Bu konudaki çalışmalar genellikle gönüllü katılım ve oy verme davranışına yöneliktir (Serrat vd., 2021: 2; Serrat vd., 2023: 74). Kadınların siyasal katılımları engelleyen birçok bariyer mevcuttur. Siyaset “kamusal” alanda konumlanırken kadınlar ise kamusal/özel alan ayrımında özel alanda konumlandırılmıştır. Erkekler kamusal alanda siyasete katılan ve politikalar üretirken kadınlar eril siyaset içerisinde dışlanmaktadır. Pınarcıoğlu (2007: 23), nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirdiği çalışmada, ev içi sorumlulukların kadınların siyasete katılımını etkileyen önemli unsur olduğunu belirtmektedir. Kadınlar özel alanla ilişkilendirilirken siyaset genellikle doğası gereği erkeksi olan erkek egemen bir kamu faaliyeti olarak görülmektedir (Khan ve Ara, 2006: 74). Öte yandan 85 yaş ve üstü kadınlarda siyasal katılımı önemli bir düşüş olduğu bilinmektedir (Jirovec ve Erich, 1995: 97).

Siyasal katılımın unsurlarından birini de dernek üyelikleri oluşturmaktadır. Dernek üyelikleri, “bireylerin siyasallaşmasını ve siyasal katılımını teşvik edici bir rol üstlenmektedir” (Atabey ve Hasta, 2018: 495). Lüleburgaz’da yaşayan yaşı kadınların boş zamanlarında siyasal faaliyetlere katılım gösterdikleri görülmektedir. Siyasal katılım açısından bazı katılımcılar kent konseylerinde, siyasi partilerde, derneklerde aktif rol aldıklarını belirtmektedirler. Bir katılımcı (K33) konuya ilişkin görüşlerini ve dernek faaliyetlerine yoğun katılımı olduğunu aktarmaktadır:

“Atatürk Düşünce Derneği’ne üyeyim aktif olarak orada çalışıyorum. Onun dışında Çağdaş Yaşam’da faal olarak çalışıyorum. Hem üyeyim hem de yönetimde saymanım. Bankadır, şudur budur, bütün mali işlerini yürütüyorum. Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği’nde de aktif olarak varım. Evde çok duramıyorum dernek işlerinden dolayı” (K33, 69 yaşında, dul).

Katılımcı (K33) aynı zamanda boş zamanının pek fazla olmadığına zamanının çoğunu dernek işleri ve organizasyonlarında harcadığına dikkat çekmektedir. Bir katılımcı da (K31) sivil toplum faaliyetlerine katılımını “İçinde bulunduğum dernekteki arkadaşlarımla dernek toplantılarına, ziyaret edilmesi gereken makamlara veya yerlere ve yardım yemeklerine elimden geldiğince de katılmaya çalışıyorum” şeklinde paylaşmaktadır. Başka bir katılımcı (K34) bulunduğu kent konseyinde aktifliğinin azalmasına rağmen halen siyasi katılım sağladığını

vurgulamaktadır. Ayrıca içinde bulunduğu dernekte gönüllü olarak aktif çalışmaların içinde bulunduğunu da ifade etmektedir:

“Kent konseyi üyesiyim uzun zamandır. Son dönemlerde pek toplantılara gitmesem de genelde telefon ile arayıp bilgi alır ve kendi düşüncelerimi beyan ederim. Dediğim gibi son dönemlerde bu şekilde bir etkileşimde devam ediyorum...Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin gönüllüsüyüm. Çok yakında üye de olacağım. Üyelik formlarım geldi. Üyeliğim de onaylandı, üye olacağım. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile devam ediyorum. Bugün yine partiden soranlar oldu. Akıl veririm ama içinde yer almıyorum şu anda” (K34, 66 yaşında, evli).

Siyasetle ilgilenen başka bir katılımcı (K23), siyaset içinde var olduğunda daha mutlu hissettiğini ve siyaset yaparken topluma fayda sağladığını hissettiğini dile getirmektedir. Boşandıktan sonra Lüleburgaz'a taşınan ve zamanla siyasete katılarak sosyalleştiğini ve özgürleştiğini vurgulamaktadır. Ayrıca desteklediği partisinde resmi olarak kaydının bulunmamasına rağmen gönüllü olarak parti projelerinin de içinde bulunduğunu ifade etmektedir:

“Siyasetin içinde olmayı ve yapmayı çok seviyorum. Siyasetin içinde aktif şekilde çalışıyorum diyebiliriz. Siyaset içinde boş kalmamaya kendimi tekrarlamamaya yeni şeyler yapmaya ve önermeye çalışıyorum bunun yanında gönüllü olarak 4-5 senedir belediye ile de ortak işler yapıyorum. Partime katılmak istemedim resmi olarak ama gönüllü olarak partimde aktif durumda çalışıyorum. Partide de sözlerime çok değer verirler bende resmi olmamakla birlikte partimde de siyaset yaparım. Muhtarlığı adaylığımı koyacaktım, vazgeçtim oğlum istemedi mahallemizden kaynaklı riskli olur dedi ama yine de ufak ufak hala siyasetin içinde kalmaya çalışıyorum... Buraya taşındıktan sonra küçük küçük siyasete atıldım. Ondan sonra işte kendimi buldum, sosyalleşerek özgürleştim” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

Başka bir katılımcı (K27) çalışma hayatı sırasında siyasette daha aktif durumdayken emekli olduktan sonra bu aktifliğinin kendi isteği ile azaldığından bahsetmekte ve şu dönemde ise derneklerin içinde resmi olarak değil gönüllü olarak kalmayı tercih ettiğini aktarmaktadır:

“Eğitim Sen'de üyeyim genelde onların toplantılarına veya basın açıklamalarında yer alsam da tam olarak aktifim diyemem şu an için ama çalışırken daha çok aktiftim. Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği'nde de varım sonra ÇYDD'de varım ama hiçbir şey yaptığım yok. Sadece kongrelerine gidiyorum. Raporları falan geliyor ya onları okuyorum” (K27, 66 yaşında, evli).

Palaz, 50 yaş ve üstünde gönüllü katılımın önce arttığı özellikle 75 yaş ve üstünde ise azaldığına dikkat çekmektedir (2021: 171). Katılımcıların bir kısmının aktif olarak siyasal faaliyetler içinde yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı ise daha çok gönüllü katılım göstermekte ve sivil toplum organizasyonlarına katılmaktadır. Ankara'da gerçekleştirilen nitel bir çalışmada ise yaşlıların gönüllü faaliyetlere katılımın düşük olduğu ve “gerek ev içi sorumluluklar ve sağlık durumlarında yaşadıkları problemler gerekse de ilgi ve motivasyon eksikliğinden dolayı görüşme yapılan katılımcıların çoğunun gönüllü kuruluşlara üye olmadıkları” (Görgün Baran vd., 2020: 84) belirtilmektedir. Benzer şekilde bu çalışmada da bir katılımcı (K39), gençken daha çok siyasetin içinde olduğunu ancak şu dönemde daha çok gönüllü katılım sağladığını ve yeni deneyimler (müzik ve yazım) edinerek boş zamanlarını değerlendirdiğini ifade etmektedir:

“... Derneğin yönetim kurulundayım. Aslında bundan 10-12 yıl önce siyasetin daha çok içindeydim. Ama artık zamanla bıraktım diyebilirim. Şu an zaman kaybı gibi geliyor. Tamamen de çekilemiyorsun çünkü gençlerin bizim tecrübelerimize ihtiyacı var. Artık kendime yeni uğraşlar bulunca azalttım dernek işlerini. Son dönemlerde daha çok gönüllü olarak katılmayı tercih ediyorum dernek işlerinde. Bu aralar müzik ve yazma üzerine odaklıyım” (K39, 65 yaşında, dul).

Bazı katılımcıların ise boş zamanlarında kendi arkadaş çevreleriyle kurdukları gruplarda gönüllü olarak ihtiyaç sahiplerine yardım ettikleri ve sosyal sorumluluk projelerine katıldıkları görülmektedir.

“Özellikle yaşlılar için yapılan çalışmaları gönüllü olarak her zaman destekliyorum. Maddi ve manevi anlamda da hep destekliyorum. Çocuklarıma da söylüyorum. İki kızım var, ikisi de mühendis. Onlara da her zaman. Maddi destekte bulundurtuyorum. Kızlarımı hep, sosyal projelerde gönüllü olmaları için daha lise yıllarından beri itekledim” (K35, 65 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K35), türü ve kapsam alanı fark etmeksizin her zaman gönüllü projelerin içinde bulunduğunu ve çevresindeki insanları da gönüllülük esaslı projelerde bulunmaları için teşvik ettiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda katılımcının yaşlılar konusunda da hassas olduğunu ve kendinden yaşça büyük yaşlılara sosyal destek sağladığı görülmektedir. Katılımcı (K38) da benzer şekilde boş zamanlarında yaşlılara yardım ve ziyaret ettiğini, boşandıktan sonra gönüllülük projelerine daha fazla yoğunlaştığını aktarmaktadır:

Yaşlılara yardım ederim. Aşağı dairemde oturan yaşlı bir teyzemiz var. Ona gidip sohbet etmek, onun ihtiyaçlarını görmek beni oyalıyor açıkçası. Geçenlerde WhatsApp grubumuzdan yardıma ihtiyacı olan kalp hastası bir çocuğu paylaştılar. Arkadaşlarla beraber gönüllü olarak her gün gidip hasta çocuğumuza oyuncaklar götürerek moralini yükseltmeye çalıştık. Böyle şeylerle kendimi avuttum... Elime geçen paralardan kendi ihtiyaçlarım kadarını ayırdıktan sonra kalan kısmını da ihtiyaç sahiplerine veriyorum. Bunu Allah'ın bana verdiğini kendi ihtiyaçlarım doğrultusunda harcadıktan sonra muhtaç insanlara vermenin gerekli olduğuna inanarak yapıyorum (K38, 68 yaşında, boşanmış).

“Yardıma çok severim. Bir meslek icabı mıdır bilmiyorum. Artık biraz kişilik mi ne. Yardımsever bir insanımdır, açıkça söyleyeyim, fazla ilgilenirim. Belki yardım istemeden verilmesi hoş olmuyor ama benim de öyle bir yapım var...Mahallemizde ihtiyacı olan toplanır destek sağlarız” (K16,71 yaşında, evli).

Katılımcı (K16) ise boş zamanlarında insanlara yardım ettiğini belirtmektedir. Emekli öğretmen olan katılımcı bu durumun mesleğinden ve kişilik yapısından kaynaklandığını düşünmektedir. Sosyal yardım gruplarını gönüllü olarak katılmak “başkalarına yardım etme” duygusunu ön plana çıkarmaktadır (Ward, 1979: 443). Öte yandan literatürde yaşlı kadın ve erkeklerin gönüllü olma olasılıkları eşit olsa da yapmayı seçtikleri yardım türlerinin farklı olduğu vurgulanmaktadır. Bu farklılıklar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile örtüşmekte ve yaşlı kadınların yiyecek yardımı, ziyaret etme veya birebir bakım sağlama olasılıkları daha yüksek olduğu görülmektedir (Fischer vd., 1991: 191). Bu doktora tez çalışmasında da yaşlı kadınların yardım türlerine bakıldığında geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile örtüşmektedir. Özetle katılımcılar boş zamanlarında Kent Konseyi, dernek üyelikleri yoluyla siyasal katılım sağlamaktadırlar. Aktif olan katılımcılar olduğu gibi daha pasif bir şekilde belirli eylemlere

katılım sağlayanlar da bulunmaktadır. Ayrıca katılımcılar sivil toplum kuruluşlarıyla veya sosyal yardımlaşma gruplarıyla gönüllü faaliyetler içerisinde yer almaktadırlar. Boş zamanlarında siyasal katılım ve gönüllülük faaliyetleri içinde olan katılımcıların daha genç yaşlılar olduğunu söylenebilir. Amerika’da yapılan bir çalışmada da ulusal yaşlılık derneklerine üye olan katılımcıların daha sağlıklı ve yüksek sosyoekonomik statüye sahip katılımcılar olduğu görülmektedir (Ward, 1979: 445). Bu çalışmalardan yola çıkarak ileri yaşlı kadınların siyasal ve gönüllü faaliyetlere katılım sağlamamalarının gerek sağlık sorunları gerekse daha genç yaşlılara göre sosyoekonomik statülerinin düşük olmasından kaynaklı olabileceğini iddia edilebilir.

3.9.3.6. Müzik ve Sanat

Müzik ve sanat etkinlikleri alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında koroya katılmalarını, müzik dinlemelerini, yazı yazmalarını ve tiyatroya gitmeleri gibi sanatsal faaliyetlerini kapsamaktadır. Müzik ve sanat etkinliklerine katılan katılımcıların çoğunluğu boş zamanlarını koro çalışmalarına katılarak değerlendirdiklerini aktarmaktadırlar. Aktif olarak kendi bürosunda çalışması nedeniyle pek fazla boş vaktinin olmadığını belirten bir katılımcı (K37), “Boş zamanlarımda sadece koroya gidebiliyorum. Gündüzleri zaten büroda çalıştığım için pek vaktim kalmıyor anca akşamları koroya vakit ayırabiliyorum” şeklinde bu durumu ifade etmektedir. Benzer şekilde halen aktif bir şekilde öğretmenlik yapan başka bir katılımcı (K34) da işten kalan zamanını ise yoğunlukla içinde bulunduğu koro ile çalışma yaparak geçirdiğini ve gerçekleştirdiği faaliyetlerden duyduğu gururu aktarmaktadır:

“Halk müziği korumuz var. Geçen hafta bir sıra gecesi yaptık, Lüleburgaz’da ilk ve bu kadar sansasyon kopardı. Şimdi illa tekrarını yapın falan diyorlar. Yıllardır öyle geçti. Yani gündüz okul, akşamları haftanın iki günü mutlaka halk müziği, sanat müziği çalışmalarımız oldu. Burada çok konser verdik” (K34, 66 yaşında, evli).

Boş zamanlarda koro çalışmalarına katılmaktan hoşlandığını belirten bir katılımcı (K23) “Şimdi bir koroya da yazıldım. Genellikle koronun provalarına ve etkinliklerine katılıyorum. Bu alanda sosyal olmak bana iyi geliyor” sözleriyle boş zamanını müzikle değerlendirmekten mutlu olduğunu belirtmektedir. Yaşlıların koro gibi müzik faaliyetlerine katılımıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde yaşam kalitesi ve yaşam doyumuna odaklanıldığı görülmektedir. Aktif müzik yapmak, yaşlılık döneminde psikolojik açıdan iyi oluş hali, kişisel refahın sürdürülmesi katkı sunmaktadır (Creech vd., 2013: 9-10). Ayrıca daha az yalnız hissetme ve daha fazla sosyal desteğe sahip olma anlamları taşımaktadır (Yağcı ve Kapıkıran, 2019:116).

“Son dönemde arkadaşlarla koroya başladık. 2-2 buçuk saat haftalık bir şeyim gidiyor oraya ama gün sayısının artması konuşuluyor. Şubat bittikten sonra mutlaka onlar bir program yapacaklardır. Boş zamanlarımda artık korodaki parçalarımı ezberlemeye çalışıyorum(gülüyor)” (K22, 68 yaşında, boşanmış).

“Koromuz var. Şimdi bu sene ben dedim ki arkadaşşıma bunların hep senelerdir varmış. Hayatımda böyle koroya hiç karışmamıştım. Dedim ki böyle böyle benim sesim çok güzel değil. Hayır, dedi bu görüntü olsun, dedi. Katıl, dedi. Bir baktım ki benim sesim de güzelmış. Arkadaşım diyor ki gayet güzel söylüyorsun diyor. Yani böyle salı geceleri çalışmalarımız oluyor. E değişik işte bu vesile ... hoca ile tanıştık falan değişik insanlarla tanıştık (K36, 67 yaşında, evli)”.

Koro çalışmaları yaşlılık dönemindeki kadınların şarkı söylemek gibi bazı yeteneklerini keşfetmek için bir fırsat sunduğu gibi onların yeni insanlarla tanışarak sosyalleşmelerini de sağlayabilmektedir. Yaşlıların koro çalışmalarına katılımı üzerine gerçekleştirilen nitel bir çalışmada, katılımcıların sevdikleri bir şeyi yapmak, birlikte keyifli vakit geçirmek ve başkaları için performans sergilemek ana temaları ortaya çıkmıştır. Koro çalışmaları yaşlılarda sosyal etkileşimi arttıran bir faaliyet olarak görülmektedir (Petrovsky vd., 2020: 345). Koro çalışmalarına yer alan katılımcılar da benzer deneyimleri paylaşmaktadırlar:

“Şu an mutlu, mesut bir şekilde tek başıma hayatımı idame ettiriyorum. Koro çalışmalarına katılıyorum. Emekliye ayrıldıktan sonra da ablamın korosuna katıldım. Ablam, uduidir. Gayet güzel bir hayat yaşadık. Müzik için de geçti. Türk Halk Müziği sanatçısı olarak orada icra ettik...Şu an farklı bir koroda yer alıyorum” (K38, 68 yaşında, boşanmış).

Nadirde olsa boş zamanlarında müzik dinlediğini (K35), yazı yazdığını (K38), sinema ve tiyatroya gittiğini ifade eden katılımcılar da mevcuttur (K35). Bir katılımcı ise “Boş zamanlarımda şiir yazıyorum, hikâye yazıyorum, öykü yazıyorum. genelde boş zamanlarımı böyle değerlendiriyorum” (K38) şeklinde cevap vermektedir. Bir katılımcı (K39) hayatının hemen hemen her evresinde boş zamanlarında farklı türden yazılar yazmanın kendisine iyi geldiğini ve yazma işini çok sevdiğinden söz etmektedir:

“Okula başlamadan önce ben yazı yazıyordum. kafamda okuduklarım yorumlarım yavaş yavaş birikince artık yazayım dedim. Ben ta öğrenciliğimden beri yazarım arada bir güzel şeyler de çıkar. Emekli olunca daha yoğunlaştırdım yazmayı. Roman, öykü. Mesela iki tane roman yazdım ama basın beğenmiyor. Daha da olur mu olmaz mı bilemiyorum. İşte yerel gazeteğe gittim fakat anlaşımadım, beğenmedim. Sonra ben de kendi kendime her konuda günlükler, yazılar falan yazdım. Diyelim 19 Mayıs’ta o günle alakalı şeyler yazmaya başladım. Kendime uğraş buldum yani ama yazmayı çok seviyorum” (K39, 65 yaşında, dul).

Bir katılımcı (K40) ise boş zamanlarında tiyatro seyretmeye özen gösterdiğini vurgulayarak boş zamanlarını genelde sinema ve tiyatro ya vakit ayırmak için kullandığını sadece yaşadığı yerde değil şehir dışındaki oyunlara da aktif katılım sağlamaya çalıştığını ifade etmektedir:

“Sinema, tiyatro ayarlıyorum. İşte bu benim en zayıf noktam mı diyeyim. Tiyatrosuz yapamıyorum, sinemaya değil de. İzlemeye gidiyorum. Özel tiyatrolar çok pahalı ama devlet tiyatrosu ile şehir tiyatrolarını kaçırmamaya çalışıyorum. Onların programlarını aylık yapıyorum.

Ona göre de gidişimi ayarlıyorum İstanbul'a. İzliyorum oyunu ve arkadaşlarımla buluşuyorum. Sonra da mutlaka çocukların yanına dönüyoruz. İşte hafta sonları, tiyatrolar oldukça gidiyorum. Burada da etkinlikleri hiç kaçırmıyorum. LYSA'da yapılan etkinliklere gitmeye çalışıyorum. Mesela yarın akşam bir arkadaşımın kızının konseri var. Oraya gideceğim” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Sonuç olarak, müzik ve sanat etkinlikleriyle boş zamanlarını değerlendiren yaşlı kadınların büyük çoğunluğu koro çalışmalarına katılmaktadır. Bu katılımcılar görece daha genç yaşlı grubunda yer almaktadır. Çalışmada görece ileri yaştaki yaşlı kadınlar, boş zamanlarında müzik ve sanat etkinliklerine katıldıklarını belirtmemektedirler.

3.9.3.7. Gezi ve Seyahatler

Geziler ve seyahatler alt teması, Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında katıldıkları gezileri, turları, seyahatleri kapsamaktadır. Katılımcıların bir kısmı boş zamanlarını seyahat ederek geçirmektedirler. Bir katılımcı (K37) boş zamanlarında yeni yerler keşfetmenin kendisini gerçekleştirme yolunda büyük katkılar sağladığını belirtmektedir:

“Keşfetme duygum çok fazladır. Bu sebeple birçok yeni yer görmek ve gezmeyi çok seviyorum. Hava durumunun elverişli olup olmamasına bakmam kafama koyduysam gider gezerim yeni yerleri Mesela Yunanistan'da Rodoslar'da gezdik. Yunanistan'da Selanik'e kadar gittik. Ama böyle yolda tabelasını görüp de gezmek değil bizimkisi. Dedeagaç'a gittik, Dedeagaç'ı gezdik. Bir gün Kavala'ya gittik, Kavala'yı gezdik. Bir gün İskeçe'ye gittik, İskeçe'yi gezdik. O şekilde gittiğim ülkenin önemli yerlerini gezerim. Sadece gezmekte değil amacım hem dilimi geliştirmek için hem de keşif duyguma yöneliktir gezilerim. Böyle tek düzey yaşamayı sevmem. Sakin biriyimdir ama içimde de çok çılgın yönlerim var. Kafama eseni yaparım ve gerçekleştiririm” (K37, 66 yaşında, evli).

Seyahat ederek yeni yerler keşfetme arzusuyla gerçekleştirdiği seyahatlerin kendini mutlu hissettirdiğini belirten katılımcı aynı zamanda bu durumun dilinin gelişmesine de katkı sunduğunu ifade etmektedir. Boş zaman, yaşlı kadınlarda dönüştürücü bir etkiye sahiptir (Son vd., 2007: 97-99). Bu durumda boş zamanda seyahat etmenin dönüştürücü ve özgürleştirici olduğu iddia edilebilir. Öte yandan yaşlı kadınlarda boş zaman seyahati öznel iyi oluşla ilişkilendirilmektedir (Zhang, 2023). Boş zamanda seyahat eden katılımcıların çoğunluğu yurt dışı ve yurt içi gezilere düzenli olarak katıldıklarını belirtmektedirler:

“Geçen hafta cumartesi Selanik'teydik. Biz mutlaka her kış Nişantaşı yaparız. Bir de mutlaka lalelere gideriz. O alışkanlığımız hiç kaybolmadı. Bir iki yıl ara verdik gitmedik diye çok özlemişiz. Ama bu sefer gittik. Emirgan bitmiş. Bütün köşkler tadilatla. Bütün laleler çok azalmış. Yani bilemiyorum neden yapıyor böyle bir şey” (K34, 66 yaşında, evli).

Katılımcı (K34) yurt dışı ve yurt içinde boş zamanlarında geziler yaptığını ve bu geziler esnasında da tarihi yerlere gezmeye özen gösterdiğini aktarmaktadır. Ayrıca katılımcı düzenli olarak gittiği yerlerin değişiminden duyduğu üzüntüyü de dile getirmektedir. Arkadaşları veya yeğeniyle yurt içi turlara katılan bir katılımcı (K20) boş zamanlarının önemli bir kısmını yeni

yerler görmek ve tanımak için geziler yaparak geçirdiğini ve bu gezilerden dolayı çok mutlu olduğunu ifade etmektedir:

“Senede 2 kere falan turlarla, gezilere katılmaya çalışıyorum. En son Ürgüp’e peribacaların olduğu yere Kapadokya’ya gittim. Geçen yaz başında da İzmir’e gittim. Gene böyle toplu Kuşadası turuydu. Arkadaşlarımla birlikte katıldım o turada. Arkadaşlarımla yanında yeğenimle de çok katılırım turlara. Kalmalı olunca çok güzel oluyor, hoşuma gidiyor. Yeğenim de zaten benim kafa dengim ben onun teyzesiyim ama abla kardeş gibiyiz. Yani hiç teyze yeğen gibi değiliz. Kafalarda uyuyor. Şimdi GAP turuna gitmek istiyorum. Oraları merak ediyorum. Hatay, gerçi şeyden turlardan çıkarılmış artık depremden sonra hasarlı binalardan ve eserlerden dolayı. Ama Mardin Midyat’ı Diyarbakır’ı merak ediyorum. Gaziantep, Urfa istiyorum oralara gitmek” (K20, 65 yaşında, dul).

Eşini kaaybettikten sonra yalnız kaldığını dile getiren bir katılımcı (K39) da turla gezilere katıldığını ifade etmektedir. Yaşlıların boş zamanlarının çok olduğu varsayımından yola çıkarak turizm sektöründe de yaşlı tüketicilere yönelik yeni bir alan açılmıştır. Artan uzun ömür ve emeklilik yaşlarının düşmesiyle birlikte yaşlıların boş zamanlarının fazla olduğu ve seyahatlere katılma açısından turizmde yeni bir grup olarak çalışılmaya başlandığı görülmektedir (Ylänne-McEwen, 2000: 97). Bu alanda yaşlılar “önemli bir müşteri konumuna da gelmektedir” (Demez, 2012: 99). Dul yaşlı kadın olarak seyahat engelinin olmadığını belirten katılımcılar olduğu gibi eşyle düzenli olarak seyahatlere katıldığını ifade eden katılımcı da bulunmaktadır:

“Sene de iki kere termale gidiyoruz. Bir Kasım sonunda gittik işte 10-15 gün önce geldik bir haftalığına, bir de mayısın sonunda yine bir haftalığına bir tane terminale gidiyoruz. Ama turlara gittik. Karadeniz’e gittik, Balkanlar’a gittik. Şimdi ekiple ege hayalimiz yani her gün bir yere yazıyoruz. Genellikle turlara eşimle birlikte gideriz” (K27, 66 yaşında, evli).

Sağlık turizmi de yaşlıların tercih ettiği bir alan olarak karşımıza çıkmakta ve katılımcının kaplıcalara düzenli olarak gitmesi de bunun bir göstergesi olabilmektedir. Kendilerine ait yazlıklarının olduğunu belirten bir katılımcı (K36), aile bireylerinin düzenli bir şekilde tatil hediye ettikleri için boş zamanlarının gezilerle dolduğunu ifade etmektedir:

“Tatillere gidiyoruz genellikle. Önceden sürekli Sapanca’da geçiriyordum bütün yazımı orada dağ evim var Kurtpınar’da. Sonra Enez’de yazlığa gidiyordum. Ama şimdi şeyi seviyorum böyle mesela büyük oğlumuz işte diyor ki ben size anneler gününde tatil aldım diyor mesela. Oraya gidiyoruz işte. Bir hafta orada kalıyoruz. Çok hoşumuza gidiyor. Yani oğlum gönderince tabii biz de gidebiliriz ama böyle şeyler yapıyorlar. Bizim hoşumuza gidiyor. Her yeri mesela işte bir yaz ne bileyim Antalya’ya gidersek, bir yaz Ege’de bir yere öyle geziyoruz yani. Ege’de, Akdeniz’de nereye gönderirlerse...Mesela eşim diyor ki işte ben gitmeyeceğim diyor ben de kaplıcalara gideyim diyorum. Tek başıma gidiyorum” (K36, 67 yaşında, evli).

Katılımcı, eşinin ona eşlik etmediği durumlarda da tek başına seyahat ettiğini vurgulamaktadır. Kadınların tek başına seyahat etmelerine yönelik karşılaştıkları engellerle ilgili literatürde çalışmalar bulunmaktadır (Cesur, 2014; Elnur, 2022; Deliormanlı, 2025). Yaşlı kadınların tek başına “dışarı çıkmaları bile toplumsal cinsiyet, negatif yaşlılık algısı ve yoksul yaşlanma nedeniyle giderek zorlaşmaktadır” (Kaçar ve Kervankıran, 2023: 132-133).

Çalışmada yaşlı kadınlar, genellikle arkadaş, eş veya aile üyeleriyle seyahat ettiklerini dile getirirler de nadir de olsa tek başına seyahat ettiğini ifade eden katılımcı da (K31) mevcuttur:

“En fazla gezmeyi seviyorum. Yay burcuyum ben. Tabii öncelikle yurt dışı. Şu an Türkiye’nin her yerini gezdim zaten o şekilde...Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, ondan sonra Viyana’ya kadar gittim. İtalya, Mısır, Tunus, Fas, Özbekistan. Şu anda da Azerbaycan’a gideceğim yakın zamanda önümüzdeki ay. Turlarla gidiyorum genelde. Çünkü dil bilmediğimiz için tursuz gezmek... Keşke erken geldik dünyaya. Dil bilmeyi çok isterdim” (K31, 70 yaşında, dul).

Turizm alanında yapılan bir çalışmada da 60-70 yaş arasındaki kişilerin tur paketlerini satın alma motivasyonları araştırılmakta ve “sosyalleşme, içsel motivasyon ve yenilik arayışlarının satın almayı olumlu etkilediği” sonucuna ulaşılmaktadır (Türkmen ve Taşkın, 2023: 198). Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde yeni yerler keşfetmeyi sevdikleri, sosyalleştikleri görülmektedir. Ayrıca bir katılımcı (K31) yabancı dil bilmediği için tek başına seyahatler yerine turlara katılmayı tercih ettiğini dile getirmektedir. Yaşlıların reaktif faaliyetlerini araştıran bir çalışmada da katılımcıların %2,4’ünün turlara katıldığı görülmektedir (Yurcu vd., 2017: 150-151). Bir katılımcı (K33), düzenli olarak gençliğinde de birçok geziye katıldığını şu anda da aktif olarak gerek yurt dışı gerekse yurt içinde boş zamanlarını geziler ile doldurduğundan bahsetmektedir:

“Safranbolu’dan yeni geldim. Yeni haberi vereyim. Cuma günü Romanya’ya gidiyorum (gülüyor). Yazıldım ona da. Balkan ülkeleri olduğu gibi hepsi. Turlarla, arkadaşlarla gidiyorum bazen Almanya yalnız gidiyorum. Akrabalarımız var orada. Eşimle de gittim, yalnız da gittim. Birkaç kere gittim Almanya’ya, bayağı gezdim. Paris’e eşimle gittim. Kaldık orada kaç gün? On gün mü kaldık? On gün kaldık. Uçakla kendimiz gittik turla değil. Çocuklar bize ev kiraladılar internetten. Evde çok da güzeldi, gezdik. İtalya’ya turla gittik. Kızım da vardı o zaman. İsviçre var. İsviçre var. Suriye (gülüyor). En son nereye gittim? Bu kadar galiba. Yunanistan, Bulgaristan hep var zaten. Canımız sıkıldı mı çıkarız” (K33, 69 yaşında, dul).

Katılımcı (K33), Yunanistan ve Bulgaristan coğrafi olarak yakın olduğu için o bölgelere sık sık gittiklerine vurgu yapmaktadır. Genelde arkadaşlarla turlara katılarak gezdiğini ifade eden katılımcı, eşi vefat etmeden önce birlikte de yurt dışı seyahatlerine çıktığını aktarmaktadır. Öte yandan aile üyelerinin yer aldığı Almanya’ya da tek başına gittiğini vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı da (K40) yıl içinde farklı zamanlarda düzenli olarak arkadaş grubuyla birlikte olmak için geziler yaptığını bahsetmektedir:

“Bodrum’a gidiyorum genellikle. Orada da güzel bir arkadaş grubumuz var. Daha önce Bodrum’da bir devre mülkümüz vardı, onu sattık. O devrenin zamanında oluşmuş bir güzel grubum var. Onlarla da görüşüyorum. Çok gidiyorum, yani Altınoluk’a gidiyorum. Memlekette Giresun’da bir evimiz var. Fırsat bulursak oraya gidiyorum, onu açıyorum. Ama üç senedir gidemedim çeşitli nedenlerden, farklı gezilerden dolayı. Yurt dışı gezileri yapıyorum. Turlarla gidiyorum. En son senenin başında, Eylül başıydı, Balkan turu yaptık. Avrupa’nın birçok yerini gördüm. En son Yunanistan turu yaptık. Avrupa’yla ilgili olan bütün turları yaptık” (K40, 68 yaşında, boşanmış)

Yaşlı kadınların boş zamanlarda turlara katılmasının öznel iyi olma haline katkı sağlamaktadır (Liechty vd., 2009). Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde boş zamanda seyahat

etmekten duydukları memnuniyeti aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K23), birçok yer gezdiğini, son dönemlerde ise kendisinin de turlar düzenleyebilecek seviyeye geldiğini ve boş zamanlarını bu yönde doldurduğu bilgisini aktarmaktadır:

“Son dönemlerde genellikle turlarda geziyorum. Bu yazın arkadaşım İzmire Ot Festivali’ne gittik. Daha önceden GAP turuna da gitmiştim. Sonra şey Gül Festivali mi ne Isparta’ya gittik, Şirince’ye gittik. bu sene 4 farklı yere gittim. Yedigöller’e çok daha önceden gitmiştik arkadaşlarla. Bu yazın kendim de bir tur düzenledim. Belki seneye de devam edebilir” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların bir kısmı ise (K35 ve K10) boş zamanlarında şehir içinde gezmeyi tercih ettiklerini “Alışveriş, orayı gezeyim, bu mağazaya bakayım derken bakıyoruz ki gün bitti” (K35) belirtmektedirler. Diğer katılımcı da (K10) benzer şekilde gün içinde mutlaka zamanının bir bölümünü arkadaşlarıyla ya da yalnız bir şekilde yaşadığı yerin çarşısında ve alışveriş yerlerinde geçirdiğinden bahsetmektedir:

“Gezmeyi seviyorum, şehir içinde geziyorum çarşıya işte etkinlik alanlarına gidiyorum bazen. Mutlaka gün içerisinde dışarı çıkıyorum. Sabah erken saatlerde çıkıyorum, sıcaklarda bir de akşam saatlerinde uzak arkadaşlarım varsa yürüyerek gidiyorum. Genelde araba kullanıyorum. Yeğenlerime falan yani arabayla gidiyorum, kendi arabamla o öyle rahat oluyor o yüzden hani çok uzun yürüyemiyorum biraz hani sıkıntılar oluyor, fazla yürüyünce terliyoruz işte” (K10, 67 yaşında, bekar)

Katılımcı fiziksel kısıtlamalar nedeniyle uzun yürüyüşlerden kaçındığını aktarmaktadır. Boş zamanlarında seyahat ettiğini, turlara katıldığını ifade eden katılımcıların yaşları 65-70 arasında değişmektedir. Genç yaşlı katılımcıların boş zamanda aktif bir şekilde seyahat etmeyi sürdürdükleri görülmektedir. Medeni durum açısından bakıldığında ise boş zamanda seyahat ettiğini belirten katılımcıların çoğunluğunun dul, bekar veya boşanmış olduğu görülmektedir.

3.9.3.8. Dijital ve Sosyal Medya

Dijital ve sosyal medya alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında dijital platformları ve sosyal medya kullanımlarını kapsamaktadır. Boş zamanlarında dijital platformlarını ve sosyal medya kullanan katılımcıların çoğunluğu akıllı telefondaki uygulamaları kullanmaktadırlar. Dijital platformları ve sosyal medya uygulamalarını kullanmak için internetin olması ve interneti kullanmayı bilmek gerekmektedir. TÜİK’e göre 65-74 yaş aralığındaki kişilerin internet kullanımı artmış ve %46,9’u kullanmaktadır (TÜİK, 2024). Neredeyse 65-74 yaş aralığındaki her iki yaşlıdan biri interneti kullanılır hale gelmiştir. İnternet kullanımının yaşlı erkeklerde daha yaygın olduğu bilinmektedir (TÜİK, 2024). Bu doktora tez çalışmasında da boş zamanlarında interneti kullanan katılımcılar mevcuttur. Özellikle Instagram, Youtube ve Facebook gibi sosyal medya uygulamalarının sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bir katılımcı (K24), boş zamanlarında sosyal medyada vakit geçirdiğini “Instagram’ım var. Genelde Instagram’da vakit geçiriyorum. Takip ettiğim kişiler ve gruplar var” (K24) şeklinde belirtmektedir. Başka bir katılımcı (K5), boş zamanının büyük bir kısmını telefonundaki uygulamaları kullanırken harcadığını ve özellikle Youtube’da vakit geçirdiğini ifade etmektedir:

“Açıķçası bir de řu telefonlarda vakit geçiriyorum. Aslında onlarda çok fazla zamanımızı alıyor. Telefonda da sosyal medyayı kullanıyorum çoğunlukla. Özellikle Youtube de çokça vakit geçiriyorum...Ben genelde sosyal medyada vakit geçirmeyi severim. Aslında Youtube’da bahçe ekimi kim saksıda ne yetiştirmiş o tarz şeyleri izliyorum. Sadece bahçe işlerinde değil mutfak işlerinde de görüp izlediğim denediğim birçok şey oldu” (K5, 66 yaşında, evli).

Boş zamanlarında kendi hobilerine yönelik videolar izleyip ve sosyal medya kullanıcılarını takip ettiğini belirten katılımcının (K5), izlediği videoların kadınların geleneksel cinsiyet rollerine uygun mutfak işlerine uygun videolar olduğu dikkat çekmektedir. Sosyal medyada Youtube kullandığını belirten başka bir katılımcı da (K6) “Boş zamanlarımda genelde telefonla geçiriyorum. Telefona giriyorum işte sosyal medyada tanıdıklara falan, Youtube’a girdiğim zaman çok zevk alıyorum. Böyle yani geçiyor hayat anlamıyoruz” (K6) şeklinde deneyimlerini iletmektedir. Youtube kanalında sadece bahçe ve mutfak işleriyle ilgili videolar izlenmemekte bir katılımcı (K7) “Mesela siyaset içerikli gönderiler var ya telefonda onların yorumlarına hemen patlatıyorum (gülüyor). Eşim bir gün kapı çalarsa gecenin 2’sinde hiç şaşırmayacağım diyor” (K7) sözleriyle siyasi içerikli videolar izlediğini dile getirmektedir.

Youtube dışında kadınların kullandığı uygulamalardan birisi de Whatsapp’dır. Bir katılımcı (K10) sosyal medya hesapları olmasına karşın onları aktif kullanmadığını Whatsapp’ı daha fazla kullandığını belirtmektedir:

“Kullanıyorum, evet ama çok sık kullanmayı çok fazla sevmiyorum. Facebook, Instagram var. Onlar var ama çok paylaşımlar yapmam. Arkadaşlarımı görürsem sevinirim orda. Hani uzakta olanları falan bizim işte böyle. Akraba grubu arkadaş grubu, WhatsApp gruplarımızdan yazışmalarımız bazen oluyor, iyi oluyor. Birbirimizden haberdar oluyoruz en azından öyle” (K10, 67 yaşında, bekar).

Görgün Baran ve arkadaşlarına göre yaşlıların interneti kullanım amaçları incelendiğinde ilk sırada haber alma ikinci sırada ise sosyal medya kullanımı gelmektedir (2017: 45). Yapılan başka bir nitel çalışmada ise 65-74 yaş arasındaki yaşlıların sosyal medya kullanımları incelenmekte ve çoğunluğunun “sevdikleriyle, tanıdıklarıyla iletişim kurmak, bilgi edinmek ve vakit geçirmek amacıyla kullandıkları” görülmektedir (Akbuğa, 2023: 335). Çalışmamızda da katılımcıların tanıdıklarıyla haberleşmek ve vakit geçirmek için sosyal medyayı kullandıkları bir katılımcının (K14) “Biraz Instagram’dan falan takip ettim birilerini aslında takip değil gözüme ilişirse bakıyorum. Çok nadirdir işte böyle 1-2 dizim vardır ama onun adı her hafta izlediğimi hiç söyleyemem YouTube’dan” (K14) sözlerinden anlaşılmaktadır. Başka bir katılımcı (K27) da “Aslında var, hepsi var ama sadece bakıyorum hani şey paylaşım yapmıyorum. Ama bakıyorum vakit geçiriyorum yani. Akşamları işte otururken hem şeye televizyona bakıyorum, telefona bakıyorum” (K27) sözleriyle aynı anda birçok iletişim aracının kullandığını göstermektedir. Öte yandan literatüre göre yaşlıların en fazla Facebook kullandıkları (Şeker ve Taşan, 2021: 435) görülmektedir. Ancak çalışmamızda ağırlıklı olarak katılımcılar Instagram ve Youtube kullandıklarını ifade etmektedirler.

Dijital ve sosyal medya alt teması içerisinde yer alan katılımcıların bir kısmı ise dijital platformlardan dizi veya sinema filmi izlediğini de dile getirmektedirler. Katılımcıların Netflix platformunu kullandığı, bir katılımcının (K20) “Birazcık televizyon bakarım ya da Netflix’te dizi filmler var onları seyrediyorum. Yabancıların yaptığı zaman yolculuğuyla alakalı filmleri çok severim. Onlarla ilgili dizi, film ne varsa onları izlemeyi çok seviyorum” (K20) sözlerinden anlaşılmaktadır. Netflix seyreden başka bir katılımcı (K12) ise “Çok yoğun olduğum için çok fazla dizi izleyemiyorum. Başladığım dizilerin çoğu yarıda kalıyor. Bazen bitirdiğim diziler de oluyor. Yani eğer vakit bulabilirsem bakıyorum Netflix’e. Ama bulamazsam maalesef yarıda kalıyor” (K12) sözleriyle dizi izlediğini ama her zaman dizinin tüm bölümlerini izleyebilecek vakte sahip olmadığını belirtmektedir. Genel olarak, çalışmamızda görece daha genç yaşlıların dijital platformları ve sosyal medyayı kullanarak boş zamanlarını geçirdiği görülmektedir. Ancak kullanım sıklığı ve amaçları kişiden kişiye değişmektedir.

3.9.3.9. Dini Faaliyetler

Dini faaliyetlere katılım alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında dine faaliyetlerde bulunmalarını kapsamaktadır. Dini faaliyetler kapsamında

düzenli olarak namaz kılmak, Kur'an okumak, dua etmek ve tesbih çekmek yer almaktadır. Yaşlandıkça dini faaliyetlere katılımın artacağına dair genel bir varsayım bulunsa da bazı araştırmalar bu durumu desteklememektedir. İstanbul'da gerçekleştirilen bir çalışmada yaş arttıkça dini katılımın artmadığı, dindarlaşma veya dini ilgi de bir değişiklik olmadığı görülmektedir (Müftüler, 2018: 73). Kılavuz (2005: 111), çalışmasında kesitsel ve boylamsal araştırmaları ele almakta, kesitsel araştırmalar sonucunda yaşlı bireylerin dine olan ilgisinin gençlere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşmakta ancak boylamsal araştırmalar incelendiğinde ise yaşla birlikte bir değişiklik olmadığını belirtmektedir. Dini katılım oldukça bireysel bir tutum ve inanç olarak görülmektedir. Boş zamanlarını ibadet ederek geçiren katılımcıların çoğunluğu namaz kıldığını ve Kur'an okuduklarını "Kahvaltıdan sonra namazlarımla meşgul oluyorum. 5 vaktimi yapabiliyorsam benim için güzel" (K5) ve "Boş vakitlerimi dua ederek Kur'an okuyarak daha çok dini gereksinimlerimi yaparak geçiyorum. Biz 5 vakit namazımızı da kılıyoruz. Dediğim gibi her gün Kur'an okumaya da çalışıyorum, boş zamanlarımda bunları yapmaya çalışıyorum işte" (K8) gibi sözlerle ifade etmektedirler. Başka bir katılımcı da (K17) boş zamanlarının büyük bir bölümünü ibadet ile geçirdiğini "Kur'an okuyorum işte mukabele de tutuyorum çoğunlukta onun dışında pek bir şey yapmıyorum yatıyorum diyebilirim" (K17) şeklinde dile getirmektedir. Başka bir katılımcı da (K30) "Boş vakitlerimde şey duaları ezberlemeye falan çalışıyorum. Yasin'i falan tamamen ezberleyemedim, bildiğim dualarımı okuyorum. Daha çok tesbihimi çekiyorum, işim olmadığı vakitlerde" (K30) sözleriyle boş zamanlarında dini ezberler yaptığını vurgulamaktadır.

İki katılımcı da (K2 ve K1) boş zamanlarında namaz kıldıklarını "Namazlarım var benim gün içinde hepsini kılarım. 8 buçukta zaten yatsı var. Akşam namazı altıda ikindi işte 3 buçuk dörtte falan" (K2) ve "Boş vakitlerimde namazımı kılıyorum yavrum Allah kabul etsin. Bazen öyle arkadaşlarla toplanıp okumalara gidiyoruz" (K1) sözleriyle ifade etmektedirler.

Özkul ve arkadaşlarının araştırmasında yaşlı kadınların boş zaman faaliyetleri değerlendirildiğinde televizyon izlemekten sonra en sık yapılan faaliyetin (%31) ibadet etmek olduğu görülmektedir (Özkul vd., 2017: 375). Bu doktora tez çalışmasında 10 katılımcı boş zamanlarını ibadet ederek geçirdiğini ifade etmekte ve en yaygın ikinci faaliyet televizyon izlemek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılar ibadetlerini bireysel olarak yaptıkları gibi bazen arkadaş gruplarıyla bir araya gelip Kur'an okuduklarını "Arkadaş grubumla birlikte toplanıp okuyoruz, beş on kişiyiz. Hem okuma yapıyoruz hem de örgü gibi şeyler yapıyoruz" (K4) sözleriyle ifade etmektedirler. Benzer şekilde bir katılımcı (K18) da "Vakit buldukça mevlütlere gidiyorum, komşularla" ifadesiyle aktarmaktadır. "Günlere katılmak" başlığı altında katılımcıların "okuma günleri"

yaptığından bahsedilmekte ve iki katılımcının da (K6 ve K11) okuma günlerine katıldığı görülmektedir. Dini sosyal aktivitelerin yaşlı dul kadınlarda yaşam memnuniyetinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Neill ve Kahn, 1999: 324). Arkadaş gruplarıyla bir araya gelerek Kur'an okuduğunu dile getiren katılımcıların aynı zamanda sosyalleştiğini söylenebilir. Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanda ibadet ettiği ve dini faaliyetlere katıldığı görülmektedir. Katılımcıların yaşları 65-80 aralığında değişmektedir. Boş zamanda ibadet etmek ve dini faaliyetlere katılımın oldukça bireye özgüdür.

3.9.3.10. Bahçe ve Doğa ile İlgilenme

Bahçe ve doğa ile ilgilenme alt teması, Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında bahçe işleri, sebze ve meyve ekimi, çiçek bakımı gibi faaliyetlerini kapsamaktadır. Katılımcıların bir kısmının boş zamanlarında bahçe işleri ile ilgilendikleri görülmektedir. Bahçecilik, batı dünyasında popüler bir boş zaman aktivitesi haline gelmektedir (Cheng vd., 2010: 395). Türkiye'deki yaşlıların boş zaman faaliyeti olarak bahçe işleriyle uğraştığı bilinmektedir. Aydın'da yapılan bir çalışmada katılımcıların boş zamanları incelendiğinde düzenli olarak en fazla "bahçe işleri" yaptıkları vurgulanmaktadır (Öztürk vd., 2025: 82). Öte yandan orta yaş ve üzeri kadınların da bahçe veya çiçek bakımı ile ilgilenmeleri öne çıkan boş zaman faaliyetleri arasında yer almaktadır (Coşkun, 2024: 425). Bir katılımcı (K11), "Boş zamanlarımızda ancak böyle bahçeyle uğraşıyoruz o da bize yetiyor işte" (K11) sözleriyle dile getirmektedir. Başka bir katılımcı da bahçe işleriyle uğraşmaktan duyduğunu heyecanı paylaşmış ve yardım talep eden tanıdıklarının da bahçe bakımını yapmaktan zevk duyduğundan bahsetmektedir:

"Bir de işte bahçeyle uğraşmayı çok severim. Aşırı derecede yani. Bitkiye, bahçeye karşı büyük ilğim var. Biliyorsunuz kuraklık var ama olsun ben kendim suluyorum, yetiştiriyorum sitede olmasına rağmen. Yani sadece kendi bahçemizi değil gördüğümüz ilgilenilmesi gereken tüm bahçelere yardımcı oluruz" (K16, 71 yaşında, evli).

Katılımcılardan bazıları (K19) ise boş zaman değerlendirme ötesinde kendi tüketimleri için sebze yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Bir katılımcı (K19) düzenli bir şekilde kendilerine ait köy evinde sebze yetiştirdiğini dile getirmektedir:

"Bahçe falan yapıyoruz (domates, biber, vb. ekimleri kastediyor). Yaptık ama bu sene kuraklıktan olmadı. Hiç olmadı hepsi yandı. Yağmur yoktu olmadı. Şimdi çocuk gidiyor gelinle beraber biçim zamanı. Yazın gidiyoruz ama hep beraber oradaki evimizde kalıyoruz. Ben orada bahçe ile ilgileniyorum...Oğlan hala çiftçilik yapmaya devam ediyor. Biçim zamanı gideriz. Orada bir ay kadar falan kalırız" (K19, 84 yaşında, dul).

Benzer şekilde başka bir katılımcı da (K22) düzenli olarak sebze yetiştirdiğini "Fasulye ekiyoruz. Biber, domates ekiyoruz, sebzeçilik var, bazen kuru gıda ekiyoruz" (K22) sözleriyle vurgulamaktadır. Bazı kadınlar bahçe işlerini eşleriyle beraber yaptıklarını belirterek bir

katılımcı (K34), eşinin daha fazla bahçe işleriyle uğraştığını ve kendisinin daha çok ona yardımcı olduğunu dile getirmektedir:

“Benim eşim bahçe işleriyle uğraşmayı çok seviyor bende ona yardımcı oluyorum. Bahçede işimiz bitmişse bazen hemen orada bezende eve getirip topladığımız ürünleri diffirizliyorum. Her mevsim bende iş çok yani” (K34, 66 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K27), bahçeli evin avantajlarından söz ederek boş vakitlerinde hem bahçe işleriyle ilgilendiğini hem de evcil hayvanlarıyla vakit geçirdiğini anlatmaktadır:

“Evim bahçeli yazın daha çok bahçede uğraşıyorum. Köpekler kediler... Pek boş zamanım olmuyor. Bahçemde çeşit çeşit çiçekler var. Bahçemize sebze falanda ekıyoruz, onlarla ilgileniyorum. Yani her şeyden zevk almaya çalışıyorum. En son hayvanlara verilen mısır ektik. Özellikle emekli olduktan sonra pırasa, fasulye, kabak gibi ürünlerde ektik” (K27, 66 yaşında, evli).

Katılımcıların bazıları (K36 ve K5) ise boş zamanlarında çiçek bakımı ile ilgilendiklerini “Çiçeklerim var bahçemde. Bir gün buyurun gelin kahve için. Çok güzel bir bahçem var. Arkadaşlarım geliyor. Hep böyle arkadaşlarımla kahve içiyoruz” (K36) ve “Çiçek ve doğayı çok severim bu yüzden gün içinde çiçeklerimle ilgilenirim. Eskiden bahçeli bir evdeydim ama şimdi siteye taşındık ama yine de evde bir şeyler ekip bakıyorum. Saksıda bir sürü çiçeklerim var onlar benim için can gibi enerjimi attığım yerler onlar” (K5) sözleriyle belirterek misafirlerini bahçede ağırladıklarına ve bahçede sosyalleştiklerine dikkat çekmektedirler. Eskiden bahçeli bir eve sahip olan katılımcı (K5), bahçe işleriyle zaman geçirdiğini ancak yeni taşındıkları evlerinde bu imkana sahip olmadığı için saksıda çiçek yetiştirdiğini ve boş zamanlarını çiçeklerinin bakımı ile geçirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca katılımcı çiçek bakımının kendisine iyi geldiğinden ve stresini azalttığından bahsetmektedir.

Bahçe işleriyle uğraşan bazı katılımcılar (K6 ve K15) “Yazın köye gidiyorum, bahçeli evim çiçeklerim, her şeyi zevk ala ala çiçeğimden tut, bitkimden tut, her şeyi zevk ala ala yapıyorum” (K6) ve “Çiçeklerin var balkonumda. Arka odada birkaç tane çiçeğim var, onlara bakıyorum” (K15) sözleriyle özellikle çiçeklerle ilgilenmekten duydukları memnuniyeti dile getirmektedirler.

Özetlemek gerekirse Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar boş zamanlarında bahçe işleri ve çiçek bakımı yaptıklarını dile getirmektedirler. Özellikle bahçenin, yaşlı kadınlar için sosyalleşme mekânı olması ve rahatlatıcı etkisi katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bhatti ve Church (2000: 195) çalışmalarında boş zaman ortamı olarak bahçenin sosyal bir yer, yaratıcılık için bir ortam, özel bir inziva yeri olduğunu vurgulamaktadır. Bahçe işleriyle ilgilenen katılımcıların yaş aralıkları oldukça çeşitli olup farklı yaştaki kadınların bahçe işlerinde aktif yer aldıkları görülmektedir.

3.9.3.11. Fiziksel Aktivite

Fiziksel aktivite alt teması, Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarında yaptıkları spor faaliyetlerini kapsamaktadır. Yaşlıların boş zamanlarında fiziksel aktivite yapmalarının aktif ve sağlıklı yaşlanmayı desteklediği bilinmektedir. Yapılan bir çalışmada yaşlıların %30,8'i boş zamanlarında düzenli olarak hızlı yürüyüş yapmaktadırlar (Öztürk vd., 2025: 82). Yaşlı kadınlar, yaşlı erkeklere göre boş zamanlarında daha az fiziksel aktivite yapmakta ve daha sedanter bir yaşam sürmektedirler (Lee, 2005: 56). Katılımcıların bir kısmı boş zamanlarında fiziksel aktivite gerçekleştirdiği dile getirmekte ve çoğunlukla düzenli olarak yürüyüş yaptıklarından bahsetmektedirler:

“Muhakkak her gün 3-4 tur atarız ya da 5 tur bahçemiz çok güzel o yürüyüş alanımızdır bizim. Sokağımızda bir parkur var çok güzel. 4 km yürüyebiliyorsun işim gücüm yoksa 5-6 kilometrede yürürüm” (K15, 78 yaşında, dul).

Bazı katılımcılar (K15, K28 ve K27) yürüyüş yapmayı sevdiklerini düzenli olarak her mevsim yürüyüş yaptıklarını “Çıkıyorum, ben çok fazla yürüyüşü severim. Kış, yaz ben çok yürürüm, çok seviyorum yazın karanlıkta çıkarım o kadar yürüyüşü severim yani yürüyüşe çıkmışken de alışverişimi yapıyorum” (K28) ve “Sabahları kahvaltıdan önce bir yürüyüşe gidiyoruz o öyle” (K27) gibi sözlerle dile getirmektedirler.

Boş zamanlarında düzenli olarak yürüyüş yaptığını dile getiren katılımcılar olduğu gibi hava koşullarına göre yürüyüş yapmayı tercih eden katılımcılar da mevcuttur. Bir katılımcı (K20) boş zamanlarında yürüyüş yapmaya vakit ayırdığını ancak son dönemlerde havaların soğuyup erken kararmasıyla bu davranışının azaldığını ifade etmektedir:

“Markete gideceksem gidiyorum bazen ekmek alma diyerekten çıkıyorum. Böyle yürüyüş olsun diye yolumu uzatıyorum. Bir yürüyüş olsun diye ama havalar iyiyken o gençlik parkına yürüyüşe gidiyordum. Bir arkadaş var bizim onunla beraber gidiyorduk. O iyi oluyordu ama şimdi havalar serin sanki sabah kalkıp da yürümek hoşuma gitmiyor. Sabahları sekizde kalkıp hemen gidiyorduk oraya, yürüyüş yapıyorduk. 10, 10 buçuk gibi eve geliyorduk. Güzel oluyordu. Geldiğim gibi duşumu alıyordum, iyi oluyordu, gün uzuyordu, gün sana kalıyordu. Geç kalkınca birazcık o olmuyor, gün bitiyor, hemen çabucak da bitiyor” (K20, 65 yaşında, dul).

Söz konusu katılımcı soğuk havalarda yürüyüş yapmaktan kaçınırken başka bir katılımcı (K7) ise sıcak havalarda yürüyüş yapmaktan çekindiğini “Genelde yürüyüş yapıyorum. Şimdi sıcaklarda yılanlar çıkmaya başladı biraz korkuyorum ama yürüyüş yapıyorum” (K7) sözleriyle aktarmaktadır. Başka bir katılımcı (K40) ise boş zamanlarında düzenli bir şekilde yürüyüşlerini ve sporlarını aksatmadan yaptığını ifade etmektedir:

“Doğrusu yürüyüş yapmayı çok seviyorum. Dışarıda yürüyüş yapıyorum dönerken de evimin tam ön tarafında yeni bir park açıldı. Yeni dediysem bir iki yıl oldu orda da bir iki tur atıp arkasından eve geliyorum” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Evinin yakınında yeni açılan bir parkın olmasının katılımcıyı yürüyüş yapmaya teşvik ettiğini söylenebilir. Bu nedenle aslında şehirlerde yaşlıların boş zamanlarını değerlendirilecek mekanlarının olmasının önemli olduğu dikkat çekmek yerinde olacaktır.

“Evim buraya (işyerine) 25 dakika. 25 dakika yürürüm. Hiç sorun değil. Yürüyerek gelip gitmeyi seviyorum. Yürüyüş yapmış oluyorum. Boş yürüyüş yapmıyorum. Boşum çıkayım da yürüyeyim demiyorum yani. Ben dedim ya, işkolik bir insanım. Aklım hep işte” (K32, 69 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K32) ise işe gidip gelirken yürüyüşe vakit ayırmakta ve yürüyüş için başka boş zaman bulamadığını vurgulamaktadır. Bir katılımcı ise spor yaptığını özellikle düzenli olarak koşu yaptığını “Yürüyüşler yapıyorum...İşte sabahları koşuyorum...Boş zamanlar benim için spor yapmak demektir” (K36) sözleriyle dile getirmektedir. Katılımcı boş zamanlarında yürüyüşler ve spor yapmanın vazgeçilmezi olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı ayrıca uzun yıllardır düzenli olarak koştuğuna da dikkat çekmektedir.

Genel olarak boş zamanlarında spor faaliyetlerine katılan katılımcıların, boş zamanlarını aktif bir şekilde değerlendirerek özellikle yürüyüş yaptıkları görülmektedir. Katılımcıların yaş ve medeni durumları çeşitlilik göstermektedir. Çalışmamızda 10 katılımcı, boş zamanlarında spor faaliyetlerine katılmaktadır. Lee’ye göre spor faaliyetlerinin diğer boş zaman aktivitelerine göre katılımın daha az olduğu görülmektedir. Bu katılımın daha az olmasının nedenleri arasında finansal ve medeni durum, algılanan sağlık düzeyi, sağlık problemleri ve çevre koşulları yer almaktadır (2005: 67). Öte yandan yaşlı kadınların yaşlı erkeklere göre hane halkı işlerden sorumlu olmaları, bakım verme rollerinin halen devam etmesinden kaynaklı boş zamanda spor faaliyetlerine katılımın düşük olması açıklanabilir.

3.9.3.12. Diğer Faaliyetler

Diğer faaliyetler alt teması, katılımcıların nadir de olsa boş zamanlarında yapmayı deneyimledikleri faaliyetleri içermektedir. Bu faaliyetler yemek sunumları hazırlamak, bulmaca çözmek ve güneşlenmektir. Bir katılımcı (K24), yemek hazırlama ve hazırladıkları yemekleri belirlediği bir sunum eşliğinde sunmaktan büyük bir zevk aldığını ve keyifli bir uğraş olarak gördüğünü ifade etmektedir:

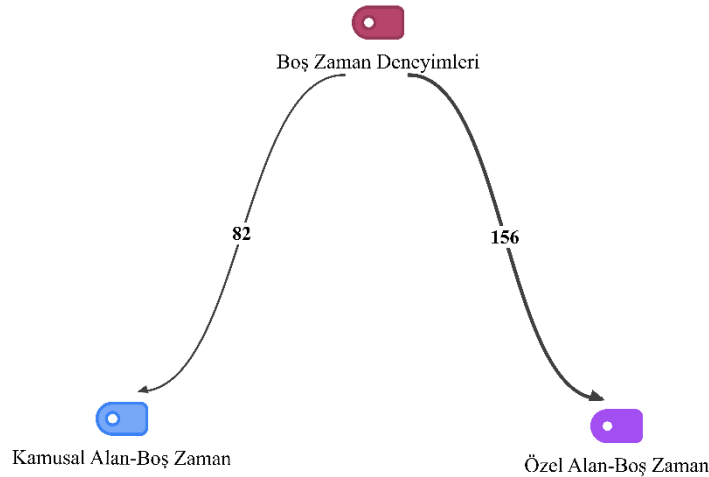
“Yemek yapmak hobim gibi bir şey mesela çocuğuma yemek yapıp yedirmeyi çok seviyorum. Böyle güzel sofralar hazırlıyorum. Çok seviyorum mutfak. Sadece yemek değil pastalar, mamalar yapmayı da seviyorum...İki kızım Eskişehir’de şu an bir tanesi burada ona da yemek sunumları hazırlamayı çok severim. Göze hitap etmeli önce yemek. Hatta hiç unutmuyorum kızımın dünürleri gelmişti, tanışmak için. Masa hazırlamıştım onlara görünce çok hoşlarına gitmişti. Karnıyarık yapmıştım düşün yani mesela ben giderim pazardan özel seçeceğim böyle küçücük küçük karnıyarıklar seçmişim. Çok güzel karnıyarık yaptım fırında. Çok beğendiler, karnıyarık herkesin yapabileceği bir şey ama çok güzel olmuş dediler bana. Karşımdaki insana çok değer veririm yani. Gitcem pazardan seçeceğim, seçmeden almam yani. 10 lira fazla olsun gene ben seçerek alacağım yani öyle çok kötü bir huyum var” (K24, 65 yaşında, evli).

Boş zamanlarında yemek yapmaktan büyük bir zevk aldığını vurgulayan katılımcı (K25) “Boş zamanlarımda ben yemek yapmaktan ben çok keyif alırım. Çok zevkli bir şekilde yemeklerimi yaparım. Çok güzel mamalar yaparım” (K25) sözleriyle düşüncelerini dile getirmektedir.

Bir katılımcı da boş zamanlarında bulmaca çözdüğünü “Bulmaca çok çözüyorum. Bulmaca çözmekten çok büyük zevk alıyorum” (K23) sözleriyle aktarmaktadır. Başka bir katılımcı (K7) ise yazın boş zamanlarını sitelerinin havuzunda güneşlenerek ve sosyalleşerek geçirdiğini ifade etmektedir:

“Yüzmeyi pek sevmem ama güneşlenmeyi çok seviyorum. Mesela kahvaltı falan yaptık mı iniyorum hemen havuz başına. Havuz sezonu açılana kadar balkonda başlıyorum böyle yavaş yavaş güneşlenmeye. Ondan sonra bikinilerimi giyiyorum, havuza iniyorum. İlk taşındığımızda tanıımıyorduk komşularla birbirimiz ama şimdi hepimiz tanıyoruz birbirimizi zaten havuza çok gelen olmuyor. Tatile gidenler oluyor, köyü olan köye gidiyor genelde çocuklu olan ya da benim gibi torunu olanlar veya küçük çocuğu olan o şekilde. Yani havuzda geçiriyoruz yaz”ı (K7, 66 yaşında, evli).

Diğer faaliyetlerde, iki katılımcı yemek sunumu hazırladığını, bir katılımcı bulmaca çözdüğünü ve bir katılımcı da güneşlendiğini belirtmektedir. Elbette ki yaşlı kadınlar gündelik yaşamlarında yemek yapmaktadırlar. Ancak iki katılımcı yemek yapmayı ve sunmayı bir hobi olarak gördüğünü ve boş zaman faaliyeti olarak gerçekleştirdiği aktarmaktadır.



Şekil 3.3 Boş Zaman Deneyimlerinin Özel ve Kamusal Alan Ayrımı

Genel olarak Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini incelediğimizde çeşitli faaliyetlere katıldıkları görülmektedir. Gerek özel alanda gerek kamusal alanda boş zamanlarını deneyimlemektedirler. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerinde sosyal faaliyetler (arkadaşlarla buluşma, kahve ziyaretleri, aile ziyaretleri, gün grupları) en fazla dile getiren alt tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon izleme ikinci, el işleri ise üçüncü sırada gelmektedir. Bu durumu sırasıyla okuma ve eğitim, siyasal katılım ve gönüllülük, müzik ve sanat, dijital ve sosyal medya, dini faaliyetler, bahçe ve doğa ile ilgilenme, fiziksel aktivite ve diğer faaliyetler izlemektedir.

Toplumsal alanın kamusal ve özel alanlar olarak bölünmesinin ideolojik ve kurumsal temellerinin, on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere ve Amerika'da orta sınıf toplumunun temel örgütlenme özelliklerinden birini oluşturduğu sıklıkla ileri sürülmektedir. Bu bağlamda kadınlar özel olanla özdeşleştirilirken, erkekler kamusal olanla ilişkilendirilmektedir. Bu ayrımın mekânsal ifadesi olarak kadınların yeri ev içi olarak tanımlanmaktadır. Sokaklar, meydanlar, kahvehaneler, yani modernitenin kentsel kamusal mekânları öncelikle erkeklere tahsis edilmektedir (Tuncer, 2018: 13). Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanlarını sıklıkla özel alanda deneyimlemektedirler (bkz. Şekil 3.3). Ancak kamusal alanda (siyasi katılım, gönüllü faaliyetler, dernek faaliyetleri, gezi ve seyahatler, koro çalışmaları, kurslara katılma vb.) boş zaman deneyimlerini vurgulamak önemlidir. Kamusal alanda boş zamanlarını deneyimine sahip katılımcıların çoğunlukla eğitilmiş, daha önceden çalışma yaşamına katılım sağlamış, kendi ekonomik özgürlüğü olan yaşlı kadınlar olduğu görülmektedir. Ancak özel alanda boş zaman deneyimlerine sahip yaşlı kadınlar için böyle bir ayrım yapmak mümkün gözükmemektedir. Özel alanda boş zaman deneyimleri (televizyon izlemek, evde gerçekleşen gün ve arkadaş buluşmaları, el işleri, kitap okumak, sosyal medya kullanımı, dini faaliyetlere katılım vb.) daha çok kadınlıkla ilgili olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi düşük veya yüksek, yoksul veya varlıklı, görece daha genç veya yaşlı olsa da çoğunlukla özel alanda boş zaman deneyimlerine sahiptirler. Ancak görece daha ileri ve dul yaşlı katılımcıların (özellikle 75 yaş ve üstü) ise çoğunlukla ev tabanlı, özel alanda boş zaman deneyimledikleri söylenebilir.

3.9.4. Yaşam Döngüleri ve Boş Zaman

Yaşam döngüleri ve boş zaman ana teması, Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı kadınların yaşam döngülerinin boş zamanını nasıl şekillendirdiği kapsamaktadır. Yaşam döngüleri, emekli olmak, boşanmış olmak, dulluk, eşinin emekli olması ve yetişkinlik dönemindeki boş zaman kullanımlarını içermektedir.

3.9.4.1. Emeklilik

Emeklilik alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların emekli olduktan sonra boş zamanı kullanımının şekillerinin nasıl değiştiğini kapsamaktadır. Yaşam döngüleri içerisinde emeklilik önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmamızda emekli olan 23 katılımcı bulunmaktadır. TDK (2025), emekliyi “Belirli bir süre çalıştıktan sonra kanunlar gereği işi ile ilgisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış olan kimse” olarak tanımlanmaktadır. Emeklilik kültürümüzde aynı zamanda yaşlılık dönemi ile bağdaştırılmaktadır ve yaşlılığın bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu nokta aslında yaşlıların işgücü piyasasından geri çekilme, toplumsal olarak geri planda kalma yaklaşımlarına dayandığını söylenebilir. Öte yandan katılımcılarımızın çoğunluğu 65 yaşına gelmeden, 40-50 yaş aralığında emekliliğe hak kazanmış ve emekli olmuşlardır. Bu durum aslında katılımcıların emekli olduktan sonra, artan uzun ömürle birlikte neredeyse çalışma yaşamında geçirilen süre kadar emekli kalma ihtimallerini göstermektedir. Dolayısıyla, emeklilik aslında en uzun ve en istikrarlı dönem haline gelebilmektedir. “Kişisel gelişim için bir fırsat, özgürlük, boş zaman ve keyif zamanı” olarak giderek daha fazla tanıtılan bir dönem olarak adlandırılmaktadır (Bernard ve Meade, 1993: 146’den akt. Bernand ve Phillipson, 2004: 366). Emekli olan katılımcıların boş zamanlarının nasıl değiştiğini incelediğimiz bu alt temada katılımcılardan bir kısmı emekli olduktan sonra daha özgür hissettiklerini ve boş zamanlarını daha aktif bir şekilde kullandıklarını aktarmaktadırlar:

“Daha çok vakit ayırmaya başladık kendimize. Biraz sağlık sorunları oluyor, onlarla uğraşıyoruz işte. Allah’a şükür hani önemli bir şey olmasa da yine bir şekilde kontrollerimiz devam ediyor...Daha fazla gezmeye başlıyorsun. Daha özgür olmaya başladım ama çalışma hayatımı da özleyorum tabii ki yani güzel bir yaşantıydı” (K10, 67 yaşında, bekar).

Katılımcı (K10), emekli olduktan sonra kendisine daha fazla zaman ayırabildiğini daha çok gezip gördüğünü ve bu durumdan mutlu olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı (K35), çalışma hayatından sonra emekliliğinde eşiyle birlikte bol bol gezdiğini, kendisine vakit ayırarak halen kendini gerçekleştirme üzerine çaba harcadığından bahsetmektedir:

“Çok bir rahatlamaya geçtik İstanbul’un bir yıl her yerini gezdik. Her sabah; sabah çıkardık, akşam girerdik. Sonra tabii memur insan belli bir miktarda, durmaya geçiyorsun. Ne yapalım, ne yapalım. Yaşımız da daha genç. Çok dinamiğiz. Eşim de gençti işte. Gidelim dedik ki, aramızda vardı bir köyde. Oraya bir ev yapalım, burada yaşayalım, deneyelim. Birkaç yıl böyle bir denedik falan. Gel-gitler yaptık, şey yaptık” (K35, 65 yaşında, evli).

Emeklilik sonrası dönemini planlayan katılımcılar da mevcuttur. Bir katılımcı (K33), çalışma hayatında mesleği gereği köy okullarında zor şartlarda çalıştığını emekli olduktan sonra eşiyle birlikte hayal ettikleri hayatı yaşadıklarını zamanlarının çoğunu müzik ve sanatla geçirdiklerini ve bu durumdan dolayı da mutlu olduğunu ifade etmektedir:

“Zaten kurgulamıştık hayatı. Kurguladığımız gibi çok şükür gitti. Dedğim gibi eşimle gezdik. Kızımız çalışmaya başladı. Onun yanına gittik geldik. İşte onun nişanı, evliliği falan. Yani sıkılmadık. Koroları da o zaman kurduk zaten. 20 senelik, tabii tabii. O dönemler başka korolarda

vardı tabi. Ama onlar sırf sanat müziği. Bizim koro, mandolin korosu olarak kuruldu.. Eşim benim Kepirtepe mezunuydu. İşte emekli öğretmenler, birçoğunu şimdi bu yakında kaybettik, eşimi de kaybettik...Emekli olunca kendime vakit ayırdım. Çünkü biz çok zor şartlarda çalıştık. İlkokul öğretmeni biliyorsunuz köylerde gidip geldik. 18 sene köye gidip geldik. Çocuk var, bakıcı yok. Benim annem ben genç kızken öldü. Bana yardımcı hiç kimse yok. Küçük yerde bakıcı bulamadık biz. Komşuya yalvarıyorum, yengemlere yalvarıyorum. Yanımda oturuyorlar, para vereceğim. Yani ne olur yardımcı olun diye. Çok zahmet çektim o zamanlar” (K33, 69 yaşında, dul).

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar için emekli olmak aynı zamanda ekonomik özgürlük ve kendine güven anlamına gelmektedir. Boş zaman bağlamında ekonomik özgürlüğü, istediği yere gidebilmek ve torunlarla vakit geçirmek olarak bağdaştırmaktadırlar:

“Daha öz güvenliyim artık param cebimde diyorum ne almak istersem alıyorum. Maddi bir zorluk görmedim ama yine de ekonomik özgürlük çok güzel. En azından torunuma harçlık verebilirim, gezmeye de gidebilirim yani o benim bir güvencem” (K5, 66 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K5), emekliliğinin ardından maddi olarak daha rahat bir yaşam sürdüğünü bu sayede kendine olan güveninin daha arttığını ve torunlarıyla birlikte bu zamanını kullanmaktan da çok mutlu olduğunu ifade etmektedir. Başka bir katılımcı (K23) ise emekli olduktan sonra çocuğunun da evlenip kendi yuvasını kurması nedeniyle maddi anlamda daha rahat bir yaşamının olduğunu ve bu sayede kendi isteklerini yapabilme konusunda daha rahat bir hayat sürdüğünü vurgulamaktadır:

“Emekli olunca da maddi gücüm daha kendime geldi. Oğlumu evlendirdikten sonra yine daha da. Para gerçekten güçmüş. Ya ben şimdi yaşayınca ben zaten zengin biri değilim ama daha rahat oğlumu da evlendirdim. Kendi maaşım bana kalıyor. Evim de var. Var biraz birikimler falan olunca bu daha da kendimi iyi hissediyorum. İstedğim yere gidebiliyorum” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

Katılımcılardan bazıları ise emekli olduktan sonra tekrar çalışma yaşamına katılmışlardır. Yaşlıların ve dolayısıyla yaşlı kadınların işgücüne katılımı günümüzde giderek artmaktadır (TÜİK, 2024). Yeniden işgücüne katılan yaşlı kadınların çoğunluğu emekli olur olmaz yeniden işe başladıklarını aktarmışlardır. Bir katılımcı (K34) emekliliğinden hemen sonra yaşadığı ilçede çevresinin ısrarı üzerine hemen kent konseyine katılmış kısa bir süre çalıştıktan sonra ise özel bir kolejde mesleği olan öğretmenliğe geri döndüğünü ve aktif bir şekilde çalıştığını dile getirmektedir:

“Ben 6-7 yıl önce emekli oldum. Boşluk olamadı. Nasıl oldu? Emekli oldum. O yaz bir düğünde belediyeden... Ben yıllardır sendika temsilcisiyim. Yani sendika, kadın işte kollarında vesaire çok çalıştım. Belediyeden arkadaşlar beni illa pazartesi belediyeye geliyor dediler. Kent konseyi başkanı seçilmem için uğraştılar. Bir iki hayır desem de bu benim bildiğim bir şey değil, ben eğitimciyim falan. Hadi dedik, olduk. 55 gün sürdü. Koleji’nden de teklif aldığım da arkadaşım ile beraber hemen öğretmenliğe döndüm. Çünkü orada kadınlarla uğraşmak, çocuklarla uğraşmak gibi değil. Gönüllülük işi çok başka. Şimdi benim gönlümde gönüllülük için kazanç çok beklemeden yapılır. Çok kadınlarda bu yoktu. Hoşuma gitmedi” (K34, 66 yaşında, evli).

Başka bir katılımcı (K39), emekliliğe başlama döneminin Covid 19 salgınının başladığı döneme denk geldiğini ve bu süreçte evde kalmasının da etkisiyle salgın biter bitmez mesleğine özel bir kolejde geri döndüğünü ve şu anda çalışmaktan dolayı mutlu olduğundan bahsetmektedir:

“42 sene çalışıp emekli oldum. Emekli olduktan sonra Covid 19 girdi. 2019’da emekli oldum. Covid 19 girince 2 sene evde hapis kaldık. Sonra çok sıkıldım. İnsan insana gerekiyormuş deyip Koleji’nde öyle yarım dönem dedim bir başlayayım. O da başlayınca da bırakmadılar, ben de onları bırakmadım. Mutluyum yani, çalışıyorum şimdilik” (K39, 65 yaşında, dul).

Katılımcılardan emekli öğretmen olanların bir kısmı, emekli olduktan sonra yeniden kendi mesleği üzerine çalışmaya devam etmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar ise farklı alanlarda işgücüne katılmışlardır. Örneğin bir katılımcı (K32), öğretmenlik mesleğinden emekli olduktan sonra kendisine tasarım ve tamirat üzerine bir işyeri açtığını, zamanında hobi olarak ve çok severek yaptığı dikiş işlerini emekliliğinden sonra tam zamanlı işi olarak icra ettiğini ifade etmektedir:

“Emekli öğretmenim. Ama 30 yıldır tekstille uğraşıyorum. Tekstille uğraşmamın bir geçmişi de var. Çocukluktan beri dikiş dikiyorum. Hobim benim. O hobimi devam ettiriyorum. Burada daha da imkan buluyorum. Ürünleri alırken kendim gidiyorum, kendim alıyorum. Yani o bana bir enerji veriyor. Modeller, dikim, tadilat işleri var, hepsi var. Haftanın yedi günü çalışıyorum” (K32, 69 yaşında, evli).

Emekli olduktan sonra farklı bir iş kolunda çalışan diğer bir katılımcı (K31) emekli olduktan hemen sonra eşinden kalan işyerinde çalışmaya başladığını, işyerinde arkadaşları ve çevresiyle birlikte hem iş hem de sosyalleşme ortamı sağladığını vurgulamaktadır:

“42 yaşında falan olması lazım... 22 yılda emekli oldum. Burası da neredeyse 25 yıla yaklaşıyor. Yani 23 falan herhalde. Buradan da emeklilik geldi. Evde oturup yine bir yardım kuruluşuna gitsem de daha çok boş vaktim olacak hiç değilse burada beyin aktif arkadaşlarım da geliyor. Biraz daha götürebildiğim yere kadar onun için. Yoksa kapatacaktım, erteledim. Hazır kurulu düzen de var çünkü” (K31, 70 yaşında, dul).

Bazı katılımcılar ise emekli olduktan sonra bakım vermeye başlamışlardır. Katılımcılardan birisi (K7), ücretsiz olarak bakım verdiğini “Tekstil sektöründe çalıştıktan sonra 12 yıl sadece bir ailede sigortalı çalıştım. 2 tane çocuk büyüttüm. Oradan da zaten emekli oldum. Ben emekli olduktan sonra da biraz çalıştım... Şu an kendi torunlarıma bakıyorum” (K7) sözleriyle dile getirirken başka bir katılımcı (K40) torun bakmak için emekli olduğunu “Toplam banka ve öğretmenlik yaşantım 29 yıl 9 ay. Kızıma söz vermiştim. Beni annee yaparsanız beni meslekten ayrılacağım, bebeğinize bakacağım diye. O zaman ayrıldım” (K40) sözleriyle dile getirmektedir. Bir katılımcı ise (K37) annesine bakmak için emekli olduğunu “Emekli olduktan sonra da evde annem vardı, bakıma ihtiyacı vardı. Onunla ilgilendim. Annem vefat ettikten sonra da bayağı bir bunalıma girdim. Çok zor geldi, kaldıramadım. Şimdi de ikinci bir iş, Gayrimenkul diye bir iş yeri açtım” (K37) sözleriyle dikkat çekmektedir. Annesine bakım verdiğini vurgulayan katılımcı (K37), annesini kaybettikten sonra yeniden çalışma yaşamına girdiğini aktarmaktadır.

Sonuç olarak Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar için emeklilik, boş zamanda özgürleşme ve keyif alma zamanı olarak tanımlanırken aynı zamanda bakım rollerine bir geçiş olarak da görülmektedir. Öte yandan emekliliğin ekonomik anlamda özgürlük getirdiğini

dolayısıyla boş zamanda rahatlama yarattığını ifade eden katılımcılar olduğu gibi ekonomik nedenler veya kendilerini hala dinç hissetmelerinden kaynaklı yeniden işgücüne piyasasına katılan katılımcılar olduğu da görülmektedir. Yaşlı kadınların işgücü piyasasında aktif olarak yer almaları dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.9.4.2. Eşin Emeklilik Durumunun Boş Zamana Etkisi

Eşin emekli olma durumu alt temasında Lüleburgaz'da yaşayan yaşlı ev kadınlarının eşlerinin emeklilik sürecinin boş zamanı nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Çalışmamızda halen evli, ev kadını ve eşi emekli olan 8 katılımcı mevcuttur. Katılımcıların çoğunluğu eşleri emekli olduktan sonra sosyal ilişkilerinin azaldığını özellikle boş zamanda komşu veya arkadaş görüşmelerini etkilediğini dile getirmektedirler:

“Oldu oldu yardımcı oluyor bana da ama evde olmasıyla birlikte bu seferde komşuların bana gelmesinde azalmalar oldu rahat gelemiyorlar ondan dolayı şikayetçiler ama onun dışında beraber olmak güzel tek olmak daha zor” (K5, 66 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K5), eşi emekli olduğundan sonra ev işlerinde iş yükünün hafiflediğini bu durumdan dolayı mutlu olduğunu ancak eşinin de genelde evde vakit geçirmesi nedeniyle arkadaşlarıyla buluşmalarının azaldığını ifade etmektedir. Katılımcı kendisi de emeklidir ancak kısa bir süre çalışmış, daha sonra dışarıdan prim günlerini tamamlayarak emekli olmuş ve uzun yıllardır ev kadınıdır. Bir katılımcı da (K12) eşi emekli olduktan sonra genel olarak gününü evde geçirdiğini ve kendisinin günlük yaşam alanını çok kısıtlandığını, evine misafir bile çağıramadığını vurgulamaktadır:

“Evet, eşim bayağı erken emekli oldu. 49 yaşında emekli oldu. Yaklaşık 20 yıldır. Evde, daha bile fazla olabilir. Yani eşim emekli olduktan sonra hayatım tamamen kısıtlandı. Çünkü yani bir misafir bile kabul edemez duruma geldim. Çünkü eşim evde olduğu için kimse gelmek istemiyor bana. Bana gelen olmayınca ben de gidemiyorum. Karşılığını veremediğim için yani” (K12, 67 yaşında, evli).

Mason (1987: 98-99), kocaların emekli olmasının hem artan ev işleri açısından hem de kocanın yeni keşfettiği boş zamanlarını kolaylaştırma ve destekleme baskısı nedeniyle kadınlar üzerinde yarattığı ek kısıtlamaları vurgulamaktadır. Katılımcılardan biri (K1) eşi emekli olduktan boş zamanında kısıtlanma olduğunu ifade etmektedir:

“Eşim emekli. Benim eşim iş yapmaz, önceden de yapmazdı. Yapmıyor benim eşim. Ancak o gelir gider. Çarşıya gider, kahveye gider, market işini görüyor. Gelir gider çarşıya kahveye gider o kadar ev işi yapmaz. O kahveye gittikten sonra ben de komşularla oturuyorum öyle vakit geçiyor” (K1, 76 yaşında, evli).

Katılımcı (K1), eşinin emeklilik öncesinde de sonrasında da ev işlerinde kendisine destek olmadığını, kendisinin eşi kahveye gittiği zaman sosyalleşebildiğini ve eşi evde olduğu süre boyunca boş zamanının kısıtlandığını aktarmaktadır. Katılımcının sözlerinden eşinin, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına uygun olarak kamusal alanla ilgili işleri yaptığı ve

boş vakitlerini de kamusal alanda kullandığı anlaşılmaktadır. Bir katılımcının eşi ise emekli olduktan sonra yeniden çalışmaya başlamıştır:

“Eşim çok panik bir insandır öyle olunca bende biraz çıksın evden işe gitsin diye istedim çünkü evde çok ayağımın altında oldu. Şimdi de hala sabah kalkarız kahvaltımızı yaparız sofrayı toplarız ondan sonra öğlen gibi de namazını kılar öyle gönderirim işe sonra akşam gelir eve” (K8, 65 yaşında, evli).

Bir katılımcı (K8), eşin emekli olduktan sonra özellikle evde kendisi için olumsuz bir sürecin başladığını ve eşinin tekrar çalışma hayatına dönmesine destek verdiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak, sadece kadınların kendilerinin emekli olmaları değil eşlerinin emekli olmaları da ataerkil toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde kadınların boş zaman deneyimlerini etkilemektedir. Ev kadını olan ve eşi emekli olan yaşlı kadınların eşlerinin sürekli evde olmasından kaynaklı boş zamanlarının kısıtlandığı ve özellikle sosyal ilişkilerinin etkilendiği görülmektedir.

3.9.4.3. Medeni Durumda Meydana Gelen Değişimler: “*Karışan yok görüşen yok*”

Medeni durumda meydana gelen değişimler alt teması Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boşanma veya dul kalma süreçlerindeki değişimlerin kadınların boş zaman deneyimlerine nasıl yansıdığını kapsamaktadır. Wang ve arkadaşları (2011: 207), medeni durum değişimlerinde (dul kalmak ya da boşanmak) boş zaman ihtiyaçlarının da değişebileceğini sonucuna ulaşmakta, yaşamın ilerleyen dönemlerinde boşanmış ya da dul olmak, boş zamanın fiziksel ve ruhsal sağlığını iyileştirmenin bir yolu olarak görülebileceğini aktarmaktadırlar. Çalışmada, boşanmış olan altı katılımcı vardır. Boşanmanın ardından katılımcılar yaşamlarında önemli değişimler olduğunu belirterek çoğunluğu bu sürecin sonunda boş zaman kullanımı konusunda özgürleştiklerini aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K23), erken yaşta evlenmenin kendisi için olumsuz bir durum yarattığını ancak genç yaşta çalışma hayatına katılımının ve kötü giden evliliğinden sonra boşanmış olmasının kendisi için çok rahatlatıcı bir süreç olduğunu, kendine daha çok vakit ayırabildiği için mutlu olduğunu dile getirmektedir:

“Tabi ki ben kendimi o zaman buldum, biliyor musun? Evlendim işte çalıştık daha çocuktuk, cahillik falan işte. Sonra ben dediğim gibi kendime daha iyi oldum ayrıldıktan sonra. Dediğim gibi kötü bir hayatım oldu. Kitap okumaya başladım. Bulmaca çok çözüyordum. Çok bulmaca çok severdim. Şeylere katıldım. Televizyona da çıktım ben 2 defa. Radyo programları vardı burada, yarışma programları vardı. Evet yarışma programları vardı, onlara çıktım... Bir de şöyle eskiden bir de yaş geçince de mi bilmiyorum bizim var yani bu şeylerde ay eşinden ayrılmış, kocasından ayrılmış hep ben şey hep kendimi çektim. Ay öyle oynamayayım. Ay şöyle yapmayım onu şimdi saldırm ipleri. İstedğim gibi oynuyorum hiç kimse de bir şey de dese ağzının payını veririm. Diyemez de. Daha kendimi mutlu hissediyorum kendimi şimdi. Daha da iyiyim öyle çok mutluyum. Yani Allah sağlık versin tabi ufak tefek sağlık şeylerimiz var ama. Yani o olacak ki hani 65 yaşındayım” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

Katılımcı, aynı zamanda boşanmanın ilk aşamasında toplumsal baskıları içselleştirdiği ancak ilerleyen yaşla birlikte bu baskıları üzerinden attığını ve kendisini daha özgür hissettiğini aktarmaktadır. Benzer şekilde boşanmanın ilk evrelerinde manevi olarak toplum baskısı sonucu sıkıntılar çektiğini dile getiren başka bir katılımcı (K25), çocuğu ile manevi zorluklara ve toplum baskılarına göğüs gererek bu süreci aştığını şimdilerde ise dilediği gibi arkadaşları ve çevresiyle dışarı çıkıp gezip eğlenebildiğini ifade etmektedir:

“Çocuğum ile baş başa kaldık. Baştan çok sıkıntılar çektim. Ama sonradan ben bunu aşabildim yani. Sıkıntı dediğim maddi anlamda değil, zaten maaşım var. Manevi anlamda çok sıkıntılar çektim. Sonra çocuğumla sırt sırda verdik çıktık meydana yani öyle. İlk başlarda çok dışarı çıkmak, arkadaş çevremle bulaşmak istemiyordum. Biraz bunalım yaşadım. İnsan atlatıyor, şimdi arkadaşlarla olabildiğince gezmeye çalışıyoruz işte (gülüyor)... Ben mesela 94’te emekli oldum, o işe gidiyordu. Onu sabah kalkar işe kaldırırdım. İçim tükenirdi onu işe kaldırırken sürekli 5 dk, 5 dk, 5 dk daha uyuyayım derdi. Sonra kalkar giderdi işe. Öyle yani o çalışıyordu. Ona yani sürekli işe kaldır, kahvaltı hazırla onunla yani cebelleşiyordum, uğraşıyordum. Daha zordu çalışmaktan. Zaten emekli olduktan sonra boşandım. Adam gece ile gündüzü karıştırdı. Gece oturdu sabah bütün gün gündüz 2 buçukta uykudan kalktı. Onun için ben o uyurken ne bir süpürge açabiliyordum, ne çamaşır makinesi çalıştırabiliyordum. 2 buçukta kahvaltı yapıyordu benim bu sefer 11’e kadar işim bitmiyordu. Ben emekli olduktan sonra zorlandım. Şimdi çok özgürüm boşandıktan sonra. O kadar özgürüm ki anlatamam yani şimdi çok rahatım. Ne zaman karnım acıkırsa o zaman yemek yiyorum ama adam başında oldu mu? Yapacaksın koyacaksın önüne. Ben sabah ne zaman kalkarsam o zaman kahvaltımı ediyorum. Bazı öğlen yemeği yiyorum, bazen yemiyorum, meyvemi yiyorum ama akşam yemeği atlamam kesinlikle. Yemekten sonra da meyvemi yerim. Yani öyle çok özgürüm şimdi. 2 tane torunum var, dünyalar güzeli onlarla cebelleşiyorum” (K25, 71 yaşında, boşanmış).

Katılımcı, evliliğinin bozulma nedenleri arasında en büyük faktörün eşinin emekli olduktan sonra sürekli evde olmasından dolayı kendisinin ne ev işlerine ne de kendine vakit ayırabilmeye fırsat bulamaması olduğunu belirtmiş boşanma kararını bu süreçte aldığını eklemektedir. Öte yandan katılımcının “adam başında oldu mu, yapacaksın koyacaksın (yemek) önüne” ifadeleri evlilikte geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınlar üzerindeki yüke işaret etmektedir. Diğer bir katılımcı ise (K40) çalışma hayatının içindeyken boşandığını ve mesleğine devam ederken de boşanmanın etkilerini pek fark etmediğini ve boş zamanına etkisinin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca işine ve kızına odaklandığı bir evre olduğu için çevresel faktörlerden etkilenmediğini dile getirmektedir:

“Yaşantımda pek bir şey değiştiğini söyleyemem. Boşandığımızda kızım 12 yaşındaydı. Mesleğimi çok sevdim. Öğretmenliği çok sevdim. Çok sevilen bir meslek bizim mesleğimiz. Onunla haşır neşir oldum. Çocuklarımla tiyatro çalıştırdım. Öğrencilerimle her yıl branşımızdan kaynaklı güzel oyunlar sergiledik. Büyük oyunlar sergiledik. Öyle küçük küçük oyunlar da diye. Birçoğu da tiyatro, dizi yaşamına da adım attı” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcı (K4) ise boşandıktan sonra yer değişikliği yapmış ve babası ile ilgilenmeye başladığını “Boşandıktan sonra geldim buraya akrabalarımın yanına, daha sonra babamı aldım yanıma ona baktım. ...On yılını öyle geçti kızım” (K4) sözleriyle belirtmektedir. Katılımcı, boşandıktan sonra yaşadığı yeri (Almanya’yı) terk edip akrabalarının yanına taşındığını ve

sonradan da babasını yanına alıp uzun süre birlikte yaşadığını, babasına bakım verdiğini dile getirmektedir. Katılımcı, doğrudan boş zaman pratiklerinin etkilenmesine dair bir ifade kullanmasa da bakım verme sürecinin uzun sürdüğünü vurgulamaktadır ve dolaylı olarak boş zamanının etkilendiğini iddia edilebilir. Özetlemek gerekirse, katılımcıların çoğunluğunun, boşandıktan sonra kendi hayatları üzerinde daha fazla söz sahibi oldukları, özgürleştikleri ve bu özgürlük alanının da boş zaman kullanımını etkilediğini söylemek mümkün gözükmektedir. Ancak bu deneyimlerin oldukça bireysel olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Örneğin bir katılımcı (K40) boşanmanın boş zamanı etkisinin olmadığını ifade etmektedir.

Yaşam döngüleri içerisinde medeni durumda meydana gelen değişimlerden biri de dulluktur. Bu doktora tez çalışmasındaki 17 katılımcı duldur. Standridge ve arkadaşlarına göre dul kadınlar, eş kaybından sonra sosyal boş zaman fırsatları aradıkları ve yeni sosyal çevreler kurarak kendilerini daha rahat hissetmektedirler (2020: 6). Çalışmada dul katılımcıların çoğunluğu eş kaybından sonra boş zamanlarını daha özgürce deneyimlediklerini ve yeni boş zaman aktivitelerinde bulunduklarını aktarmaktadırlar:

“Şimdi artık koca da yok nerede akşam orada sabah geziyoruz hep beraber. Kırklareli’ne pazara çarşıya beraber hep birlikte gidiyoruz... Eşin ölümü zor ama bir yandan da koca olmayınca rahatız böyle geziyoruz, karışan yok görüşen yok. Ama yine de çok zor” (K3, 73 yaşında, dul).

Katılımcı eşinin vefatından sonra daha özgür bir şekilde sosyalleştiğini vurgulamaktadır. “Karışan yok görüşen yok” ifadesi, yaşlı kadınların evlilik içerisinde kocalarının baskın olduğunun ve dolayısıyla ataerkil sistem içerisindeki evlilik kurumunda kocaları tarafından sosyalleşmelerinin kısıtlandığının bir örneğidir.

“Onun canı çok dardı. Saatinde yiyecek, daha yemeyecek miyiz saati gelmedi mi, öyle çok canı dardı yani... Yine aynı şeyleri yapıyorum da istediğim zaman acıktığım zaman yiyorum içiyorum” (K2, 74 yaşında, dul).

Geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde yemek yapma sorumluluğuna sahip olan kadınlar eşlerin ölümüyle bu alanda üstlendikleri sorumlulukları kalktığı için kendileri daha özgür hissetmekte katılımcılar “Rahatım, ne zaman karnım acıkırsa o zaman yemek yiyorum” (K25) ve “istediğim zaman acıktığım zaman yiyorum içiyorum” (K2) sözleriyle deneyimlerini paylaşmaktadırlar. Yaşlı kadınlar için özgürlük alanlarından biri de istediği saatte istediği yemeği yiyebilmektir. Yaşlı kadınlar için ev içi sorumluluklarında özgürleşme beraberinde boş zamanda da özgürleşmeyi de getirmektedir. Benzer şekilde bir katılımcı (K20), eşinin kaybından sonra ilk zamanlar zorlandığını, üzerindeki baskı hissini uzun süre taşıdığını ancak daha sonra özgürleştiğini aktarmaktadır:

“Eşim vefat edene kadar ben hiç kendim için yaşamak ne demektir bilmiyordum. Yani ben, çünkü sürekli büyükler için yaşa, hasta bak, çocukların okulu, çocuklar okuldan geldi... İşte ben hep başkaları için yaşadığım için, kendim için yaşamak ne demekmiş bilemiyordum. Yani bilmiyordum. O öldükten sonra vallahi. 2 sene baya böyle hani boşlukta gibi hissettim kendimi

sanki bir dağın tepesinden düşüyorsun ama tutunacak dalın yok yani hep de eşim biraz böyle şey karakter baskın karakterdi. Her şey onun dediği gibi olsun isterdi. Ben hep uyum gösterdim. Tamam tamam tamam. Gidelim gidelim, oturalım oturalım gezelim gezelim hep öyle yani. Ama şimdi o öldükten sonra ben şimdi birisi bana komut verecek değil mi? Gidelim, kimse bir şey demiyor bana ay ben ne yapacağım şimdi böyle bir boşluktayım. Bir yere gideyim mi, ne yapayım, oturayım mı, kalkayım mı? Çocuklar şimdi anne sen korkarsın bize gel diyorlar da babaları ilk öldüğünde. Büyük kızım bir süre beni aldı ona. Orada oturuyorum ama yani olmuyor ondan sonra diğer kız dedi biraz gel bana. En küçük kız da dedi sonra biraz bana gel diye. Ay kızlar dedim ben eve gideyim yoksa ben şimdi bu eve girmezsem bir daha giremeyeceğim soğuyacağım evden, bir daha yani ne yapacağımı şaşıracağım... Eve gelince de bir daha ben ne yapmak istiyorum, yemek mi yemek istiyorum. Kendime göre bir şey yapıyorum. Mesela çok yapmaya da alışmışım ya az yapmaya hâlâ da bilemiyorum. Fazla yaptığımı hemen çocuklara kavanozlara gönderiyorum. Kendi canımın ne istiyor onu yapıyordum... Allah Allah şimdi oturuyordum. Aa ben oturuyorum sanki her an biri gelecek, bana bir laf söyleyecek sen niye oturuyorsun, niye iş yapmıyorsun gibi böyle ay tedirginlik var ama karışan yok. Öyle bir tezat şeyler yaşadım ki o süre. Ya da bana gel gidelim kalk gidelim diyen yok. Gece istediğim saatte bak bakıyorum saat kaç olmuş ama yatmak istemiyorsam yatmıyorum. Bir bakıyorum film bakıyorum mesela oturuyorum Netflix'ten. Geceleri daha böyle kendim için yatakta bi Allah döne döne yatmaya başladım. İlk zamanlar çok üzülüm tabi ki ama sonrasında o yatak bana ait, Allah'ım yarabbim bir o tarafa dönüyordum, bir bu tarafa dönüyordum. Sonra işte evde yalnız yaşamının güzellikleri böyle çok hoşuma gider. Ben evden dışarı çıkmayı sevmem, evde olmak benim o kadar huzur veriyor ki kendi kendime yaşamak çok huzurlu veriyor, huzur veriyor bana yani istediğimi istediğim saatte yapmak, istediğimi ne bileyim istediğim zaman oturmak istediğim zaman duşa girmek istediğim zaman çarşıya çıkmak, alışveriş yapmak. Bunlar çok memnun ediyor beni. Önceden işte hep başkası ne derse onu yapıyordum. Gel gel, git git. Şimdi çok büyük bir özgürlük" (K20, 65 yaşında, dul).

Eşinin ölümünden sonra yalnız yaşama sürecine nasıl adapte olduğunu ve boş zaman deneyimlerini paylaşan katılımcı (K20), bu duruma uyum sağlarken yaşadıklarını derinlikle anlatmakta ve bu süreci nasıl olumlu hale getirdiğini paylaşmaktadır. Boş zaman, aynı zamanda dul kadınlarda, eş kaybının üstesinden gelebilmek için bir baş etme stratejisi olarak görünmektedir (Standridge vd., 2020: 13).

"Valla hayatımda çok şey değişti kızım. Diyorum ya hani ben o zamana kadar hasta baktım zaten evden çok çıkmamı da istemiyordu ama işte dediğim gibi. Türk sanat müziğinde ben korolarda şey her dernekte ben aktifim yani" (K14, 65 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı da (K14) eşinin kaybına kadar bakım yükü olduğunu ve kayıptan sonra yeni boş zaman aktiviteleri edindiğini ve evden ziyade kamusal alandaki etkinliklere dahil olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde başka bir katılımcı da (K39) uzun yıllar Alzheimer hastası olan eşine bakım verdiğine, eşinin kaybindan sonra zamanın kendisine kaldığını ve daha önceden yapmak istediklerini yaparak boş zamanlarını geçirdiğini aktarmaktadır:

"Vallahi eşime hasta baktığım için 6 yıl ben ona gittikçe ağırlaşan bir Alzheimer hastalığına baktım. Eşim son 5-4 yıla çok ağır bir şekilde bu genetik Alzheimer'dan öldü. Yani Alzheimer'dan ölmüyor da işte başka şeyleri var, yan etkileri. O vefat edince yavrum yapamadıklarımı, o zamanım kaldı bana. Zamanım kalınca daha hobilerime, param yettiği tarzda işte. Bir de ben mesela... İnsanlarla bir arada olmayı seven bir insanım. Gezmek, tozmak, eğlenmek" (K39, 65 yaşında, dul).

Bazı katılımcılar ise eş kaybından sonra yoğun yalnızlık hissetmiş ve yas süreçlerinden bahsetmektedirler:

“O kadar zor anlatılacak gibi değil, anlatılacak gibi değil. Ancak yaşarsak öyle anlarsın, anlatılacak gibi değil. Çok yalnızsın. Çocuk İsviçre’de kız Silivri’de ben hep yalnız... Sabahları kalkma çalışıyorum ama vücudum kalkmıyor. O kadar yorulmuşum o kadar 2 buçuk senede şeyli amca felçliydi. Ona verdim kendimi” (K17, 72 yaşında, dul)

Kadınların eş kaybına ilişkin deneyimleri de farklılaşmakta olup bir katılımcı (K17) eşinin kaybindan sonra derin bir üzüntü duyduğunu, daha önceki faaliyetlerine karşı ilgisiz kaldığını aktarırken başka bir katılımcı (K26) eşinin vefatından sonra deneyimlediği derin yalnızlık duygusunu aktarmaktadır:

“Çok bir şey değişmedi de çok eksiklik oldu. Hani böyle nasıl diyeyim? Evde bir evin yaşantısında bir değişiklik olmadı. Çünkü oğlum yetişti, çalışıyor, bekar daha yanımda eşimden de ufak tefekte olsa bir maaş kaldı ama eksikliği arıyor mu, arıyor yani onun yokluğu var, yoksa evde böyle gider olarak gelir olarak bir sıkıntı olmadı. Yokluğunun tabi sıkıntısı var. Hâlâ atamıyorum üstümden bir de ben hastaneye de vermedim. Son günlerde evde ağrısı yok diye göndermedik. O benim elimde vefat etti. Onu da kolay kolay atamıyorum. Bayağı psikolojik ilaç falan kullandım. İyileştim de gözümün önüne geliyor böyle bazı dönemler durup dururken ağlamak şeyi geliyor bana böyle ne bileyim kriz de değil de ağlıyorum, bir topluma girince öyle bir şeyler oluyor. Evet, kolay bir şey değil” (K26, 65 yaşında, dul).

Literatürde, dul kadınların depresif belirtilerinin eşlerinin kaybindan sonra arttığı ancak önceki dönemlere göre anlamlı bir fark bulunamadığı vurgulanmaktadır. Dul kadınların eş kaybindan önce bakım veren rolünde olmaları nedeniyle depresif belirtilerinin yüksek olmasının açıklanabileceği dile getirilmektedir (Janke vd., 2008: 256-257). Bu doktora tez çalışmasında da eş kaybindan sonra yoğun üzüntü ve yalnızlık hisseden katılımcıların literatürü destekler şekilde eşlerinin kaybindan önce onlara bakım verdikleri görülmektedir. Ancak eş kaybindan önce bakım veren rolünde olan ve özgürleştğini ifade eden yaşlı kadınlar da mevcuttur. Katılımcıların bazıları ise eş kaybindan sonra çalışma tempolarının arttığını ve torun bakımı gibi yeni sorumluluklar aldıklarını “Çok yoğun bir tempoda kaldım. Torun 1,5 yaşındaydı. Eşim inşaat yapıyordu, satılık daire inşaat kaldı. Dükkânın o zaman işleri çok yoğun. Ve çok fazla yoğun, hiç boş vakit yoktu” (K31) gibi sözlerle ifade etmektedirler. Bir başka katılımcı da (K28) eşini kaybettikten sonra varlıklı bir aileden gelmesine rağmen, aile büyüklerinden para istemenin o dönemlerde imkânsız olduğunu bu nedenle evde dikiş dikerek çocuklarının ve kendisinin geçimini sağladığını aktarmaktadır:

“Çok çalıştım, çok dikiş diktim. 2 oğlum kaldı, onları okuttum onları evlendirdim. O yüzden çok çalıştım tek başıma. Babasının senesine ondan sonra da bir şey yapmadı. Nerede yapayım? Kendime geledim. Senesine düğün yaptık. Daha düzenimi oturtmamışım, kocasızlığa alışmamışım. Bir de mesela bizim şöyle çiftlik olduğu için ortak bütçe. O tarlalardan gelen paralar kaynım verirse para öyle. O yüzden öyle kendi kendime dikiş diktim hep” (K28, 86 yaşında, dul).

Eşlerinin işlerini sürdürmek veya çalışmak durumunda kaldıklarını ifade eden katılımcıların eş kaybindan sonra boş zamanlarının kısıtlandığı gözlenmektedir. Katılımcıların bir kısmı ise eş kaybindan sonra düzenlerinin değiştiğini ve genellikle çocuklarının yanlarına taşınmak durumunda kaldıklarını “Eşim vefat edeli 9 sene oldu. Valla yine devam ettim. Hep

çocuklarıma gidip geliyorum, yalnız bırakmıyorlar. Akşam gidiyorum. Sabah erkenden 7 gibi kalkıp yine geliyorum evde. Akşamları çocuklarımda uyuyorum. Sabah olduğumda geliyorum eve” (K18) şeklinde dile getirmektedir.

“Miraslar öyle şey etti. Alt katta oturuyordum ben sonra kıza düştü miras. 3 kızım var, bir oğlum var, işte onlar herkes kendi mirasını aldılar. Bende gittim çocuğun yanına çıktım. Çocuklar benim evimde oturuyorlar şimdi. Kendi evimde de kalabilirdim de ama işte yani miras düştü, kızlara miras düştü. Herkesin hakkı be kızanım” (K19, 84 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı da (K19) eşinin kaybindan sonra oğlu, gelini ve torunu ile yaşamaya başlamış ve düzeninin değiştiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı (K13) da daha önceden kayınvalidesi ve eşi ile yaşadığını, eşinin kaybindan sonra kızının yanına taşındığını aktarmaktadır:

“Yani kırk sene kayınvalideme baktım, şimdi 5 yıldır eltimlerin yanında. Şimdi eşim öldükten sonra kızım gel dedi yanımıza. Kayınvalidem ikimizde kızının üstüne olmaz damatta var dedi. Oğlan evlenince onlarda ikisi karı koca oturuyorlar yakışmaz dedi damadın yanında ikimiz de işte bunların sana ihtiyaçları var. Çocuğuna bakıyorsun onların yemeklerini yapıyorsun. Bir de ben gelirsem biliyorsun dedi huzursuzluk olacak dedi. Kendisi aslında istemeden oraya gitti.... İşte dedim ya öldükten sonra böyle arkadaşlarla şey yapıyorum görüşüyorum. Önceki işte ilk evde oturduğumuz arkadaşlarımla da görüşüyorum, kopamıyorum onlarla, hep aklım orada... Hani hep karamsarlığa varmıyorum yani biraz böyle hani seviyorum gezmek olsun, düğünler olsun, bir şeyler olsun, oynamak olsun. 65 yaşındayım ama işte düğünümüz olsun hemen çıkıp oynayım. Şimdi yeni düğünümüz oldu işte anlatmışımdır. Yani gittik kız diyorlar bacakların ameliyatlı bir de oynuyorsun diyorlar. Kız ne yapayım içimden geliyor bak dün ne güzel çalışıyor dedim. Hadi siz de kalkın, haydi kaldırıyorum hepsiciğini vallahi diyorlar, daha için ölmemiş ya niye ölsün içim? He ben öyle olursam yaşarım diyorum ben de” (K13, 65 yaşında, dul).

Eşinin kaybindan sonra torununa bakmaya başlayan bir katılımcı (K13), kızına ev işlerinde destek olma rolünü üstlenmiş ve sosyal faaliyetlere katılarak boş zamanlarını kullanmaya başladığını vurgulamaktadır. Dul kadınların çoğunluğunun eş kaybindan sonra boş zamanda özgürleştiklerini, kendilerine vakit ayırdıklarını ve yeni boş zaman faaliyetlerine katılım gösterdikleri söylenebilir. Öte yandan katılımcıların bir kısmı eş kaybindan sonra yaşamlarında eşlerinin işlerini devam ettirmek, çalışmak, torun bakmak gibi yeni roller edinmektedirler. Bir kısmının ise yaşadıkları yas süreciyle boş zamana karşı ilgisiz kaldıkları ve düzenlerinin değiştikleri görülmektedir.

3.9.4.4. Yetişkinlik Dönemi Boş Zaman Kullanımı

Yetişkinlik dönemi boş zaman kullanımı, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların yetişkinlik döneminde veya ileri yaşlı katılımcıların daha genç yaşlı döneminde gerçekleştirdiği boş zaman faaliyetlerini kapsamaktadır. Boş zaman davranışının, bireyin yaşam döngüsü boyunca kişisel ve kişilerarası karşılaşmalarında hem istikrar hem de değişim, yapı ve çeşitlilik, aşinalık ve yenilik aradığı diyalektik bir süreç olduğu bilinmektedir (Iso-Ahola,1980’den aktaran Iso-Ahola vd., 1994: 227). Katılımcıların çoğunluğu daha genç dönemlerinde boş

zamanlarında turlara katıldıklarını ve seyahat ettiklerini “Ben gençken çok gezdim Kapadokya, Gaziantep, İzmir Türkiye’nin her yerini gezdim ben. Kıbrıs’a bile gittim günöbirlik Mersin’den vapura bindik akşamdan sabahına Kıbrıs’a indik gezdik oraların her yerini rehberde tuttuk o gezdirdi” (K4) sözleriyle ifade etmektedirler. Başka bir katılımcı da (K29) daha genç yaşlarında yurt dışı ve yurt içi seyahatler yaptığını aktarmakta ve bu gezileri eşi ve çocuklarıyla gerçekleştirdiğini dile getirmektedir:

“Fransa, Belçika, Hollanda, abartmıyorum ondan sonra Avusturya’dan geçtik. Romanya’dan Yugoslavya’ya da geçtik. Ondan sonra Kıbrıs’a gittim. Türkiye’nin de çok yerini gezdim ben. Türkiye’de çocuklarım gezdirdi beni. Amsterdam’a gittim. Oradan da Paris’e gittim. Eyfel kulesini gezdim, çok gezdim yani. Çok gezdim. Ben çok gezmeyi çok seven bir insanım. Beyimle de çok gezdim. Çocuklarımla da Allah işlerini rast getirsin... Kızım burada Karadeniz’i gezdim, sonra Ege’yi gezdim, Güney Anadolu’ya pek gitmedim ama Türkiye’nin her yerini gezdim. Söke, Anamur, Silifke ondan sonra Gökçeada Bozcaada bunların hepsi gezdim. Karadeniz’de Safranbolu’ya gittim Samsun’a, Trabzon’a, Artvin’e, Ardahan’.... Sonra şeyde bizim Gökçeada’da deniz evimiz vardı. Birkaç sene orada kaldık.. Bozcaada’ya kaç kere gittim saymadım bile. Yani çok gezdim” (K29, 76 yaşında, dul).

Turlara katılarak seyahat etmeyi seven başka bir katılımcı da (K1) eşi ve akrabalarıyla turlara katıldığını ve sık sık seyahatler ettiğini dile getirmekte ve eşinin onu gezdirdiği için memnuniyetinden bahsetmektedir:

“Gençken Karadeniz, Rize, Konya, Adana bir çok yer hep gezdik. Çok gezdirdi amcan bizi. Turlara katılıyorduk burada. Gelinin anneleriyle turlara gidiyorduk. Dünüşü olarak birlikte gidiyorduk, dördümüz gidiyorduk.... Ama çok gezdik yani. Çok gezdirdi bizi hakkını yiyemem yani beyimin. Çok gezdirdi beni” (K1, 76 yaşında, evli).

Uzun yıllar sivil toplum faaliyetlerine katılan bir katılımcı (K28), bir derneğe üye olduğunu ve aktif katılım gösterdiğini, dernekdeki arkadaşlarıyla turlara gittiğini ve daha önceden akranlarıyla birlikte günlere katıldığını dile getirmektedir:

“Kadınlar birliğinin turlarıyla gidiyorduk. Çok güzel dernekte toplantılarımız, yemeklerimiz oluyordu. Dernek üyeliğim çok gençten. Zaten ben evlendim kayınvalidem üyeymiş. Kayınvalidem çıktı, ben girdim. Ben kendimi bildim bileli üyeyim, evet aidat ödüyorduk biz...15 kişilik günümüz vardı. Tombala günümüz, 15 kişinin 13’ü öldü, 2 kişi 2 kişi kaldık arkadaşlarla. Hepsı öldüler. Kimi pandemiden öldü kimi öyle yaşlılıktan. Pandemi de kalktı artık günler. Vardı günlerimiz çok da güzeldi. Daha o zaman kuvvetimiz vardı, mamamızı falan yapıyorduk” (K28, 86 yaşında, dul).

Bir diğer bulgu ise katılımcıların yetişkinlik döneminde boş zamanlarında günlere katılmalarıdır. Ancak günümüzde bu faaliyete devam etmediklerini ifade eden bir katılımcı “Çok böyle günü olan bir kişiydim. 5 tane günüm var. Haftanın her günü faaldim yani. Böyle geziyordum” (K21) sözleriyle daha genç yıllarında aktif bir yaşam sürdüğünü ve günlere katıldığını ifade etmektedir. Katılımcılardan bir kısmı ise (K31) daha genç oldukları dönemde örgü örmek ve el işleri uğraşları ile meşgul olduğunu ancak günümüzde boş zamanda bu uğraşları yapmayı bıraktığını aktarmaktadır. “Onun haricinde gençken çok örgü yaptım ama şimdi yapamıyorum. Yani gözlerim o kadar görmüyor. Genç zamanlarımda çok yapardım”

(K18) sözleri katılımcının yaşam döngülerine göre boş zaman faaliyetlerinin nasıl değiştiğine işaret etmektedir. Bir katılımcı (K5) ise “Dışarıya dikiş dikiyordum mesela ama şimdi boş zamanlarımda yapmıyorum bu işleri aslında bundan da mutsuzum diyemem boş geçirmekten de zevk alıyorum hayatı” (K5) sözleriyle ifade ederek yetişkinlik döneminde boş zamanlarında dikiş yaptığını ancak günümüzde bu faaliyeti gerçekleştirmediğini dile getirmektedir. Başka bir katılımcı (K15), geçmiş dönemlerinde örgü ördüğünü ve kitap okuduğunu ancak şu an boş zamanlarında bu faaliyetlerini yerine getirmediğini ifade etmektedir:

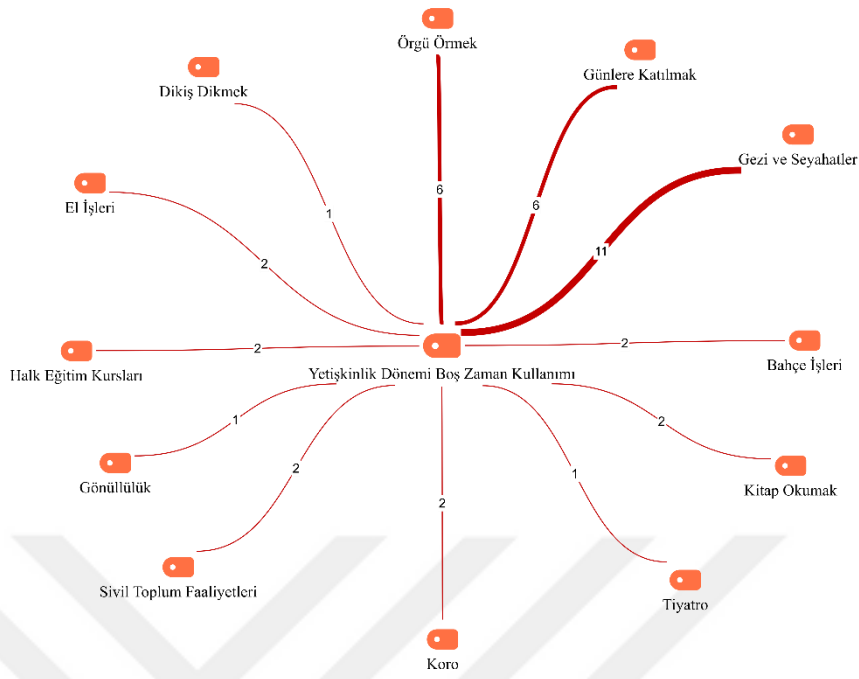
“Ben inanmazsanız 3 nakışım işleyeceğim, örgü mü yapacağım. Çünkü eskiden biz her şeyi yelekler bebek yelekler olsun her şeyleri kendimiz yapar, paketler hazırladık. Dolabın içine yerleştirildik...Neler yapmadım yavrum ben. Neler yapmadım? Ben hediye, herkesin çoluk çocuğuna söylenmez ama 40 kat ele de olsun. Onlara hırkalar, yelekler ne bileyim patikler örüyordum. Torbalar dolusu evde duruyorlar daha torunlardan kalanlar...Çok kitap okumayı çok severdim ama kitap okuyamıyorum şimdi” (K15, 78 yaşında, dul).

Yaşam döngülerinde değişen faaliyetlerden birisi de bahçe işleri olduğu görülmektedir. Bir katılımcı (K17) daha genç yaşlarında boş zamanlarında bahçe ve çiçek bakımı ile ilgilendiğini ancak artık yaşımdan dolayı yapamadığını aktarmaktadır:

“Yaşlılıkta bahçeli ev, o gençlikte olacak bir şeymiş. Zaten yıpranmışız biz 21 sene çalışmışsın...Burada amcan varken nasıl çiçeklerim açmıştı. Kız kardeşlerim geldi abla bu bahçe nasıl böyle? İstanbul’dan kız kardeşim gelmişti resim çekmişlerdi...3 seneden beri neredeyse çiçekler de kurudu su vermeyince bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur kızım” (K17, 72 yaşında, dul).

Bir katılımcı ise yetişkinlik döneminde koro çalışmalarına katıldığını ancak ilerleyen yıllarda bu boş zaman faaliyetinden vazgeçtiğini “Türk sanat müziği korosundaydım. Eski adı onun Çağdaş Öğretmenler Korosu’ydu. Eşim, biz hepimiz kurucusuyduk onun zaten...Ona da üç senedir gitmiyorum, eşimin vefatından sonra” (K33) sözleriyle bahsetmektedir. Söz konusu katılımcılardan farklı olarak bir katılımcı (K14) yurtdışında yaşarken yaşlılarla ilgili sosyal yardımlaşma gruplarına ve gönüllülük faaliyetleri katıldığını dile getirmektedir:

“Bir Türk evi var orada, yaşlılarla ilgili yardım günü yapıyorduk. Gidiyorduk yaşlıları doyuruyorduk. Hani bu huzur evinde kalıyor ama hani kimsesi gelmiyor? Biz haftada bir gün her gün mesela bir grup haftada bir günde bizimdi perşembe günleri biz doyuruyorduk. Yaşlıları onlarla ilgileniyorduk ama burada ben öyle bir aktivitede bulamadım. Ama kendimde istemiyor artık canım da istemiyor bir şey yapmak” (K14, 65 yaşında, dul).



Şekil 3.4 Yetişkinlik Dönemi Boş zaman Kullanımı

Katılımcıların yetişkin veya daha genç yaşlı olduklarını dönemde boş zaman faaliyetlerini incelendiğinde; günümüzdeki faaliyetlere göre sıklıkla daha fazla seyahatlere ve turlara katıldıklarını, örgü ördüklerini ve günlere katıldıklarını ifade etmektedirler. Yetişkin dönemde gerçekleştirilen diğer faaliyetler; dikiş dikmek, el işleri yapmak, halk eğitim kurslarına katılmak, gönüllülük ve sivil toplum faaliyetleri, koro ve müzik çalışmalarına katılmak, tiyatro yapmak, kitap okumak, bahçe işleriyle meşgul olmaktır. Bu faaliyetleri günümüzde yapmayı devam ettiren katılımcılar da mevcuttur (bkz. Boş Zaman Deneyimleri). Günümüzde gerçekleştirilen faaliyetlerle, yetişkinlik dönem faaliyetlerini karşılaştırdığımızda boş zamandaki sosyal faaliyetlerin (arkadaşlarla ve aile ile görüşme) devam ettiğini söylenebilir. Janke ve arkadaşlarının yaptığı boylamsal bir araştırma da informal boş zamana (arkadaşlarla görüşme vs.) daha fazla katılım sağlandığını görülmektedir (Janke vd., 2006: 293). Bu noktada katılımcıların ifadeleri literatür ile örtüşmektedir. Öte yandan boş zamanda ev tabanlı aktivitelerin ve hobilerin yaşam evleri boyunca arttığı görülmektedir (Iso-Ahola vd., 1994: 244). Ev tabanlı faaliyetlerinde örgü örmek, el işleri yapmak, kitap okumak gibi faaliyetlerinden vazgeçtiklerini ifade eden katılımcılar olsa da en fazla seyahat ve gezilerde azalma olduğu görülmektedir.

3.9.5. Gündelik Hayat ve Boş Zaman

Gündelik hayat ve boş zaman ana teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam pratiklerini, ev içi iş bölümlerini ve bakım rollerini kapsamaktadır. Lefebvre, “Gündelik hayat nerededir? Çalışmada mı boş vakitte mi? Aile yaşamı ve kültürün dışında “yaşanan” anlarda mı?” sorularını sormaktadır (Lefebvre, 2017: 37). Boş zaman, çalışmanın tam tersi olarak görülmüş ve toplumsal olarak gündelik yaşam içerisinde boş zamanın işlevselliği azımsanmıştır. Aslında gündelik hayat içerisinde “çalışma, boş vakit, aile yaşamı ve özel yaşamın bir bütün oluşturduğu” vurgulanmaktadır (Lefebvre, 2017: 48). Gündelik rutinleri çalışma ve boş zamandan tamamen ayrı tutmak, gündelik hayatın sadece bireylerin basit günlük işlerinden oluştuğunu söylemek, gündelik hayat içerisindeki anlamları ortaya çıkarmamızı güçleştirmektedir. Bu noktada Esgin (2018: 28-29), gündelik hayatın karmaşıklığını vurgulamaktadır:

Gündelik hayat, insanların yalnızca rutin eylemlerini gerçekleştirdikleri belirli bir zaman dilimi ya da gündelik eylemlerin basit bir toplamı değildir. Gündelik hayat, insanların yarattığı sosyal dünyanın bütün karmaşıklığını içinde barındırır ve bu dünyayı çok yönlü olarak betimleyen bir etkileşimler alanıdır. (Esgin, 2018: 28-29)

Farklı eğitim ve gelir düzeyi ile farklı yaşam biçimlerine sahip yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini açıklayabilmek için gündelik yaşam pratiklerine odaklanılmıştır.

3.9.5.1. Gündelik Yaşam Rutinleri

Gündelik yaşam rutinleri alt teması, katılımcılara görüşmede sorulan “Sıradan bir gününüz nasıl geçiyor?” sorusunun cevaplarını içermektedir. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini anlamayı hedefleyen bu doktora tez çalışmasında, katılımcıların gündelik yaşam rutinleri nasıl deneyimlediklerini anlamak, boş zaman deneyimlerini anlamamıza ışık tutacaktır. Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların güne nasıl başladıkları ve nasıl devam ettikleri, gündelik yaşamlarına dair bilgiler vermektedir. Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar, günlük rutinlerini ev işi yaparak geçirdiklerini aktarmaktadırlar.

“Şu anda da oğlum işe gidiyor. Sabahçı olduğu zaman yine altıda kalkıyorum, kahvaltısını ediyor, gönderiyorum onu yedi de ne yapayım? Ondan sonra yatıyorum gene saat 10'a kadar öyle geçiyor günüm şimdi de onda kalkıp devam ediyorum bir daha işlerime. Ev içerisinde ev işi, temizlik, yemek” (K26, 65 yaşında, dul).

Oğlu ile yaşayan katılımcı (K26), oğlunun vardiyalı bir işte çalıştığını sabahçı olduğunda erken kalkıp ona kahvaltı hazırladığını daha sonra dinlendiğini ve saat 10.00 gibi ev işlerini yaparak günlük rutinini oluşturduğunu ifade etmektedir. Başka bir katılımcının (K18), “Valla hep kalktım mı ben işle uğraşıyorum. Günüm öyle uğraşıyorum, temizlik, bulaşık

markete gidip geliyorum öyle. Saat 8 buçuk 9 gibi kahvaltımı yaparım” (K18) sözleri günlük rutininin ev içi özel alanda geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde işlerle geçirdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir katılımcı da (K1) “Sabah saat 7 dedin mi uyanıyorum. İşte, kalkıyorum, kahvaltı hazırlıyorum dedeye. Sonra beraber ediyoruz ikimiz. Sonra ben erken kalkarım. Gene saat 8, 8:30 gibi falan kahvaltı buluyor...Sonra ne yapcam işte, yatağımı topluyorum. Ev işleri...” (K1) sözleriyle benzer bir günlük rutine sahip olduğunu dile getirmektedir:

“Sabah uyandığında kahvaltımı hazırlıyorum. Kahvaltımı yaptıktan sonra ilaçlarımı içerim. Şeker var, tansiyon var. İlaçlarım içerim ondan sonra evin işini yaparım. Kendi işimi kendim yapmaya çalışırım. Kız kardeşim ben Allah bin kere razı olsun kardeşim gelir halimi sorar o yardım eder bana” (K29, 76 yaşında, dul).

Sağlık sorunları olan başka bir katılımcı da (K29) her sabah uyandıktan sonra sabah kahvaltısını yaptıktan sonra ilaçlarını içtiğini ve daha sonrasında ise günlük olarak rutin ev işlerini yaptığını ifade etmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu sabahları düzenli ve erken saatlerde uyandıklarını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar ise namaz kılmak için erken saatlerde uyandıklarını ve günlük rutinlerini din ve ev işlerinin oluşturduğunu aktarmaktadırlar:

“Sabah saat 5 buçukta kalkıyorum namazımı kılıyorum, eşimi işe gönderiyorum. Eşim şu anda fabrikada şöforlük yapıyor, servis çekiyor. Bir daha artık sabah kahvaltısı, temizlik. Kahve içerek her komşularla öyle zamanımızı geçiriyoruz yemek yapmakla falan” (K11, 68 yaşında, evli).

Yaşlı kadınların günlük rutinlerinin bir kısmı dini vecibeleri yerine getirmekle geçmektedir. Her sabah saat 05.30 gibi kalkarak sabah namazını kıldığını belirten bir katılımcı (K11), daha sonra eşi için sabah kahvaltısı hazırladığını eşini işe uğurladıktan sonra ise gündelik ev işleri ile alakadar olduğunu ifade etmektedir. Başka bir katılımcı (K4) ise mekân değişikliğinin günlük rutinin de yarattığı değişikliğe dikkat çekmiştir. Katılımcı (K4), eski evinde otururken saat 10.00 a kadar uyuduğunu ancak yeni evine taşındıktan sonra sabahları erken kalktığını ifade ederek günlük rutinlerinin ise sabah namazına kalkmak daha sonra dua ve Kur'an okuyarak geçirdiğini ifade etmektedir:

Geç, kalkmıyorum çünkü gece sabah namazından önce kalkıyorum alıyorum abdestimi okuyorum sonra sabah namazını kılıyorum sonra yatıyorum uyuyabilirsem 1 saat daha uyuyorum uyuyamıyorsam kalkıyorum ötedeyken uyuyordum 10 olmadan uyanmıyordum ama burada ne bileyim karanlıkta odam ama gene erken kalkıyorum gittim mi tuvalete bir daha uyuyamıyorum sonra niye yatacağım diyorum kur-an okuyorum sonra da Allah kabul etsin (K4, 80 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcı ise eskiye göre artık daha geç saatlerde uyandığını “Emekli olduktan sonra eşimde tabi hep evde ben uyurken kalkar kahvaltı hazır nazar değmesin. Gece çok geç yatıyorum sabahta geç kalkıyorum hep. Çocuklar da torunlar da İstanbul'da olunca kimse yok niye kalkayım erken” (K8) sözleriyle dile getirmektedir. Katılımcı (K8), eşi emekli olduktan

sonra sabah kahvaltılarını eşinin hazırladığını, çocuklarının ve torunlarının da şehir dışında olduğunu bu sebeple de geç uyandığını ifade etmektedir. Katılımcının “çocuklar da torunlar da İstanbul’da” ifadesi aslında daha önceki yıllarda gündelik işlerinin büyük kısmında aile bakımının önemli bir rol aldığını ancak günümüzde bu yükümlülüklerden uzaklaştığının bir göstergesidir. Başka bir katılımcı (K25), yalnız yaşadığı için genel olarak günlerini evde geçirdiğini ve rutin bir uyanma saatinin olmadığını ifade etmektedir:

“Sıradan günüm, evdeyim. Yalnızım ama ben yalnızlığa alıştım, milleti aramıyorum yani. Sabah erken de uyandığım oluyor geç de. Mesela akşam hiç uyumadım dörde kadar bu sabaha on buçuğa kadar yattım yani....Bazen geç yattığım da oluyor, erken yattığım da. Mesela akşam çok geç yattım saat bire geliyordu. Ondan sonra uyku uyuyamadım saat dörde kadar. Öyle olunca geç kalktım” (K25, 71 yaşında, boşanmış).

Yaşlı kadınların gündelik yaşamları içinde bakım vermek de önemli bir rutini oluşturmaktadır. Bir katılımcı (K40), kendisinin torunlarına bakım verdiğini ve hafta içleri rutin olarak onlara kahvaltı hazırladığını ve daha sonra okullarına bıraktığını ifade ederek eve geldiğinde ise evlerinin yakınlarında bulunan parkta spor yaptığını daha sonra eve dönerek günlük ev işlerini (temizlik, yemek yapma) tamamladığını ifade etmektedir:

“Sıradan bir günüm önce çocuklarla tabii ki başlıyor. Küçük adamı kaldırmak biraz zor oluyor. Büyük bu kadar problem olmuyor da. Küçük bir de özelde olduğu için kahvaltıyı da orada yapıyor ya. Yapmayacağım, yemeyeceğim, ben yesin istiyorum. Onunla biraz zorlanıyorum. Önce büyük torunu bırakıyorum. Beraber geliyoruz. Okula bırakıyorum. Sonra küçük adamı bırakıyorum. Ondan sonra da yürüyüş yapıyorum. Evin sitenin tam ön tarafında yeni bir park açıldı. Yeni dediysem bir iki yıl oldu. Arkasından eve geliyorsun. Alışveriş yapılacaksa yapıyorum, geliyorum. Yemekti, günlük rutin yaşantılar, sizin anneleriniz nasıl yapıyorsa onları yapıyoruz. Çocuklarla vakit geçiriyorum. Öğleden sonra kendimi bir dinlenmeye alıyorum. Yoruluyorum yaştan itibariyle” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcı (K12), sabah uyandığında ilk olarak kendisinin kullanması gereken ilaçlarının olduğunu ve bunları içerek güne başladığını daha sonra bakım verdiği kayınvalidesinin kahvaltısını hazırladığını daha sonra da kendisi ve kocasının kahvaltısını hazırladığını dile getirerek günün kalan zamanını ise rutin ev işleri ile tamamladığını aktarmaktadır:

“Sabah uyandığım zaman, kendim şeker hastası ve tiroid hastası olduğum için güne ilk önce ilaçlarımı içmekle başlıyorum. Sonra hızlı bir şekilde kahvaltıyı hazırlıyorum. Kayınvalideme tepsiyle götürüp onun karnını doyurduktan sonra eşimle ben kahvaltı yapıyoruz. Daha sonra da zaten günlük rutin işler yemek işi ne bileyim süpürge işi temizlik işi o gün yani yapılması gereken ne iş varsa onları yapıyorum. Zaten akşam nasıl geçiyor anlamıyorum bile. Bu kadar yoğunlukta. Çünkü kayınvalidemin ilaçları da çok fazla. Saatli olarak onları da veriyorum. Akşam oluyor. Hiçbir şey anlayamadan gün nasıl geçiyor? Hiçbir şey anlamıyorum” (K12, 67 yaşında, evli).

Emekli olduktan sonra yeniden işgücüne katılan yaşlı kadınların gündelik yaşam rutinlerinin ise çalışma ve ev işlerinden oluştuğunu bir katılımcının “Okul açılınca, normal bir günüm okulda zaten biliyorsun çalışanlar 8-5. Eve geldikten sonra da yine de bir saat yemek yiyip aşağıya öğretmen evine iniyorum. Orada kendi yaşlılarımla çay kahve içip sonra da gelip

eve tekrar dönüyorum” (K39) sözlerinden anlaşılmaktadır. Ancak katılımcı yine de arkadaşları ile dışarıda vakit geçirerek sosyalleştiğini de ifade etmektedir.

“8, 7 buçuk en geç 9. Ancak hasta olmam lazım saat dokuzda uyanmam için. Sonra kahvaltımı ediyorum, kahvemi içiyorum. Öğlende atıştırma bir şeyler. Öyle işte...Dükkan her gün gidiyorum. Saat 3 buçuk 4 yani üçten sonra diyelim daha erken de olabiliyor ama üçten sonra diyelim. Hafta içi her gün orada 3-4 saat muhakkak bulunuyorum” (K9, 73 yaşında, dul).

Farklı bir günlük rutini olan bir katılımcı (K9), günlük olarak bir rahatsızlığı yoksa ortalama 7-8 saat uyduğunu, hafta içi her gün saat 3 gibi dükkâna (akrabasının) giderek 3-4 saatini burada geçirdiğini ifade eden katılımcı tamamen gönüllü olarak yeğenin dükkanına giderek orada çalışmakta, aktif olmak istediği için bu alışkanlığını sürdürdüğünü ve esnaflığa alışkın olduğunu belirtmektedir. Başka bir katılımcı ise (K31) kendisinin halen çalışma hayatında olmasından dolayı rutin olarak saat 09.00 gibi dükkanını açtığını ve akşam saat 19.00’a kadar müşteriler ile ilgilendiğini ve zaman zamanda arkadaşlarının geldiğini ve onlarla vakit geçirdiğini ifade etmektedir:

“Sıradan bir gün sabah 7’de kalkıyorum. Evi toparladıktan sonra 9-9.30 gibi dükkânı gelip açıyorum. Ekonomik şartlardan dolayı eskiden burada 10 kişiye de iş verdim. Ama şu an... Emekli bırakmayı da düşündüğüm için rölantide çalışıyorum. Ama gelip sabah temizliği yapıyorum. Bir, bir buçuk saat tutuyor. Ondan sonra müşteriye bakıyorum bütün gün. Arkadaşlar geliyor. Vakit geçiriyorum biraz da. Ondan sonra akşam... Havanın kararmasına göre işte yedi, yedi buçuk sekiz kapatıyorum” (K31, 70 yaşında, dul).

Yaşlı kadınların gündelik rutinlerini şekillendiren ana unsurlardan biri de yaşamın diğer evrelerinde edindikleri alışkanlıklardır. Bir katılımcı (K16) çalışma hayatının içindeyken sabahları erken kalkarak aile bireylerine kahvaltı hazırladığını ve gününün çoğunu işte geçirdiğini akşamları ise ev işlerini ve ertesi günün yemeklerini hazırlayarak geçirdiğini dile getirirken emeklilik sonrası bu alışkanlıklarının devam etmesine rağmen daha boş zamanının olması nedeniyle daha rahat ve esnek davranabildiğini ifade etmektedir:

“Şöyle ben çok erken de uyansam kahvaltımı geç yaparım. Çünkü yılların verdiği bir alışkanlık var. Eskiden tabi 6-6 buçukta kalkıyorduk. Hem böyle çocuklarımız olduğu için kahvaltıyı hazırlayıp kahvaltıyı yapmadan okula gittiğim günler olmuştur. Öncelikle çocuklarımı düşündüğüm için çalışan annenin bu kadar biliyorsunuz sonra akşam da tabii ilkökul öğretmeninin olduğunun için planların programları var. Onları yazmadan yatmazdım zaten. Yemeklerimi geceden yapardım. Çocuklarım sıkıntıya girmesin. Eşim sıkıntıya girmesin diye. Tabi o alışkanlıklarım emekli olduktan sonra da devam etmeye başladı. Ee şimdi rahata da ermiş olsam yine geceden yemeklerimi yaparım ertesi günün. Alışkanlığım var çünkü. Sabahleyin erken de kalksam kahvaltımı 11’den önce kahvaltı yapamam. Sabah akşam olmak üzere günde 2 öğün yemek yerim. İlk kalktığım zaman ilk işim tiroit rahatsızlığım var, hapımı yutmaktır. Daha sonra etrafımı toparlarım evi havalandırmadan isterse eksi derecede olsun, havalandırmadan asla kapatmam en az öğleden sonraya kadar evimizi havalandırırız. Ben genel ev işlerini yaparım” (K16, 71 yaşında, evli).

Yaşlı kadınların gündelik rutinlerini şekillendiren noktalardan biri de sağlıklarıyla ilgili faaliyetleridir. Katılımcılar özellikle güne başlama noktalarında ilaç kullanımından, ilaçlarının saatlerine dikkat ettiklerinden söz etmektedirler:

“Sabah uyandığımda biraz bir şey yerim sigara altı diye. Ondan sonra öğlene kadar bir şey yemem. Öğlen de kahvaltımı ederim ama o arada yatarım kalkarım. Hani çok nadirdir böyle bir iş yapayım. Şey yok istek yok. Anlıyor musun? Yapamıyorsun, vücudun tutmuyor. Böyle 12 gibi falan bir açılıyorum. Ondan sonra ev işi işte” (K14, 65 yaşında, dul).

Sabah ilk iş ilaçlarını alan katılımcılar (K14 ve K2), daha sonra diğer günlük rutinlerine devam etmektedirler. Katılımcı (K2), 1-2 yıl önce kahvaltıdan sonra yürüyüşe çıktığını ama son dönemlerde ise artık bu rutinini bozduğunu ifade ederek gününü rutin ev işlerini yaparak geçirdiğini eklemiştir:

“Valla sabah uyanıyorum, kalkıyorum kahvaltı ediyorum sabah. Sabahleyin yürümeye giderdim birazcık şimdi yoruluyorum çok. Bu sene onu da yapamıyorum...Söylemeyi unuttum, aç karnına da ilaç içiyorum, 3-4 tane ilaç. Kahvaltı ediyorum. Ondan sonra kahvaltımı ediyorum yine 4-5 tane ilaç. Öğlen de var gene hapım. Akşam da var yine. Hayat hep böyle geçiyor. Hep ilaç saatinde içiyoruz. Ona göre yaşıyoruz” (K2, 74 yaşında, dul).

Sonuç olarak, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşam rutinlerinin çoğunlukla ev odaklı işlerden oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlı kadınların gündelik yaşamlarını bakım verme ve ev işleri özelinde şekillendirdiği iddia edilebilir. Öte yandan yaşlı kadın olmak da gündelik yaşamı şekillendiren bir diğer unsurdur ve bu noktada sağlık durumu ve ilaç kullanımı rutinlerini etkilediği ifadelerden anlaşılmaktadır. Bir diğer önemli bulgu ise yaşlı kadınların yaşam evreleri boyunca edindiği alışkanlıkları gündelik yaşamda sürdürdükleri görülmektedir. İş gücüne yeniden katılan katılımcılar için ise gündelik yaşamın çalışma ve ev ekseninde gerçekleştiği ve kadınların çifte mesailerinin devam ettiğini söylenebilir.

3.9.5.2. Ev İçi İş Bölümü

Kadınlar, onlar, patateslerin, havuçların, şalgamların, armutların, lahanaların, portakallarının kabuğunu soyarlar. Kabuğu soyulan her şey kabuğunu soymayı bilirler kadınlar. Bunu yapmak çok karmaşık değildir. Çok küçük yaşta kız annesinden öğrenir: “Gel canım, akşam yemeği için patatesleri soymama yardım et”(...). Kadınlar her gün, öğlen, akşam patates soyarlar; havuç da, armut da. Sorunsuz, sorun yaratmadan, kocalarına sorun yaratmadan. Patatesler kadının sorunudur(...). Kadınların uzmanlık alanı, yemek masası, yiyecek, patatestir. Patates, en ucuz temel sebzedir; adı çok fazla geçmese de, soyulup binlerce çeşit yemeği yapılabilir. Bu akşam patatesi nasıl servis yapacağım? Bu, aile içinde bir soruna işarettir. Çekip çevirme. Çekip çevirmeye ne kadar önem vermeli(...)? (Nicole, 1974’ten akt. Giard, 2015:192-193).

Ev içi iş bölümü alt teması, katılımcılara yöneltilen “Evde neler yapıyorsunuz? Bu işlerin sorumluluğu kimlerde?” sorusuna verilen cevapları ve iş bölümü noktasında destek mekanizmalarını kapsamaktadır. Katılımcıların çoğunluğu ev işlerinden kendilerinin sorumlu olduklarını ve fatura ödeme, market alışverişi gibi işleri eşlerinin yaptıklarını aktarmaktadırlar.

Bir katılımcı (K7), eşi ile ev işlerinde herhangi bir iş bölümünün olmadığını tüm ev işlerini kendisinin yaptığını sadece eşinin alışverişte kendisine yardımcı olduğunu ifade etmektedir:

“Eşim hiçbir şey yapmıyor. Sadece alışverişi yapıyor. İşte bir de faturaları falan o ödüyor. İstedğim her şeyi getiriyor. Mesela torunlar için bir şey gerekiyor. Rica minnet değil, git, götür, getir. Artık o şekilde, baktım öyle aşkım maşkım yok öyle şeyler işlemiyor. O şekilde yani şu anda artık yapıyor yani” (K7, 66 yaşında, evli).

Başka bir katılımcı (K35), evde eşiyle birlikte bir iş bölümünün olmadığını tüm ev işlerini kendisinin yaptığını ve bu durumun uzun yıllardır devam ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca katılımcı (K35), eskiden ev işlerinde eşinin yardımına ihtiyaç duymamakla beraber eşinin artık ev işlerine destek olmasını istediğini ancak bu konuda beklediği desteği tam anlamıyla göremediğini dile getirmektedir:

“Hiçbir şey paylaşmıyoruz. Alışverişi, yemek işleri, bulaşık falan hep bende. Onu (eşimi) bahçeye yönlendirdim. Hem de yemek işleri ama oldum olası yapmaz yani. Biraz da ben yaptım. Ben çok çalışkanım. Çok tez canlıyım. Eşim biraz daha rahat. O uykuyu mesela sabah uykusunu çok sever, ben sabah erken kalkarım. Çocuklar yanımdayken de öyleydim onların beslenmesine özenen bir insanım. Ona şunu yapayım, bunu yapayım derken hep bu sorumluluk sanki benimmiş gibi sırtıma aldım. Hala da çok genç ve dinç olduğumu hissediyorum ve yürütüyorum. Rahatsızlık hissetmiyorum. Yani böyle iş, paylaşım falan o eski geleneği ben sürdürdüm. Hak etmeden sürdürdüm. Aslında bilinçli değilim. Şimdi ama istiyorum yani. Arada yapsın diye bilmem. Ama şimdi çok alıştı. Yapıyor yine de. Sabah bazen çayı o koyuyor, ben koyuyorum” (K35, 65 yaşında, evli).

Başka bir katılımcı (K6), ev işlerine yine bir kadın olan kayınvalidesinin sağlıklı olduğu dönemlerde yardım ettiğini ancak kayınvalidesinin de artık sağlık sorunlarından dolayı destek olamadığını bu sebeple tüm ev işlerini kendisinin yaptığını sadece eşinin alışveriş işlerini yaptığından bahsetmektedir:

“Yemek, temizlik herşeyi ben yapıyorum. Her şeyi ben yapıyorum. Önceden kayınvalidem ben tarlada çalışırken o yapıyordu. Şimdi yaşlı olunca her şeyi ben yapıyorum. Pazar, market gibi işleri beyim yapıyor. Birlikte de yaptığımız oluyor ama en çok onu beyim yapıyor. Beni de pazara götürüyor her şeyimizi yapıyoruz orada. Alışverişimi beyim yapar, birlikte de yaptığımız oluyor market alışverişini, öyle yani zaman akıyor” (K6, 65 yaşında, evli).

Ev işlerini eşit olarak eşiyle paylaşmadığı için rahatsız olan bir katılımcı (K12), evde eşiyle herhangi bir şekilde bir iş bölümünün olmadığını tüm işleri kendisinin yaptığını, eşinin evde sürekli oturduğunu ve bu durumdan da çok fazla rahatsızlık duyduğunu vurgulamaktadır:

“Eşim hiçbir desteği olmuyor, Hatta Yani benim sinirlerimi bozabilecek Çok olaylar oluyor. Onun için, yani hiç, hiçbir yardımı yok. Kesinlikle bir yardımı yok. Bütün sorumluluk benim üstümde....yani eskiden onu da yapmıyordu. Ben yapıyordum. Şimdi yeni yeni başladı. Otomatik ödemeye verdi. Oradan bankada her ay düzenli otomatik kesiliyor.... Uğraşmıyor kendisi de zaten emekli bütün gün evde öyle de olunca inanın” (K12, 67 yaşında, evli).

Dul yaşlı kadınlar ise ev işlerinden yine kendilerinin sorumlu olduğunu ancak banka ve fatura ödeme işlerinin genellikle aile üyeleri tarafından gerçekleştirildiğini aktarmaktadırlar. Eşin kaybından sonra erkeğin rolü olarak benimsenen fatura ve banka işleri daha genç yaşlarda olan aile üyelerine devredilmiş görünmektedir. Bu noktada aslında yaşlı kadınlar,

çocuklarından destek görmektedir. Ancak bu durum aynı zamanda çocuklara karşı bir bağımlılığı da beraberinde getirmektedir.

“Maaşımı bile hiç kendim aldığım yok kızım. Kızım alıyor bereket getiriyor, ben anlamıyorum öyle bankaya gitmek. Bişi istediğim zamanda kızım alıp getiriyor Allah razı olsun. Başka ihtiyaçlarımda bankadan para çekemem. Kızım alıyor, getiriyor hazır eve bizde alıp yiyoruz” (K2, 74 yaşında, dul).

Katılımcılardan birisi (K2), ev işlerini genel olarak kendisinin yaptığını ancak maaşın çekilmesi alışverişin yapılması konularında kızından destek aldığını ifade etmektedir. Benzer şekilde başka bir katılımcı da (K3) “Maaşımı oğlum çekiyor ama alışverişini hep yaparım. Market aşağıda zaten evimin altında. Bazen başka yere de gidiyoruz bazı komşu ile gidiyoruz hem geziniyoruz bazen agamla(abisi) gidiyoruz arabayla öyle idare edebiliyoruz” (K3) sözleriyle oğlunun maaşını çektikten sonra yine alışverişini ve ev işlerini kendisinin yaptığını arada sırada da alışveriş işlerine abisinin destek olduğunu aktarmaktadır.

Eşinin ev işlerini kendisi ile paylaştığını belirten katılımcılar da olmuştur. Örneğin bir katılımcı (K8), eşinin emekli olduğu ilk dönemlerde ev içi işleri üstlendiğini dile getirmektedir:

“Emekli olduktan sonra eşimde tabi hep evde ben uyurken kalkar kahvaltı hazırlar nazar değmesin... Eşim emekli olduktan sonra 3 sene hep ev işi yaptı eşim mutfığa baktı temizlik yaptı çok rahattı o dönemler. Bende çok titiz ve temiz biri olunca ona da geçti tabi. 3 sene böyle geçti ama sonra eşim dedi ben böyle aylak duramayacağım o çok telaşlıdır çalışkandır da emlak bürosu açtı kendine” (K8, 65 yaşında, evli).

Genellikle ileri yaşlı kadınlar, yaşlılık döneminin getirdiği sağlık sorunlarından dolayı ev işlerinde ve günlük yaşamda aile üyelerinden destek aldıklarını aktarmaktadırlar. Katılımcı (K19), kendisinin oğlu ve gelini ile aynı evde oturduğunu, maddi konularda oğlundan destek aldığını, ev işlerinin ise gelini tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

“Ben çocuğumla gelinimle oturuyorum. Onların da yanında kalıyorum, çocuğum bakıyor bana. Hiçbir şey yaptığım yok kızanım ama Allah’a şükürler olsun gelin hepsiciğini yapıyor şükürler olsun. Gelin çalışmıyor. Önüme kahvemi getiriyor. Yemeğimi koyup getiriyor. Allah’a şükürler olsun” (K19, 84 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı da “Şimdi evde ben bir iş yapmıyorum hep yatıyorum. Kızım her işimi yapıyor, ben yatıyorum” (K21) sözleriyle bekar olan kızıyla yaşadığını ve ev işlerinin tamamını kızının yaptığını kendisinin ise evde dinlendiğini aktarmaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı da (K1) “Gençler yapıyor silmeyi, süpürüyorum bir o kadar. Başka bir iş yapmıyorum bir de yemek yapıyorum. Kızlar, gelinler geliyor temizliği yapıyorlar” (K1) sözleriyle benzer deneyimleri paylaşmaktadır.

Bir katılımcı (K29), ileri yaşından dolayı evde işleri yapmaktan zorlandığını, kardeşinin kendisi ile aynı apartmana taşınmasını desteklediğini “Kardeşimi buraya taşıdım artık yaşlandık yavaş yavaş bakıma ihtiyaç duyuyoruz baksın bana diye. O da geldi. Allah ondan da bin kere razı olsun iyi bakıyoruz birbirimize diyim” (K29) sözleriyle dile getirmektedir. Ayrıca katılımcı

(K29), yaşlılık döneminde İstanbul’da kirada yaşayan kardeşinin ona bakması için yanında olmasını istediğini, yaşadığı apartmanda sahip olduğu bir dairesini kira almadan kardeşine verdiğini belirtmektedir.

Katılımcıların bir kısmı ise ücretli olarak temizlikçi çağırdıklarını ve ev işlerinde destek aldıklarını “Üç haftada aldığım kadın var. Ama bizim nesil bana göre köle isaura nesil. Biz zaten çalışmayı çok seviyoruz” (K31) şeklinde paylaşmaktadır. Diğer bir katılımcı da (K31) genelde ev işlerini tek başına kendisinin yaptığını ancak üç haftada bir ev işleri için dışarıdan ücretli destek aldığını “Temizlik olayı falan evin içinde, zaten herkes gibi alıyorum” (K36) sözleriyle dile getirmektedir. Ayrıca katılımcı (K33)’te, düzenli olarak temizlik için ücret karşılığında destek aldığını belirtmektedir.

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde; yemek, temizlik, bulaşık gibi ev işlerinin yaşlı kadınların sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Market ve fatura işleri ağırlıklı olarak eşleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Öte yandan ileri yaşlı dul kadınların ise market ve fatura işleri aile üyeleri tarafından yerine getirilmektedir. İleri yaşlı kadınlar ise ev içi iş bölümünde gelinler, kızlar, kız kardeşlerden destek aldıklarını aktarmaktadırlar. Katılımcıların bir kısmı ise ücretli olarak temizlikçi çağırılmaktadır. Türkiye Aile Yapısı Araştırması’na göre ev içerisindeki iş bölümüne bakıldığında çoğunlukla yemek yapma (%85,6), çamaşır yıkama (%85,6), basit dikiş yapma (%83), akşamları çay servisi yapma (%83,4), sofranın kurulup kaldırılması (%84,8), evin günlük toplanıp temizlenmesi (%85,4), evin haftalık/aylık temizlenmesi (%80,9), çocuk bakımı (%94,4), bulaşık yıkama (%85,6) ve ütü yapma (%81,6) kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Aylık faturaların ödenmesi (%74,1), günlük/haftalık gıda alışverişi (%49,3) ve küçük bakım, onarım ve tamir (%65,2) ev içerisindeki işlerin çoğunlukla erkekler tarafından yapıldığı görülmektedir (TÜİK, 2021). Türkiye’de ev içerisindeki iş bölümlerinde cinsiyete dayalı bir iş bölümü olduğu açıkça görülmektedir. Bulgularımız da Aile Yapısı Araştırması ile uyumludur. Cinsiyete dayalı bir iş bölümü olduğunu söylenebilir.

3.9.5.3. Bakım Roller

Bakım rolleri alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların gündelik yaşamdaki bakım rollerini kapsamaktadır. Katılımcılar gündelik rutinlerinde zamanlarının bir kısmını torun ve yaşlı bakımına ayırmaktadırlar. Yaşlı kadınların torun veya yaşlı bakımına ayırdıkları zamanın boş zamanlarını nasıl yansıdığını incelenmiştir.

3.9.5.3.1. Torun Bakımı

Yaşlı kadınların aile içindeki rollerinden biri de torun bakmaktır. Torun bakmaya tüm gününü ayıran katılımcılarımız olduğu gibi daha düzensiz bir şekilde torun bakımı yaptığını aktaran katılımcılar da mevcuttur.

“Fazla çevrem yok, bir arkadaşım var. 5 tane torunum var. Her ay doğum günü oluyor (gülüyor). Diğer kızım zaten şu anda yurt dışında çalışıyor. Ben gündüz onlara gidiyorum. Onlara yemek hazırlıyorum. Onların işlerini yapıyorum... Benim hayat felsefem hayatım onlar üzerine kurulu, çocuklarım ve torunlarım. Kendim yok” (K7, 66 yaşında, evli).

Kızının yurtdışında çalışmaya başlamasıyla birlikte gündelik yaşamını torunlara bakarak geçirdiğini belirten katılımcı (K7), kendine vakit ayıramadığını, hayatını ve tüm zamanını çocuklarının ve torunlarının oluşturduğunu ifade etmektedir. Katılımcının gündelik yaşamının ana merkezi torunları ve çocuklarına bakım sağlamaktır. Başka bir katılımcı (K13), “Kızım evlendi, hamile kaldığından beri kızımıyım işte beyimde vefat edince iki buçuk yaşındaydı torun, öldüğünde işte o zamandan beri anne dedi. Bizim sana ihtiyacımız var dedi” (K13) sözleriyle kızının hamilelik sürecinden beri ona destek olduğunu ancak eşini kaybetmesi üzerine kızının yanına taşınarak uzun yıllardır torunlarına baktığını aktarmaktadır. Başka bir katılımcı (K40) ise annesinin olduğu zaman emekliliğe ayrılmış, torun bakmak için İstanbul’dan Lüleburgaz’a taşınmış, şu an ikinci torununa bakım vermeye devam etmekte ve uzun yıllardır torunlarının bakımını üstlenmektedir:

“Kızıma söz vermiştim. Beni annesinin yaparsanız ben meslekten ayrılacağım, bebeğinize bakacağım diye. O zaman ayrıldım. Kızım 2007’de buraya geldi. 2012’de torunum dünyaya geldi. Torunumun doğumuyla beraber biz buraya geldik, döndük, geldik, döndük ama 2017’den beri buradayım. Uzun bir süredir...6 yaşında. Yani onun gelip gitmesi, biraz yanında birinin olması gerekiyor. Büyük torunun şu anda kendini biraz koparıp kurtarır gibi ama küçüğünü idare etmesi. Küçüğün yanında bir büyüğün olması gerekir. Ya bakıcı olacak ya bizler olacağız artık. Bu şekilde idare edeceğiz” (K40, 68 yaşında, boşanmış).

Katılımcıların bir kısmı ise ihtiyaç halinde torun bakım rolünü üstlendiklerini “Yazında torunlar devamlı yanımda benim. Anne baba cumartesi, pazar geliyorlardı yazlıkta” (K33) şeklinde ifade etmektedirler. Katılımcı (K33), torunlarının artık büyümesiyle birlikte yaz aylarında torunlarıyla birlikte olduğunu ve tüm yaz torunlarına bakım verdiğini ve bu durumun artık bir rutin oluşturduğunu dile getirmektedir. İki torunu olan katılımcı, en küçük torunu ilkokulu bitirene kadar düzenli olarak bakım desteği sağlamıştır. Diğer bir katılımcı (K36) da benzer şekilde çocuklarının farklı şehirde yaşadıklarını, ihtiyaçları olduğu zaman torun bakımı için hemen gittiğini ve sadece torun bakımıyla ilgilenmediğini bir yandan da ev işlerini üstlendiğini ve tüm bunları severek yaptığını dile getirmektedir:

“Şimdi ben şöyle yapıyorum. Mesela oğlum Ankara’da bir torunum var, 8 yaşında. Mesela alo, anne diyor işte, sana ihtiyacımız var diyor. Hemen bana uçak biletini gönderiyor, ben koşuyorum. Bütün özveriyle onların sanki böyle yemekler yapıyorum, tadına bakıyorum. Ondan sonra işte yani diğer işlerini falan. Böyle sanki açık kapatma gibi bir şeyim var böyle...Orada bir hizmetçi

moduna giriyorum, ütü yapıyorum, bilmem ne doyuruyorum. Öyle vakit geçiriyorum” (K36, 67 yaşında, evli).

Katılımcının (K36), “böyle sanki açık kapatma gibi bir şeyim var” ifadesi aynı zamanda çalışan kadın olmanın ikileminin bir yansımasıdır. İş yaşamındayken çocuklarıyla çok ilgilenemediğini düşünerek, emeklilikle birlikte torun ve çocuklarına ev işlerinde destek olarak bu ikilemi aşmaya çalıştığından bahsetmektedir. Kadınlar her ne kadar kendi çocuklarını büyütse bile torunları için ihtiyaç halinde destek vermeye hazır yedek bakıcılar olarak da işlev görmektedirler. Bir katılımcı (K27), “1 yaşında kız torunumuz var, kızımın. Oğlumdan da bir 8 ve 4 yaşında iki erkek torunumuz var. Bizler joker bakıcıyız, aslında bakıcılık değil de bakıcıları var. Oğlumunki çok sık bakıcı değiştiriyorlar falan böyle öyle bir şey olduğunda aniden çağırıyoruz” (K27) sözleriyle bu durumu çok iyi anlatmaktadır.

Yaşlı kadınlar, özellikle 70 yaş ve üstü katılımcılar, günümüzde torun bakımını üstlenmeseler de daha genç yaşlarında bakım sağlayıcı rolünü yerine getirmişlerdir. Bir katılımcı (K25), “Çok uzak değiller, gidiyorum sık sık. Kız torunum 6. Sınıfa gidiyor. 3 yaşında da erkek torunum var o da kreşe başladı. Evvelden daha sık gidiyordum. Annesi çalışıyordu zaten. Kız torunumu da annesi çalışırken ben baktım” (K25) sözleriyle iki torununun olduğunu ilk torununu büyütürken bakım desteği sağladığını aktarmaktadır. Uzun yıllar torun baktığını, bu süreçte kendisinin hem çalışıp hem de torununa baktığını ve bunu yaparken çok mutlu olduğunu ve severek yaptığını belirten bir katılımcı (K9) da mevcuttur:

“Torun baktım. 9, 10 yaşına kadar torunuma baktım büyüttüm, annesi çalıştığı için. Şu an üniversiteyi bitirdi. Makine mühendisi oldu işte bu sene son şeyini yapıyor staj...Ayrıca dükkanda da duruyordum. Market gibi küçük bir marketimiz vardı. Hem toruna bakıyordum hem de markette duruyordum. Hem o, hem o. Yani yapamayacağım diye bir şey yok. Öyle çok zevkliydi. Çok onu rahat büyüttüm, severek büyüttüm” (K9, 73 yaşında, dul).

“Annesi çalıştığı için” ibaresi aslında oldukça dikkat çekicidir. Kadınların işgücüne katılımın artmasıyla birlikte çocuk bakımı ve kreş gibi alanlara olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Her ne kadar günümüzde sayıları giderek artmış olsa da kreşlerin henüz yetersiz olması, ekonomik olarak bakıcı veya kreş fiyatlarının pahalı olması veya kreş/bakıcıya duyulan güvenin az olmasından kaynaklı devreye büyükanne veya büyükbabalar girmektedir (Uğur, 2018: 413; Taşkın ve Akçay, 2019: 603). Bakım verme rolü toplumsal olarak kadına atfedildiği için yaşlı kadınlar bu noktada bakım sağlayıcı görevini üstlenmektedirler. Bir katılımcı (K16), torun bakmak için yurt dışına dahi gitmiştir. Bu durumu “Daha sonra çocuklarım yurt dışında olunca babaanne olunca da çocuklarıma torunlarıma bakmaya gittim. 14 senedir yurtdışına gidip geliyorum...Orda en az 2-2 buçuk ay kalıyorum, dönüyordum” (K16) sözleriyle özetlemekte ancak artık torunları büyüdüğü için seyahat amaçlı gitmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir.

Nadir de olsa iki katılımcı, torun bakmayı reddettiklerini aktarmaktadırlar. Söz konusu katılımcılardan birisi (K39), toplumun kendine dikte etmeye çalıştığı normların dışında çocuklarına torun bakma yükünü alamayacağını ve kendine vakit ayırmak istediğini söyleyerek torun bakmayı reddettiğini ifade etmektedir:

“Niye bakmadım? Özellikle durumları iyiydi. Birisini gelinimi çalıştırmadım. Ben para destekledim. Dedim annesinin kucığında büyüsün. Kızımın da durumu iyiydi dedim, hizmetçi şey tutacaksın. Ben öyle hiç bakmaya da niyetim yok. Zaten o gücü de kendimde göremiyorum. Açıkça söylüyorum. Çok uğraştım çocuklarla 42 sene. Bir de zaten sınıf öğretmeniyim. Ben şimdi zevk için, yararına yapıyorum” (K39, 65 yaşında, dul).

Torun bakmayı çocuklarının ekonomik durumunun iyi olması, maddi açıdan çocuklarını desteklemesi ve kişisel olarak gücünün yetmeyeceğini belirterek reddettiğini açıklamaktadır. Diğer bir katılımcı (K2) da torunu doğduğunda kızının çalışma hayatına dönebilmek için kendisinden bakım vermesini istediğini ancak kendisinin o dönemde eşi olduğu için bakmak istemediğini ifade etmektedir:

Sonra aramadı da şimdi bize kızıyor. Bakmadığınız çocuğu diyor ben çalışacaktım diyor. Sigortası da kaldı yarım, onu da ödeyemediler. Toplu öderiz falan dediler ama öyle kaldı...Kayınvalidesi yanındaydı. Ben dedim kızım kayınvaliden bana şimdi dedim babası da var benim işim bitmezdi. Babası da saatinde rahmetli böyle yemeyi ister şey yapar. Kadın da kocası yok yalnız bakabilirdi. Ha benim günlerim var demiş, bakamam demiş. Bir daha da üstelemedi zaten ona da rahat geldi herhalde evde durmak. Şimdi kızıyor işte iki kişi bir çocuğu bakmadınız diyor. Kaldı benim sigortam diyor. Çok pahalı şimdi sigorta ödemekte. Zamanında Bağ-Kur’a geçirdiler diye vazgeçti ödemediler. Şimdi ödenmezmiş bilmiyorum nasıl olacak. Kocası emekli olacak te bu sene. Ödemeyecekler herhalde artık. Kendi bilir (K2, 74 yaşında, dul).

Torun bakmayı o dönemlerde eşinin olması ve eşiyle ilgilenmesi gerektiği için reddettiğini ifade eden katılımcı (K2), “kadın da kocası yok yalnız bakabilirdi” sözleriyle kızının kayınvalidesinin bakım vermeye daha müsait olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum aslında yalnız, bekar kadınların hane içerisinde bakım rollerinin üstlenmesine veya “üzerlerine yıkılmasına” bir örnektir.

3.9.5.3.2. Yaşlı Bakımı

Yaşlı bakımı alt teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların gündelik hayatlarındaki yaşlı bakımı deneyimlerinin boş zamana nasıl yansıdığına odaklanmaktadır. Katılımcılar genellikle anne, baba, kayınvalide, kayınpeder gibi aile üyelerine bakım verdiklerini ifade etmektedirler. Hane halkı üyelerinin bakım ihtiyacı olduğunda bakım sağlayıcıların genellikle kadınlar olduğu bilinmektedir. Öte yandan “yaşlının yaşlısına” bakması ise demografik dönüşümle doğrudan bağlantılıdır. Ortalama ömrün 77 yıl (TÜİK, 2024) olduğu günümüzde giderek yaşlı bakıcıların yaşlılara bakma durumu artış göstermektedir. Bir katılımcı (K24),

annesinin kaybindan sonra babasını yanına alarak günlük yaşam aktivitelerine yerine getirmesine destek olduğunu aktarmaktadır:

Derken işte babam bana emanet, bana bıraktı. Sonra babamla şimdi yolculuğumuz devam ediyor ona bakıyorum. Aynı evde yaşıyoruz. Onun sağlığı iyi. Kalp pili var sadece başka bir şeyi yok. Yatıp uyuyor sadece işte yemek, çamaşır vs. Kendi şeyini banyosunu yapıyor bazen işte inadı var. Arnavut biraz kendisi inatlaşır. O kadar yıkanmayı pek sevmiyor yaşlılar biliyorsun ben biraz diretiyorum ona. Ona kalsa hiç girip yıkanmayacak öyle (K24, 65 yaşında, evli).

Katılımcı (K24), babasının bağımsız olduğunu belirtmekte olup yemek ve temizlik gibi günlük aktivitelerini sağlamaktadır. Ayrıca “yıkanmayı pek sevmiyor yaşlılar” sözleri, katılımcının yaşlılara karşı önyargısını ve içselleştirilmiş yaş ayrımcılığını göstermektedir. İçselleştirilmiş yaş ayrımcılığı (internalized ageism), yaşlıların diğer yaşlılarla ilgili yargılarda, varsayımlarda bulunduğu ve ortak noktaları reddettiği grup içi ayrımcılığı göstermektedir (Gendron vd., 2015: 6-7).

“Kayınvalidem olduğuna 83 yaşlarında onunla ilgileniyorum işte. Yine çayımızı kahvemizi birlikte. Bazen kayınvalidem de yapar hadi gel ben bahçeden gelirken hadi gel çayımızı içelim kahvemizi içelim o daha böyle ister yani başında. Öyle işte mırır muhabbet ederiz. Öyle geçiyor hayat” (K6, 65 yaşında, evli).

Katılımcı (K6), kayınvalidesiyle aynı evde oturmakta ve günlük yaşam aktiviteleri açısından desteklemekte olup ağırlıklı olarak sosyal açıdan bakım verdiğini ifade etmektedir. Başka bir katılımcı (K12) da kayınpederinin kaybindan sonra kayınvalidesi ile yaşamaya başladığını ve gelin kaynana ilişki dinamiklerinin kendisinin baskılandığını aktarmakta olup şu an yatağa bağımlı kayınvalidesine bakım verdiğini ve tüm gün onunla ilgilendiğini ifade etmektedir:

“Ben de evde kayınvalidem var. Kayınvalideme bakıyorum, eşim tek çocuk. Kayınvalidemle ilgileniyorum. Biraz kendisi despot ya da şöyle diyeyim, Osmanlı kadını diyeyim size. Dedğim dediktir. Bana karşı biraz acımasızdır. Gençliğimde de çok çektirdi, hala da daha çektirmeye devam ediyor. Sonra kayınpederimin vefatıyla birlikte biz bir arada yaşamaya başladık, kayınvalidemle. Şu anda kalçasını kırdı. Kemikleri çok hassas olduğu için doktor kesinlikle kaldırmayın dedi. Yani artık yatağa bağımlı oldu. Her türlü bakımını ben yapıyorum” (K12, 67 yaşında, evli).

Sürekli bakım veren katılımcıların bir kısmı ise bakım verdiği aile üyeleriyle aynı evde yaşamasalar da yakın oturduklarını ve gün içerisinde sık sık ziyaretlerde bulunarak yaşlısının ihtiyaçlarını karşıladıklarını aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K36), “Annem benim ikinci katta oturuyor. Annem 88 yaşında, sabahleyin onun kahvaltısını yukarıya çıkarıyorum şimdi. Görev olarak yani. Ondan sonra kahveye iniyor. Birlikte vakit geçiriyorum” (K36) sözleriyle bakım rolünü anlatmaktadır. Başka bir katılımcı (K14) ise ablasının hastalığından dolayı evden çıkamadığını bu nedenle ablasına sosyal bakım verdiğini, gündelik ihtiyaçlarını karşıladığını, her gün kendisini ziyaret ettiğini ifade etmektedir:

“Benim ablam 35 senedir evden dışarı çıkmıyor. Yani biyolojik bir hastalığı yok. Beyin olarak bahçeden dışarıya çıkmaz onla ilgileniyorum. Aışverişini yaparım, yemeğini yaparım, hep

onunlayım ben. Fiziksel bir bakım değil ama günlük ihtiyaçlarını alışveriş, fatura işleri falan ben yapıyorum. Ben onun alışverişini yaparım işte. Bazı gün yemeğini yaparım” (K14, 65 yaşında, dul).

Bazı durumlarda bakım yükü diğer akrabalarla da paylaşılmaktadır. Bir katılımcı (K22) ise annesinin bakımını kardeşiyle birlikte ortak şekilde üstlendiğini, annesini yanına almak istediğini, ancak annesinin kendi evinde yaşlanmayı istediğini ve bu nedenle annesinin evine giderek günlük ve kişisel ihtiyaçlarını karşıladığını dile getirmektedir:

“Anneme de bakıyorum şey banyosu benim diğer temizlikleri kardeşimin, tırnakları kesemiyorum annemin (üzgün ses tonu ile ifade ediyor). Ellerini kendi kesiyor zaten de ayak tırnaklarını kesemiyorum. Ama kız kardeşim onları yapıyor. Zaten kendi temizliğini kendi yapıyor. Yapabiliyor. Ev iş yapmıyor, 92 yaşında ama bastonuyla geziyor. Sobasını yakabiliyor, gelmek istemiyor ben diyor rahatım burada diyor. Geleceğim diyor sizin diyor evinize bekçilik mi yapacağım diyor. Hiçbir yer gözükmüyor, her taraf beton, beton beton diyor” (K22, 68 yaşında, boşanmış).

Yaşlı kadınlar, günümüzde hane halkı üyelerine bakım vermeye devam ettiği kadar yaşamlarının bir döneminde de ebeveynlerine bakım verme deneyimlerine sahiptirler. Bakım veren yaşlı kadınlar bakım süreçlerini genellikle daha genç yaşlı oldukları dönemde veya yetişkinlik döneminde yaşamaktadırlar. Katılımcıların çoğunluğu bakım verme sürecinin onlar üzerinde yarattığı duygusal yükten söz etmektedirler. Bir katılımcı (K37), annesine uzun yıllar maddi ve manevi olarak bakım vermenin kendisini çok yıprattığını ne kendisine ne de çocuklarına gerekli vakti ayırmadığını, zamanının çoğunu annesine bakım vermekle geçirdiğini bu sebeple sosyal çevresinin de azaldığını dile getirirken annesinin vefatından sonra ise boşluğa düştüğünü aktarmaktadır:

“Annem şeker hastasıydı. Annem ufaklık bir şeyi çok büyütürdü. Yani biraz da yaşlılar egoist oluyorlar. Ben de emekli olmuştum. Bir yerde ona adadım gibi oldu. Sabahları anneme gidiyordum, sonra tekrar eve dönüyordum. Akşam tekrar anneme gidiyordum...Ama çok kötü olan şu var. Hiçbir çocuğun, hiçbir gencin annesine yakın ya da aynı memlekette oturmasını tavsiye etmiyorum. İstiyor annelerimiz, istiyorlar ama ben tavsiye etmiyorum. Neden? Kim yanındaysa o kullanılıyor. Duygusal olarak da maddi olarak da o kullanılıyor. Sonra sen bir arkadaşınla bir yere gideceğin zaman hemen diyor ki, arkadaşı her zaman olur ama anayı babayı bulamazsın. Hemen duygusal şey yapıyor işlem yapıyor tamam mı? Sonra ne oluyor? Sen hayatını ona adıyorsun ve senin hiçbir çevren kalmıyor. O öldükten sonra boşlukta kalıyorsun.... Ama ben kendimi toparlayamadım. Ben üç yıl çok kötü günler geçirdim, bunalıma girdim. Çocuğum da benimle aynı acıları çekti. Onun için kendimi affetmiyorum. Onun için ben hani biraz anneden uzak olmak lazım. Biraz annen kendi başının çaresine baksın demen lazım. Yani bir alışverişe git al. Peynirim kalmadı al. Camın kirlendi sil. Bilmem ne. Bir yere gideceksin ama gitme bak ben hastayım. E tam yazlığa gideceksin haziran ayında. Dutlar şeyler çıkıyor. Şekerini ayarlayamıyor. Hastanelik oluyor. Sen de kalıyorsun” (K37, 66 yaşında, evli).

Birden fazla aile üyesinin bakımını üstlenen katılımcılardan birisi (K6), “Kayınvalidemin annesine de baktım, 93 yaşında vefat etti. Kayınpederim Almanya’da çalıştı benim geldiğim sıralarda (evlendikleri zaman). Ondandır o vefat etti ama 6 sene yatalak oldu. Onunla uğraştık” (K6) sözleriyle ailede çok sayıda kişinin bakımını üstlendiğini

belirtmektedir. Başka bir katılımcı (K20), ömrünün çok büyük bir kısmını bakım vererek geçirdiğini önce kayınvalidesi ve kayınpederine sonrasında ise kendi annesine bakım verdiğini özellikle Alzheimer olduğu için annesine bakarken çok zorlandığını ve ruhsal olarak çok yıprandığını aktarmaktadır:

“Tabi, kayınvalidem 8 sene felçli yattı. Altı bağlanıyordu...sol tarafı tutuyordu da sağ tarafı felçliydi tamamen. Hep yatakta geçirdi 8 senesini. Görümcemler de geliyordular arada hani? Bugün sen gel ben yarın sen öbür gün falan böyle bölüm yapıyorduk. Bir kişiye ağır gelmesin diye ama gene de evin içinde olan daha çok iş bölümünde daha fazla iş yükleniyor. 8 sene kayınvalideme baktım 8 sene... Vefat ettikten sonra kayınpederle beraber yaşamaya başladık. O da işte son zamanlarda altı bağlanması gereken hastalardan oldu. O da işte valla çocuklar evlenmişti, iki kızda evlenmişti, en küçük kız bekardı. Ondan da öyle bir hastalık süreci geçirdik. Ona da baktım. Kendi annem de Alzheimer oldu. O arada anneme baktım. Annem daha zordu yani Alzheimer olduğu için ne yaptığını bilmiyordu. Çok zor bir dönem geçti onlarla... Yoruluyor insan tabi. Uykusuz kaldığım oluyordu. Annemin de altı bağlanıyordu. Annem beni tanııyordu. Bana beni şikayet ediyordu, kızım var diyordu. Benim kızım küçük kız diyordu hiç gelmiyor bana bakmaya insan annesine gelmez mi diyordu? Anne ben kızının diyordum sen sus şimdi diyordu, beni dinle diyordu. Benim derdim var diyordu. Ay kendimi ona tanıtamıyordum. Benden yakınıyordu hiç ona gitmiyormuşum, hiç annemi dolaşmıyormuşum hep öyle söylüyordu. Ashında ben dibindeyim, yanıdayım yani. Zordu çok zordu, soyunurdu balkona çıkardı ay yani ben anlamadan. Anadan doğma soyunuyor çıkıyor balkona ki annem nasıl namazında niyazında kadın hiç öyle şeyler yapmaz. Yani her zaman kendinden bile sakınır, yani bizden bile sakınırdı kendini toparla onu içeri sok giydir bilemiyordu, naptığını bilemiyordu. Çok zor bir dönemdi ya o zaman. He insan yıpranıyor tabi ki duygusal olarak vücut olarak ruh olarak” (K20, 65 yaşında, dul).

Bir katılımcı (K28) daha çocukluk yaşlarında bakım verme yükünün altına girdiğini önce büyükannesine baktığını sonra kayınvalidesi, kayınpederi, annesi, eşine, abisine ve yengesine bakım verdiğini ve ömrünün çok büyük bir kısmını yaşlılara bakım vererek geçirdiğini ifade etmektedir:

“İlk daha çocuktum nineme baktım, ninem hastaydı. Evlendim kayınpederim hep köşede. Kayınvalidem elimde öldü, kalpten elimde sonra nefesini verdi. O ölünce kayınpeder kaldı. Kayınpederime ben baktım mesela 8 ay yatalak oldu hastaneden gelince ona ben baktım sonra kayınpeder öldü, bu eve taşındık annem geldi. Annem rahatsızlandı anneme baktım. Baktım yani baktım yaşlı çok baktım. Kocam 9 sene 10 sene kan kanseri idi ona baktım...Çok baktım. Evet, e çocuk zaten doğduk nine ile dedem. Dedem hep hasta köşede ninem mide kanseri... abime baktık yengemle birlikte altına kadar birlikte açıyorduk yengemle. Unutuluyor işte en son yengeme de kısmet oldu. Ona da çok baktım” (K28, 86 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı (K1) da hem kayınpederine hem de kayınvalidesine bakım verdiklerini özellikle kayınvalidesinin Alzheimer rahatsızlığı olduğu için bakım yükü açısından çok zorlandığını ifade etmektedir:

“Kayınvalidem de hasta oldu, çok baktık ona da burada. bu evde çok baktık ona. Kayınpederimi de burada baktık. Kayınvalidem çok yaşadı. 75 yaşında öldü. 4 sene Alzheimer oldu. İlk 2 senesi böyle iyiydi gelip gidiyordu ama son iki senesi çok ağır geçti. Çok baktık ama ona, akli da gitti. Çok zahmet çektik ona bakarken. Bunlar şimdi bize birikintiler yavrum” (K1, 76 yaşında, evli).

Birden fazla aile üyesine bakım veren katılımcılar olduğu gibi eşlerinin bakımını üstlenen katılımcılar da mevcuttur. Bir katılımcı (K39), “Vallahi eşime hasta baktığım için 6 yıl ben ona gittikçe ağırlaşan bir Alzheimer hastalığına baktım. Eşim son 5-4 yıla çok ağır bir

şekilde bu genetik Alzheimer'dan öldü. Yani Alzheimer'dan ölünmüyor da işte başka şeyleri var, yan etkileri” (K39) sözleriyle bu durumu aktarmaktadır. Bir katılımcı (K17) da benzer şekilde felçli eşine 2 sene boyunca bakım verdiğini ve bakım verme sürecinin kendisini etkilediğini ve bu etkilerin eşinin kaybından sonra farkına vardığını dile getirmektedir:

“O kadar yorulmuşum o kadar 2 buçuk senede amcan felçliydi. Ona verdim kendimi. Ay ilaçların yutsun, öğlen bir şeyler değişik bir şeyler yapmaya çalışıyordum. Akşamları da öyle, hep onun üzerinde duruyordum. Ama yorulmuşum vücudum yorulmuş, şimdi hissediyorum vücudumun yorulduğunu. Şimdi kalkamıyorum, kalkıyorum hop gene yatıyorum. Hiç kalkmak istemiyorum” (K17, 72 yaşında, dul).

Bekar veya boşanmış olan katılımcılar ise yalnız oldukları için kardeşleri tarafından her ne kadar destek alsalar da bakım verme süreçleriyle birincil dereceden ilgilenen kişiler olduklarını aktarmaktadırlar.

“Babam önce vefat ettiği için annemle ben uzun süre kaldım. Tabii emekli olduktan sonra da annemin yaşlılık dönemine denk geldim. Yani biraz ilgilendim yani işte ev işlerine yemekti suydı buydu gezerken de birlikte gittik geldik bazı yerlere ama son 7 ayı rahatsızdı, kötüydü. İstanbul’a götürdüm ablamla ikimiz baktık anneme, öyle” (K10, 67 yaşında, bekar).

Emeklilik döneminin annesinin yaşlılık dönemine denk geldiğini belirten katılımcı (K10), annesinin gündelik işleriyle ilgilendiğini, hastalığının (kanser) son aylarında bakımının zorlaşmasıyla birlikte kardeşinden destek aldığını dile getirmektedir. Bir katılımcı (K23) da eşiyile boşandığı için Alzheimer hastası olan annesinin bakım yükünün çok büyük bir kısmının kendisine kaldığını ilk zamanlarda çok zorlanmadığını ancak annesinin rahatsızlığının son dönemlerinde artmasından dolayı çok yorulduğunu ifade etmektedir:

“Ben yalnızım diye eşim yok diye anneme ben daha çok baktım. Birlikte yaşadık, annemle 10 sene. Zaten Alzheimer hastası da oldu. Daha çok ben baktım, babam erken öldü...Anneme bir fiil 10 yıl sürekli ben baktım. Sonra yine rahatsızlandı. Allah’tan çok şey uzun sürmedi rahatsızlığı 3 yıl içinde vefat etti... Annemin ilk zamanları gidiyordum yine bir yerlere o zamanlar iyiydi, bırakabiliyordum ama o zaman da yine işte annem evde olduğu için hep kısıtlı yine de” (K23, 65 yaşında, boşanmış).

Katılımcılardan bir kısmı ise annesine veya kayınvalidesine ekonomik açıdan destek olduklarını ve maddi bakım verdiklerini “Anneme 20 sene baktım. Maddi durumu da yoktu. Yani hiçbir gelir yoktu annemin. Ben baktım son 20 yılı. Ondan önce ablam baktı” (K31) sözleriyle dile getirmektedirler.

“Kayınvalidem 93’ten beri bizimle hep yaşadı 2006’ya kadar ama o süreçte sadece kışları. Sürekli değildi ama bizim korumamızdaydı. Çünkü kayınpeder yoktu, hiçbir geliri yoktu maddi olarak. Maddi geliri yoktu. 2006’dan sonra yanımda yaşamaya başladı, son bir iki sene öyle kaldı sonra da vefat etti zaten” (K33, 69 yaşında, dul).

Benzer şekilde bir katılımcı (K33), kayınvalidesinin bir geliri olmadığı için kayınpederinin vefatı üzerine çoğunlukla fiziki bir bakımdan ziyade maddi anlamda bir bakım verdiğini ve kışları birlikte yaşadıklarını dile getirmektedir. Çalışmamızda bir katılımcı (K16)

ise uzun yıllar bakım verdiğini ancak bakım vermenin boş zamanını etkilemediğini dile getirmiştir. Ayrıca bakım verdiği dönemlerde çalıştığını, planlı ve programlı olmaya özen gösterdiğini ifade etmektedir:

“Kendi anneme 11 yıl, kayınvalidemin Kasım-Mayıs arası baktım. Hem çalıştım hem kayınvalideme baktım. Büyüklerimize, büyük saygımız var. Annem de yeni vefat etti. 95 yaşında anneme de baktım. O konuda bir sıkıntı çekmedik. Planlı programlı olursan büyükler insan için bir nimettir. Ben öyle düşünüyorum” (K16, 71 yaşında, evli).

Katılımcıların çoğunluğu fiziksel ve duygusal açıdan uzun süreli bakım vermenin zorluklarını vurgulamaktadırlar. Yaşlı bakım deneyimleri, süreçleri ve zorlukları katılımcılar açısından çeşitlilik göstermektedir. Torun bakımında, katılımcıların nadir de olsa bakım vermeyi reddettiği görülmektedir. Ancak katılımcılar tarafından yaşlı bakımını reddetme durumları görülmemektedir. Bu durum aslında geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümü kapsamında toplumsal ve yapısal olarak yaşlı bakımının kadınlar üzerine yüklendiğini göstermektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin doğası gereği bakım verme süreçlerinde birincil bakıcı olarak algılandığı bilinmektedir. Demografik dönüşümle birlikte yaşlı bakıcıların giderek arttığını görülmektedir. Katılımcıların sözlerinden anlaşılabileceği üzere gündelik hayattaki yaşlı bakımı katılımcıların boş zaman kullanımını sınırlandırmaktadır. Yaşlı bakım deneyimine sahip yaşlı kadınlar, zamanlarının büyük çoğunluğunun bakıma ayırdıklarını, kendilerine vakit ayıramadıklarını aktarmaktadır. Çalışmamızdaki sadece bir katılımcı (K16), yaşlı bakımının boş zamanını yansımadığını vurgulamaktadır.

3.9.6. Boş Zaman Kısıtlayıcıları

Boş zaman kısıtlayıcıları ana teması, Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanını engelleyen, sınırlayan unsurları içermektedir. Yaşlı kadınların anlatılardan boş zamanını kısıtlayan birçok unsur olduğu görülmektedir.

Yaşlı kadınların boş zamanını kısıtlayan ana unsurlardan birinin sağlık sorunları olduğu görülmektedir. Katılımcılar görüşmede yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle boş zaman kullanımını kısıtlandığı veya yetişkinlik dönemlerinde boş zamanlarında gerçekleştirdikleri faaliyetleri şimdi gerçekleştiremediklerini aktarmaktadırlar.

“Ben sizi şimdi şu anda görüyorum ama çok zor görüyorum yani. Ama Allah’a çok şükür ki her işimi de kendim yaparım...Örgü falan yapamam yavrum yine de gayret etmeye çalışıyorum... Felç geçirdim. Ben onu söylemeyi unuttum. Kısmi felç geçirdim” (K15, 78 yaşında, dul).

Bir katılımcı (K17), eskiden bahçeleri ile çok sık ilgilenebilirken koluyla ilgili yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle artık bahçe işlerini yapamadığını ifade etmektedir:

“Bahçemize bir soğan ekdim ama soğanı kazmaya gidemedim...Hani iş çok orada ama yapamıyorum artık. Benim kolumda sinir sıkışması var, biraz şey yaptım ama yorulduğum o böyle hareket ettin mi? Çok sırtımda kolum çok ağrıyor, ameliyat demişti doktor orada bana da ben korkup olmadım” (K17, 72 yaşında, dul).

Başka bir katılımcı (K21), “Şimdiye kadar dikiş dikiyordum yavrum da şimdi ben rahatsızlandım. Beynimde baloncuk olmuş. Daha çocukluktan varmış, benim de şimdi bana çok böyle şeyleri var. Onun bir sürü eziyeti var, yani onları ben yaşıyorum” (K21) sözleriyle ifade dile getirmektedir. Çocukluğundan beri süregelen bir rahatsızlığının olduğunu ancak yeni fark edildiğini belirten katılımcı (K21), yaşamının derinden etkilendiğini ve dolayısıyla boş zaman faaliyetlerinin de etkilendiğini vurgulamaktadır. Katılımcı (K27), emeklilik döneminde sağlık sorunları yaşadığını, eskisine göre çok çabuk yorulduğunu ve sağlık sorunlarının fiziksel faaliyetlerini kısıtladığını aktarmaktadır:

“Ben emekli olduğumda zaten menopoza girdim. O sene biraz sağlık sorunlarım oldu böyle. Tiroitlerim çıktı bir bayağı şey oldu. O zamanda başlıyoruz her şeyler ama anlatıyorum. Yani öyle şey değil. Sonra şey için değil de bu sefer yani yapamıyorum edemiyorum, iş yapamıyorum yoruluyorum. Tiroitlerimden dolayı eşim sen istemeden emekli oldun sen istemeden emekli oldun onun için hani iş yapmıyorsun, falan bak istemiyorsun bahane ediyorsun falan diyordu (gülüyor)...Ya çok şey yapacağım da ayaklarım ağrıyor yani vücut kaldırmıyor artık. Kireçlenme var bütün dizlerimde, kollarımda, kalçamda falan hareketlerimi kısıtlıyor tabi. Yürümek için yürüyorum. Oturduğum zaman kalktığımda falan çok şey değilim” (K27, 66 yaşında, evli).

Yaşlı kadınlar pandemi döneminden sonra boş zaman faaliyetlerinde değişimler olduğunu ifade etmekteydiler. Pandemiyle birlikte artan sağlık korkuları ve ilişkilerde meydana gelen değişimlerle birlikte boş zaman faaliyetlerinde azalmalarının olduğunu dile getirmektedirler. Özellikle katılımcıların kendi yaşlılarıyla bir araya geldiği “gün grupları” gibi boş zaman faaliyetlerinin pandemiden sonra azaldığını veya bittiğini aktaran katılımcılar çoğunluktadır. Bir katılımcı (K11), bu durumu “Eskiden çok gün yapıyorduk ama bu pandemiden dolayı yapmıyoruz yani. Onunla bıraktık” (K11) şeklinde belirtirken başka bir katılımcı (K8), pandemi öncesi boş zamanlarını arkadaşlarıyla toplanarak geçirdiklerini ancak pandemi dönemi ve sonrasında ise bu durumun azaldığını “Apartman günleri de yaptık ama pandemiden sonra onlarda bitti...Pandemi tabi gidiş gelişi kesince etkiledi görüşmelerimizi insanlarla. Şimdi açık ama o bir kere koptu ya şimdi bulamıyoruz aynı ortamı. Mesafeleştik iyice insanların da işine mi geliyor anlamadım ki” (K8) sözleriyle özetlemektedir. Diğer bir katılımcı (K1), pandemi öncesi boş zamanlarını sıklıkla günlere katılarak geçirdiğini, pandeminin başlamasıyla birlikte fiziksel olarak görüşmelerin azaldığını, pandemi sonrası etkilerinin devam ederek kalıcı hale geldiğini aktarmaktadır:

“Ee hepsi hastalandı, yapamadık. Korona şeyi çıktıktan sonra, pandemiden sonra bıraktık, yapıyorduk geziyorduk. Gün çok yapıyorduk, çok. Ne oyunlar oynuyorduk günde bir görsen, oooo (gülüyor)...Çok güzel günümüz oluyordu. Bizim günümüze burada herkes, komşular bayılıyordu” (K1, 76 yaşında, evli).

Katılımcı (K1), pandemi sonrası gün toplantılarını bıraktığını dile getirirken bir diğer katılımcı (K10) ise pandemiden sonra ilişkilerin dönüşüm yaşadığından, günlerin yapılma mekanlarının değiştiğinden ve artan hastalık korkusundan bahsetmektedir:

“Bizi biraz bu korona uzaklaştırdı diyorum. Ben sağlık yönünden, yani birçok grup eskiden 10, 15 kişi biz toplanıp günler yapardık. Mesela evlerimizde falan şimdi o azaldı onu anca dışarıda yapabiliyorsun. Çok fazla kişi olmayınca. Belki de o hastalığın verdiği bir kopukluk oldu. Ayrılık oldu. Yoksa iletişimler bitmedi. Yani iletişimimiz aynı. Biraz soyutladık kendimizi. Bir de pandemi döneminde bir algı oluşturuldu, o korku devam ediyor. Devam ediyormuş gibi bir korku...Yani ufacık bir grip oluyorsun acaba diyorsun yine etkiler mi, bir şey mi olur, uzun sürer mi korkusu oluyor tabi ki ama yine” (K10, 67 yaşında, bekar).

Pandemi döneminde yaşlılara yönelik uygulanan sokağa çıkma yasakları, medyada yürütülen tartışmalar ve daha uzun süre evde kalmalarıyla birlikte kendilerinde oluşan kişisel sağlık korkuların halen devam ettiğinin izlerini bir katılımcının (K31), “Yani sosyal olmayı seviyorum. Ama maalesef pandemiden sonra nasıl bir şey empoze ettiyseler insanlar artık insanlardan da kaçır oldu” (K31) sözlerinde sürmek mümkün gözükmektedir. Katılımcı, sosyal olmayı çok sevdiğini ancak pandemiden sonra gelen kısıtlamaların etkisiyle şimdi bile sosyalleşmede sorunları yaşadığını ifade etmektedir. Pandemiyle birlikte yaşlılara uygulanan sosyal izolasyonun halen bazı katılımcılar da devam ettiğini söylenebilir. Katılımcılar kendileri sosyalleşmek istese de akran gruplarının yaşadığı korkular neticesinde sosyalleşmelerinin azaldığını vurgulamaktadırlar. Bir katılımcı (K14), pandemi kısıtlamalarının bireysel olarak üzerinde yarattığı korkuları halen yaşadığını, boş zamanlarında komşularıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerinin kısıtlandığını vurgulamaktadır:

“Tabii çok aşırı etkiledi. Bir de benim canım çok tezdır. Hele bir yere gidilecek mi? Ben hemen bir pantolon, bir penye çantamı elime alıp çıkmam lazım. Herkesten önce ben gideceğim. Bu pandemi beni çok etkiledi. Çıkamadım ya. Çok etkiledi. Öyle öyle böyle böyle bir şey değil yani çok zor atlattım onu ben hala da atlatamıyorum. Çıkarken maske arıyorum. Çıksam şimdi bir şey mi olacak? O korku var ama içimde... Çok etkiledi çünkü çok günlerim vardı, işte Yasin günümüz vardı. Hani benim aktivitelerim zaten bunlar işte komşularla gidip gelmek” (K14, 65 yaşında, dul).

Boş zamanlarını ev içerisinde ve arkadaşlarıyla, komşularıyla sosyalleşerek değerlendiren yaşlı kadınlar özellikle pandemiden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Sosyal izolasyon yaşamış ve giderek daha da yalnızlaşmışlardır. Genellikle boş zamanlarını ev tabanlı değerlendiren yaşlı kadınların, daha fazla ev içerisindeki faaliyetlere yönelmelerine neden olduğunu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Pandemi sürecinin kamusal alanda varlığı zaten az olan yaşlı kadınları daha fazla özel alanla sınırlandırdığı anlaşılmaktadır.

Yaşlı kadınların boş zaman kullanımını kısıtlayan ve sınırlayan bir diğer unsur ise yaşadıkları yas süreçleridir. Katılımcılar anne veya eş kaybından sonra yaşadıkları yas süreçlerinden söz etmekte, uzun yıllar yaslarının sürdüğünü “Yani eşim olmadığı için tek başıma hiçbir yere gitmek istemedim. Öyle her yere gidip çıkmadım bir süre sonradan yavaş

yavaş çocuklarım, eşimin kardeşleri falan olunca çıkmaya başladım çarşıya falan sonra alıştım yalnız yaşamaya” (K29) gibi sözlerle dile getirmektedirler. Katılımcı (K29), eşinin kaybından sonra zorlandığını evden dışarı çıkmak istemediğini, ailesinin desteğiyle bu süreci yavaş yavaş atlattığını vurgulamaktadır. Katılımcının ifadeleri aynı zamanda aile ve sosyal desteğin, yaşlı kadınların yaşadığı kayıp süreçleriyle baş etmeleri açısından da önemli bir rol oynadığının bir göstergesidir. Annesine hastalığı boyunca bakım veren bir katılımcı (K24) ise anne kaybından sonra iki sene ölümünü inkâr ettiğini, bu süreçte zorlandığından bahsetmektedir:

“Yani 2 sene çok şeydim, yani onun kaybını evet, evdeki eşyaları, Alpullu’daki evimize gidiyoruz mesela ondan sonra gidiyorum kapıyı açıyorum mesela bakıyorum her zaman gittiğimde annem açar, otururdu ya da açardık kapıyı. Mutfakta görürdüm onu giriyorum böyle sesleniyorum... Neredesin ya bak ben geldim hadi falan filan neredesin yok musun, bahçede misin falan bahçeye bakıyorum o yok. Sonra tekrar yine kız gene ben bak ben geldim anne hadi hadi gelin artık bak çok özledim seni falan çık artık derdim yok gene yok böyle bayağı bocaladım çok ağladım” (K24, 65 yaşında, evli).

Yaşlı kadınların yaşadıkları kayıplar dolaylı olarak boş zamanlarını da etkilemektedir. Katılımcılar yaslarının uzun sürdüğünü ve bu dönemlerde herhangi bir faaliyet gerçekleştirmek istemediklerini görülmektedir.

Yaşlı kadınların boş zamanını kısıtlayan bir diğer önemli unsur ise toplumsal cinsiyet rolleridir. Yaşlı kadınlara, kadın olmanın atfedildiği normlar gömülü bir şekilde boş zamanlarını da sınırlamaktadır. Günümüzde yaşlı kadınlar, erkeklere göre kıyaslandığında dezavantajlı (daha az eğitilmiş, daha yoksul, daha az işgücüne katılan) konumdadırlar. Yaşlı kadınlar, sadece yaşlılık dönemlerinde değil yaşamın tüm evrelerinde kadın olmanın zorluklarını yaşadıklarını aktarmaktadırlar. Bir katılımcı (K26), işgücü piyasasına katılamadığını, ekonomik özgürlüğünü alamadığını, bir dönem sigortasız çalıştığını ifade etmektedir:

“32-33 yaşlarında falan evlendim geldim. Sonra çocuğumuz oldu, ev hanımıydım, çalışmadım. Hiçbir yerde kendi sigortam falan yok. Neyse sonra eşim emekli oldu zaten 43 yaşında evlendik, 5 yıl sonra falan emekli oldu, o da başka bir yerde çalışmadı. Çocuklar büyüdü, okullar lise çağına geldiler başladı bizim masraflar artmaya biz ufak tefek idare ettik gene ama son zamanda üniversiteye başlayınca ben 8-10 yıl temizliğe gittim işim bu başka bir iş yapmadım. Dışarıda çocuklara destek olmak için öyle başka bir iş yapmadım. Yani sigortalı bir işim yok... Kızımın oğlumun arası 6 yıl ama olsun yine biri okula başladı diğeri doğdu işte. Öyle onlarla vakit geçirdik, çalışmadım, niyetim mi yokmuş anlamadım. Orasını da tam bilmiyorum. Şimdiki aklım olsa çocukları kreşe verir, çalışırdım ama o zaman kreş de yoktu. Böyle çok yaygın değildi. Köyden gelmişsin böyle şeyler çok yaygın değildi. Bizim köylerde şimdi köylere bile servis gidiyor. Herkes çalışıyor. Şimdi gençler falan öyle yoktu, o zaman yoktu. Çok böyle bayanları çalıştırmak yoktu. Eşin ne kazanıyorsa ondan geçiniyordun. Öyleydi. Öyle olunca da dışarıda hiçbir yere gidemedim kızım” (K26, 65 yaşında, dul).

Eşine ekonomik açıdan bağımlı olduğunu ifade eden katılımcı “öyle olunca da dışarıda hiçbir yere gidemedim kızım” ifadesiyle kadınların özel alandaki sıkışmışlığını anlatmaktadır. Bir katılımcı (K12) ise; eşinin tek çocuk olması nedeniyle kayınvalidesinin bakım yükünün tek

başına kendisine kaldığını bu sebeple boş zamanının büyük oranda bakım yükü nedeniyle kısıtlandığını ifade etmektedir:

“Eve tamamen esir olmuş durumdayım. Şu anda hani eskiden gene çıkabiliyordum. Her ne kadar kısıtlamalar olsa da. Kaçamak da olsa çıkabiliyordum, fakat şimdi hiçbir yere gidemiyorum. O da beni çok boğuyor. Eşimin de tek çocuk olması annesinin üzerine çok fazla titremesi beni hayli yeterince bunaltmış durumda... Tamamen hayatımı, eşime ve kayıinvalidemi adanmış durumdayım. Kendim için hiçbir şey yapamıyorum. Yani en son ne zaman yaptım ki her halde gençliğimde yapmışımdır. Kızım o kadar uzun süredir yapmıyorum ki inan hatırlamıyorum” (K12, 67 yaşında, evli).

Katılımcı (K12), aynı zamanda uzun süredir kendisi için bir şey yapmamakta, kendi ilgi alanlarına zaman ayıramamaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak kadının boş zamanının kısıtlanmasının bir sonucudur. “Kendime fazla zaman ayıramıyorum...hep ben torunlarla, çocuklarla” (K7) sözleriyle katılımcı torun bakımından dolayı kendisine zaman ayıramadığını ve boş zamanının kısıtlandığını vurgulamaktadır. “Tam bir mesai yapıyorum. Yani bazen oluyor ki 24 saat dolmuş oluyor. Ama genellikle sağ olsun kızım geldikten sonra işten sorumluluğu alıyor. Yani rahatlıyorum” (K40) benzer şekilde torun bakımının boş zamanını sınırladığını dile getirmektedir.

Yaşlı kadınların boş zamanlarını sınırlayan bir diğer önemli unsurda çevresel faktörlerdir. Yerel yönetimlerin bu noktada sunduğu imkanların yetersiz olması, yaş dostu çevrelerin yaygın olmaması ve ulaşım imkanlarının kısıtlılığından kaynaklı katılımcılar boş zamanlarını değerlendirebilecek alanlar bulamadıklarını bir katılımcı “Bir de nasıl yapıyor öyle bir meyilli yapmışlar ki yollarını kaldırımları. Bizim kaldırımda ben yürüyemiyorum ya geçen çıktım ben dışarı bacaklar çarpılır. Yani kırılır, dangala dungala çok” (K17) sözleriyle aktarmaktadır. Katılımcı, yaşadığı bölgedeki kaldırımların yaşlı için uygun olmadığından, dolayısıyla boş zamanlarında yapabileceği aktiviteleri kısıtlandığını ifade etmektedir. Kadınların yaşadıkları mekanlardaki fiziki koşullar da onların boş zaman faaliyetlerini kısıtlayabilmektedir. Bir katılımcı (K19), “Dördüncü katta oturuyoruz apartmanda inip çıkmak bir yere gitmek bana çok zor oluyor anca komşulara işte. Merdivenler de çok yüksek olunca zor oluyor, asansörde yok” (K19) sözleriyle yaşadığı apartmanın dördüncü katında oturduğunu ve apartmanda asansör olmaması nedeniyle bu durumun ev dışındaki sosyal aktivitelerine engel olduğunu dile getirmektedir.

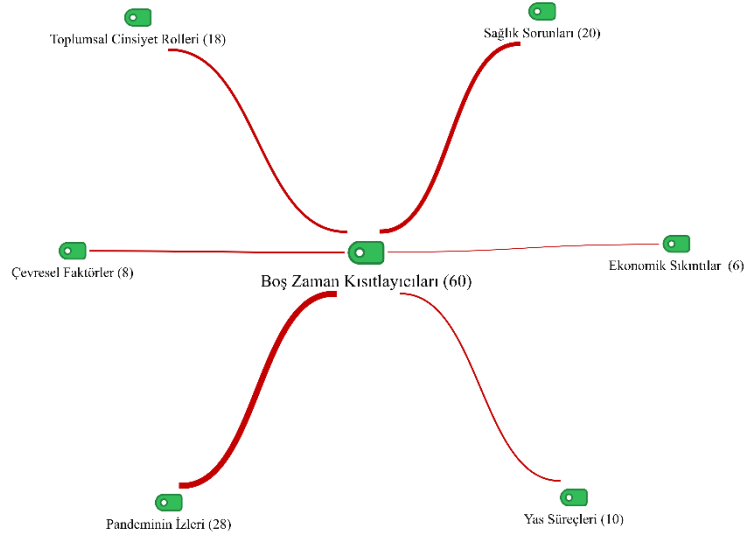
“Bölgede mi yok diyeyim imkân bulurum tabi de para konusu değil. Yani yalnız gece çıkıp gidemem. Biri alıp götürmesi lazım. Çoğu şeylerin programlarının hepsi şehir dışında, LYSA, LYKA çok var programlar, gitmek isterim” (K22, 68 yaşında, boşanmış).

Bir katılımcı (K22), yaşadığı bölgedeki sosyal etkinlik faaliyetlerinin yapıldığı mekanların çoğunun merkeze uzak inşa edilmesinden kaynaklı, toplu ulaşımın belirli saatlerde bitmesinden dolayı gidip katılamadığına dile getirmektedir. Aynı zamanda başka bir katılımcı “Orada sinemaya giderdik her hafta. Tiyatroya gidiyorduk her şeyde ayda bir. Çocukları parka

bahçeye götürüyorum, burada geliyorsun, gidecek yer yok, park yok buraya parka çıksan erkeklerden oturulmuyor. Bilmiyorum işte alıştık yani şimdi? Alıştım yani” (K22) sözleriyle boş zaman faaliyetleri açısından yaşadığı yerin imkanlarına dikkat çekmektedir. Katılımcı, daha önceki yaşadığı şehirde boş zamanlarını değerlendirebilecek birçok faaliyet (tiyatro, sanat, gezi) olduğunu ancak şu an yaşadığı ilçenin imkanlarının kısıtlılığı nedeniyle boş zamanlarını verimli kullanamadığını ifade etmektedir.

Bir diğer kısıtlayıcı unsur ise katılımcıların gelir durumu ve ekonomik açıdan yaşadıkları sıkıntılardır. Özellikle yaşlı ve dul kadınlar, eşlerinden kalan emekli maaşlarının az olmasının, sağlık harcamalarının arttığını ve alım gücünün düşmesiyle birlikte arkadaş buluşmalarının azaldığını bir katılımcı “Gün parası ile de gittim kendime göz damlası aldım işte... Zaten çok maaş vermiyorlar, yetiyor bereket versin. Hastalıkta çok oluyoruz. Komşuyla ikimiz git özele, git oraya buraya git, hep doktorlara veriyoruz parayı” (K2) sözleriyle vurgulamaktadır. Katılımcı, eşinden kalan emekli maaşıyla gündelik hayatını idame ettirmeye çalışmakta ve sağlık masraflarını “gün parasından” karşıladığını dile getirmektedir. Bir diğer katılımcı (K15) ise; boş zamanının kısıtlayan en büyük etkenin gelir durumu olduğunu ve insanların isteseler de bütçelerini aştığı için boş zamanlarını daha kısıtlı etkinlikler yaparak geçirdiklerini düşündüğünü ifade etmektedir:

“Ben diyorum ki bazen de öyle diyorum. Maddiyat diyorum. Maddiyatlar yükseldikçe insanların alma gücü kısıtlandı. Bunların çoğu ev hanımı eşlerinin cebine bakıyor. Onu da öyle bir şey yaptık...şimdi bir pazara çıkarsan bir markete gidersen 3 parça şey alsan çok tutuyor. Yani her şey çok pahalı. Şimdi en ufak bir şey yapmaya ne kadar tutacak. Tek başımayım ya bir peynir alıyorum ya peynir 250 g zeytin alıyorum 175 TL ya bu ne rezilliktir ya işte bundan insanlar çekildi birazda çünkü niye çekildi alma güçleri kalmadı çünkü geçinemiyor insanlar geçinemeyen çok insanlar var, herkes çalışmaya istiyor, uğraşıyor bir şeyler yapıyor” (K15, 78 yaşında, dul).



Şekil 3.5 Boş Zaman Kısıtlayıcıları

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanını; sağlık sorunları, pandemi döneminin getirdiği değişimler, yaş süreçleri, toplumsal cinsiyet, çevresel faktörler ve ekonomik sıkıntıların kısıtladığı ve sınırladığı görülmektedir (bkz. Şekil 3.5). Yaşlı kadınlarda pandemi döneminin getirdiği bulaş korkusunun özellikle sosyal faaliyetleri sınırlandırmaktadır. Öte yandan yaşlı kadınların yaşadığı sağlık sorunları boş zaman faaliyetlerini azaltmakta ve kısıtlamaktadır. Bir diğer unsur ise toplumsal cinsiyet rolleridir. Yaşlı kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklı boş zamanlarının kısıtlandığını dile getirmektedirler. Daha az sıklıkla ifade edilen sınırlayıcılar ise yaş süreçleri, çevresel faktörler ve ekonomik sıkıntılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Bu bölümde, saha çalışması sonucunda elde edilen bulguların genel değerlendirilmesine yer verilmektedir. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada, feminist yöntembilim esas alınmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, “yaşlı kadınların boş zamanı nasıl anlamlandırdığı” açıklanmaya çalışılmaktadır. Saha çalışması kapsamında Lüleburgaz’da yaşayan 40 yaşlı kadınla görüşülmüştür. Tematik analiz tekniğiyle analiz edilen veriler neticesinde beş ana tema ortaya çıkmış ve bulgular feminist perspektifle yorumlanmıştır. Bu ana temalar; zamanın ve boş zamanın anlamı, boş zamanın deneyimleri, yaşam döngüleri ve boş zaman, gündelik hayat ve boş zaman, boş zaman kısıtlayıcılarıdır.

Zaman, subjektif ve kişiden kişiye değişen anlamlar barındırmaktadır. Katılımcılar, zamanı bireysel deneyimlerine göre anlamlandırmaktadırlar. Katılımcılar için zamanın anlamı her ne kadar çeşitlilik gösterse de ortaklaşan anlamlar bulunmaktadır. Bu anlamlardan biri zamanın “değerli ve verimli değerlendirilmesi gereken bir şey” olarak değerlendirilmesidir. Yaşlı kadınlar için zaman fenomeni, değerli ve kıymeti bilinmesi gereken bir şeydir. Aslında bu durum zamanın algılanışı ile de doğrudan bağlantılıdır. Literatür de zaman yaşlandıkça hızlı mı geçer? sorusu karşımıza sıklıkla çıkmakta ve zamanın geçiş hızının yaşla birlikte arttığı vurgulanmaktadır (Wittmann ve Lehnhoff, 2005; Janssen vd., 2013). Bu noktada zaman yaşlı kadınlar için “yaşlandıkça hızlı geçen” şeklinde anlamlandırılmakta ve algılanmaktadır. Çalışmanın sonuçları bu bağlamda literatür ile uyumludur. Aynı zamanda bireysel deneyim ve kişinin yaşantısından izler taşıması doğal olan zaman, yaşlı kadınlar için yaşanmışlıkların yani “geçmiş deyimlerinin temsidir”. Bu noktada katılımcıların genellikle zamanı daha olumsuz yaşam deneyimleriyle örtüştürdükleri görülmüştür. Öte yandan çalışmamız açısından önemli ve çarpıcı bulgulardan biri “bakım yükünden uzaklaşılan bir an”, “anı yaşamak” olarak zamanın anlamlandırılmasıdır. Bu bulgu temel anlamda zaman ve toplumsal cinsiyetin bağlantısını göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı için zaman aslında bakım yüklerinden sıyrıldıklarını ve kendilerine vakit ayırdıklarını anları ifade etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle zaman kullanımına ve toplumsal cinsiyet ilişkisine odaklanmışlardır. Zaman kullanımının toplumsal cinsiyete göre analiz eden çalışmalar (Postone, 2009; Eker, 2015; Eker, 2018) bulunmaktadır. Türkiye’de yaşlıların zaman kullanımını toplumsal cinsiyet açısından ele alan az sayıda araştırma vardır (Güngör, 2019). Bu bağlamda yaşlı kadınların zamanı anlamlandırmasına dair bulgularının literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Boş zaman kavramı, feminist araştırmacılar tarafından erkek merkezli olduğu için eleştirilmektedir. Bu eleştirinin ana sorunsalı boş zamanın iş dışında kalan zaman olarak değerlendirilmesidir. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı çalışma yaşamına katılamayan kadınların boş zamanı değersiz olarak düşünülmektedir. Öte yandan kadınlar çalışma yaşamına katılsalar dahi hane halkı yükümlülüklerden kaynaklı erkeklerle eşit boş zamana sahip olmadıklarını dile getirmektedirler. Yaşlı kadınlar için ise boş zamanın hem erkek merkezli hem de genç merkezli olduğu iddia edilebilir. İş gücü piyasasında yer alanların çoğunluğunu genç ve yetişkin grubu oluşturmaktadır. Bu noktada toplumsal olarak yaşlıların emekli olduktan sonra çalışma yaşamına katılmaması beklenmektedir. Bu nedenle yaşlılar için boş zaman, çalışma yaşamında geçirilen uzun sürelerinin bir ödülüdür. Feminist bir perspektiften incelendiğinde, yaşamı boyunca güvencesiz işlerde çalışmış veya emekli olamamış yaşlı kadınların boş zamanları değersiz görülmektedir. Ayrıca kadınlar yaşlandıklarında toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılamamakta ve ev içi yükümleriyle, bakım rolleri devam etmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı yaşlı erkeklerle kıyasla boş zamana erişimleri sınırlı olabilmektedir.

Boş zaman çalışmamıza katılan yaşlı kadınlar için farklı anlamlar ifade etmektedir. Sıklıkla dile getirilen “boş insan, işe yaramazlık” ifadeleri katılımcılar için boş zamanın olumsuz çağırışım yaptığını göstermektedir. Bu durumda katılımcılar zamanı “değerli ve verimli geçirilmesi gereken bir şey” olarak algılamakta boş zamanın ise gereksiz ve verimsiz olduğu algısına vardıkları gözlemlenmiştir. Öte yandan boş zamanı “işe yaramaz, boş insan” olarak anlamlandırılan katılımcılar, üretkenliklerini sıklıkla vurgulamışlardır. Bulgular Ekerdt (1986)’in meşguliyet etiği (busy ethic) kavramı ile örtüşmektedir. Ekerdt (1986: 239), iş yaşamında çalışkanlığı ve erdemi onurlandıran bir çalışma etiği varsa emeklilik için de aktif bir yaşamı onurlandıran bir “meşguliyet etiği” olduğunu savunmaktadır. Öte yandan meşguliyet etiği emeklilikte boş zamanı meşrulaştırmakta, emeklileri yaş ayrımcılığına karşı korumakta ve emeklilik rolüne bir tanım kazandırmaktadır (Ekerdt, 1986: 240-243). Böylelikle meşguliyet etiği emeklilerin ve yaşlıların, toplumsal normlara adapte ederek aktif ve sağlıklı yaşlanmalarına aracılık etmektedir. Çalışmamızdaki yaşlı kadınların çoğunluğu da boş zamanı sürekli olarak bir eylemlilik hali ile ilişkilendirmektedir. Boş zamana sahip olmak bireye ve topluma katkı sağlamadığı için değersiz atfedilmektedir.

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zamanı anlamlandırma farklılıklarını belirleyen unsurlardan biri de işgücünde aktif rol alıp almadıklarıdır. Emekli olduktan sonra yeniden işgücü katılan yaşlı kadınlar için boş zaman “ev işlerine ayırdığı vakit” olarak anlamlandırılmaktadır. Çalışan kadınlar, ev içi sorumluluklarından uzaklaşmamakta ve iş dışı

zamanlarında ev işleri ile meşgul olmaktadır (Adak, 2007: 149-150). Yaşlı çalışan kadınlarda da benzer durum devam etmekte ve boş zamanı ev işleri yapmak olarak tanımlamaktadırlar. Ev kadını olan yaşlılarda ise boş zaman, “yaşlı ve torun bakımından arta kalan” veya “ev işleri bittikten sonra kalan zaman” olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Yaşlı kadınların boş zamanı anlamlandırmada toplumsal cinsiyet rollerin etkili olduğu görülmektedir. Yaşlı kadın olmanın boş zamanı tanımlamada ve anlamlandırmada önemli bir unsur olarak ele alınması ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Katılımcıların bir kısmı ise boş zamanı, bireyin kendisini geliştirdiği, üretken olduğu, hobilerine vakit ayırabildiği, fiziksel ve zihinsel olarak dinlenebildiği bir zaman dilimi olarak anlamlandırmışlardır.

Katılımcılar boş zaman kavramını farklı anlamlandırma ve tanımlandırma gerçekleştirdiler de “kendilerine ayırdıkları bir zaman dilimi” olarak görmektedirler. Freysinger ve Flannery (1992: 315), kadınlar için boş zamanın rollerden ve ilgili sorumluluklardan kurtulma, kendi kaderini tayin etme ve ifade etme özgürlüğü olduğu savunur. Bu doktora tez çalışmasında da katılımcıların, kendilerini ne meşgul ediyorsa ondan artı kalan zamanı boş zaman olarak tanımladıkları görülmektedir. Yaşlı kadınlar için boş zaman bir nevi kendilerine ayırdıkları ve rollerinden uzaklaştığı anlardan oluşmaktadır.

Çalışmamıza katılan yaşlı kadınların zaman ve boş zaman kavramını tanımlamakta ve ifade etmekte güçlük yaşadıkları görülmüştür. Katılımcılardan bazılarının boş zaman kavramına yabancı olmaları araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sınırlılığı aşmak için katılımcıların gündelik yaşamlarına dair derinleştirilmiş bilgiler alınmaya çalışılmıştır.

Yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ise oldukça çeşitlidir. Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ve boş zamanlarını nasıl kullandıkları ana temasında on iki alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalar; sosyal ilişkiler ve etkileşim, el işleri, televizyon izlemek, okuma ve eğitim, siyasi katılım ve gönüllülük, müzik ve sanat, geziler ve seyahatler, dijital ve sosyal medya, dini faaliyetler, bahçe ve doğa ile ilgilenme, fiziksel aktivite ve diğer faaliyetlerdir. Bu durum bize bir kez daha yaşlı kadın olmanın çeşitliliğini ve zenginliğini göstermektedir. Lüleburgaz’da gerçekleştirilen güncel bir çalışmada, yaşlıların aktif ve sağlıklı yaşlanmaya bakışlarını ele alınmıştır. Çalışma Lüleburgaz’da 8 yaşlı erkek ve 2 yaşlı kadın ile gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen çalışmada yaşlıların boş zamanlarını “kitap, gazete, dergi okumak, televizyon seyretmek, spor yapmak, ibadet etmek, sosyal ilişkilerde bulunmak, çevreye sosyal destek sağlamak, kısmi zamanlı işler yapmak” olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Akyıldız, 2024: 625-626). Çalışmamızın bulgularının bir kısmı literatür ile benzerlik göstermektedir. Boş zamanda el işleri yapmak, siyasi katılım, koro çalışmalarına katılmak, dijital ve sosyal medya kullanmak, gezilere ve seyahatlere katılmak, bahçe ve doğa

ile ilgilenmek ve fiziksel aktivitede bulunma kapsamında ise farklılıklar mevcuttur. Ancak ilgili çalışmanın çoğunluğunu yaşlı erkeklerden oluştuğunu vurgulamak gerekmektedir. Kamusal alanda rastgele örneklem tekniği ile seçilen katılımcıların çoğunluğun erkeklerden oluşması bile aslında yaşlı kadınların kamusal alandaki varlığını sorgulamamıza neden olmuştur.

Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınlar boş zamanlarını arkadaş, komşu, aile üyeleri ile deneyimlemektedirler. Sosyal etkileşimler ve ilişkiler alt teması arkadaş buluşmalarını, aile ziyaretlerini ve gün gruplarını içermektedir. Araştırmamıza katılan yaşlı kadınların çoğunlukla bu boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirdiği görülmüştür. Kadınların boş zamanlarına ilişkin yapılan bir çalışmada özellikle komşularla sosyalleşmek, kadınlar için boş zaman ve dayanışma gibi amaçları olan özel bir faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. Komşularla sosyalleşmeyi özel kılan şey, özellikle hareket kabiliyeti kısıtlı olan ve her gününü çoğunlukla yakın çevrede geçirmek zorunda kalan kadınlara sosyal bir yaşam sunmasıdır (Demirbaş, 2025: 184). Yaşlı kadınlar için de boş zamanda sosyal ilişkilerin, destekleyici ve dönüştürücü etkisi bulunmaktadır.

Yaygın olarak gerçekleştirilen boş zaman faaliyetlerinden biri de televizyon izlemektir. Televizyon izlemek, yaşlılar için önemli bir boş zaman faaliyetidir (Horgas vd., 1998; Van Der Goot vd., 2012). Yaşlı kadınlar açısından da durum benzer olmakla birlikte çarpıcı bulgulardan biri olarak yaşlı kadınlar boş zamanda televizyon izlemeyi yalnızlık ile bağdaştırmaktadırlar. Bu noktada yaşlı kadınlar, yalnızlık deneyimlerinde televizyonu bir arkadaş olarak tanımlanmaktadır. Özellikle eş kaybindan sonra televizyonun yaşlılar için “arkadaşlık ettiği, zaman geçirmeye yardımcı olduğu ve üzüntüden uzaklaşmayı sağladığı” (Horgas vd., 1998: 156) bilinmektedir. Katılımcıların televizyonda izledikleri programlar çeşitlilik göstermektedir. Bu doktora tez çalışmasının önemli bulgularından biri de Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların toplumsal ve siyasal konularla ilgili programları yakından takip etmeleridir. Türkiye Yaşlı Profili Araştırması’na göre yaşlı erkekler, kadınlara göre daha fazla haber ve tartışma programı izlemektedir. “65 yaş ve üstü erkekler televizyonda en fazla haber ve tartışma programlarını (%69), yaşlı kadınlar ise dizi (%32,5) izlemektedir” (TÜİK, 2023). Saha gözlemleri ve katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Lüleburgaz’da yaşayan yaşlı kadınların haber ve tartışma programları izleme açısından genel profilden ayrıştığı iddia edilebilir.

Katılımcıların çoğunlukla televizyon izlemek, el işleri yapmak, kitap okumak, dini faaliyetlere katılmak, günlere katılmak, arkadaşlarla buluşmak, müzik dinlemek, dijital ve sosyal medya kullanmak gibi ev tabanlı boş zaman faaliyetleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Yaşlı kadınların boş zamanlarını evde geçirmeleri beklenen bir sonuçtu. Boş zaman araştırmaları, yaşlıların boş zamanlarını çoğunluğunu hareketsiz, sosyal temelli, ev içinde veya evlerine yakın yerlerde boş zaman faaliyetleri gerçekleştirdiğini göstermektedir

(Lawton, 1994). Televizyon izlemek gibi yalnız başına gerçekleştirilen aktiviteler, yaşlılar arasında daha yaygın iken spor ve egzersiz programlarına katılımın en az olası olduğu aktivitelerdir (Armstrong ve Morgan, 1998: 21-23). Güncel araştırmalarda da yaşlıların özellikle evde boş zamanlarını geçirdikleri vurgulanmıştır (Tiryaki, 2019; Ayna ve Gümüş, 2021). Çalışmada özellikle görece ileri yaşlı ve dul katılımcılar, boş zamanlarını evde geçirmektedir. Görece ileri yaşlı, dul kadınların evde boş zamanlarını evde geçirmeleri toplumsal cinsiyet normlarıyla, ekonomik olarak bağımsız olmamalarına ve artan sağlık sorunlarıyla ilişkilidir.

Bu doktora tez çalışmasının çarpıcı bulgularından biri de yaşlı kadınların boş zamanlarında dijital ve sosyal medya kullanmasıdır. Görece daha genç yaşlı kadınlar dijital ve sosyal medyayı haber almak, arkadaşları ve aileleri iletişim kurmak amaçlı kullandıkları görülmüştür. Ayrıca yemek videoları, çiçek bakımı ile ilgili videolar izleyen katılımcılar da mevcuttur. Bu durum geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlı kadınların boş zamanlarında dijital ve sosyal medya kullanımını etkilediğini göstermektedir. Öte yandan yaşlılarda dijital yetkinliklerinin artırılması önemlidir (Adnan vd., 2021, Özbek vd., 2022; Adnan ve Özbek, 2023). Özellikle dul ve görece ileri yaşlı kadınlar, banka ve fatura ödeme gibi işlemleri konusunda diğer aile üyelerinden destek aldıkları görülmektedir. Bu durumda yaşlı kadınların özgürleşmesi açısından dijital yetkinliklerini artıracak programların yaygınlaştırılması önem teşkil etmektedir.

Kamusal alanda boş zamanlarını değerlendiren katılımcılar da azımsanmayacak düzeydedir. Görece daha genç yaşlı kadınlar, boş zamanda siyasal katılım sağlamakta, sivil toplum faaliyetlerinde yer almakta ve gönüllü çalışmalara katılmaktadır. Literatürde yaş ilerledikçe gönüllü çalışmaların ve siyasal katılımın azaldığı vurgulanmaktadır (Jirovec ve Erich, 1995; Palaz, 2021; Görgün Baran vd., 2020). Görece daha ileri yaşlı kadınların boş zamanda siyasal katılım ve gönüllü faaliyetlere katılım sağlamadıkları görülmüştür. Bu bağlamda çalışma, literatür ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca halk eğitim kursları, turlara katılmak, koro çalışmalarına katılmak gibi boş zaman faaliyetleri de görece daha genç yaşlı kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kamusal alanda boş zaman faaliyetlere katılımında sosyo-ekonomik statü ve eğitimin önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir. Daha önceden çalışma yaşamında olan ve eğitim seviyesi yüksek yaşlı kadınların kamusal alanda boş zaman faaliyetlerine katılım sağlamaktadırlar. Yaşlı kadınların kamusal alanda katılımını etkileyen unsurlar arasında yaş ve toplumsal cinsiyetten ziyade sınıf ve kimliklerde ön plana çıkmaktadır. Demirtaş yaptığı bir çalışmada, boş zamanı şekillendirmede sınıf ve toplumsal cinsiyet rolünü sorgulamakta ve farklı mahalledeki kadınların boş zaman kullanımını araştırmaktadır. Buna

göre, kamusal alandaki mekânların kullanımı üzerindeki cinsiyete dayalı kısıtlamalar her zaman koca veya aile kontrolünden değil bazen açıkça mahalle merkezli topluluktan kaynaklandığını da dile getirmektedir (Demirbaş, 2025: 182). Yaşlı kadınların boş zamanlarını kamusal alanda deneyimlemesinin önündeki engeller arasında toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil baskılar olabileceği gibi yaş ayrımcılığının da yer alabileceği düşünülmektedir. Yaşına göre davranma kalıpyargıları, örneğin; “bu yaştan sonra bunu mu yapacaksın” gibi söylemler de yaşlı kadınların boş zamanda kamusal alanlara katılımının önünde bir engel oluşturabilmektedir.

Yaşlı kadınların boş zamanlarında fiziksel aktivite gerçekleştirdikleri görülse de diğer faaliyetlere göre daha az katılım sağlandığı görülmektedir. Boş zamanlarında fiziksel faaliyetler gerçekleştiren katılımcıların genellikle yürüyüş yapmaktadırlar. Bir katılımcı sadece düzenli olarak her sabah koştuğunu belirtmektedir. Hargreaves (1994), çalışmasıyla toplumsal cinsiyet ve spor ilişkilerini şekillendiren yapısal ve kültürel etkilerin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Hargreaves (1994: 184-185)’e göre özel alandaki toplumsal cinsiyet ilişkileri, ev ve bakım emeğinin eşitsiz bölünmesini sürdürmekte ve kadınların spora katılımını engellemektedir. Ayrıca yaşlı nüfusta kadınların sayısının daha fazla olmasına rağmen yaşlı erkeklerin kamusal alanda spora katılımların daha fazla olduğunu belirtmektedir (1994: 265). Yaşlı kadınlar açık alanlarda, parklarda çoğunlukla yürüyüş yapmaktadırlar. Ayrıca bu çalışmada, spor salonu üyesi olan veya herhangi bir spor dalını düzenli olarak yapan (koşu hariç) katılımcı bulunmamaktadır. Yaşlı kadınların boş zamanda fiziksel aktivitelere katılımının azlığında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, ekonomik durumun, yaş ayrımcılığın ve sağlık sorunlarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Medeni durum açısından incelendiğinde ise yaşlı kadınların, boşanma süreçlerinin ardından boş zamanda özgürleştikleri anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen altı katılımcı boşanma deneyimine sahiptir. Bir katılımcı ise boşanma deneyiminin boş zamanda bir değişiklik yaratmadığını aktarmaktadır. Katılımcıların boşanma deneyimlerinin yaşlılık dönemindeki boş zamana yansımaları açısından ne zaman boşandıkları, boşanma kararını nasıl ve hangi nedenlerle aldıkları da önemlidir. Boşanma deneyimine sahip katılımcıların çoğunluğu 40-50 yaşlarında boşanmışlardır. Katılımcılar boşanma sürecinin ardından karşılaştıkları zorluklardan bahsetseler de zamanla bu zorluklarla nasıl baş ettiklerini aktarmaktadırlar. Boşanmış yaşlı kadınlar boş zamana görece daha rahat erişebilmekte ve özgür hissetmektedirler. Dul yaşlı kadınların da benzer deneyimlere sahip oldukları görülmektedir. Yaşlı dul kadınların çoğunluğu eşlerini kaybettikten sonra boş zamanlarını daha özgür kullandıklarını, kendilerine daha fazla vakit ayırdıklarını, yeni boş zaman faaliyetleri kazandıklarını belirtmektedirler. Dul kadınların boş zamanda özgürleştikleri ve yeni boş zaman

faaliyetleri edindikleri görülmektedir (Carriço ve Neves, 2014; Jaumot-Pascual vd., 2018; Standridge vd., 2020). Çalışmanın bulguları ilgili literatür ile benzerlik göstermektedir. Buna göre, “eşlerinin bakıcıları olan yaşlı kadınların bakıcılık sorumluluğu eşlerinin ölümüyle sona ermektedir” (Adak, 2003). Dul yaşlı kadınların çoğunluğu aile üyelerine ve en son eşlerine bakım verme deneyimine sahiptir. Eş kaybı sonrasında da uzun süren bakım rollerinden de uzaklaşmış olmaktadır. Bu noktada, yaşlı kadınların boşanmış veya dul olmaları, evlilik içerisinde kadınlara yönelik ataerkil baskılardan uzaklaşmalarının boş zamanda özgürlük getirdiği iddia edilebilir.

Bu doktora tez çalışmasında, boşanmış ve dul yaşlı kadınların boş zamanda özgürleşmeleri değerlendirildiğinde arasında farklılıklar da olduğu görülmektedir. Boşanmış kadınlar boş zamanda özgürlüklerini daha gür bir yerden dile getirmektedirler. Dul yaşlı kadınların boş zamanda özgürleşmeleri ise daha sessiz bir yerdendir. Katılımcılar eşlerinin kaybindan sonra yaşadıkları yalnızlık duygusundan, yas süreçlerinden de bahsetmektedirler. Daha sessiz bir yerden dile getirmelerinin nedeninin eşlerinin kaybindan sonra karşılaçacakları toplumsal beklentilerden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Dul kadınlara yönelik toplumsal normlar “ataerkil cinsiyetçi rol ve beklentilerle biçimlenmektedir” (Sallan Gül ve Bayram, 2018: 36). Bu noktada yaşlı kadınlar dul kaldıklarında geleneksel toplumsal cinsiyet ve normlarına uygun olarak davranmayı tercih edebilir ve özgürlüğünü göstermek istemeyebilir.

Çalışma kapsamında bekar olan (evlenmemiş) sadece bir katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcı, arkadaşlarının evli olduğunu belirtilerek arkadaşlarının hafta sonu ailesi veya çocuklarıyla görüştüğü için kendisinin daha fazla yalnız gerçekleştireceği boş zaman faaliyetlerine yöneldiğini vurgulamaktadır. Boş zaman kullanımı açısından bekar katılımcının sadece hafta sonu ve hafta içi ayrımı olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet normları kadınlardan “evlenmesi ve çocuk sahibi olması” beklenmektedir. Hiç evlenmemiş yaşlı kadınların boş zaman deneyimlerine ilişkin nadir çalışmalar bulunmaktadır. Baker (2011), aile, iş ve kültürel beklentilerinin etkisinin, bekar kadınlar için boş zamanları açısından hem kısıtlayıcı hem de kolaylaştırıcı etki yarattığını ileri sürmektedir. Türkiye’deki yaşlı kadınların %2,8’i hiç evlenmemiştir (TÜİK, 2024). Örneklem olarak da ulaşılması zor bir grup olmasıyla birlikte bu alanda gerçekleştirilecek araştırmalar, yaşlı kadınlarda medeni durumun boş zamanı nasıl şekillendirdiğini açıklamakta aydınlatıcı olacaktır.

Emeklilik ise yaşlı kadınların yaşam döngülerinde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmadaki yaşlı kadınların yarısı (23 katılımcı) emeklidir. Emekli olmak yaşlı kadınların bir kısmı için ekonomik anlamda özgürleşmek ve boş zamanlarından keyif alma süreci olarak tanımlanırken bazı katılımcılar için ise torun, yaşlı bakımı gibi bakım rollerini üstlendikleri bir

evre olarak deneyimlenmektedir. Öte yandan emekli olan katılımcılarımızın bir kısmı ise yeniden çalışmaya başlamışlardır. Yaşlılarda emekli olduktan sonra ikinci bir işte çalışmak giderek artan bir durum haline gelmiştir. Yeniden işgücü piyasasına katılım nedenleri arasında, emeklilikle birlikte azalan gelir, erken yaşta emekli oldukları için kendilerini dinç hissetmeleri, ilgi alanlarına yönelik farklı sektörlerde çalışma isteği yer almaktadır. Yaşlı kadınlarla gerçekleştirilen nitel bir çalışmada, “yaşlı kadınların imkân sunulduğunda iş yaşamında aktif rol olabileceklerine” değinilmiştir (Öz ve Turan, 2021: 42-43). Öte yandan nüfustaki yaşlılarının oranının her geçen gün artmasıyla birlikte iş gücü piyasasında da yaşlı çalışanlara duyulacak ihtiyaç artacaktır (Özen Çöl ve Özbek, 2017: 550). Yaşlı kadınların iş yaşamında yer almaları, boş zaman açısından zaman kısıtlılığını yansıtsa da ekonomik anlamda özgürleşmeye katkı sağladığı için kolaylaştırıcı bir rolü olabileceği iddia edilebilir.

Ev kadını olan ve eşi emekli olan katılımcılar da ise boş zamanın kısıtlandığı görülmektedir. Evin anlamı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında dul kadınlar için ev kişisel bir güç alanı olarak tanımlamakts, evli yaşlı kadınlar ise kendi isteklerinde bazı kısıtlamalar yaşadıklarını (eşlerinin isteklerine göre) bahsetmektedirler (Gattuso, 1996: 174). Ev kadını yaşlı kadınlar, gündelik yaşamlarında zamanın büyük çoğunluğunun evlerinde geçirmektedirler. Eşleri iş yaşamındayken evin kontrolü kadınlara kalmaktadır. Eşlerinin emekli olmalarıyla birlikte “evde daha fazla vakit geçirmeleri” kadınların sosyal yaşamlarında (örneğin; arkadaşlarını davet etme) kısıtlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev kadını olan yaşlı kadınlar için eşin evden çıkarak işe gitmesi boş zamanda bir özgürlük alanı yaratmaktadır. Ancak eşin emekliliği ile bu özgürlüğün kısıtlandığını iddia edilebilir.

Yaşlı kadınların yetişkinlik dönemlerinde veya daha genç yaşlı dönemlerindeki boş zaman kullanımı incelendiğinde ise sosyal ilişkilerde (arkadaşlarla buluşma, birlikte kahve içme gibi) bir değişim olmadığı görülmektedir. Yaşlı kadınlar için boş zamanda sosyalleşme faaliyetleri her dönem için geçerli olabilmektedir. Özellikle ileri yaşlı kadın katılımcıların daha genç yaşlı oldukları dönemde daha fazla seyahatlere ve turlara katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, yaşla birlikte boş zamanda kamusal faaliyetlerin azaldığını ve giderek ev tabanlı faaliyetlere dönüştüğünü göstermektedir.

Çalışma sonuçlarına göre; yaşlı kadınların gündelik yaşam rutinleri, çoğunlukla ev işlerinden oluşmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden gündelik yaşamlarında bakım verme ve ev işlerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Gündelik yaşamlarında önemli yer kaplayan bir diğer unsur ise sağlık durumlarıdır. Yaşlı kadınların gündelik yaşamlarının yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimselliğinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Öte yandan kadınların gündelik yaşamda cinsiyete dayalı iş bölümüne sahip oldukları görülmüştür. Toplumsal cinsiyet

rollerinin geçmişten geleceğe ve kuşaktan kuşağa aktarılması sonucunda, çalışma hayatında yer alan ya da ev kadını olan yaşlı kadınların yaşamlarının büyük bir kısmını ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı, alışveriş, temizlik gibi işler doldurmaktadır. Örneklemden yola çıkarak bugünün 65 yaş üstü kadınlarının bu sorumlulukları yüklendikleri ve içselleştirdikleri görülmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini içselleştiren yaşlı kadınlarda, toplumsal cinsiyetin boş zamana görünmez bir şekilde yansıdığı düşünülmektedir. Yaşlı kadınların boş zamanları ve gündelik yaşam pratikleri incelendiğinde ev işlerinin büyük bir kısmının kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi ve kadınların aile bakımıyla ilgili rollerinin olması boş zamanı şekillendirmektedir. Yaşlı kadınlar için boş zaman bir nevi ev işlerinin yapılmadığı zamanı temsil etmektedir.

Yaşlı kadınlar, torun ve yaşlı bakımı sorumluluklarını üstlenmektedirler. Yaşlı kadınlarda torun ve yaşlı bakımı sağlamanın boş zamanı nasıl şekillendirdiği konusunda farklılıklar görülmektedir. Düzenli olarak torun bakımı sağlayan yaşlı kadınlar, genellikle hafta sonu veya çocuklarını ailelerine teslim ettikten sonra kendilerine boş zaman yaratabildiklerini aktarmaktadırlar. Ancak tüm gün yaşlı bakımı sağlayan özellikle yatağa bağlı ebeveyn veya eş bakımı gerçekleştiren kadınların, boş zamanı olmadıkları görülmektedir. Yaşlı bakımında, bakım sağlayan kişi eğer yakın çevresi tarafından destek almıyorsa, bu durum mesaisi hiç bitmeyen bir iş haline gelmektedir. Bu noktada yaşlı bakımı sağlayan yaşlı kadınlara ulaşabilmek araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Örneklem olarak katılımcılara ulaşılmış olmasına rağmen zaman yaratamadıkları için araştırmaya katılmayı kabul etmemişlerdir. En son eş kaybıyla birlikte özgürleştiğini ifade eden birçok katılımcının da yaşam seyrinde uzun yıllar bakım verme öyküsü bulunmaktadır. Bu durum da torun ve yaşlı bakımı arasında kurumsal eksiklikleri göstermekte ve destek mekanizmalarının önemini yineleyen biçimde anlatmaktadır.

Yaşlı kadınların boş zamanlarını kısıtlayan birçok unsur bulunmaktadır. Öncelikle pandemi döneminden sonra hayatlarında meydana gelen değişimlerin, yaşlı kadınların boş zamanı göz önüne alındığında daha fazla etkilediği görülmektedir. Yaşlı kadınların boş zamanını, sağlık sorunları, yas süreçleri, toplumsal cinsiyet rolleri, çevresel faktörler ve ekonomik sıkıntılar kısıtlamakta ve sınırlamaktadır.

Pandemi döneminde gerek sokağa çıkma yasakları gerek bulaş korkusu yaşlıların günlerini evde geçirmelerine neden olmuştur. Pandemi sürecinde, yaş ve toplumsal cinsiyetin boş zaman pratiklerine ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu bilinmektedir (Tripathi ve Samanta, 2023). Pandemi döneminde yaşlı kadınlar ve erkeklerin boş zaman kullanımları arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınlar pandemi süreci boyunca ev ve bakım emeğine

daha fazla katkı sağlayan rolünde olmakla birlikte zaman özgürlüğü açısından sınırlı bir durumda kalmışlardır. Yaşlı erkekler ise boş zamanda aktivitelerini seçme konusunda daha fazla zaman özgürlüğüne sahip olmuşlardır (Tripathi ve Samanta, 2023: 1116). Pandeminin Türkiye’de bitmesinin üzerinden yaklaşık üç yıl geçmesine rağmen; yaşlı kadınların gündelik yaşamlarındaki boş zaman pratiklerindeki etkisinin devam ettiği görülmektedir. Özel ve Can (2021: 88-89)’e göre pandemiden etkilenen boş zaman alışkanlıkları devam etmektedir. Bu çalışmanın sonuçları literatürle benzerlik göstermekle birlikte aynı zamanda pandemi sürecini “kısıtlayıcı bir unsur olarak” değerlendirmesi açısından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, alanda yapılan çalışmalar genellikle pandemi dönemine odaklı olmakla birlikte bu bağlamda çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yaşlı kadınların ekonomik durumları da boş zamana erişimi engelleyen ve kısıtlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK (2024) verilerine göre; yaşlı kadınların %24’ü yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındadır. Çalışmalar özellikle dul ve yaşlı kadınların yoksullukla mücadele ettiğini göstermektedir (Arun ve Arun, 2011; Dericioğulları Ergun, 2017; Nazlier-Keser, 2019). Dullukla beraber yaşlı kadınlar herhangi bir zaman diliminde çalışma yaşamında yer almamışlarsa ve başka gelir kaynakları yoksa eşlerinin maaşlarının bir kısmını ölüm aylığı şeklinde almaktadırlar. Bu noktada, yoksulluğun çözümü konusunda benimsenen politikalar, “hükümet programlarında yalnız yaşayan yaşlı kadınların da risk grupları içerisinde yer aldığına” ilişkindir” (Yılmaz, 2012: 306). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından dul kadınlara “Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Programı” kapsamında sosyal yardım verilmektedir. İki ayda bir verilen sosyal yardımın miktarı aylık 1500 TL’dir (ASHB, 2025). Sallan Gül ve Bayram (2018: 35)’ın belirttiği üzere, dul yaşlı kadınların bu sosyal yardımdan yararlanabilmeleri için hem evlenmemeleri gerekmekte hem de yoksul olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, ekonomik anlamda kısıtlı olan yaşlı kadınların boş zamanlara erişimin sınırlandığı bilinmektedir (Blackshaw, 2009: 7; Demirbaş, 2025: 181). Yaşlı kadınların boş zamana erişimini engelleyen unsurlarda ekonomik nedenlerin katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirileceği düşünülmekteydi. Bu durumun yaşlı kadınların boş zamanı anlamlandırma ve algılama biçimleriyle bağlantılı olabilmektedir. Nitekim çalışma sonuçlarına göre, katılımcıların çoğu ev içerisinde ve görece düşük bütçeli (kahve sohbetleri, televizyon izlemek, el işleri ve örgü örmek vb.) faaliyetlerle ilgilenmektedir. Bu nedenle ekonomik durumlarının boş zamanını kısıtlayan bir unsur olarak nitelendiren az sayıda katılımcı bulunmaktadır.

Yaşlı kadınların ev içi yükümlülükleri ve bakım rolleri, boş zamanlarını kısıtlamakta ve sınırlamaktadır. Literatürde genellikle çalışan kadınlar için “zaman yoksulluğu” kavramı

kullanılmaktadır (Ekiz Gökmen, 2017; Kart ve Öngör, 2023). “Zaman yoksulluğu”, aşırı iş yükü nedeniyle dinlenmeye veya boş zamana vakit bulamayanları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bardasi ve Wodon, 2010: 47). Rokicka ve Zajkowska (2020: 400), yaşlılara bakım sağlayan kadınların zaman yoksulluğu yaşadığını savunmaktadır. Yaşlı kadınların zaman yoksulluğuna dair gerçekleştirilecek araştırmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Yaşlı kadınların cinsiyete dayalı ev içi yükümlükleri ve bakım rollerinin halen devam etmesi, yaşlı çalışan kadınların sayısının giderek artması bu durumu sorgulamamıza neden olmuştur. Yaşlı kadınlar açısından da zaman yoksulluğu kavramının tartışılabileceği iddia edilebilir.

Shaw (1994: 8-9), kadınların boş zamanını analiz etmek için üç yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Birincisi, kadınların ataerkil sistem içerisinde boş zamana erişimin önündeki engeller ve kısıtlamalardır. İkincisi ise boş zamanın kadınlar için yeniden bir üretim alanı olarak değerlendirilmesidir. Üçüncüsü ise kadınların boş zamanlarının güçlendirici yönüne vurgu yapmaktadır. Yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmayı amaçladığımız bu doktora tez çalışmasında Shaw (1994)’ın bu üç yaklaşımdan esinlenerek anahtar bulgular değerlendirilmiş ve gelecek araştırmalar için yol gösterici olması hedeflenmiştir. İlk olarak çalışmanın bulgularının önemli bir kısmı yaşlı kadınların boş zaman kullanımı açısından eril tahakküm altında olduğunu göstermektedir. Gündelik yaşam deneyimlerinin ev işleri ve bakım rollerinden oluşması, yaşlı kadın olmanın getirdiği finansal, sosyal ve sağlık sorunlarının neden olduğu kısıtlamalar neticesinde boş zamana erişimde sınırlılıklar yaşamaktadırlar. Uluslararası literatürde yaşlı kadınların boş zamana erişimi hakkında feminist çalışmalar yaygın olmakla birlikte ulusal anlamda yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. İkincisi ise yaşlı kadınların boş zamanlarında katıldığı gün grupları, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına göre gittikleri halk eğitim kurslarının türü (dikiş, takı vb.), örgü örmek, dikiş dikmek gibi faaliyetler cinsiyetlendirilmiş boş zaman faaliyetleri olarak değerlendirilebilir ve eril tahakkümü yeniden üretime katkı sunabilmektedir. Karayiğit (2015), çalışmasında ikinci yaklaşımı benimsemiş ve gün gruplarının ataerkil sistemin yeniden inşasına odaklanmıştır. Ulusal literatürde bu yaklaşımla yaşlı kadınların boş zamanlarını ele alan çalışmaların alana katkı sağlayacaktır. Son olarak ise yaşlı kadınların, boş zamanı bir güçlenme aracı görmeleri ve seçimleriyle kısıtlayıcı rollere meydan okuma olarak görülmektedir. Yaşlı kadınların siyasal katılımı ve gönüllü çalışmalarda yer almaları, kamusal alandaki boş zaman faaliyetlere (koro çalışmaları, gezi ve seyahatleri, yabancı dil öğrenmek, fiziksel aktivite vb.) katılımları bu bağlamda değerlendirilebilir. Yaşlı kadınların boş zamanı güçlendirici yönü hem cinsiyetçilikle hem de yaş ayrımcılığıyla mücadele etmeyi beraberinde getirmektedir.

Çalışmamızda özellikle dul ve boşanmış kadınların boş zamanda özgürleştikleri görülmüştür. Yaşlı kadınların ev içerisindeki eril tahakkümün ortadan kalkmasıyla birlikte boş zamanda özgürleşme meydana gelmekte ve “*karişan yok görüşen yok*” ifadesi bu durumu iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Üçüncü yaklaşım bireysel seçimlere odaklansa da yapısal sorunlarla mücadele etmeyi de beraberinde getirdiği için bu alanda gerçekleştirilecek politikaların teşvik edici bir rolü olabileceği iddia edilebilir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 yılı raporunda, Kırklareli’nin çok yaşlı toplum kapsamına girdiğini ve Kırklareli ilinde bir huzurevi, Lüleburgaz’da ilçesinde yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi olmak üzere iki adet kurum olduğu vurgulanmaktadır (ASHB, 2018: 279). Ayrıca il merkezinde yeni huzurevinin yapımına başlanmıştır (Kırklareli Valiliği, 2025). Araştırmanın gerçekleştirildiği ilçe çok yaşlı bir toplum olarak adlandırılmaktadır, bu nedenle yaşlılarına bakım veren yaşlı bakım sağlayıcılar giderek artmaktadır. Ailede yaşlı bakımı sağlayan üyelerin genellikle kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Kurum bakımının yeterli olmamasından kaynaklı yaşlı bakımı ailelerin sorumluluğuna bırakılmaktadır ve bu bakım rolü çoğunlukla kadınların üzerlerine yüklenmektedir. Bu bağlamda yaşlı bakım kurumlarının sayılarının artırılması yaşlı kadınların boş zaman kullanımında özgürleşmesine katkıda bulunacaktır.

Yaşlılık konusunda ulusal politika belgeleri arasında yer alan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)’nda, altı politika odak noktadır. Bu politikalar; aktif ve sağlıklı yaşlanma, toplumsal hayata katılım, herkes için yaş dostu ve erişilebilir ortamlar, afet ve insanı bakımdan acil durumlar, yaşlı hakları ile uygulama ve izlemedir. Politikalar içerisinde yaşlı/yaşlı kadınların boş zaman kullanımı ele alınmamış olsa da ilgili politikalar boş zamanla bağlantılıdır. Aktif ve sağlıklı yaşlanmanın yollarından biri de boş zamanlarının etkin ve üretken bir şekilde kullanılmasıdır. Ayrıca toplumsal hayata katılımında yaşlıların gönüllü faaliyetlere katılması, sivil toplum faaliyetlerinin içerisinde yer alması da boş zaman faaliyetleri arasında karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanılan kentin yaş dostu olması boş zaman faaliyetlerine erişim açısından önemlidir. Katılımcılar, boş zaman kısıtlayıcılarında çevresel faktörlere değinmektedirler. Bu bağlamda yaş dostu çevrelerinin varlığı yaşlıların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmakta ve kamusal yaşama katılımında önceliklidir. DSÖ’nün yaş dostu kentler yaklaşımı, “aktif yaşlanmayı” teşvik etmekte ve yaşlıların toplumun tüm alanlarına katılmaları için fırsatlar sunmayı amaçlamaktadır (WHO, 2023: 7). Kentlere yaş dostu olma yolunda rehberlik etmesi amacıyla sekiz alan belirlenmiştir; ulaşım, barınma, sosyal katılım, saygı ve sosyal içerme, sivil katılım ve istihdam, iletişim ve bilgi, açık alanlar ve binalar, toplumsal destek ve sağlık hizmetleridir

(WHO, 2023: 6). Kentlerde yaşlılar açısından erişilebilir kamusal alanlarının varlığı sosyal etkisini arttırmaktadır. Yaşlı kadınlar açısından yaş dostu kentler sosyalleşme alanları için fırsat sağlamak ve yaşam kalitelerini arttırmaktadır (Zhang vd., 2022: 758). Yaşlı kadınların boş zamanlarını kamusal alanda geçirmeleri için yaş dostu kentler teşvik edici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin yaşlı kadınların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri faaliyet alanları oluşturmaları, bu alanlara yaşlı kadınların kendilerini güvende hissetmeleri, erişilebilir ve kolay ulaşım imkanları sunmaları önerilerimiz arasında yer almaktadır.

Söz konusu ulusal eylem planı incelendiğinde “yaşlı kadınlara”, iki politika alanında yer verildiği görülmektedir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma politikasında, “yalnız ve yoksul yaşlı kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması hedef olarak belirlenmiştir” (2023: 20). İkincisi ise yaşlı haklarıdır. Bu alanda çoklu ayrımcılıktan bahsedilmekte, yaşlı kadınların hizmetlere erişimde yaşlı erkeklerle göre daha dezavantajlı konumda oldukları vurgulanmaktadır (2023: 56). 25 Nisan 2025 tarihinde TÜİK tarafından ilk defa aktif yaşlanma endeksi açıklanmıştır. Yaşlılıkla ilgili politikalarda aktif ve sağlıklı yaşlanmanın ön plana çıktığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu noktada politika yapıcıların, yaşlılara yönelik hazırlanan eylem planlarında yaşlı kadınların göz ardı edilmemesi, toplumsal cinsiyetin getirdiği ayrımcılıkların vurgulanması ve boş zamanın yapısal olarak ele alınması bir diğer önerimizdir.

Bu alanda gerçekleştirilecek araştırmaların, yaşlı kadınların kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine olanak sunması için odak grup çalışmalarının yapılmasının metodolojik açıdan kolaylaştırıcı ve derinleştirici bir etkisi olacağı düşünülmektedir. Yaşlı kadınların çeşitliliği ve zenginliği verilerin yorumlanmasında araştırmalarda sınırlılıklar oluşturabilmektedir. Bu nedenle nitel araştırmalarda örneklemin tek bir yaş grubuna göre (65-74 yaş arası veya 80 yaş üstü) belirlenmesi alana katkı sağlayacaktır.

Bu doktora tez çalışmasının amacı yaşlı kadınların boş zaman deneyimleri ve anlamlarının feminist perspektifle açıklamaktır. Araştırmanın sınırlılıkları olmakla birlikte saha çalışmasında elde edilen önemli veriler, çalışmanın hedefine ulaştığını göstermektedir. Çalışmanın feminist perspektifle ele alınmasından dolayı özgün bir değer taşıdığı ve araştırma sonuçlarının alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı, A. Y. (2020). *Halk Eğitimi Merkezi Kurslarının Başarılı Yaşlanmaya Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Adak, N. (2003). “Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 6.
- Adak, N. (2007). “Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı”. *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a Armağan Özel Sayısı (Hakemsiz Sayı)*, 17: 137-152.
- Adnan, M., Kapucu, N. K., Yakar, A., Köşk, U. C. ve Özbek, Ç. (2021). “65 Yaş Üstü Kadınlara Dijital Yetkinlik Kazandırılmasına Yönelik Bir Öğretim Tasarımı”. *Ege Eğitim Dergisi*, 22(2): 57-76.
- Adnan, M. ve Özbek, Ç. (2023). “Digital Competences of Older Women in Turkey: Gender and Ageing as Double Danger. *Educational Gerontology*, 49(12): 1082-1099.
- Agahi, N. ve Parker, M. G. (2008). “Leisure Activities and Mortality: Does Gender Matter?”. *Journal of Aging and Health*, 20(7): 855-871.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2023). *Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)*. Ankara.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*. Ertem Basın, Ankara.
- Akbuğa, F. (2023). “Yaşlı Bireylerin Sosyal Ağlardaki Dijital Suskunluğu”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(62): 328-345.
- Akçam, T. C. ve Kozbekçi Ayrancı, S. (2022). “Kadın Emeğine Dayanan Bir Ev Endüstrisi: El Örücülüğü. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*”, 7(14):89-103.
- Akyıldız, Y. (2024). “Yaşlılığa Aktif Yaşlanma Perspektifiyle Bakmak: Lüleburgaz Örneği”. *İçtimaiyat*, 8(2): 608-634.
- Antonovsky, A. ve Sagy, S. (1990). “Confronting Developmental Tasks in The Retirement Transition”. *The Gerontologist*, 30(3): 362-368.
- Armstrong, G. K. ve Morgan, K. (1998). “Stability and Change in Levels of Habitual Physical Activity in Later Life. *Age and Ageing*, 27(3): 17-23.

- Arslan, H. (2005). *Tarihsel ve İdeolojik Bir Kavram Olarak Boş Zamana Sosyolojik Bir Bakış*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arun, Ö. ve Arun, B. (2011). “Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk”, *Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4),1515–1527.
- Atabey, G. ve Hasta, D. (2018). “Siyasal Katılım, Siyasal Yeterlik ve Toplumsal Cinsiyet”. *Nesne*, 6(13):484-516.
- Atchley, R. C. (1971). “Retirement and Leisure Participation: Continuity or crisis?”. *The Gerontologist*, 11(1): 13-17.
- Aydın, İ. ve Tütüncü, Ö. (2021). “Pandemi Sürecinde Yaşlılık ve Rekreasyon”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1):100-105.
- Ayna, Ç. ve Gümüş, H. (60). “60 Yaş Üstü Bireylerin Yaşam Doyumu, Sağlık Algısı ve Boş Zaman Etkinliği Tercihlerinin İncelenmesi”. *Spor Bilimleri Dergisi*, 32(1): 1-9.
- Avramsson, K. (2016). *Men knitting: A queer pedagogy*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ottawa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kanada.
- Bahadır, M. (2016). “Antikçağ’dan Günümüze Boş Zaman Üzerine Bir Değerlendirme”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2):103-116.
- Baker, S. M. (2011). “Women and Leisure: the Experiences of Older Single Women across the Life-Span”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dalhousie Üniversitesi,
- Bardasi, E. ve Wodon, Q. (2010). “Working Long Hours and Having No Choice: Time Poverty in Guinea”. *Feminist Economics*, 16(3): 45-78.
- Berg, L. N. (2000). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. (4.bs.). Allyn and Bacon, Boston.
- Berlin, K. ve Klenosky, D. B. (2014). “Let Me Play, Not Exercise!”. *Journal of Leisure Research*, 46(2):127-152.
- Berlin, K., Kruger, T. ve Klenosky, D.B. (2018). “A Mixed-Methods Investigation of Successful Aging Among Older Women Engaged in Sports-Based Versus Exercise-Based Leisure Time Physical Activities”. *Journal of Women and Aging*, 30(1): 27-37.
- Bernand, M. ve Phillipson, C. (2004). “Retirement and Leisure”. J.F. Nussbaum ve J. Coupland (Ed.), *Handbook of Communication and Aging Research*. (2.bs.). Lawrence Erlbaum Associates, London, 353-378.
- Bhatti, M. ve Church, A. (2000). “I Never Promised You A Rose Garden: Gender, Leisure and Home-Making”. *Leisure Studies*, 19(3):183-197.

- Bittman, M. ve Wajcman, J. (2000). "The Rush Hour: The Character of Leisure Time and Gender Equity". *Social Forces*, 79(1):165-189.
- Blackshaw, T. (2009). "Ageing and Leisure". T. Blackshaw ve G. Crawford. (Ed.), *The SAGE Dictionary of Leisure Studies*. SAGE Publications, London, 6-7.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. (Çev. B. Yılmaz), Bağlam Yayınları, Ankara.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology*, 3(2):77-101.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2012) "Thematic Analysis". H. Cooper. (Ed.), *The Handbook of Research Methods in Psychology Volume 2 Research Designs: Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological*. American Psychological Association, Washington, 57-72.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2022). "Conceptual and Design Thinking for Thematic Analysis". *Qualitative Psychology*, 9(1):3-26.
- Calasanti, T. M. (1996). "Gender and Life Satisfaction in Retirement: An Assessment of the Male Model". *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 51(1): S18-S29.
- Carmichael, F., Duberley, J. ve Szmigin, I. (2015) "Older Women and Their Participation in Exercise and Leisure-time Physical Activity: The Double Edged Sword of Work". *Sport in Society*, 18(1):42-60.
- Carriço, S. ve Neves, R. (2014). "Involuntary Freedom in Elderly Widows-Narrative Insights". *Revista Kairós-Gerontologia*, 17: 49-63.
- Cengiz, C. (2016). *Ekonomik ve Sosyal Bir Etkinlik Olarak Altın/Para Günlerinin Pazarlama Açısından İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Cesur, M. (2014). *Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlerin Seyahat Kısıtlayıcıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Chen, S. Y. ve Fu, Y. C. (2008). "Leisure Participation and Enjoyment Among the Elderly: Individual Characteristics and Sociability". *Educational Gerontology*, 34(10):871-889.
- Chen, Y. T., Holahan, C. K., Holahan, C. J. ve Li, X. (2018). "Leisure-Time Physical Activity, Subjective Age, and Self-Rated Memory in Middle-Aged and Older Adults". *The International Journal of Aging and Human Development*, 87(4):377-391.
- Cheng, E. H., Patterson, I., Packer, J. ve Pegg, S. (2010). "Identifying the Satisfaction Derived from Leisure Gardening by Older Adults". *Annals of Leisure Research*, 13(3):395-419.

- Cho, C., Han, C., Sung, M., Lee, C., Kim, M., Ogawa, Y. ve Kohzuki, M. (2017). "Six-Month Lower Limb Aerobic Exercise Improves Physical Function in Young-Old, Old-Old, and Oldest-Old Adults". *The Tohoku Journal of Experimental Medicine*, 242(4):251-257.
- Clarke, N. A. (2019). "Exploring The Role of Sewing as a Leisure Activity for Those Aged 40 Years and Under". *Textile*, 18(2): 118-144.
- Colley, L. (1985). "Work Occupation and Leisure Patterns of Self-Supporting Women in Pre- and Post-Retirement". *Society and Leisure*, 8(2):631-658.
- Coşkun, E. (2024). "Toplumsal Cinsiyet ve Boş Zaman: Doğa Yürüyüşü Gruplarında Kentli Orta Yaşlı Kadınlar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(40):418-439.
- Cowgill, D. O. ve Baulch, N. (1962). "The Use of Leisure Time by Older People". *The Gerontologist*, 2(1):47-50.
- Creech, A., Hallam, S., McQueen, H., ve Varvarigou, M. (2013). "The Power of Music in The Lives of Older Adults". *Research Studies in Music Education*, 35(1):87-102.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Farklı Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (5. bs.). (Çev.ed. M. Bütün ve S.B Demir), Siyasal Kitapevi, İstanbul
- Csikszentmihalyi, M. (1981). "Leisure and Socialization". *Social Forces*, 60(2):332-340.
- Cumming, E. ve Henry, W. E. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. Basic Books, New York.
- Çakır, V. ve Çakır, V. (2011). "Yalnızlık ve Televizyon Kullanımı". *Selçuk İletişim*, 7(1):131-147.
- Çakmaz, D. ve Kart, E. (2021). "Kadınların deneyimlerinde yoksullukla baş etmenin bir stratejisi olarak 'kabul günü'". *Küresel Dönüşüm ve Farklılaşma III: Toplumsal Geçiş, İstikrar ve Duyarlılık Kongresi Kongre Kitabı*, Antalya, 110-114.
- Çiçek, B., Şahin, H. ve Erkal, S. (2021). "Yaşlıların Aktif Yaşlanma Tecrübeleri: Nitel Bir Çalışma". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33): 369-397.
- Deem, R. (1982). "Women, Leisure and Inequality". *Leisure Studies*, 1(1):29-46.
- Deem, R. (1986). *All Work and No Play? The Sociology of Women and Leisure*. Milton Keynes: Open University Press.
- Deem, R. (1999). "How Do We Get out of the Ghetto? Strategies for Research on Gender and Leisure for the Twenty-First Century". *Leisure Studies*, 18(3):161-177.
- Demez, G. (2012). "Gençlik İdeali: Anti Aging Uygulamaları ve Değişen Yaşlılık Algılarının Medyada Temsili". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1): 94-120.

- DeLiema, M. ve Bengtson, V. L. (2017). "Activity Theory, Disengagement Theory, and Successful Aging". N.A. Pachana (Ed.), *Encyclopedia of Geropsychology*. Springer, Singapore, 15-20.
- Deliormanlı, A. (2025). *Tek Başına Seyahat Eden Müslüman Kadınların Gözünden Seyahat Deneyimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demir, C. ve Demir, N. (2006). "Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama". *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1):36-48.
- Demirbaş, G. (2025). *Gender, Class, and Respectability in Leisure: Understanding Women's 'Free Time Activities' in Modern Turkey*. Routledge, New York.
- Denzin, N.K. (1978). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. (2. bs.). McGraw-Hill, New York
- Denzin, N.K. ve Lincoln, Y.S. (2005). *Handbook of Qualitative Research*. (3.bs.). SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Depp, C. A., Schkade, D. A., Thompson, W. K. ve Jeste, D. V. (2010). "Age, Affective Experience, and Television Use". *American Journal of Preventive Medicine*, 39(2):173-178.
- Dericioğulları Ergun, A. (2017). "Türkiye'de Yoksulluk ve Dezavantajlılık Halleri: Yaşlı Kadın Olmak Üzerine Bir Okuma". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24): 17-36.
- Diñçer, E. M., Kütük Yılmaz, P. ve Ekşi, H. (2023). *Nitel Desenler: Fenomenoloji*. EDAM Yayınevi, İstanbul.
- Doğru, E. (2017). *Yaşlı Hastalarda Aktif Boş Zaman Kullanımının Biyopsikososyal Sağlığa Etkisinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Domaniç, N. (2023). *Kırsal Alanda ve Kentte Yaşayan Yaşlılar ve Boş Zaman Değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Donald, M. N. ve Havighurst, R. J. (1959). "The Meanings of Leisure". *Social Forces*, 37(4):355-360.
- Dudová, R. (2015). "Caring for Elderly Parents: A New Commitment of the Third Age". *Czech Sociological Review*, 51(06):903-928.
- Dumazedier, J. (1960). "Current Problems of the Sociology of Leisure". *International Social Science Journal*, 12(4):522-531.

- Dunn, D.R. (1974). "Book Review: The Use of Time: Daily Activities of Urban and Suburban Populations in Twelve Countries". *Journal of Leisure Research*, 6(1):84-86.
- Eifert, E.K., Hall, M., Smith, P.H. ve Wideman, L. (2019). "Quality of Life as a Mediator of Leisure Activity and Perceived Health among Older Women". *Journal of Women and Aging*, 31(3):248-268.
- Eker, H. (2015). *Toplumsal Cinsiyete ve Sosyal Sermayeye Göre Zaman Kullanımı: Kamuda Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eker, H. (2018). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İş Dışı Zaman Kullanımı: Kamuda Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15): 1218-1240.
- Ekerdt, D. J. (1986). "The Busy Ethic: Moral Continuity between Work and Retirement". *The Gerontologist*, 26(3): 239-244.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2017). "Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu". *Çalışma ve Toplum*, 4(55): 1953-1988.
- Elnur, A. (2022). *Kadınların ve Erkeklerin Tek Başına Seyahat Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Erdoğan, E. K. (2023). "İstanbul'daki Yaşlı Nüfusun Pandemi Sürecindeki Dayanıklılık Kaynakları". *İdealkent*, 15(41):528-557.
- Ersoy, S., Soysal, S., Ateş, M. ve Özkahraman Koç, Ş. (2019). "Televizyon, Sabah Programları ve Yaşlıdaki Yansımaları". *Qualitative Studies*, 14(3):18-26.
- Esgin, A. (2018). "Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler". A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.). *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar*. Phoenix Yayınevi, Ankara, 13-34.
- Fitzpatrick, T.R. (2009) "The Quality of Dyadic Relationships, Leisure Activities and Health among Older Women". *Health Care for Women International*, 30(12):1073-1092.
- Fischer, L. R., Mueller, D. P. ve Cooper, P. W. (1991). "Older Volunteers: A Discussion of the Minnesota Senior Study". *The Gerontologist*, 31(2):183-194.
- Freysinger, V. J. ve Flannery, D. (1992). "Women's Leisure: Affiliation, Self-Determination, Empowerment and Resistance?". *Society and Leisure*, 15(1): 303-321.
- Gattuso, S. (1996). "The Meaning of Home for Older Women in Rural Australia". *Australian Journal on Ageing*, 15(4): 172-176.

- Gautam, R., Saito, T. ve Kai, I. (2007). "Leisure and Religious Activity Participation and Mental Health: Gender Analysis of Older Adults in Nepal". *BMC Public Health*, 7(1):1-11.
- Gendron, T. L., Welleford, E. A., Inker, J. ve White, J. T. (2015). "The Language of Ageism: Why We Need to Use Words Carefully". *The Gerontologist*, 56(6): 1-10.
- Gershuny, J. (2004). "Time, Through the Life Course, in the Family". J. Scott., J. Treas, ve M. Richards. (Ed.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, Blackwell Publishing, New Jersey, 158-178.
- Giard, L. (2015). "Beslenme Sanatları". M. De Certeau., L. Giard ve P. Mayol. *Gündelik Hayatın Keşfi II*. (Çev. Ç. Eroğlu ve E. Ataçay), (2.bs.), Dost Kitabevi, Ankara, 183-204.
- Gibson, H., Asthon-Shaeffer, C., Green, J. ve Corbin, J. (2002). "Leisure and Retirement: Women's Stories". *Society and Leisure*, 25(2):257-284.
- Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş., Serdar Tekeli, E. (2017). "Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45:1-24.
- Görgün Baran, A., Günay, B., Bereketli, B. ve Işık, I. (2020). "Sosyal Sermaye, Güven ve Yalnızlık Açısından Yaşlıların Yaşam Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2):72-89.
- Gsellmeier, K., Cochran, L.J. ve Dauenhauer, J. (2015). "The Impact of Marital Status and Gender on Leisure Values of Older Adults, Activities". *Adaptation and Aging*, 39(3):183-199.
- Green, E., Woodward, D. ve Hebron, S. (1990). *Women's Leisure, What Leisure?: A Feminist Analysis*. Macmillan Education, London.
- Gregory, S.F ve Dimmock, K. (2019). "Alive and Kicking: The Benefits of Scuba Diving Leisure for Older Australian Women". *Annals Of Leisure Research*, 22(4):550-574.
- Grolli, R. E., Mingoti, M. E. D., Bertollo, A. G., Luzardo, A. R., Quevedo, J., Reus, G. Z. ve Ignacio, Z. M. (2021). "Impact of COVID-19 in the Mental Health in Elderly: Psychological and Biological Updates". *Molecular Neurobiology*, 58: 1905-1916.
- Gülbahçe, Ö. (1996). *Boş Zamanları Değerlendirme Alışkanlıkları: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Güngör, E. (2019). *Yaş Gruplarına Göre Zaman Kullanımı Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Birleşik Krallık ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Güven, U. Z. (2019). “Toplumsal Dönüşüm Çerçevesinde Değişen Anlam ve Kullanımlarıyla “Boş Zaman” Sosyolojisi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(2):1125-1148.
- Habermas, J. (1992). *Legitimation Crisis*, (Çev.T. McCharty), Polity Press, Cambridge.
- Hancock, P. A. ve Rausch, R. (2010). “The Effects of Sex, Age, and Interval Duration on the Perception of Time”. *Acta Psychologica*, 133(2):170-179.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. Routledge, London.
- Harahousou, Y. (2006). “Leisure and Ageing”. Rojek, C., Shaw, S.M., Veal, A.J. (Ed.), *A Handbook of Leisure Studies*. Palgrave Macmillan, London, 231-249.
- Harrison, K. ve Ogden, C. A. (2019). “Grandma Never Knit like This: Reclaiming Older Women's Knitting Practices from Discourses of New Craft in Britain”. *Leisure Studies*, 38(4):453-467.
- Havighurst, R. J. (1961). “Successful Aging”. *The Gerontologist*, 1(1): 8–13.
- Havighurst, R. J. (1973). “Social Roles, Work, Leisure, and Education”. C. Eisdorfer ve M. P. Lawton (Ed.), *The Psychology of Adult Development and Aging*. American Psychological Association, Washington, 598-618.
- Heape, A. (2021). “Loneliness and Social Isolation in Older Adults: The Effects of a Pandemic”. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 6(6): 1729-1736.
- Hebblethwaite, S., Young, L. ve Rubio, T. M. (2022). “Pandemic Precarity: Aging and Social Engagement. *Leisure Science (Special Issue: Leisure in the Time of Coronavirus)*, 250-256.
- Henderson, K. A., Stalnaker, D. ve Taylor, G. (1988). The Relationship between Barriers to Recreation and Gender-Role Personality Traits for Women. *Journal of Leisure Research*, 20(1):69-80.
- Henderson, K. A., Bialeschki, M. D., Shaw, S. M. ve Freysinger, V. J. (1989). *A Leisure of One's Own: A Feminist Perspective on Women's Leisure*. Venture Publishing, Oxford.
- Henderson, K. A. (1990). “The Meaning of Leisure for Women: An Integrative Review of the Research”. *Journal of Leisure Research*, 22(3):228-243.
- Henderson, K. A. (1991). “The Contribution of Feminism to an Understanding of Leisure Constraints”. *Journal of Leisure Research*, 23(4):363-377.

- Henderson, K. A. (1994). "Perspectives on Analyzing Gender, Women, and Leisure". *Journal of Leisure Research*, 26(2):119-137.
- Henderson, K. A. ve Shaw, S. M. (2006). "Leisure and Gender: Challenges and Opportunities for Feminist Research". Rojek, C., Shaw, S.M., Veal, A.J. (Ed.), *A Handbook of Leisure Studies*. Palgrave Macmillan, London, 216-230.
- Henderson, K. A. ve Dialeschki, M. D. (1991). "A Sense of Entitlement to Leisure as Constraint and Empowerment for Women". *Leisure Sciences*, 13(1):51-65.
- Henderson, K.A ve Allen, K.R. (1991). "The Ethic of Care: Leisure Possibilities and Constraints for Women". *Society and Leisure*, 14(1):97-113.
- Hendon, W. S. (1989). "Reading Behaviors of the Elderly: Leisure Activities Decline, But Reading Goes On". *Poetics*, 18(6):537-547.
- Hendricks, J. ve Cutler, S. J. (2003). "Leisure in Life-Course Perspective". R. A. Settersten. (Ed.), *Invitation to the Life Course: Toward New Understandings of Later Life*. Routledge, New York, 107-134.
- Hochschild, A. ve Machung, A. (2003). *The Second Shift: Working Families and The Revolution At Home*. Penguin Books, New York.
- Holahan, C.K., Holahan, C.J., Li, X. ve Chen, Y.T. (2017). "Association of Health-Related Behaviors, Attitudes, and Appraisals to Leisure-Time Physical Activity in Middle-Aged and Older Women". *Women and Health*, 57(2):121-136.
- Hooyman, N. R., Kawamoto, K. Y. ve Kiyak, K. A. (2015). *Aging Matters. An Introduction to Social Gerontology*. Pearson Education, Boston.
- Horgas, A. L., Wilms, H. U. ve Baltes, M. M. (1998). "Daily Life in Very Old Age: Everyday Activities as Expression of Successful Living". *The Gerontologist*, 38(5): 556-568.
- Howe, C. Z. (1987). "Selected Social Gerontology Theories and Older Adult Leisure Involvement: A Review of the Literature". *Journal of Applied Gerontology*, 6(4): 448-463.
- Iglesias, T.M ve Bello, A.N (2019). "Benefits of Leisure in Overcoming Gender Violence Experiences: A Case Study". *Leisure Studies*, 38(1):15-27.
- Iso-Ahola, S. E., Jackson, E. ve Dunn, E. (1994). "Starting, Ceasing, and Replacing Leisure Activities Over the Life-Span". *Journal of Leisure Research*, 26(3):227-249.
- Işık, E. (2020). "Covid (19) Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye'den Kadın Deneyimleri". *Politik Ekonomik Kuram*, 4(2): 219-241.

- İnel Manav, A., Atik, D., Coşkun, E., ve Bozkurt, A. (2021). “Yaşlılarda Covid-19 Pandemi Sürecinde Bilinçli Farkındalık, Başa Çıkma Tutumları ve Kişisel İyi Oluş”. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 15(1):85-92.
- Jackson, E. L. ve Henderson, K. A. (1995). “Gender-Based Analysis of Leisure Constraints”. *Leisure Sciences*, 17(1):31-51.
- Janke, M. C., Nimrod, G. ve Kleiber, D. A. (2008). “Leisure Activity and Depressive Symptoms of Widowed and Married Women in Later Life”. *Journal of Leisure Research*, 40(2):250-266.
- Janke, M., Davey, A. ve Kleiber, D. (2006). “Modeling Change in Older Adults Leisure Activities”. *Leisure Sciences*, 28(3):285-303.
- Janssen, S. M., Naka, M. ve Friedman, W. J. (2013). “Why Does Life Appear to Speed Up as People Get Older?”. *Time & Society*, 22(2):274-290.
- Jaumot-Pascual, N., Monteagudo, MJ. Kleiber, DA. ve Cuenca, J. (2018). “Gender Differences in Meaningful Leisure among Older Adults: Joint Displays of Four Phenomena”. *Frontiers in Psychology*, (9):1-11.
- Jirovec, R. L. ve Erich, J. A. (1995). “Gray Power or Power Outage? Political Participation among Very Old Women”. *Journal of Women and Aging*, 7(1-2):85-99.
- Kaçar, S. ve Kervankıran, İ. (2023). “Gündelik Hayatın İzini Sürmek: Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Bilgisinden Turizm Mekânlarına Erişimlerini, Mekânsal Deneyimlerini ve Sınırlılıklarını Anlamak”. *Fe Dergi*, 15(1):122-146.
- Kahraman, B., Uğur, T. D., Girgin, D. ve Koçak, A. B. (2022). “Covid-19 Döneminde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin Pandemi Sürecinde Yaşadığı Sorunlar”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1):124-143.
- Kandiyoti, D. (1998). “Gender, Power and Contestation: Rethinking Bargaining with Patriarchy”. C. Jackson ve R. Pearson (Ed.), *Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy*. Routledge, London, 135-152.
- Kaplan, M. (1975) *Leisure: Theory and Policy*. Wiley, New York.
- Kaplan, K. ve Demir Bolçay, D. (2021). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Kısıtlı Serbest Zamanda Fiziksel Aktiviteye Katılan Yaşlı Bireyler Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2):122-137.
- Karayığit, E. (2015). *Gendered Fields in Women's Leisure Time Experiences: The Case Of 'Gün' Meetings in Ankara*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kart, E. ve Öngör, H. (2023). “Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1): 12-29.
- Kelly, J. R. (1972). “Work and Leisure: A Simplified Paradigm”. *Journal of Leisure Research*, 4(1):50–62.
- Kelly, J. R. (1974). “Socialization Toward Leisure: A Developmental Approach”. *Journal of Leisure Research*, 6(3):181-193.
- Kelly, J. R. (1981). “Leisure Interaction and The Social Dialectic”. *Social Forces*, 60(2):304-322.
- Kelly, J. R. (1992). “Counterpoints in the Sociology of Leisure”. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 14(3):247-253.
- Kelly, J. R. (2000). “Leisure”. E.F. Borgatta ve R.J.V. Montgomery (Ed.), “*Encyclopedia of Sociology*”. (2.bs.). Macmillan Reference USA, New York, 1581-1591.
- Khan, M. R. ve Ara, F. (2006). “Women, Participation and Empowerment in Local Government: Bangladesh Union Parishad Perspective”. *Asian Affairs*, 29(1):73-00.
- Kılavuz, M. A. (2002). “Emeklilik Döneminde Çalışma, Boş Zaman ve Din Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1):71-86.
- Kılavuz, A. (2005). “Yaşlanma Sürecinin Dinî Gelişime Etkileri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1):97-112.
- Kim, J., Irwin, L., Kim, M., Chin, S. ve Kim, J. (2015). “Role of Leisure Engagement for Health Benefits among Korean Older Women”. *Health Care for Women International*, 36(12):1357-1374.
- Koca, C., Henderson, K. A., Asci, F. H. ve Bulgu, N. (2009). “Constraints to Leisure-Time Physical Activity and Negotiation Strategies in Turkish Women”. *Journal of Leisure Research*, 41(2):225-251.
- Koçak, A. ve Bulduklu, Y. (2010). “Sağlık İletişimi: Yaşlıların Televizyonda Yayınlanan Sağlık Programlarını İzleme Motivasyonları”. *Selçuk İletişim*, 6(3):5-17.
- Kokko, S. (2009). “Learning Practices of Femininity through Gendered Craft Education in Finland”. *Gender and Education*, 21(6):721-734.
- Kono, S., Beniwal, A., Baweja, P., ve Spracklen, K. (ed.). (2020). *Positive Sociology of Leisure: Contemporary Perspectives*. Palgrave Macmillan, Switzerland.
- Köybaşı, N. (2006). *Boş Zaman Sosyolojisi ve Boş Zamanlarını Değerlendirme Aracı Olarak Dinlence Turizmi ve Kültür Turizmine Katılan Yerli Turistlerin Karşılaştırmalı Sosyolojik Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Krekula, C. (2007). "The Intersection of Age and Gender: Reworking Gender Theory and Social Gerontology". *Current Sociology*, 55(2):155-171.
- Lather, P. (1988). "Feminist Perspectives on Empowering Research Methodologies". *Women's Studies International Forum*, 11(6):569-581.
- Lawton, M. P. (1994). "Personality and Affective Correlates of Leisure Activity Participation by Older People". *Journal of Leisure Research*, 26(2): 138–157.
- Lee, C.D. ve Bakk, L. (2001). "Later-Life Transitions into Widowhood". *Journal of Gerontological Social Work*, 35(3):51-63.
- Lee, Y. S. (2005). "Gender Differences in Physical Activity and Walking among Older Adults". *Journal of Women and Aging*, 17(1-2):55-70.
- Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (4.bs.). (Çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Liechty, T., Ribeiro, N. F. ve Yarnal, C. M. (2009). "'I Traveled Alone, but Never Felt Alone': An Exploration of the Benefits of an Older Women's Group Tour Experience". *Tourism Review International*, 13(1):17-29.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. SAGE Publications, London.
- Mai, S. ve Hao, X. (2020). "Older Women's Identity Reconstruction in Leisure Spaces: A Case of Guangzhou, China", *Leisure Studies*, 39(3):417-432.
- Marshall, V. W. ve Bengtson, V. L. (2011). "Theoretical Perspectives on the Sociology of Aging". R. A. Settersten ve J. L. Angel (Ed.), *Handbook of Sociology of Aging*, Springer, New York, 17-33.
- Marques, J., ve Teixeira, M. (2022). "The Elderly and Leisure Activities: A Case Study". *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 8(1):49-67.
- Mason, J. (1987). "A Bed of Roses? Women, Marriage and Inequality in Later Life". P. Allatt, T. Keil, A. Bryman ve B. Bytheway (Ed.), *Women and the Life Cycle: Transitions and Turning-Points*. London: Palgrave Macmillan, New York, 90-105.
- Mi-Hye, C. (2006). "Gender, Leisure and Time Constraint: Employed Men and Women's Experience". *Journal of Asian Sociology*, 35(1):83-105.
- Morse, K. F., Fine, P. A. ve Friedlander, K. J. (2021). "Creativity and Leisure during COVID-19: Examining the Relationship between Leisure Activities, Motivations, and Psychological Well-Being". *Frontiers in Psychology*, 12: 1-22.

- Müftüler, H. G. (2018). "İstanbul'da Yaşlılık ve Yaşlılığın Yapısal Değişimi". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1):58-80.
- Nakamura, P. M., Teixeira, I. P., Smirmaul, B. P. C., Sebastião, E., Papini, C. B., Gobbi, S., ve Kokubun, E. (2014). "Health Related Quality of Life is Differently Associated with Leisure-Time Physical Activity Intensities According to Gender: A Cross-Sectional Approach". *Health and Quality of Life Outcomes*, 12(1):1-10.
- National Institute on Aging. (1986). *Age Words: A Glossary on Health and Aging (Rapor No:86)*. US Department of Health and Human Services, Public Health Service, National Institutes of Health, Amerika Birleşik Devletleri.
- Nazlıer-Keser, E.N. (2019). "Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2): 739-764.
- Neill, C. M. ve Kahn, A. S. (1999). "The Role of Personal Spirituality and Religious Social Activity on the Life Satisfaction of Older Widowed Women". *Sex Roles*, 40(3):319-329.
- Neulinger, J. ve Crandall, R. (1976). "The Psychology of Leisure: 1975", *Journal of Leisure Research*, 8(3):181-184.
- Odgen, C. A. ve Harrison, K. (2019). "Grandma Never Knit Like This": Reclaiming Older Women's Knitting Practices from Discourses of New Craft in Britain". *Leisure Studies*, 38(4):453-467.
- Öğüt, V. S. ve Sevlü, H. (2023). "Zorunlu Göçmenlik ve Covid-19: Gaziantep'te Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınlar". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2): 687-702.
- Öz, Ş. M. ve Turan, P. (2021). "Kadının Güçlenmesi Kapsamında Yaşlı Kadınların Çalışma Hayatına Katılmalarındaki İmkân ve Kısıtların Belirlenmesi Üzerine Nitel Bir Çalışma: Karabük İli Örneği". *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2): 30-47.
- Özar, Ş. ve Memiş, E. (2024). "Feministler İçin Yeni Bir Mücadele Alanı: Yaşlı Kadın Yoksulluğu". *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 45: 57-80.
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2017). "Bakım Emegi Sömürüsünün Özneli Ya Da Bir Sosyal Politika Uygulamasının Nesneleştirdikleri: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınlar", *Emek Araştırma Dergisi*, 12(8):75-86.
- Özbek, Ç., Ulubey, Ö., Adnan, M. ve Kapucu, N. K. (2022). "Yaşlılara Yönelik Dijital Yetkinlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57): 98-122.
- Özel, Ç. H. ve Can, İ. I. (2021). "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Boş Zaman Aktivitelerinin Dönüşümü". *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 10(2):63-98.

- Özen Çöl, S. ve Özbek, Ç. (2017). “Çalışma Yaşamında Yaşlılık: Yaşlı Çalışanlar ve İnsan Kaynakları Uygulamaları”. *Çalışma ve Toplum*, 2(53): 547-572.
- Özengi, M. (2017). *Halk Eğitimi Merkezlerinin Kursiyer Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Amasra Halk Eğitimi Merkezi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Özkul, M., Kalaycı, I. ve Aslan, A. (2017). “Yaşlılık ve Kadın Sorunlarını Toplumsal Sermaye Perspektifinden Düşünmek”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27):366-386.
- Öztürk, N., Abacıgil, F. ve Seven, O. (2025). “Yaşlılarda Düzenli Yapılan Boş Zaman Fiziksel Aktiviteleri ile Kırılganlık Düzeyi Arasındaki İlişki”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1):78-89.
- Palacios-Ceña, D., Alonso-Blanco, C., Jiménez-García, R., Hernández-Barrera, V., Carrasco-Garrido, P., Pileño-Martínez, E. ve Fernández-de-Las-Peñas, C. (2011). “Time Trends in Leisure Time Physical Activity and Physical Fitness in Elderly People: 20 Year Follow-up of the Spanish Population National Health Survey (1987-2006)”. *BMC Public Health*, 11(1):1-11.
- Palaz, F. S. (2021). “50+ Nüfusun Gönüllülüğe Katılımı ve Gönüllülük Motivasyonları: Avrupa Örneği”. *Journal of Economy Culture and Society*, (64):163-182.
- Parker, R. (2010). *The Subversive Stitch: Embroidery and the Making of the Feminine*. I.B. Tauris, London.
- Parry, D. C. ve Fullagar, S. (2013). “Feminist Leisure Research in the Contemporary Era: Introduction to the Special Issue”. *Journal of Leisure Research*, 45(5):571-582.
- Petrovsky, D. V., Sefcik, J. S. ve Cacchione, P. Z. (2020). A Qualitative Exploration of Choral Singing in Community-dwelling Older Adults”. *Western Journal of Nursing Research*, 42(5):340-347.
- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2017). “Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?)”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(1):12-24.
- Pienta, A. M., Burr, J. A., ve Mutchler, J. E. (1994). “Women's Labor Force Participation in Later Life: The Effects of Early Work and Family Experiences”. *Journal of Gerontology*, 49(5):S231-S239.
- Piña, D. L. ve Bengtson, V. L. (1995). “Division of Household Labor and the Well-Being of Retirement-Aged Wives”. *The Gerontologist*, 35(3):308-317.
- Postone, M. (2009). *Time, Labor, and Social Domination*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Reeves, J. B. (1994). "Women's Right to Leisure: A Feminist Perspective". *Humanity & Society*, 18(4):47-54.
- Reinharz, S. (1986). "Friends or Foes: Gerontological and Feminist Theory". *Women's Studies International Forum*, 9(5-6):503-514.
- Riddick, C.C. ve Daniel, S.N. (1984). "The Relative Contribution of Leisure Activities and Other Factors to the Mental Health of Older Women", *Journal of Leisure Research*, 16(2):136-148.
- Roberto, K. A., Allen, K. R. ve Blieszner, R. (1999). "Older Women, Their Children, and Grandchildren: A Feminist Perspective on Family Relationships". *Journal of Women and Aging*, 11(2-3):67-84.
- Robinson, J. P. ve Martin, S. (2009). "Of Time and Television". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 625(1):74-86.
- Rojek, C., Shaw, S. ve Veal, A. (ed.). (2005). *A Handbook of Leisure Studies*. Palgrave Macmillan, London.
- Rokicka, M. ve Zajkowska, O. (2020). "Informal Elderly Caregiving and Time Spent on Leisure: Evidence from Time Use Survey". *Ageing International*, 45(4): 393-410.
- Sağır, A. (2013). "Gün Algısı ve Sosyalleşme: Safranbolu Örneğinde 'Gün' Sosyolojisi Denemesi". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5): 477-496.
- Sallan Gül, S. ve Bayram, B. (2018). "Bir Sosyal Yardım Olarak Dul Kadın Maaşı ve Ataerkil Pazarlığın Koşulları: Elazığ Örneği". *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 32-52.
- Samdahl, D. M. (1992). "Leisure in Our Lives: Exploring the Common Leisure Occasion". *Journal of Leisure Research*, 24(1):19-32.
- Saumure, K. ve Given, L. M. (2008). "Data Saturation". Lisa M. Given (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. SAGE Publications, London, 195-196.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Scott, J. P. (1998). "Family Relationships of Older, Rural Women: Stability and Change". *Journal of Women and Aging*, 10(4):67-80.
- Scruton, S. ve Watson, B. (1998). "Gendered Cities: Women and Public Leisure Space in the 'Postmodern City'", *Leisure Studies*, 17(2):123-137.
- Searle, M.S. ve Jackson, E.L. (1985). "Socioeconomic Variations in Perceived Barriers to Recreation Participation among Would-be Participants". *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, 7(2):227-249.

- Seccombe, K. ve Lee, G. R. (1986). "Gender Differences in Retirement Satisfaction and its Antecedents". *Research on Aging*, 8(3):426-440.
- Sedgley, D., Morgan, N. ve Pritchard, A. (2007). "Insights into Older Women's Leisure: Voices from Urban South Wales", *World Leisure Journal*, 49(3):129-141.
- Sergen, Y. ve Yaylı, A. (2024). "Aile Boş Zamanı ve COVID-19 ile Değişen Aile Rekreasyon Etkinlikleri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme". *Journal of Recreation and Tourism Research*, 11(1):58-81.
- Serrat, R., Chacur-Kiss, K. ve Villar, F. (2021). "Breaking the Win-win Narrative: The Dark Side of Older People's Political Participation". *Journal of Aging Studies*, 56:1-8.
- Serrat, R., Chacur-Kiss, K. ve Villar, F. (2023). "Ageing Activisms: A Narrative Exploration of Older Adults' Experiences of Political Participation". *Sociological Research Online*, 28(1):73-92.
- Settersten, R. A. (2006). "Aging and the Life Course". R.H. Binstovk ve L.K. George (Ed.), *Handbook of Aging and the Social Sciences*, (6.bs.). Academic Press, London, 3-19.
- Sevil, T. ve Şimşek, K. Y. (2019). "Yaşlıların Boş Zaman Aktivitelerine Katılımlarında Algıladıkları Boş Zaman Tatmininin Demografik Özelliklere Göre Analizi". *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 1(2):54-70.
- Shaw, S. M. (1985). "Gender and Leisure: Inequality in the Distribution of Leisure Time". *Journal of Leisure Research*, 17(4):266-282.
- Shaw, S. M. (1994). "Gender, Leisure, and Constraint: Towards a Framework for the Analysis of Women's Leisure". *Journal of Leisure Research*, 26(1):8-22.
- Shaw, S. M. (1999). "Gender and Leisure". E.L. Jackson ve T.L. Burton (Ed.), *Leisure Studies: Prospects for The Twenty-First Century*, Venture Publishing, Pennsylvania, 271-281.
- Siegenthaler, K. L. ve Vaughan, J. (1998). "Older Women in Retirement Communities: Perceptions of Recreation and Leisure". *Leisure Sciences*, 20(1):53-66.
- Sirianni, C. ve Negrey, C. (2000). "Working Time as Gendered Time". *Feminist Economics*, 6(1):59-76.
- Sky, P. (1994). "The Power of Perspectives: A Case for Feminist Leisure Theory". *Journal of Leisure Research*, 26(1):88-96.
- Smith, J. A., Flowers, P. ve Larkin, C. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. SAGE Publications, London.

- Son, J., Kerstetter, D., Yarnal, C. ve Baker, B.L. (2007). "Promoting Older Women's Health and Well-Being Through Social Leisure Environments: What We Have Learned from the Red Hat Society". *Journal of Women and Aging*, 19(3-4):89-104.
- Son, J. S., Kerstetter, D. L. ve Mowen, A. J. (2008). "Do Age and Gender Matter in the Constraint Negotiation of Physically Active Leisure?". *Journal of Leisure Research*, 40(2):267-289.
- Son, J., Yarnal C. ve Kerstetter, D. (2010). "Engendering Social Capital through a Leisure Club for Middle-aged and Older Women: Implications for Individual and Community Health and Well-being". *Leisure Studies*, 29(1):67-83.
- Soner Aykut, S. ve Aykut, S. (2020). "Koronavirüs Pandemisi Sebebiyle Evde Kalıp Sokağa Çıkamayan 60 Yaş Üstü Bireylerin Boş Zaman Aktivitelerinin Belirlenmesi ve Pandeminin Getirdiği Yaşamsal Değişiklikler Hakkındaki Düşüncelerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70):479-486.
- Sousa, D. (2014). "Validation in Qualitative Research: General Aspects and Specificities of the Descriptive Phenomenological Method. *Qualitative Research in Psychology*, 11(2):211-227.
- Standridge, S. H., Dunlap, R., Kleiber, D. A. ve Aday, R. H. (2020). "Widowhood and Leisure: An Exploration of Leisure's Role in Coping and Finding a New Self". *Journal of Leisure Research*, 53(1):75-91.
- Sweeney, T., ve Zorotovich, J. (2020). "Leisure and Late Adulthood: Examining the Benefits of Participation During Retirement". S. Kono., A. Beniwal., P. Baweja ve K. Spracklen (Ed.), *Positive Sociology of Leisure*. Palgrave Macmillan, Cham, 125-135.
- Szalazi, A. (1974). *The Use of Time: Daily Activities of Urban and Suburban Populations in Twelve Countries*. Mouton, The Hauge.
- Şeker, M. ve Taşan, R. (2021). "Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Perspektifinden Yaşlıların Sosyal Medya Kullanım Motivasyonları: Tazelenme Üniversitesi Örneği". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1):427-443.
- Taşkın, M. ve Akçay, S. (2019). "Torunlarına Bakan Büyükanelerin Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2):583-606.
- Thomsson, H. (1999). "Yes, I Used To Exercise, But...—A Feminist Study of Exercise in the Life of Swedish Women". *Journal of Leisure Research*, 31(1):35-56.
- Thrane, C. (2000). "Men, Women, and Leisure Time: Scandinavian Evidence of Gender Inequality". *Leisure Sciences*, 22(2):109-122.

- Tiryaki, S. (2019). "Televizyon ve Yaşlı Bireyler: Konya Örneğinde Bir Saha Çalışması". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1): 345-369.
- Toepoel, V. (2013). "Ageing, Leisure, and Social Connectedness: How Could Leisure Help Reduce Social Isolation of Older People?". *Social Indicators Research*, (113):355-372.
- Tripathi, A. ve Samanta, T. (2023). "I Don't Want to Have the Time When I Do Nothing": Aging and Reconfigured Leisure Practices During the Pandemic". *Ageing International*, 48(4): 1099-1120.
- Tuncer, S. (2018). *Women and Public Space in Turkey: Gender, Modernity and the Urban Experience*. Bloomsbury Publishing, London.
- Türkmen, S. ve Taşkın, Ç. (2023). "İleri Yaştaki Tüketicilerin Paket Tur Satın Alma Niyetlerinin İncelenmesi". *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(2):183-207.
- Uğur, S. B. (2018). "Torun Bakım Faaliyetinin Bakım Sağlayıcı Büyükannelerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 8(1):399-415.
- Ünlü Gül, D. (2021). "COVID-19 Pandemisi Dönemindeki Ev İçi Boş Zaman Aktivitelerinin Dijital Yansıması". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38):1-18.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). "COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması". *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, (25):142-153.
- Üstün, H., Erbay, H., Ülker, G., Alıcıoğlu Cömert, D., Tümen, B. Ve Demirdirek, A. (hızl.). (2024). *Yaşını Gösteren Kadınlar Yaşlanmanın Feminist Deneyimi*. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Wang, F., DesMeules, M., Luo, W., Dai, S., Lagace, C. ve Morrison, H. (2011). "Leisure-time Physical Activity and Marital Status in Relation to Depression Between Men and Women: A Prospective Study". *Health Psychology*, 30(2):204-211.
- Ward, R. A. (1979). "The Meaning of Voluntary Association Participation to Older People". *Journal of Gerontology*, 34(3):438-445.
- Watson, B., Scraton, S. ve Bramham, P. (1996). "Leisure Lifestyles, Elderly Women and The Inner City". *World Leisure and Recreation*, 38(4):11-14.
- Wearing, B. (1995). "Leisure and Resistance in an Ageing Society". *Leisure Studies*, 14(4):263-279.
- Wearing, B. (1998). *Leisure and Feminist Theory*. Sage Publications, London.
- Willig, C. (2021). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. (4.bs.). McGraw Hill, London.

- Wittmann, M. ve Lehnhoff, S. (2005). "Age Effects in Perception of Time". *Psychological Reports*, 97(3):921-935.
- Wittman, M. (2020). *Hissedilen Zaman: Zamanı Nasıl Deneyimleriz?* (Çev. Ö. D. Gürkan.), (4.bs.). Metis Yayınları, İstanbul.
- World Health Organization, (2015). World Report on Ageing and Health. World Health Organization. Luxemburg.
- World Health Organization, (2023). National Programmes for Age-friendly Cities and Communities A Guide. World Health Organization, Luxemburg.
- Wynne, D. (1998). *Leisure, Lifestyle and the New Middle Class*. Routledge, London.
- van der Poel, H. (2006). "Sociology and Cultural Studies". C. Rojek., S.M. Shaw. ve A.J. Veal (Ed.), *A Handbook of Leisure Studies*. Palgrave Macmillan, London, 93-108.
- Van Der Goot, M., Beentjes, J. W. ve Van Selm, M. (2012). "Meanings of Television in Older Adults' Lives: an Analysis of Change and Continuity in Television Viewing". *Ageing and Society*, 32(1): 147-168.
- Van Maanen, J. (1979). "Reclaiming Qualitative Methods for Organizational Research: A Preface". *Administrative Science Quarterly*, 24(4):520-526.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. (Çev. Z. Gültekin ve C. Atay), Babil Yayınları, İstanbul.
- Yağcı, U. ve Kapıkıran, Ş. (2019). "Aktif Yaş Alma: Müzik Etkinliklerine Katılan ve Katılmayan Bireylerin Sosyal Destek, Yalnızlık ve Yaşam Doyumu". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(2):113-120.
- Yanardağ Kocabaş, P. (2019). "Feminist Yaşlılık Çalışmalarına Bir Bakış: Kocakarılığı Kucaklamak". *Birikim Dergisi*, (362-363):84-96.
- Yıldırım, H. (2022). "Balkan göçmenlerinin Lüleburgaz'da iskânı (1950-1960)". *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongre Kitabı*, Ankara, 67-82.
- Yılmaz, C. (2012). "Yoksulluk Söyleminin Sosyolojisi: 1980 Sonrası Hükümet Programları Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 291-308.
- Ylänne-McEwen, V. (2000). "Golden Times for Golden Agers: Selling Holidays as Lifestyle for the Over 50s". *Journal of Communication*, 50(3):83-99.
- Young, T. J. (1979). "Use of the Media by Older Adults". *American Behavioral Scientist*, 23(1):119-136.
- Yule, J. (1992). "Gender and Leisure Policy". *Leisure Studies*, 11(2):157-173.

- Yurcu, G., Kasalak, M. A. ve Akıncı, Z. (2017). “Yaşlı bireylerde rekreatif faaliyetlere katılımı etkileyen faktörler”. 7. *Uluslararası Bilimsel Çalışmalarda ve Eğitimde Stratejik Araştırmalar Kongresi Kongre Kitabı*, Antalya, 145-157.
- Yüksel, M. Y., Dinçer, F., Büyükköse, H. T. ve Lale, Z. (2014). “Yaşlıların Boş Zaman Değerlendirmesi Üzerine Bir İnceleme”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1):107-114.
- Zhang, Y., Chen, G., He, Y., Jiang, X. ve Xue, C. (2022). “Social Interaction in Public Spaces and Well-Being among Elderly Women: Towards Age-friendly Urban Environments”. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(2): 746-760.
- Zhang, J. J. (2023). “Leisure Travel as Process: Understanding the Relationship between Leisure Travel and Subjective Well-being among Older Adults”. *Current Issues in Tourism*, 26(20):3306-3317.
- Zizza, C. A., Ellison, K. J. ve Wernette, C. M. (2009). “Total Water Intakes of Community-living Middle-old and Oldest-old Adults”. *Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences*, 64(4):481-486.

İnternet Kaynakları

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2025). <https://www.aile.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> (erişim tarihi: 01.06.2025).
- Kırklareli Valiliği, (2025). <http://www.kirklareli.gov.tr/vali-turan-kirklareli-huzurevi-yasli-bakim-ve-rehabilitasyon-merkezi-insaat-calismalarini-gerinde-inceledi> (erişim tarihi: 13.05.2025).
- Lüleburgaz Belediyesi, (2025). “Lüleburgaz Hakkında” <https://luleburgaz.bel.tr/sayfa/luleburgaz-hakkinda> (erişim tarihi: 01. 07. 2025).
- Rothbauer, P. ve Dalmer, N. K. (2015). “Reading Among Older People: A Concise Overview”, http://works.bepress.com/paulette_rothbauer/1 (erişim tarihi: 05.03.2025).
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2025). “Ölüm Aylığı”, <https://sgd.sgk.gov.tr/Content/Post/70fa4a38-aaf1-4f86-aa55-54fdbf4e2481/Olum-Ayligi-2025-02-26-02-56-02> (erişim tarihi: 06.05.2025).
- Türk Dil Kurumu, (2025). “Emekli”, <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (erişim tarihi: 12.02.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2015). “Zaman Kullanımı Araştırması 2014-2015”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627> (erişim tarihi: 28.01.2021).

- Türkiye İstatistik Kurumu, (2021). “İstatistikler Yaşlılar”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-4563> (erişim tarihi: 25.05.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2021). “Türkiye Aile Yapısı Araştırması”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813> (erişim tarihi: 25.05.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023). “Türkiye Yaşlı Profili Araştırması” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809> (erişim tarihi: 30. 06. 2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024). “İstatistiklerle Yaşlılar”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2024-54079> (erişim tarihi: 16.03.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024). “Aktif Yaşlanma Endeksi” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Active-Ageing-Index-2024-57937> (erişim tarihi: 01.06.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2025). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (erişim tarihi: 01.06.2025).
- United Nations, (2020). “Ageing”, [Ageing | Health at a Glance: Asia/Pacific 2020 : Measuring Progress Towards Universal Health Coverage | OECD iLibrary \(oecd-ilibrary.org\)](https://www.oecd-ilibrary.org/health/ageing-at-a-glance-asia-pacific-2020) (erişim tarihi: 04.05.2023).
- World Health Organization, (2025). “Ageing: Global Population”, <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/population-ageing> (erişim tarihi:31.03.2025)

EK-1 KATILIMCILARA İLİŞKİN BİLGİLER

K1, 76 yaşında olup Kırklareli’nde doğup büyümüştür. İlköğretim mezunu ve 4 çocuğu vardır. Eşiyle birlikte yaşamaktadır. Çalışma hayatına hiç katılmamıştır. Gündelik yaşamında çoğunlukla ev işleri yaptığından bahsetmiştir. İlerleyen yaşından kaynaklı temizlik konusunda kızlarından ve gelinlerinden destek aldığını ifade etmiştir. Uzun dönemler annesine ve babasına bakım verdiğinden bahsetmiştir. K1 ile görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K2, 74 yaşında bir kadındır. Eşini iki yıl önce kaybetmiş ve o zamandan beri yalnız yaşamaktadır. Sağlık sorunları nedeniyle sık sık hastaneye gitmektedir ve bu nedenle günlük hayatında ilaç kullanımı oldukça yoğundur. İlkokul mezunudur ve 3 çocuğu vardır. Ölüm aylığı ile geçimini sağlamaktadır. Katılımcı ile görüşme komşusunun evinde gerçekleştirilmiştir.

K3, 73 yaşında bir kadındır ve 3 çocuğu vardır. Uzun süre İstanbul’da yaşamıştır. Ayrıca 30 yıl kayınvalidesi ile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Eşini 2015 yılında kalp krizi sonucu kaybetmiştir. Eşinin kaybından sonra oğlu ile birlikte Lüleburgaz’a taşınmıştır ve oğlu ile birlikte yaşamaktadır. Çalışma hayatına hiç katılmamış kadın katılımcı geçimini ölüm aylığı ile sağlamaktadır. Görüşme, katılımcının akrabasının evinde gerçekleştirilmiştir.

K4, 80 yaşındadır ve kayınvalidesi, kayınpederi ile 17 yıl birlikte yaşamıştır. 35 yaşındayken Almanya’ya gitmiştir. Almanya’da 15 yıl çalışmış ve yaşamıştır. Emeklidir. Eşinin onu aldatmasıyla nedeniyle boşandığını dile getiren katılımcı yalnız yaşamaktadır. Kendi kardeşinin çocuğunu yasal olarak evlatlık edinmiştir. Okuma yazması olmayan katılımcı ile görüşme kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K5, 66 yaşındadır ve evlidir. Ortaokul mezunu olan K5, kısa bir süre fabrikada çalışmış ve daha sonra prim günlerini ödeyerek emekli olmuştur. Eşiyle birlikte yaşamaktadır ve 2 çocuğu vardır. Torunlarının bakımını üstlendiğini dile getiren katılımcı ile görüşme torununun okuluna yakın bir pastanede gerçekleşmiştir.

K6, 65 yaşındadır ve evlidir. Ortaokul mezunu olan katılımcı çalışma yaşamına hiç katılmamış ancak bahçe ve tarla işlerine yoğun emek harcamıştır. 3 çocuğu olan K6, kayınvalidesi ve kayınpederi ile evlendiği günden beri birlikte yaşamıştır. 6 yıl yatağa bağımlı olan kayınpederine bakım vermiştir. Halen kayınvalidesi ve eşiyle yaşamaktadır. 83 yaşındaki kayınvalidesinin bakım verdiğini dile getiren katılımcı ile görüşme katılımcının evine yakın bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K7, 66 yaşındadır ve evlidir. Eşi ve annesiyle birlikte yaşamaktadır. Bulgaristan doğumlu olan kadın ilk eşi ile birlikte Türkiye’ye göç etmiştir. Lise mezunu olan katılımcı,

fabrikalarda çalışmış ve emekli olmuştur. İlk eşinden aldatıldığı için boşandığını dile getiren katılımcı daha sonrasında ikinci evliliğini yapmıştır. 2016 yılında İstanbul'un kalabalık olması ve çocuklarının da Lüleburgaz'da yaşamaya başlamaları nedeniyle Lüleburgaz'a taşınma kararı almıştır. Torunlarının ve annesinin bakımıyla ilgilenmektedir. Katılımcı ile görüşme katılımcının evine yakın bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K8, 65 yaşındadır ve evlidir. Ortaokul mezunudur. 12 yaşındayken annesi ile babası Almanya'ya çalışmak için gitmişlerdir ve kendisi o dönemler büyük abisi ve yengesi ile yaşamıştır. Abisinden baskı gördüğünü belirten katılımcı eşi ile evlendikten sonra yaşamaya başladığını dile getirmiştir. Uzun yıllar İstanbul'da yaşamışlar ve eşi emekli olduktan Lüleburgaz'a taşınma kararı almışlardır. Eşi ile birlikte yaşayan katılımcının 2 çocuğu bulunmaktadır. Katılımcı ile görüşme, katılımcının kendi seçtiği bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K9, 73 yaşında olup Lüleburgaz'da doğmuş ve büyümüştür. 15 yıl önce eşini kaybeden katılımcı yalnız yaşamaktadır. Kız sanat ortaokulundan mezun olan katılımcı, eşi ile birlikte uzun yıllar esnafılık yapmıştır ve emeklidir. 2 çocuğu olan katılımcı, eşinin vefatından sonra torunlarının bakımını üstlenmiştir. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K10, 67 yaşında bir kadındır. Katılımcı öğretmen lisesinden mezundur ve 28 yıllık sınıf öğretmenliği yapmıştır. Daha önce hiç evlenmediğini dile getiren katılımcı, emekli olduktan sonra annesinin ve ablasının sağlık sorunları ilgilenmiş ve onların bakımını üstlenmiştir. Yeğenlerine çok bağlı olduğunu dile getiren katılımcı yalnız yaşamaktadır. Katılımcının kendi evinde görüşme gerçekleştirilmiştir.

K11, 68 yaşında ve lise mezunu bir kadındır. Lüleburgaz'ın bir köyünde doğmuş ve büyümüştür. Evli olan katılımcının iki çocuğu bulunmaktadır. Kamusal alanda çalışma deneyimi olmayan katılımcı eşi ile birlikte uzun yıllar çiftçilik yapmıştır. Gelir kaynakları eşinin emekli maaşıdır. Eşi ile birlikte yaşamaktadır, kayınvalidesine ve görümcesine bakım vermiştir. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleşmiştir.

K12, 67 yaşındadır ve evlidir. 2 çocuğu olan katılımcı Eskişehir'de doğmuş ve büyümüştür. 20 yıldır Lüleburgaz'da yaşamaktadır. Lise mezunu olan katılımcı eşinin çalışmasına izin vermediğini dile getirmiştir. Gelir kaynakları eşinin emekli maaşıdır. Eşi ve kayınvalidesiyle birlikte yaşamaktadır. Yatağa bağımlı olan kayınvalidesine bakım vermektedir. Görüşme katılımcının kendi evinin balkonunda gerçekleştirilmiştir.

K13, 65 yaşında ve ilkokul mezunu bir kadındır. 11 yıl önce eşini kaybeden katılımcı, eşinin kaybından sonra kızının evine taşınmıştır. Kızı, damadı ve torunu ile birlikte yaşamaktadır. Eşi ile birlikte sigortacılık işi yapmışlardır ve emeklidir. Torun bakımını ve

kızının ev işlerini üstlenen katılımcı hafta sonu kardeşine gittiğine ifade etmiştir. Görüşme katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K14, 65 yaşında ve ortaokul mezunu bir kadındır. Sakarya’da doğmuş ve evlilik yoluyla Almanya’ya gitmiştir. İlk evliliğinden iki çocuğu olan katılımcı, Almanya’da çalışmamış ve sonra eşinin kumar bağımlılığı ve borçlarından kaynaklı Türkiye’ye geri dönmüştür. İkinci evliliği için yeniden Almanya’ya gitmiş ve çeşitli sektörlerde çalışmıştır. Bu süreçte aynı zamanda eşine bakım verdiğini ifade eden katılımcı eşinin vefatından sonra Türkiye’ye kesin dönüş yapmış ve Lüleburgaz’a taşınmıştır. Eşinden kalan maaş ile geçimini sağlamak ve kızı ile birlikte yaşamaktadır. Ayrıca ablasının sağlık sorunlarından dolayı ona bakım verdiğini dile getirmiştir. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K15, 78 yaşında olup emekli hemşiredir. Ortaokul mezunu olan katılımcı eşini kaybetmiştir. Yalnız yaşayan katılımcının iki tane çocuğu vardır. Kırklareli’nde doğup büyüyen katılımcı eşinin kanser tanısı almasından sonra kızının yaşadığı Lüleburgaz’a taşınma kararı almıştır. Katılımcı ile görüşme kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K16, 71 yaşında bir kadındır. Evli olan katılımcı öğretmen lisesi mezunudur. İstanbul’da yaşayan katılımcı, eşi ile emekli olduktan sonra Lüleburgaz’a taşınma kararı almışlardır. 24 yıl sınıf öğretmenliği yapmıştır. 2 çocuğu da yurtdışında yaşamaktadır ve torunlarına bakmak için sık sık yurtdışına gitmektedir. Katılımcı ile görüşme arkadaşının evinde gerçekleştirilmiştir.

K17, 72 yaşındadır ve yalnız yaşamaktadır. 16 yaşında evlenen katılımcı ilkokul mezunudur. Evliliklerinden 5 sene sonra İsviçre’ye taşınmış ve orada 21 yıl fabrikalarda çalışmıştır. Emekli olduktan sonra Lüleburgaz’a taşınmıştır. Bir buçuk yıl önce eşini kaybeden katılımcının oğlu halen İsviçre’de, kızı ise Lüleburgaz’da yaşamaktadır. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K18, 68 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. Kars doğumlu olan katılımcı evlendikten sonra eşinin işi nedeniyle Lüleburgaz’a taşınmıştır. On beş yaşındayken evlendiğini belirten katılımcının iki oğlu vardır. 9 yıl önce eşini kaybeden katılımcı yalnız yaşamaktadır ancak akşamları oğlunun evine gitmektedir. Katılımcı hiç çalışmamıştır, kayınpederine ve kayınvalidesine uzun dönem bakım vermiştir. Geçimini eşinden kalan maaşla sağlamaktadır. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K19, okuma-yazması olmayan 84 yaşında bir kadındır. Çiftçilik ve hayvancılık yapmıştır ancak emekli değildir. Eşini 16-17 sene önce kaybetmiştir. Eşini kaybettikten sonra miras olaylarından dolayı oğlunun yanına taşınmıştır. Gelini, torunu ve oğlu ile yaşamaktadır.

4 çocuğu vardır. Eşinden kalan emekli maaşıyla ve oğlunun desteği ile geçimini sağladığını belirtmiştir. Görüşme katılımcının komşusunun evinde gerçekleştirilmiştir.

K20, 65 yaşındadır ve lise mezundur. 22 yaşında evlenen katılımcı, kayınvalidesi ve kayınpederi ile yaşamış ve uzun süre onların bakımını üstlenmiştir. Katılımcı, kayınvalidesinin kayınvalidesine, kayınpederine, annesine ve eşine bakım vermiştir. 3 çocuğu olan katılımcı yalnız yaşamaktadır. Eşinin vefatından sonra eşinden kalan emekli maaşıyla ve kızlarının desteği ile geçimini sağlamaktadır. Görüşme katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K21, 75 yaşında olup ilkokul mezunudur. Evlendikten sonra Eskişehir’de yaşamıştır. Eşi emekli olduktan sonra tekrardan Lüleburgaz’a taşınmışlardır. Ev hanımı olan katılımcı sigortalı bir işte çalışmamış ancak dikiş kursuna gittiği için evde çevresine dikiş dikerek gelir elde etmiştir. Eşi vefat ettikten sonra oğlu ve kızı ile birlikte yaşamaya devam etmektedir. 4 çocuğu olan katılımcı geçimini öllüm aylığı ve çocuklarının desteğiyle sağlamaktadır. Görüşme katılımcının akrabasının evinde gerçekleştirilmiştir.

K22, 68 yaşındadır ve lise mezunudur. Devlet memuru olarak 21 yıl çalışan katılımcı emekli olduktan sonra Lüleburgaz’a taşınmıştır. Evliliği süresince İstanbul’da yaşayan kadın, boşanma sürecinin 7 yıl sürdüğünü aktarmıştır. Boşanma sürecinden sonra tayinini istemiş ve memleketine dönmüştür. Annesinin tek başına köyde yaşadığını haftanın belirli günlerinde ona yardımcı olmaya gittiğini ifade etmiştir. 2 çocuğu olan katılımcı yalnız yaşamaktadır. Görüşme katılımcının arkadaşının evinde gerçekleştirilmiştir.

K23, 65 yaşında ve ilkokul mezunu bir kadındır. 9 kardeşi olan katılımcı, gençlik yıllarında İstanbul’a taşınmış ve orada triko fabrikasında çalışmıştır. İstanbul’da yaşarken bir evlilik yaptığını ancak evliliğin iyi geçmediğini ifade eden katılımcı boşandıktan sonra Lüleburgaz’a taşınmıştır. Geçimini emeklilik maaşıyla sağlayan katılımcı yalnız yaşamaktadır ve iki çocuğu bulunmaktadır. Görüşme katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K24, 65 yaşındadır ve çocukluk dönemini Alpulu’da geçirmiştir. Lise mezunu olan katılımcı, evlendikten sonra Lüleburgaz’a taşınmıştır. Eşinin çalışmasına izin vermediğini dile getirmiştir. Eşi ile birlikte yaşayan katılımcının 2 çocuğu bulunmaktadır. Annesinin hastalık sürecinde ona bakım verdiğini aktarmış ve halen babasının bakımıyla ilgilenmektedir. Görüşme, katılımcının arkadaşının evinde gerçekleştirilmiştir.

K25, 71 yaşındadır ve ilkokul mezunudur. 20 yıl fabrikada çalıştıktan sonra 41 yaşında emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra Lüleburgaz’a taşınmıştır. 23 yıl evliliği süren katılımcı eşinden boşandıktan sonra yalnız yaşamaya başlamıştır. Bir çocuğu olan katılımcı, geçimini emekli maaşıyla sağlamaktadır. Görüşme katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K26, 65 yaşında olup Kırklareli'nin bir köyünde doğmuştur. Çocukluğunu köyde geçiren katılımcı 30 yaşında görücü usulü evlenmiş ve Lüleburgaz'a taşınmıştır. Eşi emekli olduktan sonra çocuklarının eğitim hayatları devam ettiği bir dönem evlere temizliğe gittiğini dile getirmiştir. 2 çocuğu olan katılımcının eşi geçen yıl vefat etmiştir. Katılımcı oğlu ile birlikte yaşamaktadır. Görüşme katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K27, 66 yaşındadır ve evlidir. Öğretmen lisesinden mezun olan katılımcı, uzun yıllar sınıf öğretmenliği yapmıştır. İki çocuğu olan katılımcı, emekli olduktan sonra Lüleburgaz'a yerleşmiştir. Torunlarının ihtiyacı olduğunda çocuklarının yanına gittiğini dile getirmiş ve kendini "joker bakıcı" olarak tanımlamıştır. Eşi ile birlikte yaşamaktadır. Katılımcı ile görüşme katılımcının seçtiği bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K28, Lüleburgaz doğumludur ve 86 yaşındadır. Çocukluk döneminde anne ve babasının ayrılmasıyla uzun yıllar babaanne ve dedesiyle yaşamıştır. Ortaokul ikinci sınıftan eğitim hayatını terk etmek durumunda kalmış katılımcı 15-16 yaşlarında görücü usulü evlenmiştir. Evlendikten sonra kayınvalidesine, kayınpederine bakım vermiştir. Eşini 52 yaşındayken kaybeden katılımcı yalnız yaşamaktadır. 2 çocuğu olan katılımcı geçimini ölüm aylığı ile sağlamaktadır. Görüşme, katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K29, 76 yaşındadır ve Kars doğumludur. 70'li yıllarda Lüleburgaz'a taşınmışlardır. İlkokul mezunu olan katılımcı, hiç çalışmamıştır. 3 çocuğu olan katılımcı, eşinin vefatından sonra yalnız yaşamaktadır. Çocuklarından ikisi yurtdışında, biri Ankara'da yaşamaktadır. Geçimini ölüm aylığından ve eşinin eskiden müteahhit olmasından kaynaklı mal varlığından sağlamaktadır. Görüşme, katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K30, 68 yaşında olan katılımcı ilkokul mezunudur. Uzun yıllar İstanbul'da yaşayan katılımcı, ablasına yaşlılık döneminde destek olmak için Lüleburgaz'a taşınmıştır. Daha önceden İstanbul'da yaşayan katılımcı, farklı sektörlerde çalışmış ancak sigortasının işverenler tarafından tam yatırılmadığı için emekli olamamıştır. Eşiyle birlikte yaşayan katılımcının 2 çocuğu bulunmaktadır. K30 ile gerçekleştirilen görüşme, katılımcı evinde gerçekleştirilmiştir.

K31, 70 yaşındadır ve lisans mezunudur. Öğretmenlikten emekli olan katılımcı, emeklilikten sonra eşinin önceden açtığı dükkanında çalışmaya devam etmektedir. Aktif olarak haftanın altı günü çalışmaktadır. Annesinin ve kayınpederinin bakımını üstlenmiş katılımcı, eşini kaybettikten sonra yalnız yaşamaya başlamıştır. 1 çocuğu olan katılımcı ile görüşme, katılımcının isteği üzerine çalıştığı yerde, müşterilerinin yoğun olmadığı bir saatte gerçekleştirilmiştir.

K32, 69 yaşındadır ve evlidir. Lisans mezunu olan katılımcı uzun yıllar fizik öğretmeni olarak çalışmış ve emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra eşi ile birlikte kurdukları iş yerinde

çalışmaya başlamışlardır. Haftanın yedi günü aktif olarak çalıştığını dile getiren katılımcı, sadece torunlarının ihtiyacı olduğu zaman işe gelmediğini belirtmiştir. Bir çocuğu olan katılımcı, eşi ile birlikte yaşamaktadır. Görüşme, katılımcının sahibi olduğu iş yerinin sessiz bir odasında gerçekleştirilmiştir.

K33, 69 yaşında ve emekli öğretmendir. Lisans mezunu olan katılımcı, çeşitli köylerde öğretmenlik yapmıştır. 47 yaşında emekli olan katılımcı, pandemi döneminde eşini kaybetmiştir. Torunlarına bakım verdiğini dile getiren katılımcı yalnız yaşamaktadır ve bir çocuğu vardır. Görüşme, katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

K34, 66 yaşında olup Kastamonu'da büyümüştür. Üniversiteyi Edirne'de okumuştur. Eşi ile üniversite yıllarında tanışmış ve evlenmiştir. 2 çocuğu vardır. 1999 depreminde sonra Kocaeli'nden Lüleburgaz'a taşınma kararı almışlardır. Emekli olduktan sonra özel sektörde öğretmenlik yapmaya devam etmiştir. Halen aktif olarak çalışmaktadır. Eşi ile birlikte yaşayan katılımcının evinde görüşme gerçekleştirilmiştir.

K35, 65 yaşındadır ve 37 senedir Lüleburgaz'da yaşamaktadır. İktisat bölümünden mezun olan katılımcı, eşiyle yaşamaktadır. Devlet memuru olarak çalışan katılımcı, emekli olduktan sonra Lüleburgaz'ın bir köyünde yaşamaya başladığını belirtmiştir. İki çocuğu vardır. Katılımcı ile görüşme, katılımcının kendi belirlediği bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K36, Lüleburgaz doğumludur ve 66 yaşındadır. Lise mezunu olan katılımcı 18 yaşında çalışmaya başlamış ve 21 yaşında evlenmiştir. Emekli olduktan sonra ailesi ile vakit geçirmeye özen gösterdiğini ifade eden katılımcı, her gün annesini ziyaret etmekte ve ihtiyaçlarını karşılamaktadır. 3 çocuğu olan katılımcı, eşiyle yaşamaktadır. Görüşme katılımcının belirlediğini bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K37, 66 yaşındadır ve evlidir. Lüleburgaz'da doğup büyümüştür. Ön lisans mezunu olan katılımcı emekli olduktan annesinin bakımıyla uzun süre ilgilenmiştir. Annesinin kaybından sonra kendini toparlamasının uzun sürdüğünü belirten katılımcı, kendine yeni bir iş kurmuş ve haftanın altı günü çalışmaya devam etmektedir. 2 çocuğu olan katılımcı, eşiyle birlikte yaşamaktadır. Görüşme katılımcının, emeklilikten sonra çalıştığı iş yerinde gerçekleştirilmiştir.

K38, 68 yaşında olup lise mezunudur. Lise eğitimini tamamladıktan bankada çalışmaya başlamıştır. Evlendikten sonra Lüleburgaz'a taşınan katılımcı, eşinin alkol bağımlılığından dolayı boşandığını dile getirmiştir. Emekli ve bir çocuğu olan katılımcı, yalnız yaşamaktadır. Görüşme, katılımcının belirlediği bir kafede gerçekleştirilmiştir.

K39, 65 yaşındadır ve duldur. Lisans mezunu öğretmen olan katılımcı, emekli olduktan sonra eşinin Alzheimer hastası olması nedeniyle uzun yıllar bakım verdiğini dile getirmiştir. Eşinin vefatından sonra yeniden özel bir okulda çalışmaya başlayan katılımcı, halen aktif olarak

alışmaktadır. 2 çocuğu olan katılımcı, yalnız yaşamaktadır. Görüşme katılımcının kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

K40, 68 yaşında ve lisans mezunudur. Mesleği öğretmenlik olmasına rağmen bir dönem bankada da çalışmıştır. İlk evlendiği eşiyle Almanya’da 12 yıl yaşamış ve boşandıktan sonra İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’da ikinci evliliğini yapan katılımcı, eşi ile anlaşamadığı için boşanmıştır. Lüleburgaz’a torunlarına bakmak için taşınmıştır. Kızı, damadı ve torunları ile yaşamaktadır. Emeklidir ve 1 çocuğu vardır. Görüşme katılımcının belirlediği bir kafede gerçekleştirilmiştir.



EK-2 KATILIMCI BİLGİ VE GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, Yaşlı Kadınların Boş Zaman Deneyimleri (Doktora Tezi) başlıklı bir araştırma çalışması olup toplumsal cinsiyet normları ve yaşın kesişimselliğinde boş zaman kullanımının nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda yaşlı kadınların boş zaman kullanımlarını betimlemek ve yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak bu çalışmanın en temel amacıdır. Çalışma, Seda KOCABIYIK PEHLİVAN tarafından yürütülmekte ve doktora tez çalışması sonuçlandığında yaşlı kadınların boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, nasıl kullandıkları, toplumsal cinsiyet ve yaşın boş zaman kullanımını nasıl şekillendirdiği sorularının cevaplarına ulaşılacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yüz yüze görüşme yapılarak sizden veriler toplanacaktır. Araştırmada sizden yaklaşık 30-60 dakika arası bir zaman ayırmanız beklenmektedir. İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda doktora tezi hazırlama kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır. İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler şifreleme yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı bu araştırmacıyı yürüten Seda KOCABIYIK PEHLİVAN'a (mail ya da telefon) yoluyla yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Seda KOCABIYIK PEHLİVAN

E-posta:

Cep Tel :

Yukarıda yer alan bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın amacını ve kapsamını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Kişisel bilgilerimin özenle korunması konusunda yeterli güven verildi. Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuz durum ile karşılaşmayacağımı anladım. Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı olmadan katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-3 DEMOGRAFİK BİLGİLER FORMU

Katılımcıya Sorulacak Sorular	
Cinsiyet:	
Yaş:	
Medeni Durum:	
Eğitim Durumu:	
Çocuk Sahipliği:	
Aylık Gelir:	
Kiminle Yaşadığı:	
Araştırmacı Tarafından Doldurulacak Alan	
Görüşmenin Tarihi:	
Görüşmenin Yapıldığı Yer:	
Görüşme Süresi:	
Katılımcının Takma Adı:	

EK-4 YARI YAPILANDIRILMIŞ SORU FORMU

- 1) Bana biraz kendinizi anlatır mısınız? (Yaş, eğitim, meslek, aile hayatı, göç almış olmak vb.)
- 2) Sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? Bana bahsedebilir misiniz?
- 3) Günleri kullanma açısından baktığımızda geçirdiğiniz zaman dilimleri arasında nasıl farklılıklar oluşuyor? (Hafta içi ve hafta sonu gibi)
- 4) Zaman sizin için ne anlam ifade ediyor?
- 5) Boş zaman sizin için ne anlam ifade ediyor?
- 6) İş, uyku ve çalışma dışında boş zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 7) Boş zamanlarınızda ne yapmaktan keyif alıyorsunuz?
- 8) Boş zaman aktiviteleri için yeterli zamanı bulabildiğinizi düşünüyor musunuz? Veya nasıl zaman ayırıyorsunuz?
- 9) Evde neler yapıyorsunuz? Bu işlerin sorumluluğu kimlerde?
- 10) Ev dışında yaptığınız ve katıldığınız faaliyetler var mı? Varsa bunları bana anlatabilir misiniz?
- 11) Eşiniz vefat ettikten sonra boş zaman kullanımınız nasıl değişti? (Sadece eşi vefat edenler için)
- 12) Emekli olduktan sonra boş zaman kullanımınız nasıl değişti? (Sadece kamusal alanda çalışıp emekli olanlar için)
- 13) Geçmiş yıllarını düşünecek olursan o anki boş zaman kullanımın ile bugünkü boş zaman kullanımın arasında nasıl değişiklikler oldu?

- 14) Eşiniz emekli olduktan sonra boş zaman kullanımınızda nasıl değişiklikler oldu?
(Sadece kendisi ev hanımı olan, eşi emekli olan ve eşi ile birlikte yaşayanlar için)
- 15) Şu anda üstlendiğiniz bir bakım rolü var mı? (torun, yaşlı, hasta bakmak gibi) Eğer varsa bu durum boş zaman kullanımını size göre nasıl etkiliyor?
- 16) Geçmişte üstlendiğiniz bir bakım rolü oldu mu? (torun, yaşlı, hasta bakmak gibi) Eğer olduysa bakım rolünüz tamamlandıktan sonra hayatınızda nasıl değişiklikler oldu? Bu durum boş zaman kullanımınızı nasıl etkiledi?



EK-5 ÖRNEK DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME DEŞİFRESİ

Araştırmacı: Bana biraz kendinizden bahsedebilir misin? Kaç yaşındasınız, nerde doğdunuz, nerede büyüdünüz?

K12: Ben 67 yaşındayım, Eskişehir’de doğdum. Kızım, Lüleburgaz’a evlenince ben de gurbetliğe dayanamadım. Eskişehir’de de pek bir akrabamız yoktu. Öyle olunca kızım evlendikten bir yıl sonra biz Lüleburgaz’a taşınmaya karar verdik. Yaklaşık 20 yıldır Lüleburgaz’da yaşıyorum.

Araştırmacı: Çocukluk döneminizde Eskişehir’deydiniz o zaman?

K12: Evet çocukluğum Eskişehir’de geçti. Babam sanayide kaportacıydı. Annem ev hanımıydı. Güzel bir çocukluğum geçti. Nasıl desem annem de babam da çok modern insanlardı o dönem için. Yani yazlıklarda büyüyerek günümü geçirdim. Ne bileyim hani çoğu insan annenin babanın müsaade etmediği, mesela sinemaya gitmek bir arkadaşlarla pastaneye gitmek. O zaman bizim zamanlarımıza sadece pastane vardı gidebildiğimiz. Gitmemiz benim için sorun olmuyordu ama çoğu aile tutucuydu göndermiyordu. Yani güzel, rahat bir gençliğim geçti.

Araştırmacı: Peki kaç kardeşiniz?

K12: 3 kardeşiz, bir abi, bir ablam ben en küçükleri oluyorum. Abim mühendis, kız kardeşim ile ben biraz tembel öğrenciydik liseyi bitirebildik (gülüyor). Zaten sonra da evlendim.

Araştırmacı: Hiç çalışma hayatına katıldınız mı?

K12: Yok, hiç çalışmadım. Evlendikten sonra aslında çalışmak çok istedim fakat eşim müsaade etmedi, çalışmama. Eşim benim daha tutucu. Ben kendi ailemde modern büyüdüm dedim ya. Öyleydi yani. Zaten bazen arada düşünüyorum. Bu iki aile nasıl bir araya gelmiş diye.

Araştırmacı: Peki eşiniz ile nasıl tanıştınız?

K12: Eşimle görücü usulü ile tanıştık. Bir tanıdığımız bize vesile oldu, öylelikle yani bir yerde mantık evliliği gibi de oldu aslında. O zamanlar babam da kayınpederimi tanıyordu. Aa o çok iyi bir insan onun oğluna kız verilir dedi. Gerçekten de rahmetli kayınpederim çok iyi biriydi. Ben liseyi bitirdikten bir yıl sonra evlendik.

Araştırmacı: Kaç yaşındaydınız?

K12: Ben 19 yaşında evlendim.

Araştırmacı: Kızım için burada yaşıyor demiştiniz..

K12: Evet, 2 çocuğum var. Bir kızım bir oğlum var. Kızım evli, 2 tane de kızı var. Oğlumu daha bu sene evlendirdik. Ben de evde kayınvalidem var. Kayınvalideme bakıyorum, eşim tek çocuk. Kayınvalidemle ilgileniyorum. Biraz kendisi despot ya da şöyle diyeyim, Osmanlı kadını diyeyim size. Dedğim dediktir. Bana karşı biraz acımasızdır. Gençliğimde de çok çektirdi, hala da daha çektirmeye devam ediyor.

Araştırmacı: Şu an kayınvalideme bakıyorum dediniz ya bu sürecinizi biraz anlatabilir misiniz?

K12: Tabi şöyle söyleyeyim yani ben evlendiğimde kayınvalidem tabi ki gençti fakat onun algısı geline gelin yani iş yapan olarak görmek olduğu için evlendiğim günden beri kayınvalidemin her türlü işini ben yapıyorum. Önce biz ayrıydı, evimiz. Evinin temizliği de ne bileyim misafir gelir, onların ağırlanmasıydı her işini ben yapıyordum. Sonra kayınpederimin vefatıyla birlikte biz bir arada yaşamaya başladık, kayınvalidemle. Şu anda kalçasını kırdı. Kemikleri çok hassas olduğu için doktor kesinlikle kaldırmayın dedi. Yani artık yatağa bağımlı oldu. Her türlü bakımını ben yapıyorum.

Araştırmacı: Kayınvalideniz bakıma muhtaç olmadan öncesiyle sonrasını kıyasladığınızda hayatınızda değişen ne gibi şeyler var? Özellikle boş zaman kullanımı anlamında soruyorum.

K12: Ne gibi şeyler var, eve tamamen esir olmuş durumdayım. Şu anda hani eskiden gene çıkabiliyordum. Her ne kadar kısıtlamalar olsa da. Kaçamak da olsa çıkabiliyordum, fakat şimdi hiçbir yere gidemiyorum. O da beni çok boğuyor. Eşimin de tek çocuk olması annesinin üzerine çok fazla titremesi beni hayli yeterince bunaltmış durumda.

Araştırmacı: Eşiniz bu dönemde size bakım verme sürecinde bir desteği oluyor mu ya da iş bölümünü nasıl yapıyorsunuz?

K12: Eşimin hiç bir desteği olmuyor. Hatta yani benim sinirlerimi bozabilecek çok olaylar oluyor. Onun için, yani hiç, hiçbir yardımı yok. Kesinlikle bir yardımı yok. Bütün sorumluluk benim üstümde.

Araştırmacı: Peki evdeki iş bölümünüz nasıl? Kayınvalidenizin bakımı ile ilgileniyorsunuz ama bunun haricinde yemek, temizlik, market alışverişi veya fatura ödeme gibi diğer işlerde eşiniz ile iş bölümünüz nasıldır?

K12: Eşim benim ev işi yapmaz. Faturaları falan da eskiden ben gidip yatırırdım. Yani eskiden onu da yapmıyordu. Ben yapıyordum. Şimdi yeni yeni başladı. Otomatik ödemeye verdi.

Oradan bankada her ay düzenli otomatik kesiliyor. Uğraşmıyor, kendisi de zaten emekli bütün gün evde öyle de olunca inanın, yani bir yarım saat bile. Camdan çıkıp bağırarak istiyorum imdat yetişin diye. Çünkü çok bunalmış durumdayım. Annesi bir taraftan kendi bir taraftan sıkıntıları çok. Neyse ki çocukların gelmesi, onları görmem bana bir motive oluyor.

Araştırmacı: Eşim emekli dediniz, eşiniz emekli olalı kaç sene oluyor? Uzun yıllardır mı emekli?

K12: Evet, eşim bayağı erken emekli oldu. 49 yaşında emekli oldu. Yaklaşık 20 yıldır evde, hatta daha bile fazla olabilir.

Araştırmacı: Eşiniz emekli olduktan sonra hayatınızda neler değişti? Özellikle bunu gündelik hayatınızda boş zaman kullanımınız ile ilgili soruyorum.

K12: Yani eşim emekli olduktan sonra hayatım tamamen kısıtlandı. Çünkü yani bir misafir bile kabul edemez duruma geldim. Çünkü eşim evde olduğu için kimse gelmek istemiyor bana. Bana gelen olmayınca ben de gidemiyorum. Karşılığını veremediğim için yani. Tamamen hayatımı, eşime ve kayınvalidemi adanmış durumdayım. Kendim için hiçbir şey yapamıyorum. En son ne zaman yaptığımı da hatırlamıyorum. Yani en son ne zaman yaptım ki her halde gençliğimde yapmışımdır. Kızım o kadar uzun süredir yapmıyorum ki inan hatırlamıyorum.

Araştırmacı: Şu an boş zamanınız olmadığını söylediniz am boş zamanlarınızda ne yapmaktan keyif alıyorsunuz?

K12: Boş zamanlarımda en çok yapmak istediğim şey, bir deniz kenarında ya da akan bir suyun kenarında oturup sessizce doğayı dinlemek istiyorum. Kuş seslerini duymak istiyorum. Yani etrafımda o an içi kimse olsun istemiyorum. Kendimi dinlemek istiyorum.

Araştırmacı: Sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? Sabah uyandığınızda neler yapıyorsunuz mesela?

K12: Sabah uyandığım zaman, kendim şeker hastası ve tiroid hastası olduğum için güne ilk önce ilaçlarımı içmekle başlıyorum. Sonra hızlı bir şekilde kahvaltıyı hazırlıyorum. Kayınvalideme tepsiyle götürüp onun karnını doyurduktan sonra eşimle ben kahvaltı yapıyoruz. Daha sonra da zaten günlük rutin işler yemek işi ne bileyim süpürge işi temizlik işi o gün yani yapılması gereken ne iş varsa onları yapıyorum. Zaten akşam nasıl geçiyor anlamıyorum bile. Bu kadar yoğunlukta. Çünkü kayınvalidemin ilaçları da çok fazla. Saatli olarak onları da veriyorum. Akşam oluyor. Hiçbir şey anlayamadan gün nasıl geçiyor? Hiçbir şey anlayamıyorum. Akşam yemeği yedikten sonra zaten herkes kendi odasına çekiliyor işte

televizyonda. Eğer sevdiğim bir dizi varsa onu izliyorum. Yapabildiğim en büyük lüks gece televizyonda istediğim bir diziyi izleyebilmek.

Araştırmacı: Peki takip ettiğiniz diziler var mı?

K12: Evet var. Kızılıcık şerbetini takip ediyorum. Yalı çapkını izliyorum. Aile var, aileyi izliyorum, bir de yargıyı izliyorum.

Araştırmacı: Farklı dijital platformlardan diziler izliyor musunuz Netflix gibi?

K12: Evet ama çok yoğun olduğum için çok fazla dizi izleyemiyorum. Başladığım dizilerin çoğu yarıda kalıyor. Bazen bitirdiğim diziler de oluyor. Yani eğer vakit bulabilirsem bakıyorum Netflix'e. Ama bulamazsam maalesef yarıda kalıyor. Dizileri tamamlayamadım zamanlar oluyor çoğu zaman.

Araştırmacı: Kendi anne babanız şu anda hayatta mı?

K12: Annem vefat etti babam hayatta.

Araştırmacı: Ve onun sağlık durumu nasıl yani? Onun herhangi bir bakıma ihtiyacı veya muhtaçlık durumu var mı?

K12: Babam yok babam aslında. Yaşı da var 89 yaşında ama gayet sağlıklı. Kendi işini kendi yapabiliyor. Bana hiçbir sıkıntı yaratmıyor. Bir de ona haftada 2 gün bir kadın ayarladık, işte geliyor, evini süpürüyor, yemeğini hazırlıyor. Onun için babamdan yana hiçbir sıkıntım yok.

Araştırmacı: Yani biraz da hani geleceği düşüncecek olursanız hani bakım verme süreciniz bittikten sonra hayalini kurduğunuz bir şey var mı? Hani şunu yaparım, bunu yaparım diye. Gerçi az önce biraz hani deniz kenarında bahsettiğiniz ama yani başka şeyler var mı yapmak.

K12: Evet yapmak istediğim eşimle birlikte tur gezilerine çıkmak istiyorum. Ya da sezonluk deniz kenarında bir ev kiralayıp sezonluk orada kalmak istiyorum ama ne zaman kısmet olur onu da bilmiyorum.

Araştırmacı: Zaman sizin için ne anlam ifade ediyor?

K12: Valla zaman benim için sanki çok boşa geçirmişim gibi geliyor. Çok boşa geçirdim. Yani hayatta istediğim hiçbir şeyi yapamadım. Çok hayallerim vardı. Inan 10 yıl öncesine kadar hayal kurabiliyordum ama artık hayatta hayal kurmamayı da öğrendim. Onun için bilmiyorum. Çok boşa geçmiş bir öbür gibi geliyor bana.

Araştırmacı: Eee, peki sizin için boş zaman ne anlam ifade ediyor?

K12: Yani boş zaman. Benim için ne bileyim herhalde insanın kendini topladığı zamandır kendine vakit ayırmak çok güzel. Ben ayıramadığım için kendime vakit inan ne olduğunu bile artık unuttum onun. Yani keşke keşke benim de başkaları gibi geçirebileceğim boş vaktim olsaydı bilmiyorum yani. Kitap okumayı bile ben unuttum. Belki bir kitap okurdum, ne bileyim. Bir gazeteden bulmaca çözebilirdim. Sinemayı çok severim, sinemaya gidebilirdim. Tiyatroyu çok severim. Tiyatroya gidebilirdim. Ama bunların hiçbirine yapamıyorum. Şu anda hepsi kısıtlı benim için.

Araştırmacı: Peki hani torunlarım var demiştiniz ya? Hani bu süreçte onlara da bakım verme gibi durumumuz oldu mu? Kısa vadede de olsa.

K12: Doğdukları zaman yardımcı oldum. Tabi ki anneyle baba acil işleri olduğu zaman, torunlarım bana geliyor, ben de kalıyorlar.

Araştırmacı: Herhangi bir yere dışarı çıktıkları zaman falan?

K12: Evet, evet.

Araştırmacı: Peki sizin için hafta içi veya hafta sonu arasında bir ayırım var mı zamansal olarak?

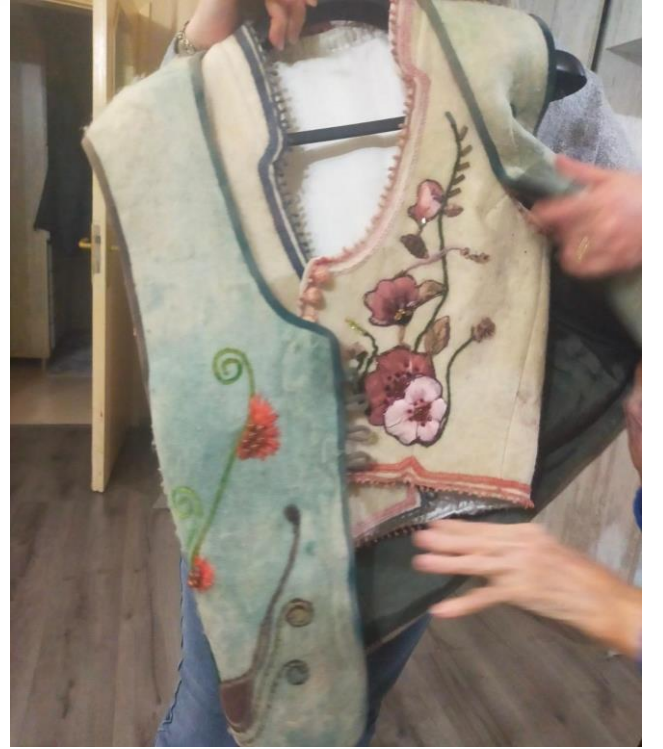
K12: Benim için yok benim için. Çünkü her günüm aynı rutin geçtiği için benim için hiç bir önemi yok haftanın günlerinin.

Araştırmacı: Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

K12: Eklemek istediğim., bilmiyorum, bundan sonra acaba kendi istediğim hayatı yaşayabilir miyim bilmiyorum ama ümit ediyorum ki. Bende o şanslı insanlardan birisi olabilirim ölmeden inşallah.

Araştırmacı: Çalışmaya katılım sağladığınız, destek olduğunuz için teşekkür ediyorum.

K12: Ben teşekkür ederim

EK-6 KATILIMCININ ÖRNEK EL İŞLERİ

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Seda KOCABIYIK PEHLİVAN
EĞİTİM DURUMU	
Lise	Kırkırelili Atatürk Anadolu Lisesi
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji (2011-2016).
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı (2016-2019).
Tez Konusu	LGBT BİREYLERİN YAŞLILIK DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BEKLENTİLERİ, İHTİYAÇLARI ve TALEPLERİ
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
2024- Devam Ediyor	Lüleburgaz Devlet Hastanesi, Gerontolog (Lüleburgaz)
YAYINLAR	
Makale: Kocabıyık, S., (2019). “Yaşlanmadan Ölmek: Yaşlı Trans Kadın Olmak”. <i>Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi</i>, 3:19-32. Kitap Bölümü: Kocabıyık, S. (2017). “Feminist Bakış Açısıyla Türk Medeni Kanunu”. N. Öztürk, G. Yarar ve Ş. Arslan (Ed.). <i>Türk Hukukunda Kadın</i>. Adalet Yayınevi, İstanbul. Arun, Ö., Karademir Arun, B., ve Kocabıyık, S. (2021). Türkiye’deki İklim Değişikliğinin Yaşlı Haklarına Üzerine Etkisi. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları, Antalya. Bildiri: Kocabıyık, S. ve Arun, Ö. (2017). İlişkisel Sosyal Bilimler Kongresi; “Türkiye Yazılı Basınında Ageizm: Zaman, Hürriyet, Posta Gazetesi Örneği” ,13 Nisan 2017, Yeditepe Üniversitesi.	

- Kocabıyık, S. (2017). Senex: I. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi; “LGBT Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Kaygıları”, 2 Kasım 2017, Akdeniz Üniversitesi.
- Kocabıyık, S. (2018). Senex: II. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi; “Yaşlılıkta Olağandışı(!)lığı Çalışmak: Saha Deneyimlerinin Paylaşımı ve Dünya’da LGBT Yaşlılık Çalışmaları Üzerine Değerlendirme” 1 Kasım 2018, Akdeniz Üniversitesi.
- Kocabıyık, S. (2019). Senex: III. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi; “Yaşlanmadan Ölmek: Trans Bireylerde Yaşlılık”, 1 Kasım 2019, Akdeniz Üniversitesi.
- Kocabıyık, S. (2021). Senex: V. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi; “Pandemi ve Geride Kalanlar: Pandemi Döneminde Sivil Toplum Ne Yaptı?”, 29 Ekim 2021, Akdeniz Üniversitesi.